

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

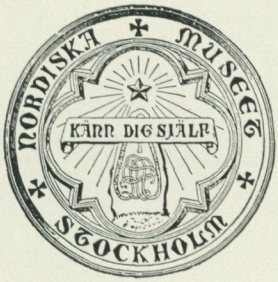
NORDISKA MUSEET
KÄNN DIG SJÄLF
STOCKHOLM

Værnes kyrka i Norge från 1100-talet efter en 1963 genomförd restaurering. T.v. en rikt dekorerad läktare eller kyrkstol från 1685 för generalmajoren Georg Christian von Schultz och hans hustru. Läktaren har kunnat återuppställas i kyrkan genom en deposition av Nordiska museet, som 1908 erhöll densamma som gåva av H.M. Konung Gustav V sedan den en lång tid varit uppsatt på lustslottet Ulriksdal.

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1964

Redaktion:
GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON
MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar det halländska julbordet, som traditionellt står dukat under helgen i Oktorpsgårdens ryggåsstuga på Skansen. Se Kerstin Sjöqvists uppsats Kulturhistorisk jul på Skansen i denna årsbok.

Das Umschlagbild zeigt eine rekonstruierte alte Weihnachtstafel aus der Provinz Halland in Südwestschweden. Zu jedem Weihnachtsfest wird diese Tafel in dem Rauchstubenhaus des halländischen Oktorpshofes, welcher im Jahre 1896 im Freilichtmuseum Skansen wiedererrichtet wurde, gedeckt. Siehe den Aufsatz Kulturgeschichtliches Weihnachtsfest auf Skansen von Kerstin Sjöqvist in diesem Jahrbuch.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1964
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

INNEHÅLL

JOHN GRANLUND: Lapparnas lasso 7

KERSTIN SJÖQVIST: Kulturhistorisk jul på Skansen 33

ANDERS NYMAN: Bondsaxar 51

ERNST FISCHER: Några norska flamskvävnader i Nordiska museet 67

SIGURD WALLIN: Rak rokoko 89

GUNNAR TILANDER: Tapet med romantiskt litterärt motiv 113

ÅKE NISBETH: Det karolinska Äs 129

EVA LIS FORSBY: Föda barn på Karl XII:s tid . 147

MARSHALL LAGERQVIST och KERSTIN SJÖQVIST: Posthuset på Skansen 153

ANNA-MAJA NYLÉN, MARIANNE OLSSON, SOFIA DANIELSON, ANNIKA ÖSTERMAN, BRITA STJERNSWÄRD: Från forskningsfältet . . . 175

BLAND ÅRETS NYFÖRVÄRV

Bo Lagercrantz: Faktorierna i Kanton 207
Svante Svärdström: Dalmålningar från Härjedalen . . 211
Elisabeth Svärdström: En skål för "goda, sköna och söta flötor" 215
Ann Resare: En annorlunda dalahäst 218
Ingemar Liman: En dalsk skinnsäck 222
Bo Sommarström: Skidor och spjut 224

BLAND ÅRETS NYFÖRVÄRV

Nordiska museet och Skansen under år 1963
Allmogeavdelningen 230
Högreståndsavdelningen 232
Avdelningen för föremålsregistrering 236
Skansen
Kulturhistoriska avdelningen 236
Klädkammaren 241
Observatoriet 241
Naturhistoriska avdelningen 242
Högtidligheter, fester och övriga programinslag . 253
Underhålls- och förbättringsarbeten 264
Restaurangerna och serveringarna 265
Tyresö 265
Julita gård. 265
Svindersvik 266
Härkeberga 267
Arkivet 267
Biblioteket 269
Undervisningsavdelningen 269
Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning och Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms universitet . . . 271
Utställningar 274
Modellverkstad och konservering 283
Textilkonserveringsateljén 283
Depositioner och utlån 284
Fältarbeten
Etnologiska undersökningen 286
Högreståndsavdelningen 288
Offentliga uppdrag och museal rådgivning 290
Förvaltning 292
Institutionens tjänstemän 298
Utgivna skrifter 303
Styrelseberättelse för år 1962 309
Revisionsberättelse för år 1962 315
Förteckning över personer och institutioner som 1963 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen . 316

LAPPARNAS LASSO

av John Granlund

Utmärkande för den lapska kulturen har varit behovet av blott ett fåtal redskap men god förmåga att uträtta mycket med dem. Ett lapskt inventarium reducerat till oundgängliga ting är av intresse, när man finner, att varje element däri är av hög kvalitet, anpassat vart och ett för en traditionell situation i livsförseln. Det lapska kultursamhället är en funktion av renskötseln eller en renskötsel kombinerad med jakt och fiske. Renskötarnas viktigaste redskap är lasson, kastsnaran.

En lasso består formellt av två delar: *A* ett rep samt *B* en ring fastgjord vid repets ena ände, avsedd att vara glidhål för den löpsnara som repet bildar. En sådan kastsnara kallas här tömlasso.

"Ringen" har två huvudtyper. Den första *(Ba)* karakteriseras av att den har e t t hål, bild 1. Den kan vara en rund järnring, vars hål tjänar två syften: *1* repets fästning, *2* att vara glidhål för löpsnaran. Det finns även ringar av ben eller horn som tjänat dessa båda syften. Den andra *(Bb)* består av en ben- eller hornplatta med t v å hål, bild 2—6. Dessa "ringar" har oftast formen av en åtta. I dess ena hål är repet fäst, det andra, vanligen större hålet tjänar som glidhål. Denna tvåhåliga, 8-formade "ring", på lapska kallad *kiella, kieras* o. a., är karakteristisk för lapparnas lasso.

Tömlasson hos lapparna har haft en mångsidig funktion vid skötseln av renhjorden och tidigare även vid renjakten. Ett viktigt spörsmål är, huruvida lasson är av samma typ i andra kulturer, som vilar på renskötsel och renjakt. Bildar lappen med sin renhjord och sina lassotyper knutna till årstiderna en inhemsk

beteendecykel, eller träffar vi lika beteenden och lika redskap hos andra renskötande folk? Misstanken att det sistnämnda alternativet skulle ha skäl för sig ligger nära, då vi vet att lasson användes av andra boskapsskötande folk, som är oss välbekanta i Europa, såsom ungerska kreatursherdar på pusztan, bild 7—8, boskapsherdar i Spanien och på Sardinien och hästherdar i La Camargue i Sydfrankrike. I Afrika är lasson sannolikt ett från Asien och möjligen Europa infört jaktredskap; till Nya världen kom lasson genom spanjorerna, något som redskapets både form, material och benämning ger vid handen. Om detta är riktigt, vilket etnograferna Gerhard Lindblom, Sture Lagercrantz och andra har hävdat, har vi att söka lassons äldsta förekomst i Asien och Europa. Men vi skall inte förirra oss utan återgår nu till det lapska redskapet.

En finsk museiman, T.I. Itkonen, har ingående studerat många sidor av den lapska kulturen. I sitt värdefulla arbete "Über die wurfschlinge der lappen" lämnar han 1939 följande frågeställningar åt forskande kolleger: *1:o* Lasso med tvåhålig (8-formad) hornplatta (ett fästhål och ett glidhål) är ett kulturelement gemensamt för lappar och samojeder; har den då, frågar Itkonen, använts av båda folken redan under epoken före "renskötseln", dvs. den utpräglade rennomadismen? *2:o* Den nämnda förekomsten eller utbredningen gör det sannolikt att lasson med tvåhålsplatta är äldre än lasson med en ring, eftersom den senare ej finns hos samojederna. *3:o* Möjligheten bör lämnas öppen, säger Itkonen, att lasson med tvåhålsplatta, honom ovetande, finns hos andra renskötande folk i Sibirien.

Det är nu för tiden ingen svår uppgift att verifiera Itkonens tanke att det finns belägg på lasso med tvåhålig platta på andra håll i Sibirien. Som konsekvens drar emellertid upptäckten med sig andra intrikata frågeställningar.

Att jag nu riktar uppmärksamheten mot lapparnas lasso är dock snarast svaret på ett annat incitament. En systerinstitution i Paris till vårt Institut för folklivsforskning är Laboratoire d'Anthropologie sociale (19, Avenue d'Iéna). Detta institut har nyligen förvärvat en komplett upplaga av Human Relations Area Files (HRAF). Det är en redan världsberömd dokumenta-

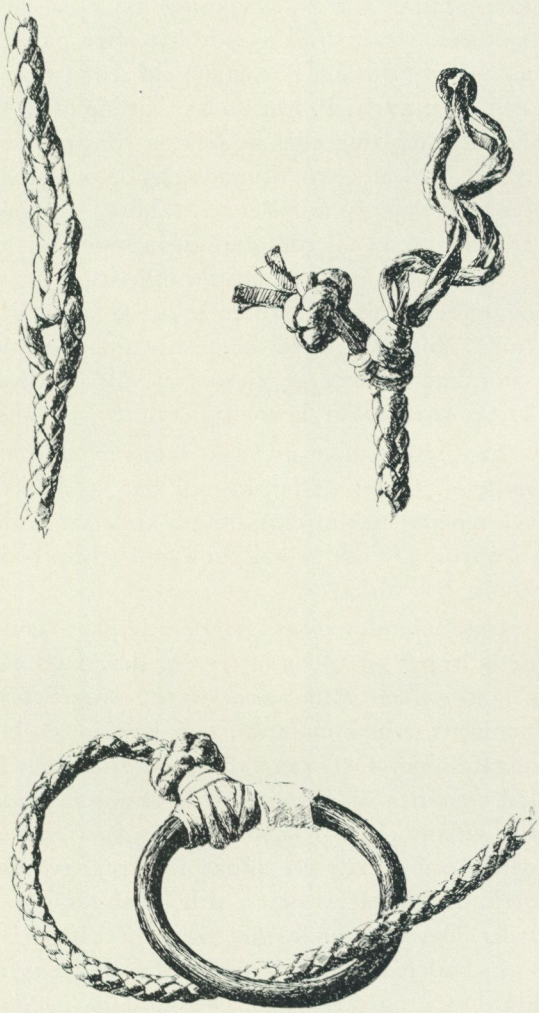

1. *Lapsk lasso av flätat läderrep (Aa) med ring av järn (Ba). Repet fäst i ringen, vilken samtidigt tjänar som glidögla. Lassons längd är 15½ meter. Nordiska museet. Teckning av Ingrid Vallin 1963.*

tionssamling för undersökning av vissa element i världens alla kulturer, i varje fall avsedd att efter pågående komplettering få global omfattning. För någon tid sedan fick jag i min hand tredje editionen av G. P. Murdocks Outline of World Cultures, som innehåller nyckeln eller kodtexten för orientering i det stora materialet. Med älskvärt tillmötesgående och stor snabbhet erhöll jag i februari i år av monsieur I. Chiva, parisinstitutets föreståndare, alla de dokument rörande lasson som finns excerperade i HRAF.

Mitt syfte med denna lilla uppsats är att i all enkelhet skildra några erfarenheter från en praktisk utprovning av en av svenska folklivsforskare ännu föga använd dokumentationssamling och samtidigt försöka ge ett bidrag till diskussionen om problemen kring den lapska lasson.

Lapparna kallar sin lasso *suoppan*, bildat av ett ord för kasta *suoppot*. Ordet är lapskt och har ej direkta finsk-ugriska motsvarigheter. Andra renskötande folk har andra namn, och benämningarna ger oss ej hållpunkter för att bedöma redskapets härkomst och ålder.

Det nämndes ovan att den lapska lasson kan indelas i två huvudtyper med ledning av om det är ett eller två hål i den del, genom vilken rännsnaran löper. Några ord må ock sägas om tömmens, repets material, som bestämmer lassons både form och användning. Det var tydligen allmänt bruk, att repet var av läderremmar, hårt men ej för stramt flätade av en lappkvinna. Ett sådant rep till lasso kallades *kartsek suoppenj (Aa)*. Utöver detta fanns även ett annat läderrep av mera komplicerad tillverkning, flätat av senor och läder samt överdraget med sämskläder. Det kallades *karkts suoppenj (Ab)* och användes huvudsakligen under den kalla årstiden. En tredje typ av rep till lasso var gjord av granrötter *(Ac)*. Den kallades *veddak suoppenj* och nyttjades om sommaren vid renkornas mjölkning. Varken läder- eller rotrepslasson finns i Norge eller finska Lappland. Lasson görs nu för tiden av smidigt tretrådigt hamprep *(Ad)*, som köpes färdigt och tjäras vår eller sommar.

Männens och kvinnornas lassoer är olika långa: männens 18 till 25 m, kvinnornas 12 till 18 m. Det sägs att en skicklig lassokastare kan hantera en lasso på upp till 35 m. Men längden be-

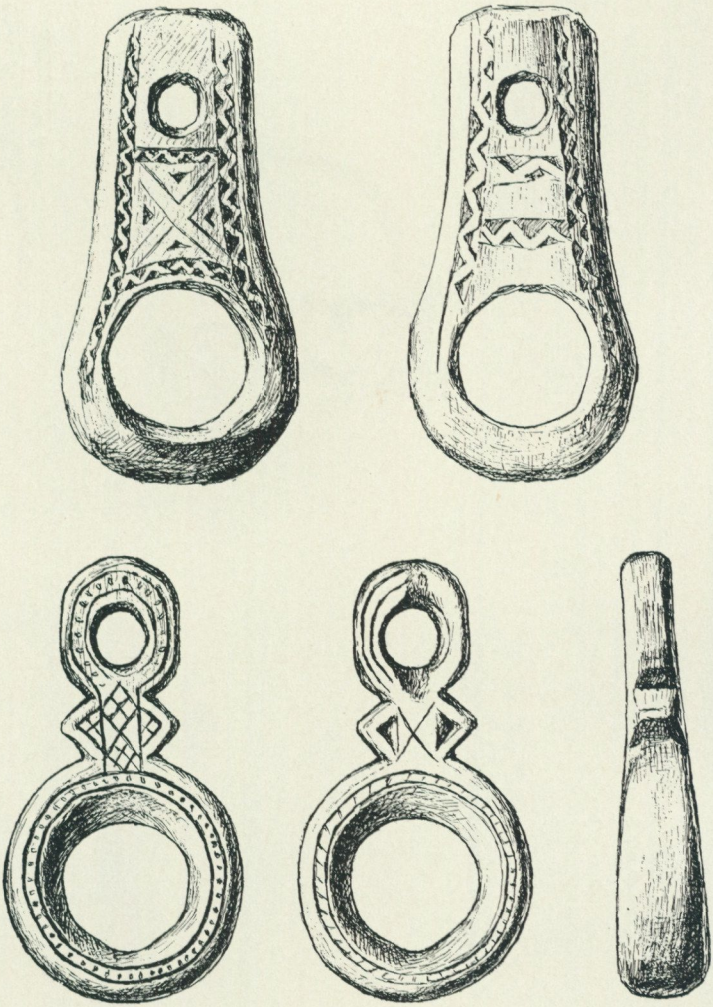

2. *"Kiella" (Bb), platta av renhorn med två hål, i det mindre fästes repet, det större tjänstgör som glidögla för lasson. Upptill fram- och baksida av en "kiella" från Nordkaitum, Tjautjusträsk i Gällivare sn, Lappland. Nedtill, även sedd från sidan, är en "kiella" från Nekkela i Enontekis kapellförsamling, Finland. Nordiska museet. Teckning av Ingrid Vallin 1963.*

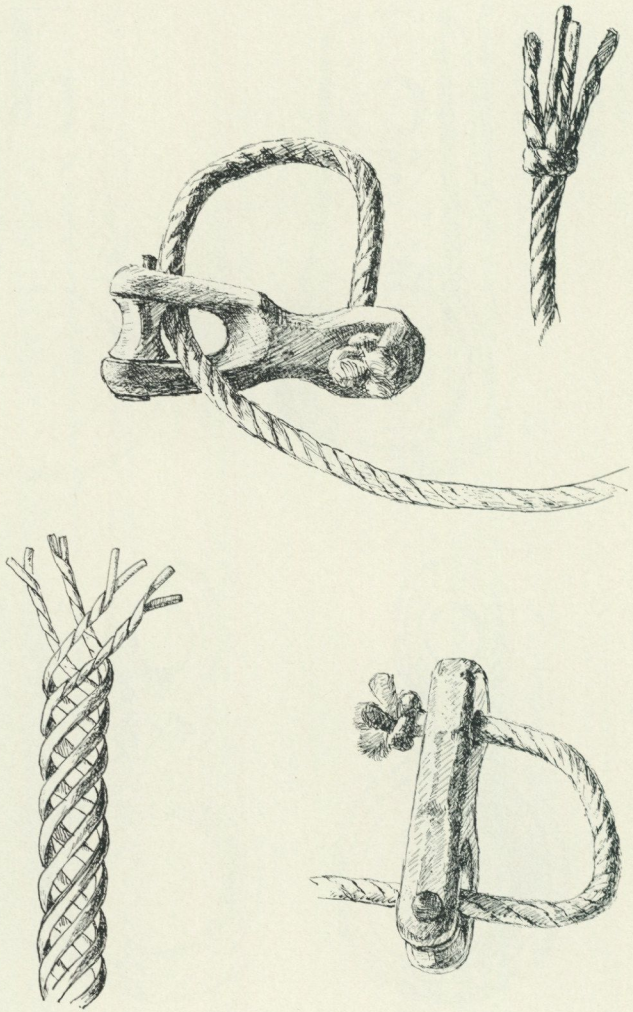

3. *Lasso av hamprep (Ad) med "kiella" av renhorn. Längd 19 meter. Sörkaitums lappby i Gällivare sn, Lappland. Nordiska museet. Teckning av Ingrid Vallin 1963.*

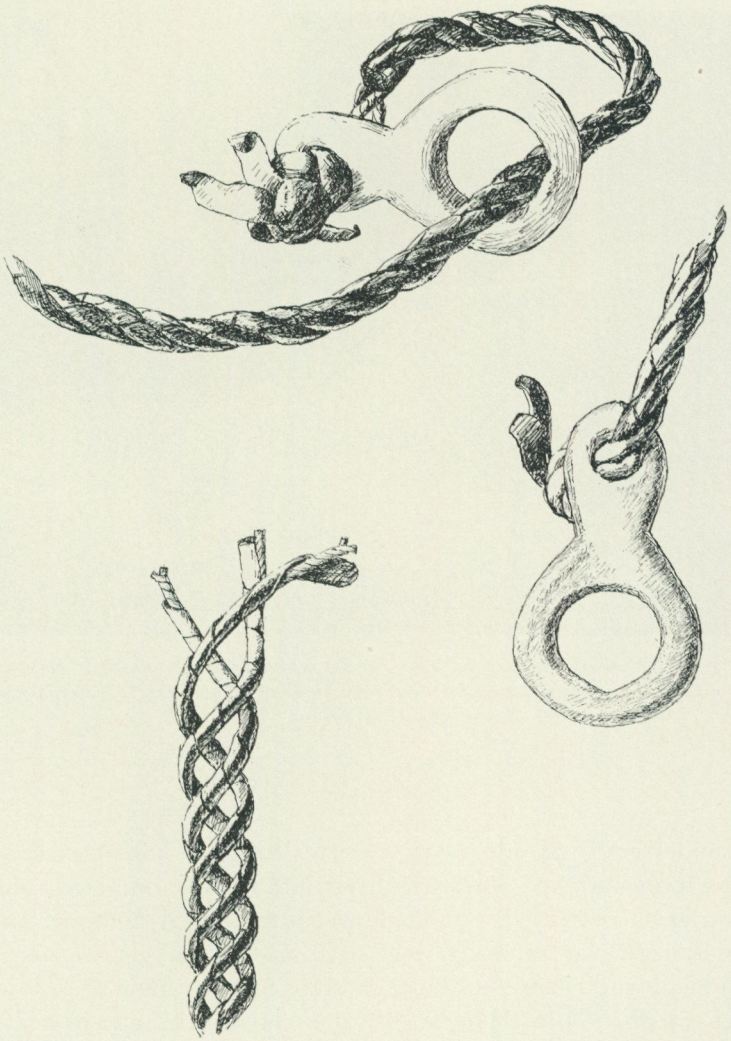

4. *Lasso av tre läderkardeler, varje kardel med kärna av senor (Ab). "Kiella" av renhorn med två hål. Längd 11½ meter. Rans lappby i Sorsele sn, Lappland. Nordiska museet. Teckning av Ingrid Vallin 1963.*

5. *Renkalv fångas med lasso för att märkas. Kaadis rengärde på gränsen mellan Överkalix och Övertorneå socknar, 7 km fågelvägen väster om Jänkisjärvi by. Foto Ingalill Granlund 1945.*

stämdes också på annat sätt än efter bärarens kön. Den längsta lasson användes på höstarna till att infånga vajorna. Den vanliga höstlasson nyttjad för att fånga en körren var ej stort mer än 15 m; kortast var sommarlasson, ofta använd på glaciärsnö. Den nådde ibland ej ens 9 m. En renskötare äger dessutom en kalvlasso och en reservlasso. Han bär alltid en lasso hängande över axeln under arbetet med hjorden.

I fråga om användningen av lasso skiljer man mellan fjärrkast och närkast. Fjärrkasten används på hösten och vintern. Den som kastar lasso fattar ringen i vänster hand och snaran i höger, utdragen så att den har en 80 à 90 cms diameter. När snaran slungas med den högra handen, lösgöres samtidigt ringen i den vänstra, medan denna hand hela tiden fasthåller repet eller linan.

6. *Renkalven märkes med kniv i öronen. Bredvid ligger lasson, varmed kalven fångats. Foto Ingalill Granlund 1945.*

Lassokastaren kan ha tre olika utgångsställningar vid kastet. Han kan kasta lasson *a* med rak arm hållande den i brösthöjd eller *b* med krökt arm hållande den vid höften eller *c* med rak arm hållande den snett bakåt över skuldran. När man kastar med den korta sommarlasson, håller man ej i ringen utan endast i repet med vänster hand. Ringen får hänga löst ned, medan lassoslingan fattas med högra handen och slungas iväg. Efter kastet har man höger hand redo att hjälpa till med att dra det fångade djuret till sig. "Utan tvivel har lasson vida större betydelse för nomaden än någonsin för jägaren", skrev Gudmund Hatt 1919 i Notes on Reindeer Nomadism. Uttalandet är nog riktigt men måste modifieras med tanke på den stora roll som tamrenen spelat som lockdjur o.a. vid renjakten.

Lasson erbjuder den enda möjligheten att infånga ett icke bundet djur på snötäckt mark och är även oumbärlig, när man skall ha tag i vajorna för mjölkning. Jag har sett vajor stå bundna vid träd med lasson om mulen.

Itkonen menade, att av lassons beståndsdelar den 8-formade hornplattan med det större hålet som glidhål för löpöglan var ett kännetecken på en inhemsk lapsk-samojedisk lasso. Just samma typ av 8-formad glidögla finns emellertid hos tjuktjerna, som bebor den s.k. Tjuktjerhalvön i Asiens nordöstligaste hörn. Detta folk uppdelades efter sitt levnadssätt i de nomadiserande rentjuktjerna och de fiskande och jagande kusttjuktjerna. De förra använder renen som dragdjur.

En redogörelse för tjuktjernas lasso torde därför vara på sin plats här. Remmarna till lassotömmen och andra rep skäres skickligt ut ur en färsk renhud i spiral från kanten mot mitten, så att hela huden bildar ett långt, mindre än en halv tum brett och upp till 100 fot långt läderband, befriat från håret med en skarp kniv. Remmen sträckes sedan utomhus så mycket som möjligt i samband med att den får torka och flätas sedan. Bäst av alla skinn till lasso och rep är sälskinn; valrosskinn anses sämre. Man måste göra remmen smidig genom att tugga den och draga den genom ett litet skarpeggat benredskap, som fungerar likt en nordsvensk-finsk skinnbråka. Både tjuktjer och lamuter använde utom flätade läderlinor även flätade senor. Båda slagen av linor smordes med tran och röktes över härden någon dag för att tåla väta. Sedan man knutit fast den 8-formade glidöglan av ben, var lasson färdig. Man finner på vissa platser hos tjuktjerna liksom hos lapparna den tvåhåliga benplattan ersatt med en järnring. En god lasso är värd en fet slaktren eller t.o.m. en dragren, säger man. Lassons betydelse visas av att ingen tjuktjer går någonstans utan att ha lasson om halsen i en tjock bunt lik en pälsboa. På långresor har man lasson med i släden jämte ett spjut, en överrock och en köttkaka. Lasson hanteras efter allt att döma alldeles som i Lappland. Efter att med ett lyckat kast ha fångat renen, stramar herden eller jägaren åt linan, ringlar ihop lasson och närmar sig snabbt. Lassons funktion är i huvudsak densamma som i Lappland, med det tillägget att jakten på vildren varit av stor be-

tydelse långt in i detta sekel, möjligen alltjämt. Vilda rentjurar kom till tamhjorden och hälsades med glädje som avelsdjur men infångades sedan med lasso och dödades. Man jagade även vildfår med lasso, ja t.o.m. varg och järv förföljdes på en snabb släde och fångades med lasso. Den viktigaste användningen var dock vid renskiljningen samt vid flyttning till andra visten, då man tog ut dragrenarna genom att breda ut lasson som en snara framför de vildaste eller kasta lasson över hornen eller halsen på dem. Den inhägnad man drivit in djuren i var en slädborg, lik en militär vagnborg i Västeuropas medeltida krig.

Korjakerna i sibiriska kustprovinsen, såväl på fastlandet som i norra delen av halvön Kamtjatka, är dels bofasta och lever huvudsakligen av fiske vid kusten, dels nomader som vandrar omkring med sina renhjordar i det inre landet. De är i grunden samma folk som de gammalsibiriska rentjuktjerna och talar besläktade språk. Renskötseln erinrar i mångt och mycket om tjuktjernas. Även i korjakhushållen tillverkar männen läderremmar av ren-, säl- och valrosshudar till respektive lassoer, bindslen, seldon o.a. Att tillverka remmar av säl- och valrosshud har blivit hemindustri hos havskorjakerna. Lasson används främst att skilja ut vissa renar ur hjorden, t.ex. då en dotter gifter sig och lämnar lägret, eller då man skall flytta de dräktiga renkorna till ett avskilt bete. De infångade djuren förses med en kort läderremshälla, som förenar ena frambenet med samma sidas bakben. Inuti en korjakisk renhage används ej lasso. Upptäcktsresanden George Kennan skildrade i sin bok Tent Life in Siberia 1870 de nomadiserande korjakerna med hjordar på fyra- à femtusen renar. Ur denna vilda hjord skulle vid varje flyttning tjugu tamrenar eller specialtränade renar tagas ut. Han skriver: "Nära tältet ordnade sig ett dussin män med lassoer i två parallella rader, medan ytterligare tjugo med en rem av sälskinn om 200—300 yards längd omgav en del av den stora hjorden och med rop och viftande lassoer började driva den genom den smala passagen. Med skrämda språng försökte renarna komma ur den gradvis minskade kretsen, medan sälskinnsrepet, som hölls av de tätt stående infödingarna, oföränderligt drev dem tillbaka, och de strömmade i en kämpande, hoppande massa genom den smala öppningen mellan ra-

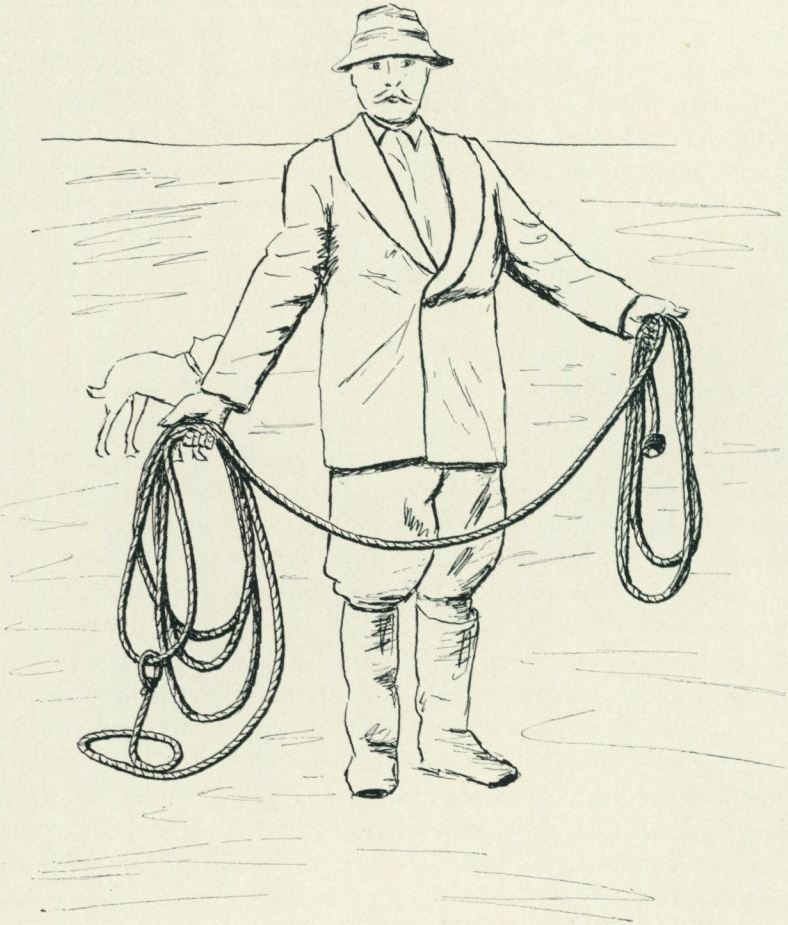

7. Koherde med lasso beredd att kasta. Han håller den stora öglan med ringen i höger hand och lassons ändparti i den vänstra. Hamprepet är 11 meter långt. Ungersk lasso har två benämningar, dels pányva, ett nyslaviskt ord, dels árkány, ett turkiskt ord. Från Angyalháza, Hajdúszoboszló, komitat Hajdú-Bihar, Ungern. Teckning av Ingalill Granlund 1963.

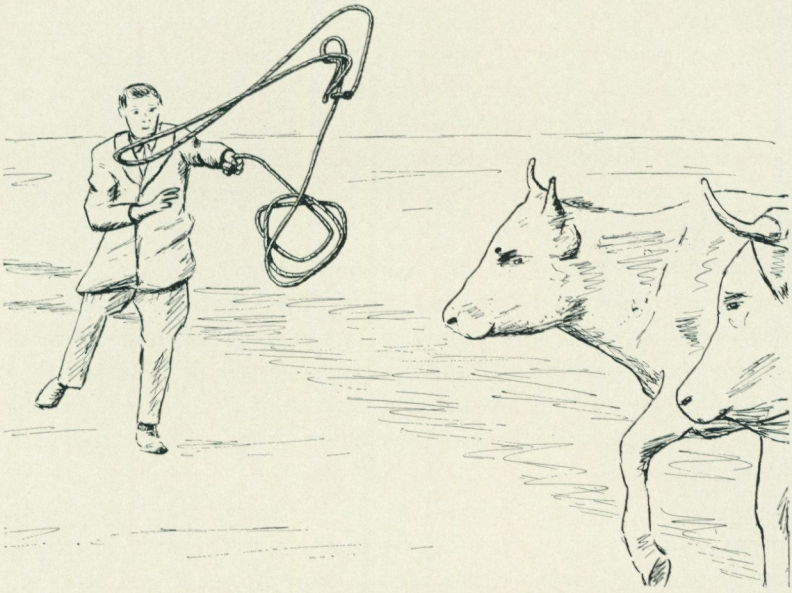

8. *Lassokast. Den stora öglan vecklar ut sig i riktning mot kons huvud. Herden håller fast lasson i dess stora ändknut. Angyalháza, Hajdúszoboszló, komitat Hajdú-Bihar, Ungern. Teckning av Ingalill Granlund 1963.*

derna av lassobärare. Då och då rullade ett långt rep upp sig i luften, och en löpsnara föll över hornen på något olyckligt djur, vars skårade öron angav att det var en tränad körren, men vars fruktansvärda hopp och förtvivlade försök att undslippa kom en att allvarligt tvivla på graden av träningen. Körrenarna spändes sedan parvis för slädar."

Den ryske etnografen A.A. Popov har givit en intressant skildring av renfångst med lasso hos dolganerna, ett litet jakutiskt folk vid Jenisej i Sibirien. Deras lasso är synnerligen lång, flätad av fyra eller fem smala hudremmar och försedd med 2-hålig benplatta. Lasson lindas runt vänstra armbågen, medan man håller en del av repet med vänster hand; den del som har glidöglan tas i höger hand och kastas mot renens huvud. Snaran med glidöglan faller över hornen och stramas åt. Drag- och klövjerenarna kopplas samman fem, sex eller flera vid en enda lasso för att samlas

på ett ställe. Vid anspänningen för slädarna användes tvåhåliga ben- eller hornplattor liknande den som lasson är försedd med. Går vi söderut, finner vi lasson hos flera turkfolk. Kirgiserna är bl.a. kända för sin sed att bruka lasson till att fånga vilda hästar. Jag går för ögonblicket ej närmare in på lassons förekomst i västra Centralasien, enär det skulle föra oss för långt, men återkommer nedan.

Jag anser nämligen att jag nått mitt första mål, att visa att den lapska lasson med 8-formad 2-hålig ben- eller hornplatta har identiskt lika form, användning, betydelse och funktion i Nordeurasiens renskötarkultur från Lappland i väster till Tjuktjerhalvön i öster. I fråga om användningen är det i synnerhet karakteristiskt, att kastaren står på marken, när han hanterar sitt redskap.

Den polära motsatsen härtill är de berömda gauchos i Sydamerika, som är mästare i att ridande i full fart infånga sitt byte med lasso. Är då denna av spanska invandrare medförda lasso av samma typ som den nordeurasiska? Frågan faller utanför min första uppgift men kan kanske få någon belysning av det material som HRAF så vänligt ställt till mitt förfogande. Så mycket är uppenbart, att den 8-formade hornplattan med två hål ej finns i Nya världen. Jag känner endast järnringar som glidögla därifrån. I så måtto avviker den sydamerikanska lasson i form, ehuru repet, tömmen av flätat läder är helt lika. I Sydamerika avslutas tömmen med en läderremsögla, se bild 9. Desslikes avviker, som jag nyss sade, användningen (därigenom att lassokastaren är beriden), men betydelsen för herden att ha en lasso och funktionen att fånga in boskapen är densamma. Det finns en intressant tradition, återgiven av Ramón Solveyra Casares i Tito Saubidets Vocabulario y Refranero Criollo (Buenos Aires 1952). Traditionen säger, att "den första lasso kreolerna använde var ett enkelt rep, tillverkat av obearbetad hud eller av hårt flätat tagel, som var fäst i ena änden av ett rör. Det avslutades med en ögla av samma material". Kreolernas första lasso var alltså en stånglasso lik den som mongolerna använder (se bild 11). Det är uteslutet att stånglasson kan ha "utvecklats", dvs. omvandlats i Amerika till tömlasso. Om den relaterade traditionen är riktig —

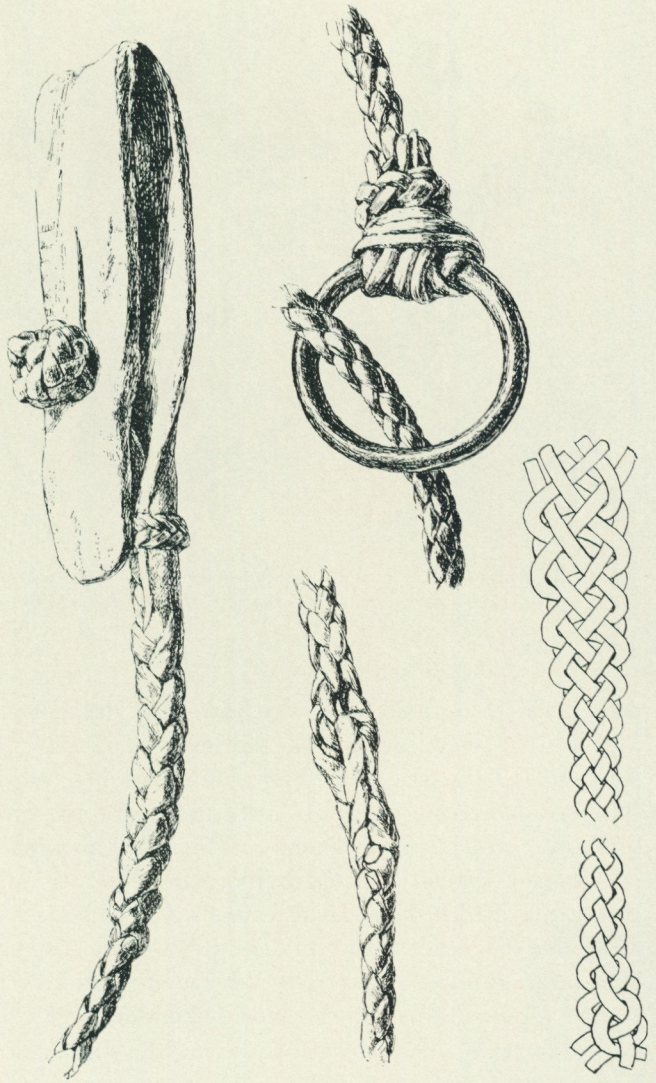

9. Detaljer av lasso, tillverkad av guanacohalsskinn. Från Argentina. Statens Etnografiska museum, Stockholm. Teckning av Ingrid Vallin 1963.

10. *Indianer i Argentina använder tömlasson både när de springer och rider. 1700-talets mitt. Kop. efter Zwettler Codex 420 des Florian Paucke (1959), pl. 25, av R. Teleki.*

och jag har funnit den bestyrkt både från Paraguay och Patagonien i 1700-talsskildringar — betyder det, att tömlasson är införd senare, i varje fall med en ny användning, och har utträngt stånglasson. Kreolerna skulle med andra ord ha lärt sig hantera tömlasson under ritt på samma sätt som de var vana att använda stånglasson. Det är emellertid lika sannolikt att de spanska invandrarna medförde båda lassotyperna, dvs. både med och utan stång. De opererade alltid huvudsakligen från hästryggen. George Vancouver skildrar i sin bok A Voyage of Discovery to the North Pacific Ocean and round the World (London 1798), hur de spanska soldaterna ridande infångade slaktboskap vid missionsstationen S:ta Clara i Kalifornien. De fäste lassorepet efter att ha träffat bytet vid den höga kraftiga sadelknappen. Att använda lång lasso utan stång under ritt krävde dock inte bara större skicklighet än att hantera stånglasson utan en virtuositet, som ter sig fantastisk. Under alla omständigheter är det under inflytande av stånglassons användning som även den långa tömlasson kom-

11. *Stånglasso från östra Inre Mongoliet. Foto Gösta Montell 1930.*

mit att användas av ryttare. Resultatet av denna påverkan i användning — tömlassons omvandling till att bliva ryttares jaktredskap — har vi alltså kunnat följa i Nya världen, men ryttare hade också sedan århundraden använt tömlasso i Gamla världen, dock på ett annat område än vi förut lärt känna. Denna traditionskrets tror jag emellertid är lämpligare att nalkas från ett nytt håll, varför jag återkommer nedan.

Efter denna ytterligt korta eller förkortade analys av tömlassons form, betydelse, användning och funktion å ena sidan och en antydan om dess utbredning å andra sidan synes mig alla hittills kända data peka mot en östlig och nordlig härkomst. Gösta Berg har i en klarsynt uppsats visat, att många kulturelement förenar och är speciellt karakteristiska för Nordeurasien, dvs. norra Europa och Nordasien.

Den lapska lasson hör enligt min mening till den nordeurasiska kulturkretsen. Men, ehuru väl integrerad, kan den näppeligen ha sitt ursprung här, såvida man ej får tro, att lasson är uppfunnen i flera olika kulturer oberoende av varandra. Hypotesen om självständig uppkomst kan med fördel tagas till, när andra möjligheter att förklara samband och särutveckling sviker. I fråga om lasson är så ej fallet. Gudmund Hatt skrev 1919 i ovan citerade arbete: "There may perhaps be some evolutionary connection between the lasso and the sling-traps or snares which are so widely used by hunters in northern Europe, Asia and America, especially for small game, but in some cases also for large game." Detta samband mellan snara och lasso är sannolikt, men de kanadensiska renjägarna t.ex. känner ej lasson. Tömlasson i nordeurasisk utformning tillhör ej avgjort jägarfolk utan av allt att döma snarare boskapsskötare eller rättare sagt folk med en viss polykultur, vilkas näringsliv karakteriseras av små hjordar, jakt och fiske, dvs. en kultur motsvarande den som sannolikt utmärkte lapparna, innan fjällapparnas herdenomadism med stora hjordar hunnit utbildas i extrem form, när vildrenarna stod inför sin utrotning.

Utmärkande för rörliga boskapsskötare, som säsongvis växlar betesplatser och bostad är att nästan varje redskap har rätt hög polyvalens, med andra ord det kan användas i mångahanda

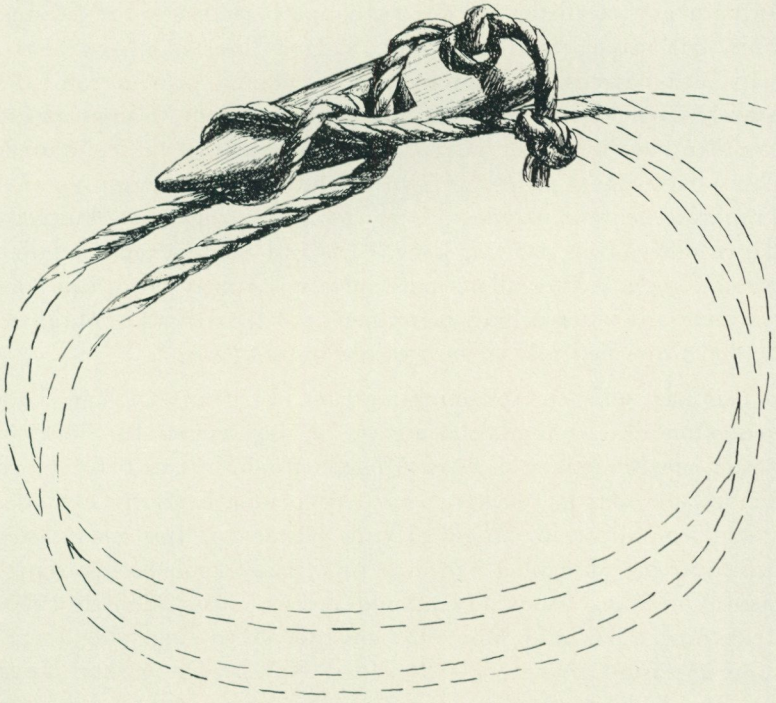

12. *Med hjälp av en tvåhålig "tacourou" av trä bindes med ett hamprep rågkärvar till en börda för en mulåsna. Det större hålet i "la tacourou" tjänar som glidögla i likhet med det i lapparnas "kiella". Commune de Saint-Véran, Hautes-Alpes, Frankrike. Teckning av Ingrid Vallin 1964 efter skiss och foto av Ingalill Granlund 1953.*

sammanhang. Detta konstaterande gör, att man kanske vågar peka på några paralleller till den tvåhåliga plattan utanför det område, där lasson nu förekommer. Sådana finns nämligen bl.a. i släp- och bärredskap, som bygger på samma princip som alla snaror, även kastsnaran, nämligen löpöglan, som stramas åt om det man vill fånga eller hålla samman, se t.ex. bild 12. Jag känner dessa bärredskap på Island och Irland och från Saint-Véran i Frankrike och annorstädes. De för oss till Europas ytterkulturer, där primitiva drag dröjt sig kvar. På Island använder man i ändan på sina hörep plattor eller ringformiga stycken av horn, ben eller trä, man använder dels en form med ett hål med två funktioner, dels en form med två hål med skilda funktioner.

När jag sökt ett spridningscentrum, varifrån det kan vara mest sannolikt att tömlasson utgått, har jag stannat för slätterna väster om Mongoliet. I östra Mongoliet samt i östra Tibet och annorstädes, där kalmuckerna har sitt spridda hemvist, användes stånglasson allena för att fånga vilda hästar o.a. djur, men väster och söder om Mongoliet kan man finna både tömlasso och stånglasso. Om stånglassons användning skriver Gösta Montell 1940: "I de östra delarna av Mongoliet använde de en lång stång, i vars topp är fästad en vid ögla av läder. När herden önskar fånga ett visst djur rider han in i hjorden och kastar snabbt öglan över hästens hals ... I Etsin-gol användes en lasso av nöthår i stället för stången." Stånglasso har också nogajerna på stepperna norr om Kaukasus och de söder därom boende kumukerna vid Kaspiska havets västra strand. Utrymmet förbjuder ytterligare uppräkning av belägg på stånglasson. Det för mitt syfte avgörande är, att stånglasson nyttjas av ryttare, tömlasson av stående eller gående. Där båda typerna möts såsom i Mongoliet, har tömlasson övertagit även stånglassons användning. Om detta är riktigt — och allt material jag känner talar härför — kan möjligen en sida eller rättare sagt ett skede av lassons användning få en något mera geografiskt närliggande belysning än den från Sydamerika. Grekiska och latinska författare har under nästan ett årtusende vid spridda tillfällen utom jakt speciellt omtalat östliga folks, i synnerhet turkfolks människofångst i krig. Den kastsnara, som härvid användes, har tolkats såsom bruk av lasso i krig. Tolk-

ningssvårigheten ligger i att bestämma vilken typ av lasso som brukats. Texterna lämnar ofta ej någon upplysning utöver lassokastets funktioner; användningen av lasson skildras bristfälligt, dess form och betydelse förtigs helt. Det vore tröttande och onödigt att här referera alla de belägg som förtecknats av den lärde ekonomiprofessorn Johann Beckmann i Göttingen och efter honom av berlinetnografen G. Friederici, men några typiska exempel må nämnas. Lexikografer och kommentatorer är ense om att Herodotos från Halikarnassos, historiens fader, vid mitten av 400-talet f. Kr. beskriver användningen av en tömlasso i krig. Han omtalar sagartierna, ett persiskt nomadfolk boende någonstans söder om Kaspiska havet, som i Xerxes armé bildade ett slags kavalleri. Deras stridssätt beskrives med orden *βάλλουσί τὰς σειρὰς ἐπ' ἄκρῳ βρόχους ἐχούσας·*, vilket ej kan översättas på annat sätt än att "de kastade lasso". Rep, sträng betecknas här med ordet *ἡ σειρά* och ögla, snara med *ὁ βρόχος*, lat. laqueus. Ungefär 600 år därefter omtalas tömlasson med samma benämning *seirá*, använd i kavalleristrid av sarmaterna, dvs. nordiranska ryttarfolk, av vilka det fanns många stammar. Pomponius Mela, den romerska litteraturens främste geograf på 40-talet e. Kr., omtalar iaxamaterna, där floden Don mynnar ut i Azovska sjön, och berättar, att deras kvinnor deltog till häst i striderna med lasson som enda vapen: "illæ equestre prælium ineunt, nec ferro dimicant, sed quos laqueis intercepere, trahendo conficiunt", dvs. "dessa kvinnor deltog i ryttarstriden, men kämpade icke med svärd, utan dem som de tog med sina lassoer, dödade de genom att släpa dem med sig". Det är en nästan stereotyp formulering. Under folkvandringstiden drog många folk västerut; vissa stammar, bl.a. jazygerna, var redan på 100-talet e. Kr. bosatta i Ungern. Andra nådde Polen via Ryssland. *Σειροφόροι*, dvs. lassobärare, kallades vissa parther från trakten öster och sydost om Kaspiska havet av Suidas, en bysantinsk lexikograf på 900-talet. Romarna hade haft talrika strider med dem under kejsartiden. Suidas beskriver ett rytterianfall på följande sätt: "När de nalkades fienden, kastade de sina lassoer, därefter vände de hästarna och ilade med rasande fart till de sina och släpade med sig de i snaran fastbundna fienderna döda eller levande".

Det är framför allt genom striderna med hunnerna under folkvandringstiden som lassons användning i krig blir känd i Syd- och Mellaneuropa. Hunnernas taktik, även kallad den turanska taktiken, har studerats av ungraren Julius Moravcsik 1924 med hänsyn till lassons användning. Vi har många vittnesbörd om den alltifrån Ammianus Marcellinus i Rerum gestarum libri (31:2, 9), men intressantast är enligt min mening de bysantinska källorna, och jag skulle vilja fästa uppmärksamheten vid den nya term för lasso som här möter hos Johannes Malalas († 578) (Cronographia 18:170) och Theophanes († 817) (Cronographia, rec. C. de Boor, sid. 218). Lasson heter här ὁ σάκος eller ὁ σῶκος, och att kasta lasso heter σακκεύω eller σωκίζω. Det är uppenbarligen samma benämning som ännu är levande på Sardinien, där lasson heter *soka* eller *soga* (Wörter u. Sachen, Beiheft 4, sid. 87).

Jakten var under antiken och medeltiden en skola för krigare och en dem värdig sport. De jaktböcker, cynegetici, som skrevs av Xenophon och andra, behandlade herremansjakt. En författare till en cynegeticos är Arrianos från Nicomedia i Bitynien, uppvuxen i början av 100-talet nära de ryttarfolk jag nyss talat om vid Azovska sjön. Han skildrar vildåsnejakt och hjortjakt till häst med lasso och med hund. Vi har en sådan hjortjakt avbildad på en mosaik från gamla Utica 3 mil nordväst om Kartago, sannolikt från romersk kejsartid, och vildåsnejakt på en mosaik från det närbelägna Hippo från ungefärligen samma tid. Sture Lagercrantz menar, att den här avbildade lassojakten är en följd av romerskt inflytande. Det är tänkbart, men jakten på nubisk vildåsna med lasso kan dock vara ett äldre asiatiskt kulturinflytande. Först på 600-talet e. Kr. infiltrerades Tunisien av araberna, som jagade till häst med lasso. Etnografen H. A. Bernatzik kunde ännu 1929 i sin bok Zwischen Weissem Nil und Belgisch-Kongo berätta om hänsynslösa beridna arabiska lassokastare på slavjakt.

Nu är jag tillbaka till den punkt, där jag lämnade de beridna gauchos och deras förmodade traditionsbakgrund i Gamla världen.

Resultatet av min undersökning skulle då bliva: *1:o* Lapparna och de gammalsibiriska folken, som tillhör en nordeurasisk kulturkrets, har gemensam tradition i fråga om lassons form, bety-

delse, användning och funktion. *2:o* Vid den tid då det kan tänkas att lapparna ännu var på väg genom nuvarande Ryssland, balters och finnars områden, var också, fast i ett långt sydligare stråk, andra nomadfolk på väg västerut, vilkas lasso skilde sig i användningen från den nordeurasiska genom att även hanteras av ryttare. Denna lasso visar av allt att döma inflytande från mongolernas stånglasso. Genom våra källors ensidighet känner vi lassons användning och funktion under folkvandringstiden praktiskt taget bara som vapen i krig. Både töm- och stånglasson kvarstannade hos Syd- och Mellaneuropas boskapsskötare inklusive Spaniens, vars benämning *lazo* (lat. laqueus) blivit vår terminus technicus; i Ungern användes stånglasso ännu strax före sista världskriget men är nu avlagd. *3:o* Det är sannolikt att vi dessutom har en tredje ännu sydligare kulturström, som förde lasson från Asien in i Nordafrika.

Till sist några ord om mina erfarenheter av Human Relations Area Files. Redan i sin nuvarande omfattning är denna dokumentationssamling av utomordentligt värde. Vad jag vid min undersökning om lasson lade märke till var dels att så få europeiska källor var excerperade i HRAF, dels att 1700-talets och tidigare arbeten i rätt hög grad saknades. Det är etnografiska skildringar av fältforskare med mångsidig erfarenhet som excerperats, men jag skulle önskat flera excerperingar av vetenskapliga bearbetningar av detta stoff. En angelägen uppgift synes vara att lämna HRAF förslag till översättningar av europeiskt material, kanske inte minst skandinaviska specialarbeten och vetenskapliga tidskriftsuppsatser. Den forskare som har en klar problemställning har mycket att vinna genom att konsultera HRAF. Man kan fråga sig, måste nordisk och jämförande folklivsforskning arbeta globalt? Så snart utgångspunkten är ett mänskligt beteende eller ett kulturelement är det nödvändigt. Folklivsforskarna har alltjämt delade meningar i många väsentliga stycken. Björn Collinder skriver i sin artikel Lapparna i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid följande: "I fråga om fördelningen mellan den från öster medbragta ränningen i lapparnas kultur och det skandinaviskt nordiska inslaget är forskarna oense; den ene finner det nordiska inflytandet snart

sagt överallt, den andre kännetecknar det som skum på ytan." Min undersökning vill visa, att lapparnas lasso tillhör de från öster medförda kulturelementen.

Litteratur

Johann Beckmann, Vorrath kleiner Anmerkungen über mancherley gelehrte Gegenstände I, 1795.
Densamme, Litteratur der älteren Reisebeschreibungen I:1—4, 1807—1808.
Gösta Berg, Nordskandinaviskt-nordeuropeiskt, i Rig 16 (1933).
Björn Collinder, Lapparna, i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid X, 1965.
G. Friederici, Der Lasso, i Baessler-Archiv, Beiheft 7 (1915).
J. Granlund, Lasso, i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid X, 1965.
G. Hatt, Notes on Reindeer Nomadism, i American Anthropological Association: Memoirs 6:2 (1919).
T.I. Itkonen, Über die wurfschlinge der lappen, i Finnisch-ugrische Forschungen XXVI (1939).
Sture Lagercrantz, Contribution to the Ethnography of Africa, i Studia Ethnographica Upsaliensia I (1950).
Gerhard Lindblom, Der Lasso in Afrika, i Kultur und Rasse. Festschrift zum 60. Geburtstag Otto Reches, 1939.
J. Moravcsik, A húnok taktikájahoz, i Körösi Csoma-Archivum 1:4 (1924).
Zwettler Codex 420 des *Florian Paucke,* hrsg. von E. Becker-Donner unter Mitarb. von G. Otruba, I, 1959.
T. Saubidet, Vocabulario y Refranero Criollo con textos y dibujos originales, 1952. Art. Lazo. (Fil.dr Stig Rydén tackas för påpekandet och för god hjälp vid studiet av Statens etnografiska museums material.)
George Vancouver, A Voyage of Discovery to the North Pacific Ocean and round the World, in the Years 1790—95 II, 1798.

Excerpter från HRAF ur följande arbeten:

Asien.

C.E. Tyndale Biscoe, Kashmir in Sunlight and Shade, 1922.
W. Bogoras, The Chukchee, i Publications of the Jesup North Pacific Expedition VII:1—3, 1904—1909.
L.H. Dudley Buxton, China, the Land and the People: a Human Geography, 1929.
P. Gourou, Land Utilization in French Indochina, 1945 (tidigare på franska, L'utilisation du sol en Indochine française, 1940).
W. Jochelson, The Koryak, i Publications of the Jesup North Pacific Expedition VI:1—2, 1905—1908.
G. Kennan, Tent Life in Siberia, and Adventures among the Koraks and other Tribes in Kamtchatka and Northern Asia, 1870.
R. Kennedy, Field Notes on Indonesia: South Celebes (manus. 1953 hos HRAF).
G. Montell, The Torguts of Etsin-Gol, i Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland LXX, 1940.

F.T. Morehead, The Forests of Burma, i Burma Pamphlets No. 5, 1945.
Taeki Odulok (N. Spiridonov), Snow People (Chukchee), 1934.
P. N. Orlovskij, God anadyrsko-čukotskogo olenevoda, i Severnaja Azija 1928, no. 2.
A. A. Popov, Olenevodstvo u dolgan, i Sovjetskaja Etnografija, 1935.
L. de Reinach, Le Laos, 1901.
H.U. Sverdrup, Hos tundrafolket, 1938.
Lien-teh Wu, Hainan, the Paradise of China, i China Quarterly 2 (1937).

Nordamerika.

G. Catlin, Illustrations of the Manners, Customs, and Condition of the North American Indians I, 1857.
N. Lee, Three Years among the Comanches, with an Introduction by W.P. Webb, 1957.
Tixier's Travels on the Osage Prairies, 1940.
E. Wallace & E. Adamson Hoebel, The Comanches: Lords of the South Plains, 1952.

Sydamerika.

B.F. Bourne, The Captive in Patagonia or Life among the Giants, 1874.
P. de Cieza de Leon, The Second Part of the Chronicle of Peru, i Works issued by the Hakluyt Society, 2nd series, no. 68, 1883.
B. Cobo, Historia del Nuevo Mundo, vol. 4, utg. av Don Marcos Jiménez de la Espada, Sociedad de Bibliófilos Andaluces, 1893.
J.M. Cooper, The Araucanians, i Bureau of American Ethnology: Bulletin 143:2, 1946.
Densamme, Patagonian and Pampean Hunters, i Bureau of American Ethnology: Bulletin 143:1, 1946.
M. Dobrizhoffer, An Account of the Abipones, an Equestrian People of Paraguay II, 1822.
M. Inez Hilger, Araucanian Child Life and its Cultural Background, i Smithsonian Miscellaneous Collections 133, 1957.
W. LaBarre, The Aymara Indians of the Lake Titicaca Plateau, Bolivia, i American Anthropological Association: Memoirs 68, 1948.
S.K. Lothrop, Polychrome Guanaco Cloaks of Patagonia, i Contributions from the Museum of the American Indian, Heye Foundation VII:6, 1929.
A. Métraux, The Caingang, i Bureau of American Ethnology: Bulletin 143: 1, 1946.
C. G. Musters, At Home with the Patagonians, 1873.
E. Nordenskiöld, An Ethno-Geographical Analysis of the Material Culture of Two Indian Tribes in the Gran Chaco, i Comparative Ethnographical Studies 1, 1919.
J. Pelleschi, Los Indios Matacos y su Lengua, i Boletin del Instituto Geográfico Argentino 17—18, 1896.
J.H. Rowe, Inca Culture at the Time of the Spanish Conquest, i Bureau of American Ethnology: Bulletin 143:2, 1946.
Garcilaso de la Vega, El Inca. The Royal Commentaries of the Yncas I, i Hakluyt Society Publications, 41 och 45, 1869 och 1871.

Afrika.

H. Lhote, Les Touaregs du Hoggar, 1944.

Summary

The Lappish lasso

Using material from, among other sources, Human Relations Area Files, the author compares the type of lasso used by the Lapplanders with that used by other peoples, foremost reindeer herders in Siberia. In 1939 T. I. Itkonen drew attention to the fact that both Lapplanders and Samoyeds used a thong lasso provided with the same type of 8-shaped bone or horn plate, one end of the rope being fastened to one hole, and the other end running through the other hole, thus forming the noose. The author shows that the same type of lasso is also used by other reindeerherders in Siberia (Dolgan, Reindeer Chukchee). This points to a close connection throughout northern Europe and Asia. Another characteristic feature is that one throws the lasso standing on the ground, whereas on the Central Asiatic steppes the lasso is thrown from the horseback. In these regions another type of lasso is also found, that is a noose tied to a stick or pole. The author thinks that both types of lasso, the thong lasso and the pole lasso, originated here, and that it is from these regions that the reindeer herders received their thong lasso, which thus belongs to the elements in Lappish culture which have come from the east.

Nomadic Asiatic horsemen took with them both types of lasso as they migrated south-west and west, and people in the west encountered the lasso as one of their weapons of war at an early date, when it was used to capture enemies during combats on horseback. Many examples are given by historians from Herodotos up to the Byzantines of the 11th century. Ancient Mediterranean civilization adopted the lasso as an aid for mounted herdsmen and as a hunting implement. Hunting with lasso is described by Arrianus (2nd cent. A.D.) as a sport of the nobility and is pictured in mosaics in North Africa dating from the Roman Empire. Hunting with lasso has here been interpreted as a result of Roman influence, but may bear witness to an older cultural influence from Asia spreading south of the Mediterranean. The lasso remained in use among the cattle breeders of southern Europe, and the Spaniards brought it to the New World. The Gauchos now use only the thong lasso, but tradition, backed up by early descriptions, says that the pole lasso was also used previously, and it certainly came originally from Europe too.

KULTURHISTORISK JUL PÅ SKANSEN

av Kerstin Sjöqvist

Under den senaste tioårsperioden har Skansens kulturhistoriska avdelning försökt berika de redan existerande jularrangemangen på Skansen genom att i några gårdar visa, hur ett julbord dukades och hur julens ingång markerades utomhus. Början gjordes 1953 i Oktorpsgården från Halland.

Stugan i denna gård har, alltsedan den 1896 uppfördes på Skansen, stått klädd till högtid, dvs. väggar, gavelfält och de sneda taken är "dragna" med hängkläden av linne och målade bonader. Av dessa ingick samtliga vävda bonader och några av de målade bland de över 350 föremål, som medföljde köpet av denna gård. Inramningen för ett julbord fanns här alltså färdig.

För att få kännedom om hur ett julbord torde ha sett ut i Halland under 1800-talets senare hälft har följande källor anlitats:

1. Svar från Halland på Etnologiska undersökningens frågelistor Nm 13 Jul och Nm 15 Från Lucia till tjugondag Knut;
2. Anteckningar om jul och julseder i Hammarstedtska arkivet i museets folkminnessamling;
3. M. Ysenius, Iakttagelser öfver julens firande i södra Halland på 1860-talet, Samfundet för Nordiska museets främjande 1888.

I detta material ingick tyvärr ej någon uppgift från den trakt som Oktorpsgården kommer ifrån, nämligen Årstads härad, utan de uppteckningar, som innehöll de fullständigaste uppgifterna, kom från Höks härad. En skildring härifrån, som åtföljdes av en enkel men klar skiss över julbordets utseende, familjemedlemmarnas placering m.m., fick ligga till grund för dukningen av bordet. Det övriga källmaterialet bekräftade de enskilda detaljerna.

Det färdigdukade bordet i Oktorpsgården är täckt av en vit linneduk. Till de vuxna är dukat med porslinstallrikar samt knivar och gafflar. Enligt källmaterialet hade husfadern den förnämsta platsen vid ena gaveländen. Framför hans tallrik står julhögen med en grovkaka underst och därpå halvfinkaka, sötbrödskaka, vetekringla och ett äpple. Julhögen fick ej röras utan skulle ligga kvar åtminstone över trettondagen, ibland till tjugondag Knut. Bröd att äta togs in på ett särskilt träfat — här återfinner vi det på den andra bordsänden bredvid den fyllda smörkalken. Mitt på bordet står "sömatsfatet" med kokt skinka, salt fårbog och hackepölsa, som utgjorde den egentliga julmaten. Om denna mat har en av våra sagesmän återgivit ett rim, som hennes mor i sin tur berättat: "Julafton och julada få vi så meet sul vi villa ha. Men anndajul, tar mor hän sitt sul." Det hembryggda juldrickat drack man ur tennstop, och vi ser här ett sådant placerat vid fars plats. Brännvinsflaskan däremot står i hörnskåpet bakom honom. Två mässingsstakar med tregrensljus, ett för far och ett för mor, ger bordet dess belysning, och ovanför hänger en halmkrona med röda ullgarnstofsar.

Kött- och fläskmaten har under åren anrättats på Skansen efter gamla halländska recept. Detta arbete har utförts av Helfrid Ekblad, mångårig vakt i Oktorpsgården. Sedan hon lämnat sin tjänst har hennes efterträdare, Marta Jungland, övertagit uppgiften. Liksom sin företrädare har även hon djup förankring i halländsk bondetradition. Brödet bakas hos Janssons bageri i Falkenberg, där innehavarens hustru Ebba Fredriksson är släkt med familjen Lundqvist, av vilken Artur Hazelius köpte Oktorpsgården.

Till julhelgen 1955, den sista jul som professor Andreas Lindblom var styresman för Nordiska museet och Skansen, dukades ett av de julbord, som han beskriver i den första av sina tre memoarböcker, "Lille Jonathan". I skildringen av julförberedelserna och julfirandet i prästgården på östgötaslätten, där han växte upp på 1890-talet, har han livfullt och detaljerat berättat, hur det bord med julgotter såg ut, som prästfamiljen under julhelgen då och då brukade samlas omkring.

Då någon fullständigt riktig miljö till detta julbord, nämligen en prästgård från 1800-talets senare hälft, ej finns på Skansen, placerades bordet i en av salarna på övre våningen i Ekshärads-gården. Inredningen i denna storbondegård är nämligen i flera avseenden högreståndspåverkad och är endast något årtionde äldre än den prästgårdsinteriör som skildras i boken.

Mitt på detta julbord stod samma fotogenlampa, som under flera årtionden användes i "Lille Jonathans" barndomshem. Runt bordet dukades med assietter och dessertskedar. Föräldrarna hade sina platser bredvid varandra, och vid deras assietter låg fruktknivar, som däremot inte användes av barnen. Gotterna var delvis hämtade från prästgårdens eget förråd — vinteräpplen upplagda i höga glasskålar och hemmaplockade hasselnötter i karotter som tillhörde matservisen. Från prästgårdsköket kom "härliga sura vattenlingon", också upplagda i en hög glasskål, och till dem tog man socker ur en sockerskål av silver. Karamellerna var hemgjorda och bestod av knäck i strutar och i formar, som barnen själva fått vecka, samt fyrkantiga bitar av brunt bränt socker. Alla tre sorterna var upplagda i mindre glasskålar. Importerade gotter förekom tämligen rikligt såsom valnötter, spanska nötter och krakmandel. Krukrussin — de importerades förr inpackade i stora krukor — fanns även, likaså fikon, som låg packade i träaskar under färgbilder med kameler på. Till feststämningen vid bordet bidrog ett par ljusstakar av silver med höga, smala ljus. Den enda dekoration som förekom var ett par skålar fyllda med mossa och lingonris.

De "hemgjorda" karamellerna till detta bord tillverkades av Kooperativa Förbundets provkök, som också gjorde inläggningen av vattenlingonen. Övriga ingredienser inköptes i handeln — krukrussin gick emellertid inte att skaffa i den gamla krukförpackningen.

En önskan att få visa ett nordsvenskt julbord förverkligades 1956, då ett bord avsett för julaftonens kvällsmåltid dukades i Delsbogårdens Edsängsstuga. Utformningen av detta bord bygger på de upptecknings om seder och bruk i Bjuråkers socken i Hälsingland, som amanuens Louise Hagberg gjorde där i no-

vember 1914 och som utgör underlag för hennes uppsats Forna dagars jul i Bjuråker i Fataburen 1919.

På detta bord, som är täckt av en linneduk, är en bullhög placerad på vardera bordsänden. I botten på bullhögarna ligger några hålkakor och över dem ett par bullar bakade av rågmjöl med tillsats av vassla, i vilken messmör upplösts, så att degen blivit nästan brun. Av samma deg är också de julkors bakade, som ligger överst på bullhögarna. På bordet dominerar den stora "smörstolen" eller "smörstaken" av trä med sitt upplagda smör, som under 1800-talets senare hälft intog en framträdande plats på de norrländska julborden. Smöruppläggningen är vidare upptill och har närmast samma form som en vanlig blomkruka, och i detta smör, som även kallades "julgåsa" eller "storsmöret", är det stora grenljuset, julljuskronan, med en gren för varje familjemedlem placerat. Såväl smöret som bullhögarna skulle stå orörda över helgen. Till måltiden skars emellertid bröd upp och sattes in, och i större gårdar hade man en mindre smöruppläggning, som man fick ta av. På bordet finns vidare en färskost och en kalvstek upplagda på lerfat. På julafton drack man dricka ur en silverbägare, till vardags däremot direkt ur stånkan. Bränvinet sattes fram i en brännvinsskål av silver. Måltidens huvudrätter utgjordes av lutfisk med mjölksås och kryddpeppar samt grynvälling kokad av korngryn och mjölk och garnerad med kanel. Dessa rätter åts ur samma fat med skedar av trä, vilka förvarades i en korg, som antingen skickades omkring, så att var och en fick ta sin sked, eller hängde vid spisen, där man fick hämta den. Kniv och gaffel förekom inte, men här och var på bordet låg knivar med hornskaft till att ta smör med. Det i sex delar vikta tunnbrödet, som var och en fick, tjänstgjorde som tallrik.

Över bordet hänger en halmkrona, en julprydnad som gårdens flickor brukade tillverka, och under bordet ligger ett halmkors,

Vid porten till Moragården är två avbarkade granstänger med toppruskor resta som ett synligt tecken på att julen inträtt. Seden har varit ganska allmän i Sverige. Den äldsta uppgiften härom lämnar Olof Rudbeck i sin Atlantica och Linné talar om den i samband med sin dalaresa 1734.

"Småskuret", såsom fläskkorv, rullkorv och sylta finns bl.a. på julbordet i Ekshäradsgården. Längst in vid väggen står ett lerfat med risgrynsgröt med hela kanelbitar istuckna samt efterrätten, en risgrynspudding, som gräddats i en kopparform.

I Ekshäradsgårdens kök är slagbordet dukat för julaftonens kvällsmåltid på samma sätt som det antagligen var, när häradsdomaren Per Larsson och hans familj bodde i gården från omkring 1860 till 1893. All mat dukades bort efter måltiden, men porslinsstopet med dricka stod kvar mitt på bordet under julhelgen, och ingen besökande fick lämna huset utan att ha trakterats därmed.

Vinteräpplen, hasselnötter, vattenlingon, hemgjorda karameller samt valnötter, krakmandel, russin och fikon fanns på det bord med julgotter, som förre Skansenchefen Andreas Lindblom minns från sin barndoms prästgård på östgötaslätten. Efter den livfulla beskrivningen i hans första memoarbok, "Lille Jonathan", dukades detta bord i Ekshäradsgården till julen 1955.

På Delsbogårdens julbord t.h. dominerar smörupplaggningarna, som under 1800-talets senare hälft intog en framträdande plats på de norrländska julborden. Det större smörfatet, i vilket ställts ett ljus med en gren för varje familjemedlem, skulle stå orört över helgen. Detsamma gällde också bullhögarna på vardera bordsänden.

På julbordet i Oktorpsgården är "sömatsfatet" med kokt skinka, salt fårbog och hackepölsa placerat mitt på bordet. Vid husfaderns plats står julhögen med en grovkaka underst och därpå halvfinkaka, sötbrödskaka, vetekringla och ett äpple. Det uppskurna brödet ligger på ett träfat, smörkalken är fylld med smör och tennstopen med dricka.

Barnens bord (t.v.), "lissbordet", i Delsbogården dukas precis som det stora julbordet med bullhögar, smörupplägging, ost och stop med dricka — allt i litet format. Drickat var blandat med sirap. Den övriga julmaten fick barnen hämta vid stora bordet.

som vanligen bands ihop i samband med att halm breddes på stuggolvet.

Detta julbord kompletterades till julen 1959 med ett särskilt litet bord för barnen, det s. k. "lissbordet". Uppgifterna om detta är också hämtade ur Louise Hagbergs uppteckningar. "Lissbordet " dukades på samma sätt som det stora julbordet. Barnen hade allt som de vuxna hade: små bullhögar bestående av hålkakor, runda bullar och julkors, en smöruppläggning med ett ljus, en ost och ett stop med dricka — allt i litet format. Drickat brukade blandas med sirap. Den övriga julmat som förekom fick barnen från det stora bordet.

De olika brödsorterna, som ingår i bullhögarna, liksom tunnbrödet, bakas en vecka före julmarknaden av Marta Eriksson från Järvsö. Baket försiggår i Älvrosgården, där tunnbrödet gräddas över öppen eld på en rund järnhäll, och kakorna lägges att svalna på ett lager av halm, innan de viks i sex delar. Marta Eriksson, som om somrarna brukar vara sysselsatt i Skansens Älvdalsbodar med ystning och kärning, ystar också ostarna till julbordet. Lutfisken och korngrynsvällingen liksom kalvsteken anrättas i köket på restaurang Solliden. Julljuskronorna till den större smöruppläggningen liksom alla andra ljus till julborden på Skansen stöptes t.o.m. julen 1960 av Elin Karlsson från Sorunda. Efter hennes död fortsätter hennes dotter Anna-Stina Andersson traditionen.

I Ekshäradsgården, som invigdes på Skansen 1954, dukades ett julbord första gången till julhelgen 1958.

Den hemmiljö, som rekonstruerats i denna gård, vill visa den period i gårdens historia, då den beboddes av häradsdomaren Per Larsson och hans familj från omkring 1860 till 1893. När gården iordningställdes på Skansen, hade vi förmånen att få en levande skildring av hur detta hem hade sett ut av tre barnbarn till Per Larsson. Då tanken uppstod att ordna ett julbord i gården, hade

Julgranen i posthusets finrum är klädd med slöjor och korgar, klippta av kulört silkespapper. Stearinljusen sitter i enkla ljushållare av ståltråd, i vilka äpplen bundits fast nedtill för att ljusen skall sitta raka. På bordet ligger några jultidningar, som tillhört postföreståndaren Per August Nilsson.

dessa tyvärr gått bort. Vi vände oss då till ett par kvinnor i Ekshärad, som hade goda minnesbilder av julfirandet hos sina morföräldrar, som var släkt och hade umgåtts med Per Larssons familj. Det är uppteckningar efter dessa kvinnor som ligger till grund för Ekshäradsgårdens julbord.

På det stora slagbordet i köket ligger en linneduk, och längs långsidorna och vid ena kortsidan står tallrikar av flintporslin med grön dekor av Gustavsbergs tillverkning. Vid varje tallrik ligger gaffel och kniv med svarta skaft samt en silversked. Mitt på bordet står ett stop av porslin med dricka, som alla brukade dricka direkt ur. Det skulle stå kvar på bordet hela julen, och ingen besökande fick lämna huset utan att bjudas. En tallrik brukade ställas över för att skydda mot damm. Bredvid stopet står smör och bröd. När man kärnade till jul, tog man hela smörklimpen och ältade den och gjorde ett slag med en träsked i klimpen, så att det bildades en grop. På julafton satte man fram hela denna smörklimp på ett stekfat. I brödkorgen finns tre sorters bröd, limpa, siktkaka och hårt bröd. Bredvid korgen står osten, som gjordes särskilt stor till högtidliga tillfällen. Smörgåsmat eller "småskuret" är upplagt på assietter av porslin. Där finns kött- och fläskkorv, sylta och rullsylta eller "rullkorv", som den också kallades.

Huvudrätten består av lutfisk med vit mjölksås och skalad potatis samt risgrynsgröt med hela kanelbitar. Gröten skulle ätas som den var, men de som önskade fick mjölk till. Den åts på djupa tallrikar av porslin, och på samma tallrikar åt man också efterrätten, "formen", en pudding av risgryn, ägg, mjölk, socker och smör. Den gräddades i en form av koppar eller bleck, som ställdes fram på bordet. Till "formen" serverades sylt av lingon, krusbär eller röda vinbär.

Våra sagesmän hade inte bara en god minnesbild av julmaten utan de kunde också erinra sig stämningen vid bordet. Morföräldrarna, som satt bredvid varandra, höll på att det skulle vara "andäktigt" vid bordet och att ingen fick bryta upp före dem. När man slog sig ner vid julbordet, brukade mormodern säga: "Nu skall vi äta, för det är den här kvällen vi har strävat för". Och när man ätit sig mätt, gick morfadern ut och gav kreaturen

en nypa salt och mjöl och sa till var och en: "Ät gott, trivs bra hela året om".

Huvudrätterna på detta bord, lutfisken och gröten, tillagas på Skansen, medan däremot den andra maten kommer från Ekshärad, där den anrättas efter gamla värmländska recept av värdinnan på Hedegårds pensionat Anna-Tora Hedéen.

I Ekshäradsgården förekommer inte någon julutsmyckning på bordet eller i huset i övrigt. Däremot brukade man sätta ett par granar på var sin sida om ytterdörren och en kärve på en stör eller i ett träd ute på gården. Från julen 1960 har vi på Skansen visat ytterligare några exempel på hur julens ingång markerats utomhus på olika håll i landet. Uppgifterna härom är hämtade ur Hilding Celander, Nordisk jul, Stockholm 1928, Årets högtider, Nordisk Kultur XXII, København—Oslo—Stockholm 1938 och Albert Eskeröd, Årets fester, Stockholm 1953.

Om det var kvinnornas uppgift att duka julbordet som den sista arbetsuppgiften inomhus, innan julfriden inträdde, tillkom det männen att efter avslutat arbete utomhus sätta upp julstängerna och julkärvarna. Denna sed har varit ganska allmän i Sverige. Den äldsta uppgiften lämnar Olof Rudbeck, som i sin Atlantica omtalar, att "så sattes vid alla portar hos gemene man, som ock än i dag brukas, tvänne gröna träd av furu". Och i sin dalaresa 1734 säger Linné, att "utanför porten sättes 2:ne höga smala afbarkade granstänger, julstänger, hvilka står sedan hela året igenom".

Julstängerna kunde resas på julafton, men det förekom ofta att utomhussysslorna skulle vara avslutade på Tomasdagen och att julstängerna restes då. Och på vår almanackas föregångare, runstaven, är Tomasdagen ibland markerad av två korslagda stänger med en kvarsittande toppruska.

Stängerna har haft olika namn såsom julstång, julgran, julruska osv. De har även utformats på olika sätt från den enkla avbarkade stången med toppruska, som Linné talar om, till stänger med kors och hjulkors som topprydnader. Den förstnämnda enkla typen restes på Skansen utanför porten till Moragården. Den mera utsirade typen av julstång med topprydnad i form av ett hjulkors kopierades efter ett original från Uppland, som finns på

Till det traditionella julfirandet på Skansen hör framträdandet av Lucia i sin ursprungliga, folkliga uppenbarelse. Här står Kings Kerstin Olsdotter som Lucia framför ingången till Oktorpsgården 1899. Foto H. Edlund.

Nordiska museet. Då Skansen ej har någon gård från Uppland, men det ändå var önskvärt att få visa denna julstång, placerades den på Tingsvallen.

Det andra synliga tecknet på att julen inträtt var som tidigare nämnts uppsättandet av julkärven, en sed som är känd redan från 1700-talet. Julkärven har för det mesta varit en otröskad

Det halländska julbordet, som traditionellt står dukat under helgen i Oktorpsgårdens ryggåsstuga på Skansen.

Eine alte Weihnachtstafel aus der Provinz Halland in Südwestschweden. Zu jedem Weihnachtsfest wird diese Tafel in dem halländischen Oktorpshof, welcher im Jahre 1896 im Freilichtmuseum Skansen wiedererrichtet wurde, gedeckt.

havrekärve som den utanför Ekshäradsgården, men i de trakter, där kornet varit det förnämsta sädesslaget, tog man en kornkärve. En sådan kärve sattes upp på Skansens gård från Härjedalen, Älvrosgården. Men det var inte bara i störar och träd, som kärvarna placerades, utan också i toppen på julstången eller utomhusjulgranen, vilket visats på Oktorpsgårdens gårdsplan.

Julgranen, som utgör ett så dominerande inslag i vårt julfirande, har ej förekommit i de här skildrade julinteriörerna på Skansen. Detta beror på att julgranen är en sen företeelse, som först mot slutet av 1800-talet nådde bondehemmen. Den fanns visserligen i "Lille Jonathans" barndomshem, men då miljön till hans julbord var "lånad" på Skansen, nöjde vi oss med att endast visa själva bordet.

Till julen 1963 kunde vi emellertid klä en gran i det på Skansen samma år uppförda posthuset från Virserum. Vi vet nämligen genom traditionsuppteckningar, att postföreståndare Per August Nilsson och hans familj, som levde och verkade i huset omkring sekelskiftet och vars hem vi försökt rekonstruera, hade julgran i sitt finrum. Granen kläddes efter de uppgifter vi erhållit med slöjor och korgar klippta av kulört silkespapper, röda äpplen samt stearinljus. Ljusen sattes i hållare av ståltråd, som kopierats efter ett par ljushållare av en typ, som användes vid denna tid och som vi fått i gåva från Virserum. Julgransfoten av trä, som använts vid sekelskiftet, kom från annat håll i Småland. Pappersprydnaderna tillverkades av 78-åriga fröken Ester Nilsson i Virserum, som umgåtts med postföreståndare Nilssons döttrar och flera gånger varit i detta hem på julkalas.

De här skildrade jularrangemangen med undantag av "Lille Jonathans bord" har årligen iordningställts till Skansens julmarknad i början av december och visats sön- och helgdagar till och med Trettondagen.

Zusammenfassung

Kulturhistorische Weihnachten auf Skansen.

Während einiger Wochen, von etwa Anfang Dezember bis zum Dreikönigstag (6. Januar), steht nunmehr der Weihnachtstisch in mehreren Höfen auf Skansen mit Weihnachtsbrot und anderen weihnachtlichen Speisen gedeckt, so

wie es von alters her in der Gegend Sitte war, aus welcher der Hof stammt. Das Weihnachtsessen wird nach alten Rezepten auf Skansen oder in der entsprechenden Provinz angerichtet. Auch die Weihnachtskerzen werden nach alter Methode auf Skansen gezogen. Der Anfang wurde im Jahre 1953 mit einem halländischen Weihnachtstisch in der Wohnstube des Oktorpshofes gemacht. Im Jahre 1956 wurde zum ersten Mal ein Weihnachtstisch, so wie es in Hälsingland Sitte war, im Delsbohof gedeckt. Dort wird seit 1959 ebenfalls der spezielle Festtisch für die Kinder in Ordnung gestellt. Seit dem Jahre 1958 wird im Ekshärad-Haus ein wermländischer Weihnachtstisch rekonstruiert. Alle Rekonstruktionen sind an Hand diesbezüglicher Mitteilungen von den entsprechenden Ortschaften ausgeführt worden. Ein einziges Mal, nämlich zu Weihnachten 1955, dem letzten in der Zeit, während Professor Andreas Lindblom Chef der Institution war, wurde ein Weihnachtstisch gedeckt, so wie er ihn in seinen Kindheitserinnerungen vom Pfarrhaus auf dem östergötländischen Flachland beschreibt. Dies geschah im Ekshärad-Haus, welches allerdings nicht von geographischer, wohl aber von sozialer Seite aus gesehen, dem beabsichtigten Milieu am meisten entsprach.

Den Weihnachtsbaum, der in Schweden auf dem Lande ein späteres Element der Weihnachtsfeier ist, in die vorstehend genannten, zum Fest ausgeschmückten Interieure einzufügen, hat man nicht für richtig gehalten. Im Jahre 1963 wurde indessen ein Posthaus mit der Wohnung des Postvorstehers aus Småland auf Skansen wiederaufgebaut. Über die Weihnachtsfeierlichkeiten im Heim des Postvorstehers um die Jahrhundertwende weiss man jedoch, dass ein Weihnachtsbaum vorkam, und daher stellte man zu Weihnachten 1963 auch einen solchen dort auf.

Ausserhalb des Hauses wird der Beginn der Weihnachtszeit markiert, indem bei den Gehöften bis auf den Wipfel abgeästete Baumstämme aufgestellt werden, so wie es mindestens seit dem 17. Jahrhundert der Brauch ist, oder — nach der späteren Sitte — eine Stange, auf deren Spitze eine volle Garbe steckt, damit die Vögel sich freuen.

BONDSAXAR

av Anders Nyman

I stora delar av landet kunde bonden förr oftast själv för eget behov laga och i någon mån även nytillverka enklare redskap av järn i gårdssmedjan. För mera komplicerade smiden anlitades by- eller sockensmeden. Detta "verksmide" var endast avsett att fylla det lokala behovet.

En från by- och sockensmeden avvikande kategori utgjorde de smeder, som specialiserat sig på vissa enstaka produkter såsom liar, yxor, knivar, saxar, bössor, spik och nubb eller häst- och oxskor jämte därtill hörande söm och broddar. Dessa smidesalster var avsedda att spridas och försäljas vida omkring, även utomlands.

Utmärkande för det specialiserade bondesmidet, redan omnämnt av Gustav Vasa — fast oftast i mästrande ordalag — var att smeden under sommarhalvåret i stor utsträckning hade inte bara att sköta sitt eget jordbruk utan ej så sällan också att som torpare göra dagsverken åt andra. Det huvudsakliga smidet utfördes därför under vinterhalvåret.

Sedan gammalt var vissa bygder särskilt kända som hemvist för ett specialiserat bondesmide. Sålunda var exempelvis liesmidet för Dalarnas del främst lokaliserat till Lima och närgränsande socknar samt till Hedemoratrakten. Nordvästra delen av Östergötland jämte angränsande bygder i Närke liksom Sjuhäradsbygden i Västergötland samt några socknar i nordligaste Halland utmärktes även för ett omfattande allmogesmide. Samma var förhållandet i delar av Göingebygden i Skåne samt angränsande socknar i Småland. Även i Hälsingland fanns ett utbrett smide av liar och skäror.

Landsbygdens saxsmide, som ej hade samma omfattning som

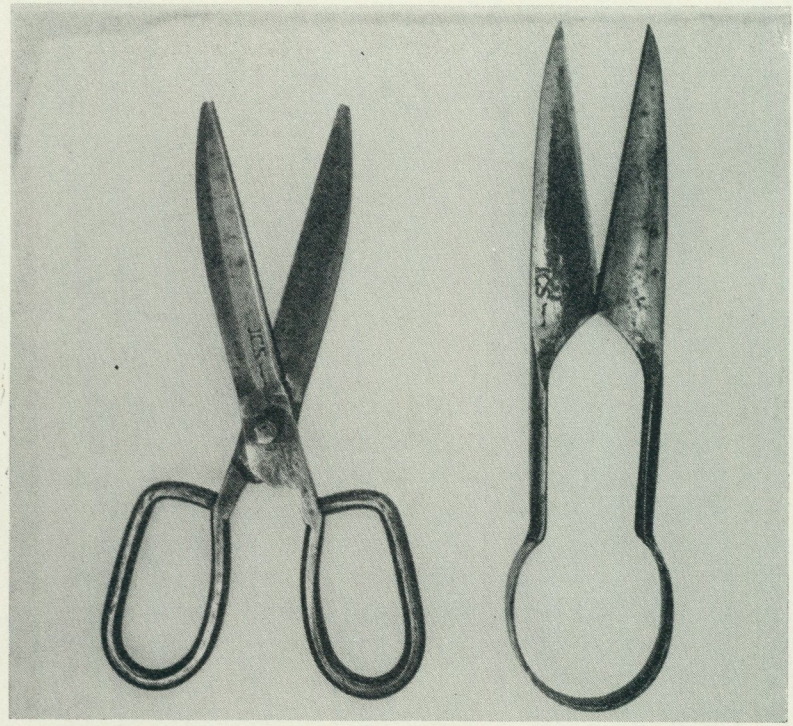

T. v. tygsax tillverkad av "saxasmeden" Johan Carlsson från Västergården, Stubbarp i Sunds socken, Östergötland. T.h. ullsax av samme tillverkare. Båda saxarna stämplade ICS. Nordiska museet.

till exempel liesmidet, var ävenledes koncentrerat till vissa bygder. Det var troligen i stort lokaliserat till samma trakter, som nämnts för liesmidet. Genom att saxsmidet är så mycket sämre representerat än liesmidet i såväl äldre som yngre källmaterial är det svårare att få en säker uppfattning om förekomsten och omfattningen av det äldre bondesmidet i fråga om saxar. Det skulle därför vara betydelsefullt att få till stånd en inventering av saxsmidet med särskilt beaktande av dess lokalisering och av den spridning produktionen haft. Nordiska museet är tacksamt för uppgifter härom.

Helt utan källmaterial från äldre tid är vi dock ej. Sålunda skriver exempelvis Samuel Schröder och Sven Rinman år 1764 i en officiell undersökningsrapport om allmogesmidet följande:

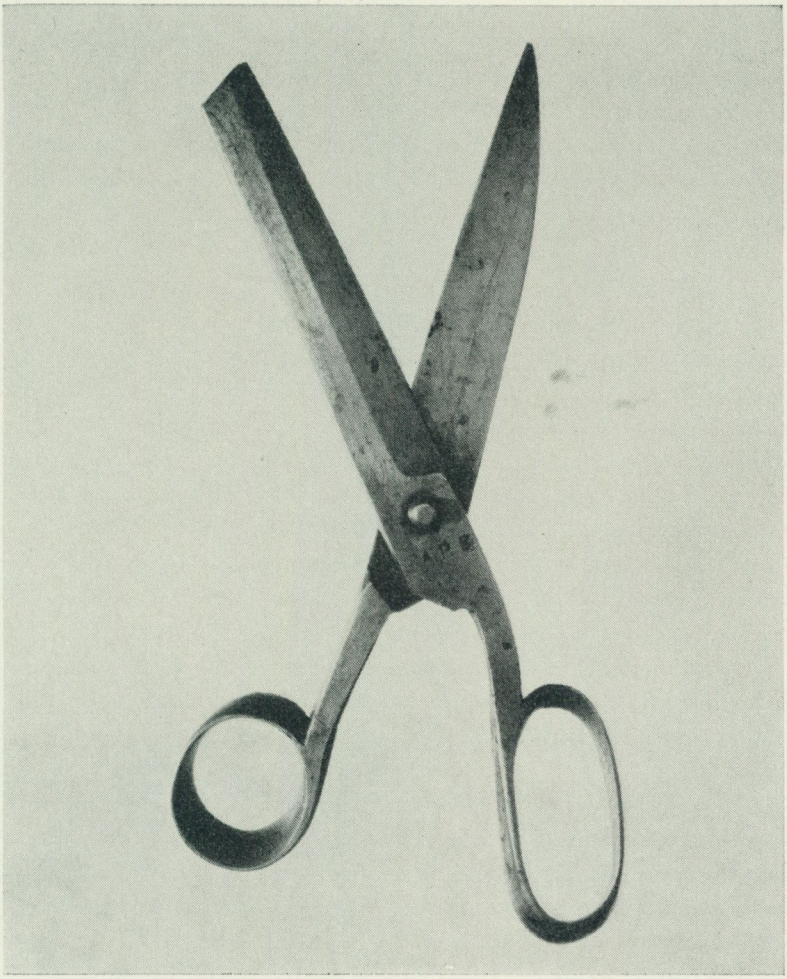

Skräddarsax smidd omkring 1917 av Edvard Jansson från Skuru i Lerbäcks socken, Närke. Saxen stämplad A. P. S. Nordiska museet.

"Under Malungs socken lyder Öija kapellslag, gränsande till Lima och Venjans socknar. I detta kapellslag finnas jämte de övriga hemmansbrukarna några bönder, ibland vilka såsom de mest betydande räknas kyrkovärden Anders Bengtsson och bonden Jacob

Persson, som tillverka varjehanda slags filat och slipat smide och däribland i synnerhet åtskilliga sorter saxar av försvarligt gott anseende samt utmärkt god egg såsom ullsaxar till 18 daler kopparmynt dussinet, trädgårds-, skräddare- och papperssaxar samt smärre sorter till åtskilliga priser, jämväl kist- och skåplås m.m., då det av dem beställt bliver. Tvenne av dessa smeder hava slipstenar, som drivas med vatten, de övriga slipa för hand."

Om liesmederna i Hedemora socken skriver Sven Rinman 1762 att "av åtskilliga dessutom, smides fullkomligen goda hugg- och täljyxor, hackelseknivar, trädgårdssaxar m.m. och det allt både med bättre egg och styrka än vid andra fabriker."

Litet längre fram i tiden meddelar landshövdingen i Örebro län i sin femårsberättelse för åren 1856—1860 följande om allmogesmidet: "Det i Lerbäcks socken såsom binäring bedrivna nubb- och spiksmidet för hand har tilltagit, så att årligen tillverkningsvärdet nu kan skattas till vid pass 200.000 R:dr. Dessutom tillverkas i samma socken saxar och liar för ett sammanlagt årligt värde av omkring 25.000 R:dr, allt Riksmynt. Detta smide avsättes över hela riket och även till någon mindre del å utrikes ort."

Att saxsmidet i Lerbäcks socken till och med kunde bli omnämnt i den anförda officiella rapporten visar, att detta vid denna tidpunkt var av ansenlig betydenhet och att tillverkningen såldes vida omkring.

Bland det rätt stora antal saxar, som ingår i Nordiska museets samlingar och som är av trolig allmogetillverkning, är det endast ett fåtal, som kan bestämmas till sina tillverkare. Just från Lerbäck har museet dock prov på två av de sista saxsmedernas tillverkning, som närmare skall behandlas här.

Från Sunds socken i Ydre härad i Östergötland inköptes 1953 till museet en ull- och en tygsax av "saxasmeden" Johan Carlsson, som jämte smedsysslan även brukade Västergården i Stubbarp. Föremålen var åtföljda av goda uppgifter, ur vilka följande kan anföras. Johan Carlsson, som avled 1921, märkte sin tillverkning med ICS. Han hade lärt av sin fader, Carl Jönsson, vilken hade CIS som märke på saxarna. Tidigare hade fadern haft sin verksamhet i Slättna i Västra Ryds socken, och efter flyttningen brukades stället av en annan son, även han tillika saxsmed. I Sunds soc-

Ernst Lindkvists torvtäckta smedja, byggd 1911. Emme i Lerbäcks socken, Närke. Jämför interiör och plan av smedjan. Foto författaren 1942.

ken sade man om saxarna, att de var oöverträffade till att klippa mattrasor med. Genom att de ägde ett så gott anseende hade det blivit vanligt att förära barnen var sin "stubbarpasax", alltefter-som de växte upp. Det är således ej underligt, att dessa saxar ännu in på 1950-talet var mycket vanliga i orten. Vidare sades, att smeden var noga med att saxöglorna skulle vara ombundna med garn, för att spetsarna inte så lätt skulle kunna skada köparna. Även ullsaxarnas skär bands ihop. Man trodde sig även minnas, att priset var 1 krona och 50 öre per sax.

För att återgå till saxsmidet i Lerbäck, så inkom till museet 1959 en skräddarsax, som tillverkats omkring 1917 av saxsmeden och gårdsägaren Edvard Jansson i Skuru. Vid författarens besök i början på 1940-talet hos den siste verksamme saxsmeden i dessa trak-

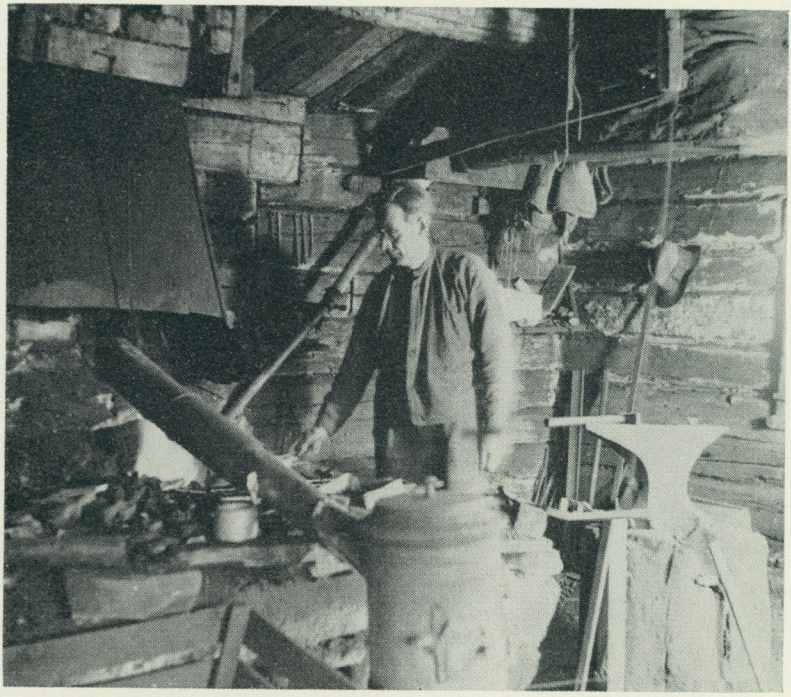

Saxsmeden Ernst Lindkvist vid ässjan i smedjan. Bälgen är upphängd i taket bakom smeden. Foto författaren 1942.

ter, Ernst Lindkvist i Emme, berättade denne, att Edvard Jansson då varit död sedan länge och att han hade varit jämgammal med sagesmannens far, saxsmeden Jan Erik Lindkvist, som levde mellan åren 1842 och 1925. Vidare omtalade han, att hos Jansson slipverket ovanligt nog drevs av en oxvandring. Oxen där var så invand vid kretsgången, att när smeden ropade *gå,* så satte den sig i rörelse och gick, ända tills gubben ropade *stå.*

Vid nämnda studiebesök förvärvades prov på Ernst Lindkvists tillverkning, såväl färdigsmidda saxar som halvfabrikat och saxämnen. Meningen är nu att närmare följa Lindkvists arbete i smedja och sliphus. Först bör dock något nämnas om saxsmidets omfattning och ålder inom den smidande familjen.

Ernst Lindkvist, som föddes år 1886, har vallonblod både på

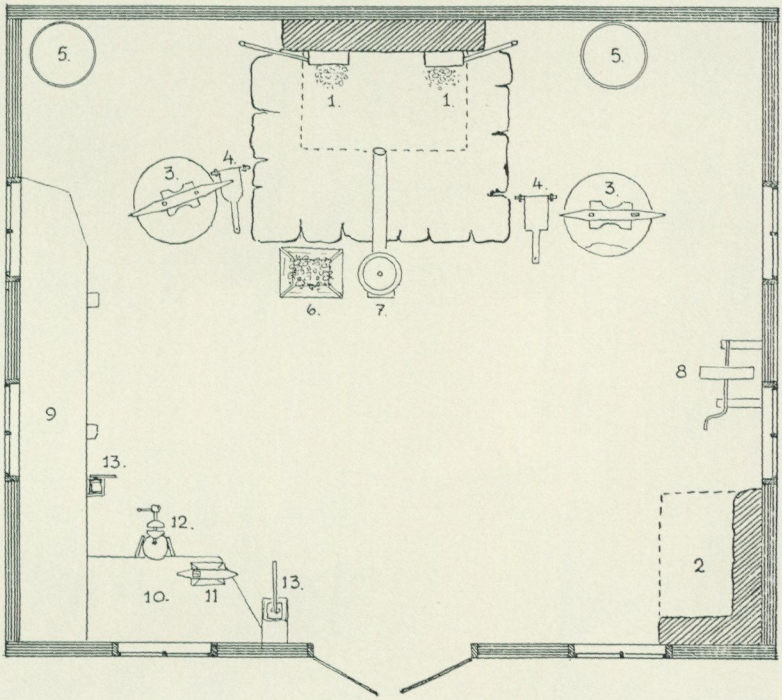

Plan av smedjan, som syns på de två föregående bilderna. Uppmätning av författaren 1943. 1. ässja, 2. f.d. härd, 3. "smistubbe" med städ, 4. trampa kopplad till bälg, placerad under taket, 5. härdho, 6. kollåda, 7. kamin, 8. slipsten, 9. verktygsbänk, 10. filbänk, 11. städ, 12. skruvstäd, 13. hålpress.

fädernet och mödernet. Farfars far, Erik Jönsson, lär ha varit Lerbäcks förste saxsmed jämsides med att han var hovslagare och vagnsmed. Han märkte sina alster med EI. Dennes son och sonson hette båda Jan Erik Lindkvist, och de använde liksom den sistnämndes son bokstäverna IE på sitt smide.

I sin ungdom arbetade Ernst Lindkvists far veckotals som gårdssmed på herrgårdarna. Han och hans verktyg hämtades då med häst och vagn. Förutom saxsmidet övertog han vagnsmidet efter far sin. Dessutom skodde han hästar. Även Ernst Lindkvists broder Karl arbetade jämte sina söner med saxsmide intill sin död. Verksamheten fortsattes därefter ej av sönerna. Ernst Lindkvist blev

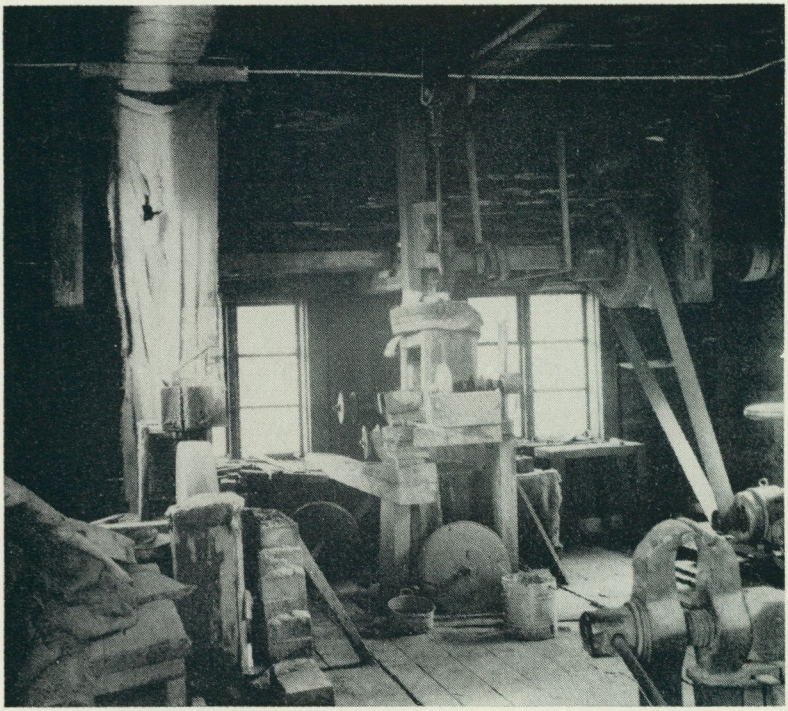

Interiör av sliperiet, där Ernst Lindkvist färdigställer, slipar och polerar saxämnena. Foto författaren 1943.

sålunda ensam med familjens saxsmide efter faderns och broderns död.

Redan som sjuåring började Ernst Lindkvist hjälpa sin far i smedjan, och vid 16 års ålder fick han förutom hjälpen med släggningen även vara med och sköta jordbruket, som var drygt sju

Saxämnena under tillverkningens gång. Prov från Ernst Lindkvists smedja 1943. — Fyrkantsjärnet (2) utsmides till en grovt förberedande saxform (3), på vilken stålplattan (1) "hetsas" fast, samtidigt formas ämnet ytterligare och växer på längden (4). Med hjälp av "sänke" formas "svallen" på saxbladets översida (5). Saxämnena (6) "hophuggas" och förses med nithål samt paras ihop två och två. Den del av grepen, som skall böjas till handtagsögla, rundsmides och böjes något vid övergången till grepens fyrkantiga del (7). En saxhalva (8) färdig för hopnitning medelst nit (10) och "mutter" (9).

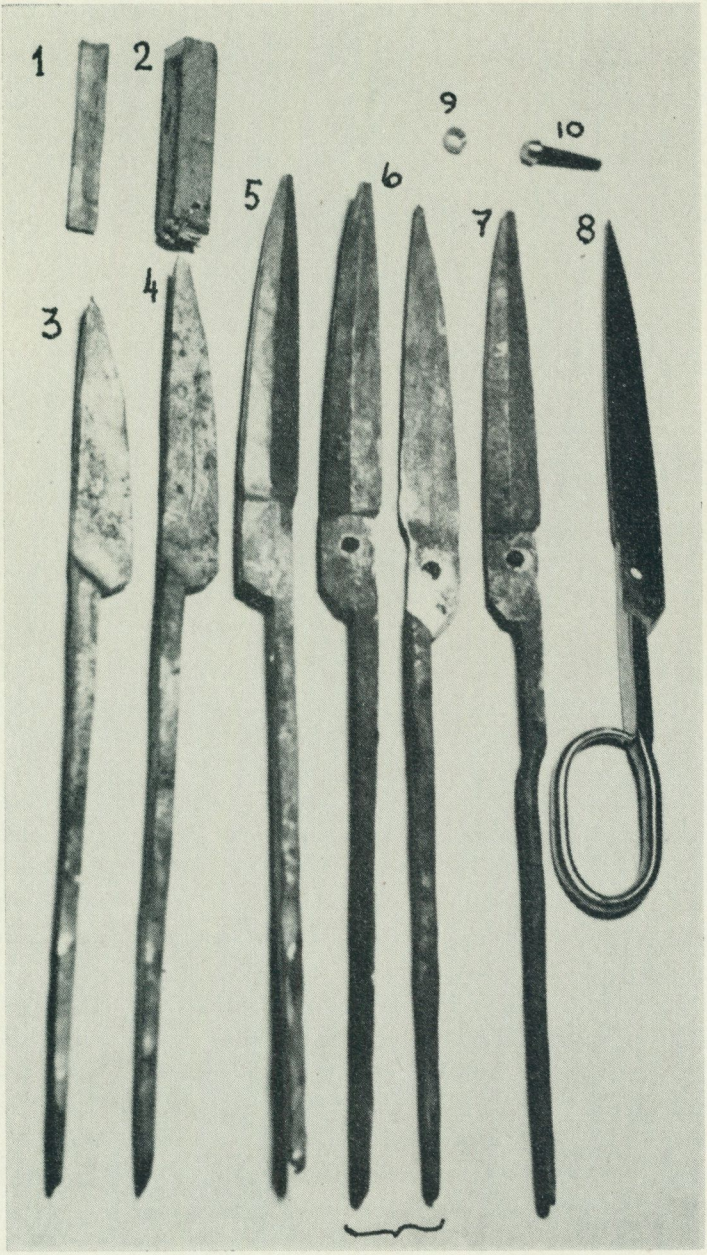
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Saxsmeden Ernst Lindkvist vid arbetsbänken i sliperiet. Saxbladet riktas. Foto författaren 1943.

tunnland stort och födde fyra kor och en oxe. Stället vid Getabo kvarn arrenderades av Skyllbergs bruk fram till 1911, varefter rörelsen flyttades till Emme. På fridagar och om kvällarna fick han liksom andra smeddrängar smida saxar, knivar och skridskor åt sig själv för att få fickpengar.

Vanligtvis var arbetstiden i smedjan 10 timmar om dagen men kunde bli mer, om brådskande beställningar låg inne. Ibland kunde det rent av vara nödvändigt att arbeta dygnet om. Vissa tider tvingade arbetet med jord och skörd till att smidet fick läggas helt åt sidan.

Huvudtillverkningen var saxsmidet, men dessutom framställdes en del andra eggjärn, såsom band- och lövknivar, stämjärn samt vanliga knivar, och som tidigare nämnts även skridskor. Lind-

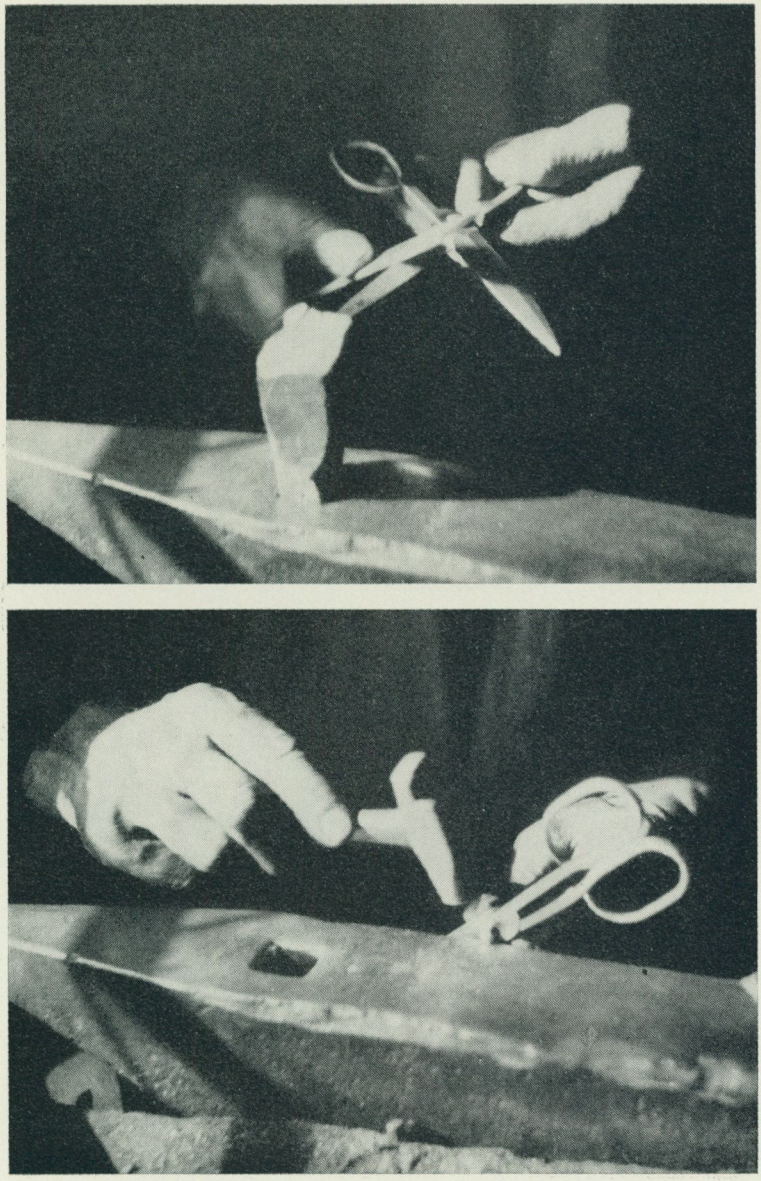

Saxen filas och nitmutterns spänning justeras.

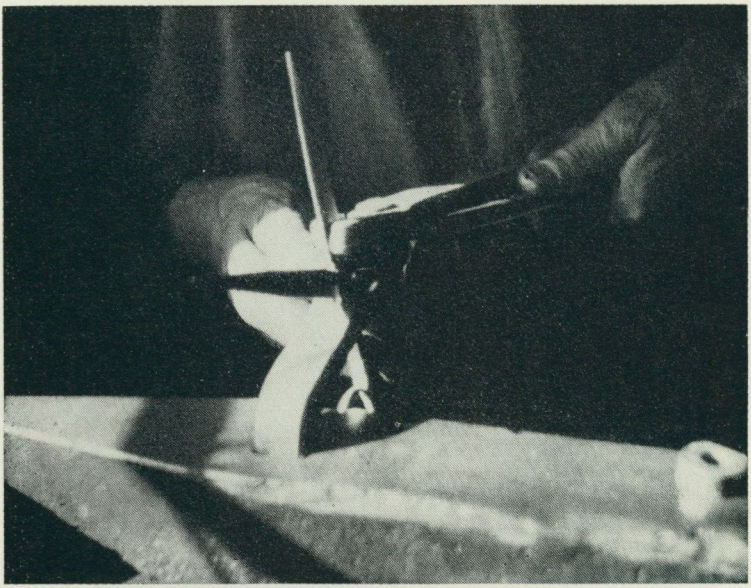

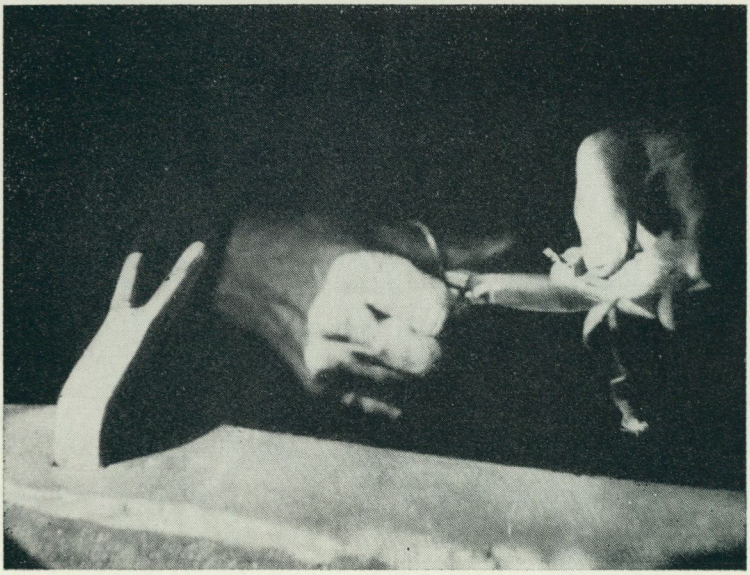

Saxbladet riktas och saxen provklippes.

kvist utförde även reparationsarbeten samt borrade om bössor. Han högg om filar, och speciellt vid slåtter och skörd var det många som ville ha redskapen slipade. Förutom den vanliga hushållssaxen, som gjordes i sex olika storlekar, tillverkades på beställning skräddarsaxar, glassaxar och plåtsaxar samt dessutom en hel del andra specialtyper. Vid besöket, som företogs under det då pågående andra världskriget, hade efterfrågan på ull- eller fårsaxar ökat påtagligt.

Både smedjan och sliperiet nybyggdes 1911, när rörelsen flyttade till Emme. När verksamheten var som störst, arbetade tre smeder samtidigt jämte medhjälpare i den timrade smedjan med sina tre bälgar under taket. Sliperiet nere vid bäcken drevs ursprungligen av en under huset liggande turbin, som dock på grund av den otillräckliga vattentillgången i längden ej kunde klara kraftbehovet. En fotogenmotor anskaffades därför senare som kraftkälla åt de fem slipstenarna och de båda polertrissorna. Under krigsårens brist på motorbränsle ersattes fotogenmotorn av en som drevs elektriskt. Alla verktygen var hemgjorda utom städen, som var från Söderfors bruk, samt slipstenarna, vilka helst skulle vara av engelsk tillverkning.

Grovt förenklat skall nu själva tillverkningsgången skildras. En mera utförlig beskrivning över det Lindkvistska saxsmidet har författaren 1943 lämnat i tidskriften Folk-Liv.

Av saxarna smiddes sex par åt gången. Som råvara användes centimetergrovt fyrkantsjärn. När saxämnet fått en grovt förberedande form, "hetsades" eggstålet fast på saxbladets insida. "Svallen" på saxbladets översida liksom "grepens" rundning smiddes sedan med hjälp av passande "sänken". Härefter vidtog det tidsödande arbetet med att "smida fason", varvid saxämnet grovriktades och slätsmiddes i så stor utsträckning som möjligt, för att därigenom underlätta slipnings- och filningsarbetet. Därpå var det dags att para ihop de tolv saxämnena, som av smeden kallades "skänglar" eller "skvalmar" — skänkel och skalm är annars den vanliga benämningen. I fortsättningen måste paren hållas ihop, varför de efter slagningen av nithålen undan för undan trädde upp på en ståltråd. Härdning och anlöpning avslutade arbetet i smedjan.

Nere i sliperiet togs till att börja med "graderna" bort genom filning, och på slipstenen fick saxskänklarna den slutliga formen. Innan handtagen böjdes till i hävstångspressen, polerades greparna. Härefter var saxhalvorna färdiga för slutpolering, och efter hopparning slutjusterades saxen, så att den bet längs hela bettet, vilket konstaterades genom provklippning i tygbitar. "Handsölet" gneds slutligen bort med talk eller krita. Dessförinnan hade varumärket IE stämplats in.

Vissa förändringar och förbättringar hade, som Lindkvist mindes, ägt rum inom saxsmidet. Sålunda var handtagsöglorna tidigare både större och bredare. Endast eggen och insidan slipades, under det att resten var utförd i svartsmide. I stället för att grov- och finfila saxgreparna samt därefter polera dem med polerstål började Lindkvist använda slipsten och polertrissa härför.

Sex saxar om dagen var den vanliga tillverkningstakten. Partipriset var i början på 1940-talet 26 kronor dussinet för fyrans saxar. Under faderns tid drygt 20 år tidigare fick man för samma saxstorlek kr. 6:50 dussinet, men då var saxarna utförda i ett enklare svartsmide, som medgav att dubbelt så många medhanns per dag. Det mesta smidet utfördes på beställning, men även direktförsäljning förekom under resor till Mjölby, Vadstena, Pålsboda, Sköllersta, Örebro och andra platser. Järnhandelsgrossisternas resande kunde också komma för uppköp, men då blev betalningen sämre. Tidigare såldes mycket saxar genom en del av de smideshandlare och förlagsmän i socknen och grannsocknen Godegård, vilka gjorde affärer främst med den handsmidda spiken men dessutom med liar, häst- och oxskor. Dessa bereste olika distrikt, sålunda for P.G. Zetterlund med häst och vagn — senare med tåg — omkring i Bergslagen. Sextio dussin saxar, hälften på våren och andra hälften på hösten, brukade han ta i försäljning. Även saxsmeden Edvard Jansson i Skuru lämnade sina varor till Zetterlund. Handlanden Anders Jakobsson i Godegård reste i Östergötland och Småland. I Uppland sålde nämndeman Mångs Anders Andersson förutom egna vävskedar även Lindkvists saxar. P. Engberg från Falun tog, från det han började resa i mars månad och fram till jul, cirka 10 dussin saxar och 3 dussin huggjärn i månaden. På Lindkvists fars och farfars tid brukade västgötaknallar och

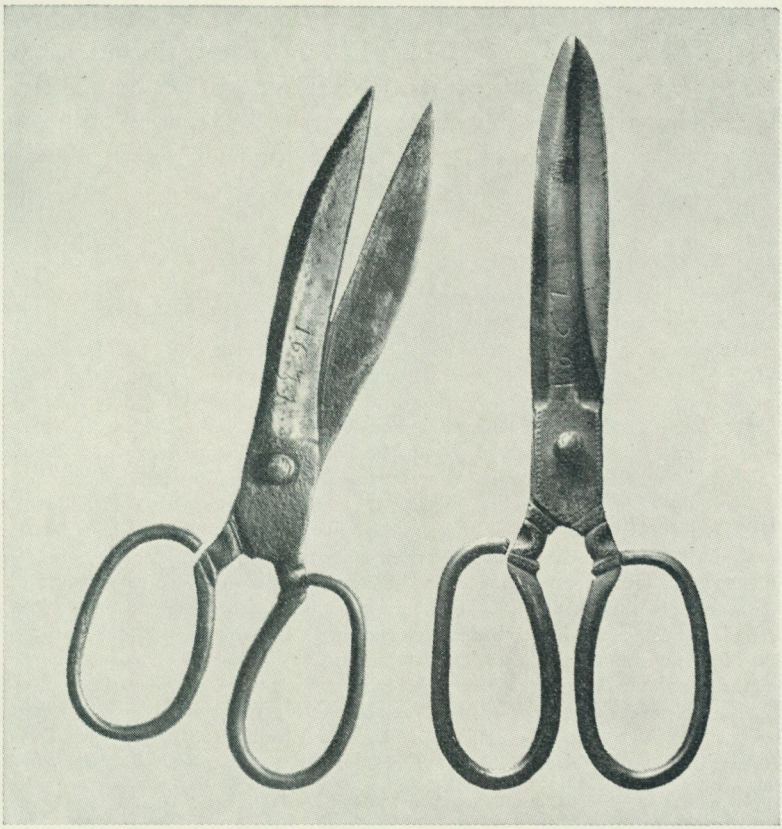

T.v. skräddarsax från Visnums socken, Värmland. Den är daterad 1631 och märkt FSSIBG. T.h. skräddarsax daterad 1667, från Arnäs socken, Ångermanland. Båda dessa äro de äldsta daterade i Nordiska museets samlingar.

vingåkersgubbar komma och köpa saxar för vidare försäljning.

Avslutningsvis bör framhållas möjligheterna att genom en noggrannare undersökning av saxsmidet vinna värdefulla perspektiv på landsbygdens smide överhuvud taget. Genom att saxarna ofta är stämplade med smedens eller smedfamiljens initialer blir kännedomen om spridningen av de olika smedernas alster åtskilligt underlättad. I vissa fall kan saxarna även vara daterade, vilket är av betydelse vid försök att fastställa saxtypernas kronologi — år-

talen 1631 och 1667 är de äldsta dateringarna på saxar i Nordiska museets samlingar. Det är ännu icke för sent att insamla ännu levande tradition, samtidigt som ett fördjupat sökande i skriftligt källmaterial torde kunna betydligt vidga vårt ännu otillräckliga vetande om den roll bygdernas nu avsomnade saxsmide spelat i äldre dagar.

Zusammenfassung

Bauernscheren

Das Schmieden für den lokalen Bedarf ist in Schweden allgemein auf dem Lande vorgekommen. Ein auf gewisse Artikel spezialisiertes Schmiedehandwerk, dessen Produkte zum Vertrieb und Verkauf in weitem Umkreis, sogar ausser Landes, bestimmt waren, ist dahingegen als Nebengewerbe der Bauern lediglich in gewissen Gegenden vorgekommen. Der Verf. macht hier auf das Scherenschmieden aufmerksam, welches nur sehr wenig bekannt ist, jedoch als Material für eine ergiebige ethnologische Untersuchung dienen dürfte, dank der Tatsache, dass die Hersteller zeitweilig ihre Erzeugnisse mit den Anfangsbuchstaben ihrer Nahmen und Jahreszahlen stempelten. Auf Grund von Angaben aus dem 18. und 19. Jahrhundert war das Scherenschmiedehandwerk besonders weitgehend in gewissen Gegenden in Dalekarlien sowie in Lerbäck in Süd-Nerike vertreten. An dem letztgenannten Ort hat der Verf. vor 20 Jahren einen der zuletzt dort wirksamen Scherenschmiede ausgefragt. An Hand dieser da eingeholten Auskünfte wird der Verlauf der Herstellung geschildert (vergl. Aufsatz des Verf.s in "Folk-Liv" 1943). Die Produktion wurde durch den Verkauf an umherreisende Aufkäufer oder vom Schmied selbst auf dem Jahrmarkt abgesetzt.

NÅGRA NORSKA FLAMSKVÄVNADER I NORDISKA MUSEET

av Ernst Fischer

Framlidne direktören för Kunstindustrimuseet i Oslo Thor B. Kielland har i sitt verk om de norska bildvävnaderna publicerat en stor del av det mycket rika material i Nordiska museet av vävnader i gobelängteknik — flamskvävnader — som finnes från Norge. Liksom sina föregångare på området har han ägnat sitt huvudsakliga intresse åt behandlingen av de större vävnaderna, vilka ju ger upphov till vida intressantare konsthistoriska problemställningar än bruksvävnaderna. En del av dessa har han dock ägnat uppmärksamhet i sitt verk, varvid han särskilt studerat de många olika mönsterbilderna och deras ursprung, i den mån han kunnat leda dem tillbaka till deras urkälla genom århundraden och kontinenter. De slutsatser, som han ur dessa premisser vill draga, synes mig leda honom på avvägar, så att vissa resultat, som han kommer fram till, ibland kan verka långsökta. Jag skall i det följande diskutera några enskilda vävnader och grupper ur Nordiska museets samlingar, framför allt sådana, som har släktingar i den övriga Norden. Jag utgår från en annan utgångspunkt än Kielland, som gärna vill härleda medeltida eller till synes medeltida motiv från en aldrig utdöd tradition, som skulle gå tillbaka till den avlägsna period, om vars flamskvävnader i Norden vi icke vet något och från vilken inga spår bevarats. Då jag icke funnit några bindande bevis på en dylik fortlevande tradition inom flamskväveriet framförda i den vetenskapliga litteraturen, ansluter jag mig helt till senare kritiker av denna teori (M. Hoffmann, R. Hauglid m. fl.), vilka anser flamskvävnaden i Norden vara en renässansens importvara, överförd hit genom vandrande

vävare, vävnader och vävstolar. Allting tyder nämligen också på att det är en ny teknik som från Nederländerna vid olika tidpunkter under 1500-talet antingen direkt eller via Nordtyskland införts till Norden.

Inom den mångfacetterade danska 1500-talsstaten nämnes flamskvävnader redan i början av århundradet. I Sverige anser Böttiger med arkivaliskt bevismaterial från de kungliga räkenskaperna, att flamskvävningen börjat på 1540-talet i samband med bildandet av de kungliga verkstäderna under ledning först av inkallade nederländare, sedermera även av upplärd svensk arbetskraft. Vad Norge beträffar har tyvärr icke bevarats något boupptecknings material från 1500-talet av samma art som i Sverige och Danmark. I allmänhet börjar detta flyta rikligare först från mitten av 1600-talet. Därför måste de norska vävnaderna själva berätta, och då åtskilliga är försedda med årtal — de tidigaste 1575 och 1579 — har man en utgångspunkt för en datering av flamskvävnadskonstens införande i Norge eller av flamskvävares invandring i landet. Nu har emellertid med en viss rätt åtskilliga årtal betvivlats som betecknande tillverkningsåret — framför allt när det gäller allmogevävnaderna, men i fråga om de båda nyssnämnda tapeterna från 1570-talet synes det icke föreligga någon anledning att draga i tvivelsmål de åsatta dateringarna. Att däremot avgöra om de vävts i Norge av en inflyttad nederländare eller på någon annan plats och sedan införts, kan icke med säkerhet avgöras på forskningens nuvarande ståndpunkt. Att någon mera betydande invandring av främmande vävare skett, är mindre troligt. Det förmögna borgerskapet och de danska ämbetsmännen i Norge begagnade sig av den livliga sjöfarten på Nederländerna och importerade vävnader för eget bruk. Ett bevis härför har vi i den brevväxling, som finnes i Esge Billes arkiv i Rigsarkivet i Köpenhamn och på vilken fil. dr Einar Bager fäst min uppmärksamhet. Billes skrivare Jens Lauritszön fullgör vissa uppdrag för Billes hustru Sofia Krummedige, som satt på sin fäderneärvda gård Vallen i Halland. Det var mängder av ting som skrivaren skulle ombesörja för sin herres fru, såsom tyg till svennernas och pigornas dräkter, lakansväv, broderade halskläden. Bland det önskade var även "guldväv", som

skulle anskaffas från utlandet och båtledes komma till Bergen, där Esge Bille då satt som lensmand. Guldväv var vid denna tid benämningen på vävnader i gobelängteknik. Gustav Vasas tapetvävare kallades ju allmänt i handlingarna för guldvävare. Den 4 juli 1537 klagar Jens skrivare över att guldväven som han skrivit efter icke anlänt. Den 9 september samma år återkommer han till saken och omtalar, att Effuert Garritssz beträffande guldväven "haffuer endnu loffuit thett endeligen att offuerkomme, thij han wor icke selff mett schibet thenne tillfforne Reigse". Den 26 oktober heter det: "Kiere frue. Sende Jeg ether nu mett thenne breffuiser Jens Scriffuere twennde weffue, som effuertt nu hiid förde for thenn guldweff, som jeg paa ethers wegne forschreff mett hannom, oc siger hann att huer weff wor icke Lengre: men huert stocke er enn heel weff wdj seg selff." Det framgår alltså tydligt av ovanstående, att försändelsen icke gällde metervara utan avpassade stycken, som därför bör ha varit avsedda som överdrag till dynor e. dyl. Att det på Vallen vid denna tid fanns flamskvävnader visar ett inventarium från 1541, två år efter fru Sofias död, i vilket upptages fem flamska sängkläden, ett bänkkläde och ett åkdynvar. Av dessa kallas de två sistnämnda gamla, varför de torde ha funnits på gården långt innan vävnaderna från Bergen ankommit dit. Importen har alltså skett på det sätt, som antytts i breven, genom en resande agent. Något senare uppgifter från Malmö synes peka åt samma håll. En diversehandlare, som avlider 1606, hade enligt boupptecknigen i sitt lager textilier av skilda slag, såsom holländskt lärft och linne i olika kvaliteter, sammet och sammetsbårder, posamenterier, silke och flandergarn, men där förekommer icke någon flamskvävnad. Jag har överhuvud taget icke i någon boupptecknig efter en handelsman bland det förtecknade lagret funnit någon eller några flamskvävnader. Importen genom agenter kan dock icke ha varit så omfattande, varför man har att räkna med en inflyttning av vävare och personer, som lärt under dessa.

Robert Kloster har varit inne på samma tankegång i efterskriften till katalogen över utställningen "Nordsjökulturen" på Kunstindustrimuseet i Oslo 1956. Han påpekar, att importen från Bergen huvudsakligen var lagd på nyttighetsvaror — "mot disse

representerte luksusvarene bare et meget beskjedent volum av returlasten", säger han. Och fortsätter: "Arkivene forteller også at denne del av importen nærmest skjedde i form av specialkommissioner fra rederen til kjøpmanden, til kaptejnen eller de britiske forretningsforbindelser. Sakene ble tatt hjem på egne båter og sikkert ofte smuglet i land. Storparten var til personlig bruk og gikk direkte fra skutene til hjemmene... Følgelig må det være riktig og opfatte importen som et begrenset fenomen." Detta uttalande, som syftar huvudsakligen på import från England, äger som vi sett samma tillämpning, när det gäller Nederländerna.

Denna importerade flamskvävnadskonst nationaliserades så småningom, men när skedde detta? Kan man ur vävnaderna själva pressa fram något, som kan kasta ytterligare ljus över den process, som ledde från yrkesvävaren till den hemslöjdande kvinnan på landsbygden?

Man har ju kunnat konstatera, att de s.k. brukstextilierna, dvs. dynor, bänklängder och stolklädslar i sin dekoration såväl i Nederländerna som i det därifrån influerade Nordtyskland kan uppdelas i tre grupper efter mönsterfördelningen. Den första har en figurscen inom fyrsidig ram — i mindre format en efterbildning av väggtapeterna. Den andra har scenen infälld i en medaljong, omgiven av en krans av blommor eller lager. Den tredje har figurer insprängda bland blommor eller saknar figural framställning. Man har också kunnat datera de två första av dessa grupper till 1600-talets förra hälft respektive 1600-talets mitt och senare hälft samt den tredje gruppen till en ännu senare tid. Detta är dock endast en helt schematisk datering, som icke tar hänsyn till ett omodernt mönsters kvardröjande i en konservativ miljö. En dylik uppdelning ger likväl en viss möjlighet för datering.

Kan man nu härav draga några slutsatser beträffande den nordiska flamskvävningen, sådan den framträder i de tre stora betydande distrikten Slesvig-Holsten, Skåne och Norge? En undersökning visar, att man i Slesvig-Holsten noga följer förebilderna från Nederländerna och det därifrån influerade, närbelägna Hamburg, så att alla tre utvecklingsskedena strikt följer på varandra. I Skånes allmogevävnader saknar man den äldsta gruppen, me-

dan den andra och tredje är rikligt företrädda. Detta skulle tyda på att inflytandet kommit till Skånes allmogehem senare, vilket också bevarade daterade vävnader och arkivaliska uppgifter synes bekräfta.

Vad så till slut Norge beträffar, visar det stora flertalet flamskvävnader tillkomna i allmogemiljö, att de tillhör den första gruppen med dekor inom fyrkantig ram. Detta framgår av material i Nordiska museets och Norsk Folkemuseums samlingar och det som Kielland publicerat. Däremot saknas den andra gruppen på ett undantag när (se bild 4). De bruksvävnader, som har blom- eller lagerkrans, tillhör en helt annan miljö. De är antingen utförda av yrkesvävare eller en sådan närstående vävare eller väverska.

Av detta förhållande skulle man alltså kunna draga den slutsatsen, att när yrkesvävnaden övergick att bli folkkonst, detta bör ha skett innan den nya strömningen med annan fördelning av ytans mönsterbilder, dvs. med införande av blom- eller lagerkransarna, började uppträda i Norge. Enligt daterade eller på annat sätt säkert daterbara vävnader bör detta ha skett efter mitten av 1600-talet. En stolsits med en papegoja inom en tät lagerkrans är daterad 1664 och en bänklängd med ett liknande mönster har initialer, som hänvisar till en präst med verksamhet känd mellan åren 1620 och 1670. Flamskvävnadsmönster med fyrsidig ram bör alltså ha slagit igenom inom folkkonsten innan de nya strömningarna trängt in i Norge kring mitten av 1600-talet.

Med denna utgångspunkt skall jag i det följande söka behandla några grupper av Nordiska museets rika material av norska flamskvävnader.

Hundar och hjortar bland blomster

Den vävnad (bild 1) det här gäller har ursprungligen varit en bänklängd[1]. Den är nu i två delar och mittstycket saknas. Bredden är 64 cm och nuvarande längd 369 cm. Inom en bård av W-formade ornament, ställda i sicksack, ett mönster av fyra uppväxande stänglar med blommor av olika slag, dels klockliknande, dels med utbredda kronblad. Upptill mellan stänglarna fem

papegojor eller kanske snarare jaktfalkar, vävda efter samma förlaga. I mitten endast delvis bevarad ännu en fågel med framåtböjt huvud. Fågeln längst till vänster sitter under en baldakin, vilken förvandlas till ett ornament över de övriga. Nedtill längst till vänster och till höger bakom stänglarna en springande hund med uppåtriktat huvud. Under falkarna 2 och 3 från vänster en liggande hjort och en hind samt under den fjärde falken ännu en hjort, vagare i utformningen än den första. Mellan de båda sistnämnda framdelen av ännu en hund(?), som biter över en liggande hare. Dessutom förekommer i nedre högra hörnet en falk, som har en mera förenklad form än de övriga. — De fyra i mönstret hela blomstänglarna är av tre olika typer. Den yttersta till vänster och till höger — framför de springande hundarna — har stora blommor med många kalkblad och är vävda efter samma teckning. Stängeln med de nedhängande klockformiga blommorna har även förekommit på den bortklippta delen av bänklängden samt delvis även längst till höger, där längden avslutats utan att växten fullbordats i väven. Den återstående stängeln, som förekommer på den bevarade högra hälften av längden, med öppna fembladiga blommor har också en gång ingått i mönstret längst till höger på den bevarade vänstra delen. Sannolikt har vävaren haft de olika mönstren med de uppväxande stänglarna i sitt förråd och satt dem samman samt sedan plockat in även andra mönster som han hade, fåglarna upptill samt hjorten och hinden nedtill. Att de icke är samhörande med hundarna visar otvetydigt de varierande proportionerna på djuren. Hjortarna är betydligt mindre i förhållande till hundarna samt är dessutom så diffust tecknade och illa återgivna, att de icke kan jämföras med de övriga väl utförda detaljerna. Även fåglarna synes vara inplockade som fyllnadsgods, då de icke har något organiskt sammanhang med den omgivande växtligheten. Samma förhållande råder beträffande raderna av tulpaner.

Med denna ingående dissekering av vävnadens mönsteruppbyggnad har jag velat framhålla, hur enligt min mening kompositionen av vävnader tillgick i verkstäderna. Man hade mönster till sitt förfogande — de kan ha varit tecknade i mönsterböcker, som vävarna haft med sig på sina vandringar, eller tryckta för-

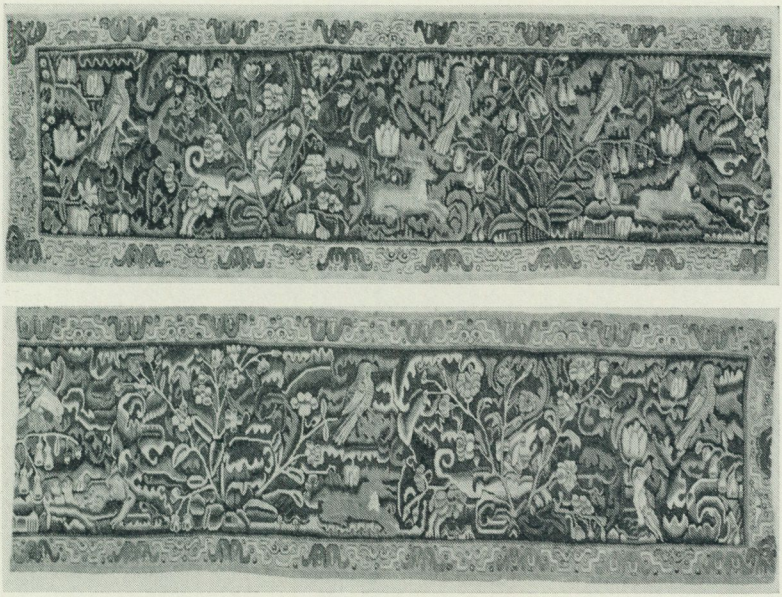

1 Bänklängd från Sigdal, Buskerud fylke. 1600-talet. Nordiska museet.

lagor — och med dessas hjälp har de efter förmåga satt samman den komposition, som skulle återges i väven. Detta förklarar disproportionen i detaljerna sinsemellan. Det förklarar också den olika kvaliteten på mönsterteckningen. Säkerligen har också vävaren under arbetets gång utfyllt tomma ytor med ornamentala figurer.

Mönstret verkar närmast som om det vore hämtat från en bård till en större nederländsk tapet, där jagande och jagade djur förekommer bland vegetation. Någon direkt förebild har jag icke kunnat finna, och en dylik har med säkerhet passerat flera verkstäder, innan den nått vävaren i Norge. Säkerligen är det här man har att finna den till namnet okände mästaren. Han var skicklig i sitt yrke och har haft tillgång till en mönsterskatt, som stammar från Nederländerna. Av dessa anledningar har man allt skäl att på något sätt ställa honom i förbindelse med den emigration av vävare, som ägde rum härifrån under 1500- och

2 Dyna från Gudbrandsdalen. 1600-talet. Historisk Museum, Bergen.

1600-talen. Samtidigt företer emellertid hans arbete med missförstådda och förvandlade mönsterbilder ett visst avstånd från en ateljé i Bruxelles. Sannolikt har han fått sin utbildning i en utflyttad nederländares verkstad och kommit till Norge för att verka där. Bänklängden har noga angiven fyndort, nämligen Sigdal i Buskerud fylke — alltså ej långt från Oslo, där vår mästare torde varit verksam, om han icke rent av varit en vandrande vävare, vilken liksom de skånska arbetade på beställning i gårdarna. Att bänklängden är vävd i Norge och icke importerad framgår av det

förhållandet, att den fått en viss betydelse för utvecklingen här. Sålunda finns i Bergens museum en dyna (bild 2), som helt bygger på samma motiv som bänklängden i Nordiska museet, men den har avlägsnat sig ytterligare ett steg från urbilden. Den som vävt den senare dynan har icke stått på samma höga nivå som den, från vars vävstol längden i Nordiska museet utgått.

Vävnaden bör ha tillkommit vid tiden för det importerade flamskväveriets begynnande nationalisering, dvs. när det gått två generationer sedan den nederländska ateljén verkade i hemlandet. Vi skulle alltså komma fram till början av 1600-talet. Till samma resultat har också Thor Kielland kommit, när han säger: "Både farveholdningen og kvaliteten for øvrig gjør at vi må sette disse arbeider om ikke inn i 1500-årene, så iallfall like omkring 1600."[2]

Byggnader och springande lejon

Från Rollags herred i Numedal har kommit ett fragment av en vävnad (bild 3), som troligen har utgjort en del av en bänklängd. Dess nuvarande storlek är 52 cm i höjd och 61 cm i bredd. Det är möjligt att motivet i sin helhet en gång utgjort en jaktsvit. På det bevarade fragmentet framställes till höger en borgbyggnad mellan träd och till vänster en annan borg med fyra torn, försedda med olika formade spiror. I förgrunden kuperad mark med strödda blommor och ett mot vänster springande lejon. Upptill en rad bulliga moln.

Vävnaden är skickligt och omsorgsfullt vävd av gott material av en vävare, som fått sin utbildning i en yrkesvävares verkstad. Han har dock icke haft dennes resurser, varför återgivandet av förlagan blivit något valhänt och naivt. Man kan icke av det bevarade fragmentet avgöra den ursprungliga vävnadens bredd, då den är beskuren på alla sidor. Om motivet icke utgjorts av en jaktframställning, kan det ha varit en del av en Simsonsvit, som visar hur lejonet rusar emot Simson, på sätt som förekommer i illustrationen till händelsen i Frederik II:s bibel och på ett skånskt dynvar. Detta är dock endast gissningar.

3 Fragment av bänklängd från Numedal, Buskerud fylke. 1600-talet. Nordiska museet.

Kielland har icke publicerat någon norsk vävnad med likartat mönster. Däremot har Tora Bøhn funnit en i Norwegian-American Historical Museum, Decorah, Iowa, vilken till alla delar överensstämmer med vävnaden i Nordiska museet[3]. Även den är fragmentarisk och återger endast borgen till höger, men är beskuren så att terrängen framför med lejonet icke är bevarad. Vävnaden har emellertid en smal list längst till vänster, som visar att vävnaden börjar här. Över byggnaderna finns en sköld med initialerna AMS ATD 1646, som alltså ger en tidsbestämning även för vårt fragment. Denna blir så mycket säkrare som inte endast mönstret är det samma utan även stora överensstämmelser förekommer i fråga om material och vävnadssätt. Härmed har man fått ännu ett belägg på tidpunkten för yrkesvävnadens begynnande övergång till folklig konst.

Flygande duva i lagerkrans

Från Vang i Valdres, Opland fylke, förvärvade Nordiska museet 1879 en dyna med en egendomlig ornamentik (bild 4). Inom ett rombiskt mittfält, med en ram, fylld av ornament i form av små kluvna romber, ett starkt stiliserat djur med taggiga konturer. Mittfältet, vars svicklar fylls av ett kamliknande ornament, omramas av en bård med en stiliserad, i sicksack löpande vinranka med en druva i form av motställda trianglar i olika färger i varannan svickel av rankan, i varannan en bladformation.

Thor Kielland, som publicerat dynan[4], har under sitt sökande efter urformerna till de olika mönster som förekommer på de norska bruksvävnaderna i flamskväv, på grund av en viss likhet med en matta i Kaiser Friedrichmuseum i Berlin (inv. nr 86.603) som anses återge en drake — Mingdynastiens i Kina vapenbild — under avbildningen av den norska dynan satt: "Putetrekk med Mingvåbnet". Han anför som ytterligare ett skäl till detta antagande förekomsten av en med Berlinmattan besläktad matta, som påträffats i Marby kyrka i det förutvarande norska Jämtland. Dessa båda mattor stammar från Främre Orienten och dateras till tiden omkring 1400.

Kielland anser sig med hänvisning till medeltida textilier i Norden, utförda i olika tekniker, kunna bevisa "en levende mønstertradisjon i senmiddelalderens nordiske tekstilkunst". Jag har tidigare diskuterat sannolikheten av en dylik levande tradition, som icke lämnat några spår efter sig. Här skall jag endast söka ge en annan förklaring till själva mönsterbilden, som Kielland anser vara en kinesisk drake. Enligt min mening är detta att gå över ån efter vatten. Jag finner förklaringen ligga mycket närmare till. Av de fyra exemplar, som Kielland känner till, uppger han tre vara starkt degenererade. Men även dynan i Nordiska museets samlingar är om icke degenererad så dock mycket strängt stiliserad. Den är utan tvivel tillkommen i en bondkvinnas vävstol och är ett typiskt exempel på hur man inom folkkonsten helt diktar om ett motiv från annan miljö med en mera naturalistisk utformning till en helt dekorativ geometrisk formgivning. Figuren inom det rombiska mittfältet synes mig icke

4 Dynvar från Valdres, Opland fylke. 1700-talet. Nordiska museet.

vara en drake utan en fågel med utbredda vingar och huvudet vänt mot vänster.Ramen kring det rombiska fältet med sina kluvna kvadrater har helt förlorat sambandet med som jag tror en ursprunglig lagerkrans. Den ursprungliga förlagan bör man alltså söka i en yrkesvävares mönsterförråd. I Kulturhistoriska museet i Lund finns en dyna (bild 5), som 1895 förvärvades av den kände antikvitetshandlaren Nachemsohn i Köpenhamn, genom vilken så många norska och svenska vävnader kommit att byta ägare, och uppgavs då stamma från Norge. Jämför man de båda dynornas centralmotiv, den flygande fågeln, framstår att båda ha samma ställning med utbredda vingar och huvudet vänt mot

5 Dynvar av norskt ursprung. Kulturhistoriska museet, Lund.

vänster. Kvisten, som fågeln håller i klorna, kan man också spåra. Den runda lagerkransen har i enlighet med folkkonstens textila regler blivit en romb och kanske återfinner man de runda bären i de kluvna kvadraterna i ramen. Överensstämmelserna finner jag så slående, att det för mig är uppenbart att en dyna av det slag som Kulturhistoriska museet i Lund äger har varit ursprunget till den i Nordiska museet.

Som jämförelse kan jag nämna en liknande utveckling från ett

6 Dyna från Västbo härad, Småland. I privat ägo.

flamskvävnadsdistrikt i Sverige — nordvästra delen av Småland. Här har vi ett motiv med en springande hjort inom en tät lagerkrans. På denna dyna (bild 6), som kan anses tillhöra urbilderna till en allmogevävnad, ser vi den springande hjorten relativt naturalistiskt tecknad, medan den omdiktats nästan till oigenkännlighet av den småländska bondkvinna, som vävt den andra dynan (bild 7). Liksom i Norge har lagerkransen omvandlats till ett rombiskt fält. Men att det i detta fall otvivelaktigt är en ur-

7 Dynvar från Småland. 1700-talet. Nordiska museet.

sprunglig lagerkrans framgår av att lagerkransens fyra rosor bevarats på sina ursprungliga platser.

Jag tror mig alltså i den norska dynan se ett typiskt exempel på en synnerligen intressant mönsterutveckling från naturalistiskt återgivande till dekorativ stilisering — en utveckling som pågått och pågår i alla länder och alla tider. Jag finner också denna förklaring till den deformerade mönsterbilden på den norska dynan mera trolig än att den kinesiske Mingdraken uppträtt bakom en vävstol i en bondstuga i Valdres.

8 Dynvar från Lesja, Gudbrandsdalen. 1700-talet. Nordiska museet.

Uppväxande stängel

Under rubriken "Blomstervase i ramme" sammanför Kielland en grupp dynor, vilka som centralmotiv har en ur en urna uppväxande stängel med blad och blommor. Till gruppen hänför han också en vävnad i Kunstindustrimuseets i Oslo samlingar, där stängeln uppväxer icke ur en urna utan ur, som han själv sä-

9 Dynvar från Norge utan närmare fyndort. 1700-talet. Kunstindustrimuseet, Oslo.

ger, "en liten rotklump"[5]. Till denna mönstertyp kan man hänföra två vävnader som tillhör Nordiska museet.

Att jag här tar upp dem till behandling, beror därpå att jag icke anser att samma förlaga legat till grund för de olika grupperna. Blommorna i vas återkommer i flera varianter i mönsterböckerna och på märkdukarna, medan den uppväxande stängeln kommit från persiska sidenstoffer över i europeisk, framför allt

österuropeisk textilkonst. Vi finner dem på persiskt vis uppradade bredvid och över varandra på de i gobelängteknik vävda täckena från Ukraina och Bessarabien. Stängeln kan då antingen som i Norge växa upp ur en rotklump eller ha en sammanhållande rosett nedtill.

Av de tre dynor, det här är fråga om, stammar Nordiska museets två från Lesja i N. Gudbrandsdalen, medan Kunstindustrimuseets saknar fyndort. De tre dynvaren är vid första ögonkastet mycket nära överensstämmande, men en närmare granskning ger vid handen, att mönstret förvandlats, när det vandrat från en väverska till en annan. Två av dynorna har mönstret på traditionellt sätt insatt i ett fyrkantigt fält med en ram av strängt stiliserade blommor — i hörnen rosor. Som Kielland påpekat är denna ram en utveckling från blomsterramar via slesvig-holstenska vävnader. I mitten en uppväxande stängel med nederst två nedhängande vinblad med väl tecknade nerver. Däröver blad och två rosor, därefter druvklasar och i toppen en blomma. Ytan utfylles av blad och blommor. Nordiska museets ena dyna (bild 8) och Kunstindustrimuseets (bild 9) har ännu en viss återglans kvar från den ursprungliga förlagans naturalistiska teckning, bl. a. i rosorna på sidan om stängeln, men även här har förvandlingen trätt in. Båda dynorna är varandra så närstående i uppfattningen, att man har svårt att tro på annat än ett nära samband dem emellan, trots förekommande olikheter. Nordiska museets dyna har t. ex. icke en skarpt avgränsad bård som de övriga, men alla stiliserade detaljer finns kvar kring centralmönstret. Utmed långsidorna har en flätbård tillkommit. Vid en jämförelse mellan de båda dynorna framgår att den ena är en spegelvänd bild av den andra. Observera teckningen på rosorna, druvklasarna, mönsterbildningen på sidostyckena m. m.

Den tredje dynan (bild 10) har alla mönsterdetaljer som finns på de båda andra, men ändå är skillnaden iögonenfallande. Mönstret har undergått en avsiktlig stilisering. Rosorna, som utgår från stängeln, har exempelvis förlorat varje kvardröjande drag av naturalism. Druvklasarna är om möjligt än mer kantiga och de utfyllande blommorna har förvandlats helt till ornament. Ramverkets virrvarr av missförstådda former har fått en säker för-

10 Dynvar från Lesja, Gudbrandsdalen. 1700-talet. Nordiska museet.

delning, där detaljerna väger jämnt mot varandra. Överhuvudtaget karakteriseras denna dyna av en klarhet i teckningen och en balans i kompositionen, som är ett karakteristikum för den folkliga textilkonsten, när en konstnärligt begåvad väverska stått bakom förvandlingen.

Den ursprungliga förlagan, från vilken de tre norska vävnaderna kan leda sitt ursprung, har jag icke kunnat finna i de samlingar eller den litteratur, som jag haft tillfälle studera. Däremot förekommer mönstret på en duk, som från en privat samling

11 Del av täcke från Småland. 1600-talet. I privat ägo.

var exponerad på en utställning i Växjö 1911 (bild 11). Även här är mönstret förvandlat, men det står ursprunget närmare än de norska dynvaren. Mönstret förekommer tre gånger upprepat

inom en tät lagerkrans och har genom att det icke fått den fyrsidiga omramningen med naturnödvändighet måst ändras. Där förekommer dock den uppväxande stängeln med två nedåthängande blad med en teckning, som i den vidare utvecklingen på de norska vävnaderna skulle bli till de nedre blommorna. De övre rosorna med druvklasar har säkerligen liksom på det småländska täcket ursprungligen varit spruckna granatäpplen med synliga kärnor. Det översta granatäpplet på täcket har i Norge blivit en blomma, men bladen på sidorna är kvar. Ursprungsmönstrets granatäpplen har den norska väverskan icke känt till, utan hon har låtit kärnorna bli druvor, ty sådana har hon säkerligen sett på otaliga mönsterbilder tecknade på detta sätt, och frukten har förvandlats till en ros.

Det kan kanske synas långsökt att på detta sätt härleda ett mönster och följa dess utveckling, men när man hört och sett, hur de skånska väverskorna lekt med sina mönster, blir den förklaring, som skisserats här ovan till mönsterbildens vandring och förvandling, helt naturlig.

[1] Kielland, Thor, Norsk billedvev 1550—1800, 1 (1953) fig. 2.
[2] Kielland, a. a., 1, pl. XII.
[3] Bøhn, Tora, Sølvkammer og billedtepper av norsk opprinnelse i U.S.A., i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum Årbok 1950.
[4] Kielland, a. a., 3 (1955), fig. 16.
[5] Kielland, a. a., 3, fig. 156.

Summary

Some Norwegian Tapestries in the Nordiska museet.
In his great work on Norwegian tapestries 1550—1800 Thor B. Kielland († 1963), the late director of the Kunstindustrimuseet in Oslo, based his study on the theory that the 16th century so-called "Flemish" tapestry weaving in Norway derived from indigenous Middle Age traditions. The author, on the other hand, agrees with the critics of this theory, and regards Flemish tapestry

weaving as having been brought into the country from the Continent during the 16th century. A study of patterns of known date shows that this weaving technique was assimilated into folk art during the 17th century, earlier in Norway than in Scania (Skåne), whose Flemish tapestry weaving the author has dealt with in a separate treatise published in 1962 in the series "Nordiska museets Handlingar".

In this article, the author examines a few pattern types found in the Norwegian collection in the Nordiska museet: "Dogs and stags among flowers" (fig. 1—2), "Buildings and leaping lions" (fig. 3), "Flying dove in a laurel wreath" (fig. 4), and "Growing stem" (fig. 8). He shows how the patterns are changed and stylized as they are adopted by the native art. Kielland has compared the "flying dove" to the dragon of the Ming dynasty, but the author considers the pattern shown in fig. 8 to be the original. The peasant weavers often combined details from many different patterns.

RAK ROKOKO

av Sigurd Wallin

Rokokons vegetativa linjerytm är stilens lättillgängliga karaktärsmärke. Stilens seger byggde därpå, när rokokon red fram som nyhet på modevågens kam. I modets vågdal däremot, när klassicismen laddat upp för att återta sin tillfälligt förlorade ledarplats, blev just den linjemelodien angreppspunkten. Den fördömdes som onatur och smakförfall. Vi nu levande, som är i den situationen att vi fått del av eftervärldens ställningstaganden och sett, hur just rokokon bland alla konststilarna bibehåller sig i allas medvetande och brukas i det dagliga talet, vi frestas tro att det är samma linje som bär upp denna ihärdiga popularitet.

Rokokon har betraktats som en ren ornamentstil med därav begränsade tillämpningsområden. Man pekar på arkitekturen. En arkitekt, som försökt att forma en huskropp som en rokokobyrå, skulle knappast haft någon framgång. Men andra egenskaper hos stilen trädde här till och gjorde även ytterarkitekturen rokokosinnad. Om rumsinteriörens utformning råder ingen tvekan. Och möblernas grundformer blev helt rokoko, trots att snickararbetets material och metoder långt ifrån bjöd sig naturligt för blomstjälkens mjukhet eller den skulpturala korpusformningen av förvaringsmöblerna.

Mest fulländad är rokokosnickarens produkt, när den med självklar naturlighet återger muskelbyggnaden hos en levande kropp eller resningen hos en växt. Men ur trämaterialets och hyvelarbetets synpunkt är en sådan möbel — ensidigt principiellt sett — förkonstling och ren onatur. Men då bortser man från att fritt formbara verkstycken för skulpturarbeten kan utvinnas ur trämaterial lika väl som ur sten.

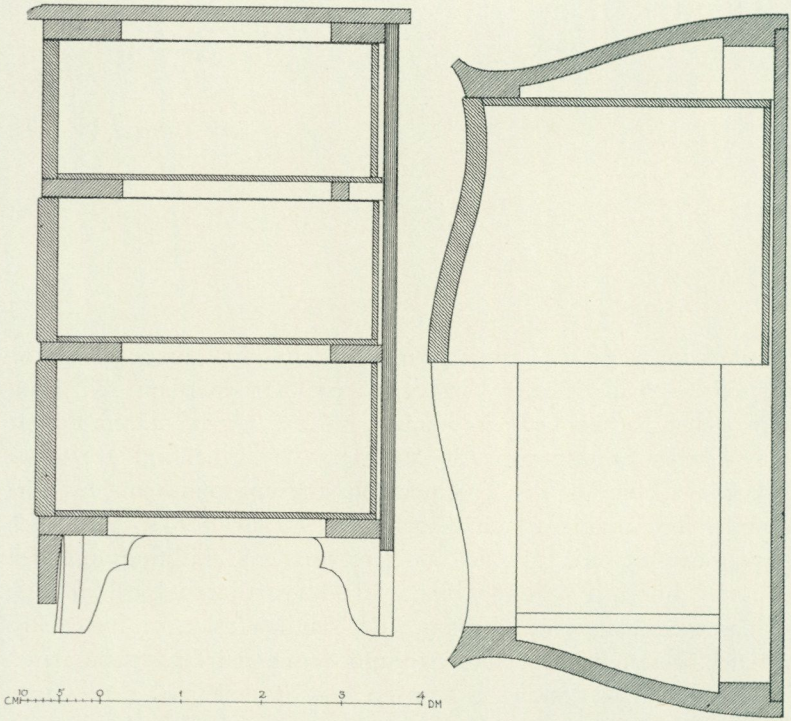

Uppmätning av Carl Åhmans byrå på motstående sida. I plan är de rokokosvängda formerna tydliga men ingalunda överbetonade. Skärningen i lod genom möbelns mittlinje visar full rätlinjighet.

Två ting vill man nu anse som uppenbara i detta sammanhang. Dels att rokokostilen ingalunda enbart är en ornamentstil, utan att dess anda kan leva också i en helt ornamentslös kropp, i dess elementära grundformer, själva dess kroppsbyggnad, och att detta gäller även möbelsnickeriet. Dels också det förhållandet att den här berörda stilkaraktären ingalunda tillämpas på hela produktionen i rokokosnickarens verkstad. Kvantitativt har naturligen det rätlinjiga möbelsnickeriet vida övervägt över stilens recepttrogna modetillverkning. Men är denna massa av raka möbler från rokokotiden att betrakta som rokokomöbler? Ja eller nej! Är frågan överhuvud berättigad?

Byrå av stockholmssnickaren Carl Åhman 1750, av ek med blindträ av furu. Beslagen ursprungliga, men i de översta lådornas mellanstycke har funnits en nyckelskylt till ett senare borttaget lås. — Nordiska museet.

En stockholmstillverkad möbelpjäs ställer sig här i frågekomplexets centrum, en byrå (Lagerquist, bild VII) som avsagt sig rokokostilens mest iögonenfallande uttrycksmedel och ändå återger fransk rokokosmak på ett betydligt renare sätt än mångfalden av bukiga byråar från vår provinskultur här i det europeiska modets periferi. Bronsbeslagen är minimala, fanerkonsten obefintlig, hela möbeln gjord i naket ekvirke, t.o.m. skivan. Hyvelrätt släta och raka ytor överväger ojämförligt över de återhållna buk-

tigheter, som dock ger möbeln obetingad stilkaraktär, så ren som man blott ville tänka sig på en formmodell som slöjdats i en parisisk atelier. Direkt på ryggträets insida har snickaren dock med bläck skrivit sig: *C.l Åhman Ao 1750.* Denne svenske snickare blev mästare i Stockholms snickareämbete 1748 med mästerstycke av kabinettskåp och brädspel, nu okända liksom ritningen. Ekbyrån är Carl Åhmans tidigaste numera påträffade arbete. Några byråar daterade på 1760-talet (Lagerquist, bild 55) tyder på en ordinär stockholmsnivå. En pjäs från 1763 (Böttiger, pl. 48), betecknad som taburett, är som sådan uppseendeväckande ensam såsom en fanermöbel med ymnig beslagsbesättning och oklädd slät träskiva. Formerna och utrustningen är närmast desamma som på rokokotidens bord. Man skulle närmast vilja tro att "taburetten" burit ett skrin av någon art, kanske en vinkylare eller dylikt. Som sådan blir den snarast en ordinär sak och ger i varje fall ej sin mästare någon särställning. Carl Åhman tycks ej vara känd senare än omkring år 1770. Om hans utbildning, som här har det största intresset, har intet blivit bekant, och därmed kvarstår frågorna kring hans ekbyrå obesvarade.

Dennas stilbestämmande rokokoformer är starkt begränsade. Medan lodlinjerna överallt är helt raka, bildar fasad och sidor sedda i plan en svag buktning, på tidens snickarspråk kallad "svept". Buktning i båda lederna hette "dubbelsvept" (Lagerquist, sid. 28). Lådgruppens ytterkontur bildar en strikt rektangel utan svängningar. Hörnstolparna är utspetsade mot hörnen och har fått den för helhetsintrycket avgörande rokokosvängen i de spetsade hörnkammarna, ytterligt modererad men löpande ända uppifrån skivan ned i fotspetsen. En smal och rak undersarg går mjukt över i fötternas svängda innerkontur och i en fyllig mittflik, som räcker nära ned mot golvet. Så förenklade medel och så fulländat resultat tycks rimligtvis förutsätta ett oinskränkt behärskande av stilens egentligaste mening med dess grundläggande formspråk. Skall man förutsätta detta hos stockholmssnickaren vid en tidpunkt, då rokokon just började tränga utanför slottsbygget till skråmästarna? Carl Åhman var yngst av de fem mästare i ämbetet 1750, som vid den tiden inledde den allmänna tillverkningen i rokoko, sådan som vi numera känner den:

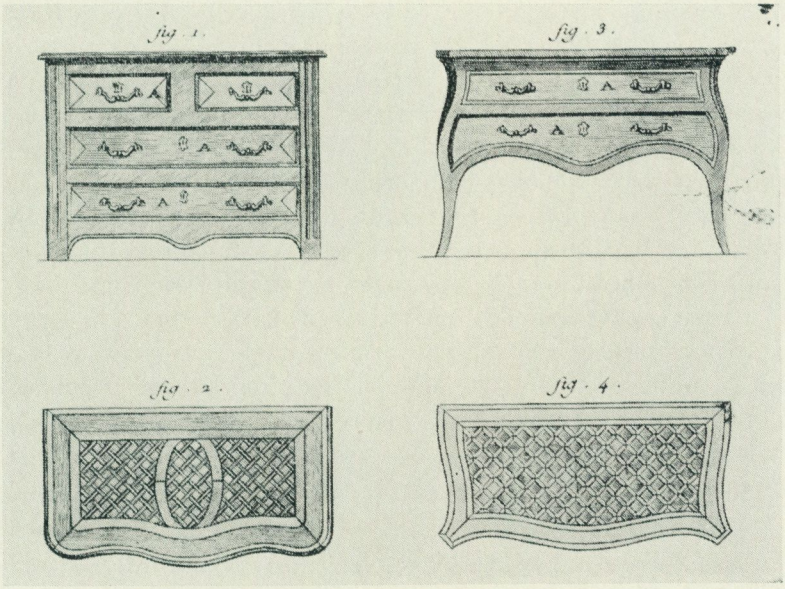

Två byråar, den ena i raka, den andra i svängda former. Den stora franska Encyklopediens illustrering till Louis XV-stilen. Planschband IV, Ebeniste-Marqueterie, pl. 1, Paris 1765.

Olof Martin, Nordin, Linning, Kruus, Åhman. Kan det oinskränkta mästerskap, varom hans möbel vittnar, tillskrivas hans egen hand och öga, eller har hans skicklighet varit begränsad till förmågan av trogen och omdömesgill kopiering av ett givet mönster?

Den knappa och välbalanserade formen pekar onekligen mot Paris. Där var stilen sedan länge fullt genomförd, och till oss kunde den eventuellt föras genom gesällvandringar, varom vi i detta speciella fall saknar vetskap. Genom arkitekter och ledande personer i konstlivet ägde vi också upprepade möjligheter till stilförbindelser, men ej ens de mest lysande bland dem — Hårleman, Carl Gustaf Tessin — kan vi följa i detalj, andra så mycket mindre. Möjligheterna överflödar, men kunskaperna uteblir.

En plansch i den stora franska encyklopedien illustrerar (1765) artiklarna Ebéniste och Marqueterie med två byråar ställda parallellt bredvid varandra, den ena rak, den andra i svängda former.

Just denna sammanställning, som synbarligen visar jämställda former av style Louis XV, är ägnad att befästa intrycket av en formens måttfullhet, som går så långt, att t.o.m. vår Åhmansbyrå kommer på ett mellanläge. Framställs byrån, den mest representativa av periodens modemöbler, i en form med idel raka lodlinjer, och detta i modets egen huvudstad, då måste en term sådan som "rak rokoko" vara fullt berättigad, hur paradoxalt den än kan ljuda med tanke på den "svepta" linjen som rokokons signaturmelodi. Och exemplifieringen av möbelpjäser i rak rokoko i fransk tillverkning är en lätt och tacksam uppgift, ty litteraturen är rik och vederlägger varje misstanke, att de raka formerna tillhört ett socialt lågskikt. De franska paradrummen står öppna för de raka rokokomöblerna, och dessa i sin tur kan visa sig i lika fulländat rik utstyrsel som sina rokokosvängda samtida.

Från Paris flyttade Carl Gustaf Tessin hem till Sverige och slutligen till sitt nybyggda Åkerö, dit han sammanförde resterna av sina parisiska minnen. Allra mest koncentrerad för vår syn är rokokointeriören av grevinnans kabinett, så som Olof Fridsberg visat den i sin ofta avbildade akvarell 1763. Där står som en av de mest framträdande pjäserna ett skåp med spegelglas i dörrarna, snedklaff och byråunderdel. I Tessins inventarium (Selling, sid. 172) betecknas det som engelskt, och typen är välkänd. Men i svensk omgivning och inhemsk tillverkning är denna modell av skrivskåp allmän redan tidigare, och dess modifikationer genom rokokomodet håller sig till detaljer, även i detta fall skönjbara. Mahogny eller valnöt har i Sverige ofta just i denna möbelsort utbytts mot alrot. I grevinnan Tessins kabinett är skrivskåpet ett bevis på att de raka möblerna ägde entréerna till rokokons förnämsta interiörer även i Sverige.

Rätlinjigheten är ofrånkomligast, när det gäller stora möbler med höjddimensioner, sålunda framför allt skåpen av olika arter. Parentetiskt kan en blick på skåpens terminologi vara motiverad här, även om den ingalunda kan bli uttömmande för ett så mångtaligt ämne. Våra gamla svenska möbeltermer, kista, skåp, bord etc. har under umgänget med andra språk råkat in i en verklig ringdans av ord, som blandat in också beteckningar på bostadens

olika rum, hos oss framför allt sal och kammare. Fransk benämning på skrivplats, *byrå*, betecknade där dels skrivbordet, dels rummet för skrivgöromålen, vårt skrivrum eller affärskontor. När kistan som allmän förvaringsmöbel byggdes ut och på samma gång gjordes bekvämare genom att förses med draglådor, fick denna möbel sitt svenska namn dragkista med närmaste motsvarighet på engelska, men när den gjorde sin entré i fransk societetsmiljö, fick bekvämlighetsegenskapen avgöra benämningen, och möbeln kallades *commode*. Ordet *kabinett* med betydelsen förvaringsutrymme har blivit benämning dels på bostadssvitens innersta kammare, ett skyddat utrymme för värdefulla ting, dels på den främsta förvaringsmöbeln, skåpet. I svenskan stannade de inflyttade termerna under omständigheternas spel på sitt särskilda pittoreska sätt. Så betyder *byrå* hos oss icke skrivbord utan dragkista och dessutom affärs- eller ämbetslokal, *kommod* är ej dragkista utan en bekvämlighetsmöbel av speciell art, och *kabinett* har fått en förgrenad betydelsekrets. Härav har två i detta sammanhang intresse, dels kammaren innerst i bostadssviten, innanför sovrummet, där ägaren kunde känna sig mest privat och dit han kunde samla sina tillhörigheter av olika slag, dyrbarheter, rena samlingar eller det som numera heter hobbyutrustning, dels skåp, och i den betydelsen har det direkta synonymer i de europeiska språken, i engelskan särskilt betonat inom snickareyrket genom termen cabinet-maker. I Sverige är ordet skåp ett alltför mångtydigt begrepp för att kunna undvara allehanda specificering. Sedan gammalt har man haft det inventiösa mångrummiga skåpet för de tusen småsakerna, dyrbarheterna och kuriosa, renässansens och barockens kabinettskåp med det utbildade konstskåpet som topp-prestation med universellt samlingsprogram och oöverträffligt uppfinningsrik inredning i minimal skala, en värld i smått. Sen gammalt har man också som en central nyttomöbel haft det stora salsskåpet, som i sin breda famn förvarat hela utrustningen för husets måltidsuppdukning. Här krävdes både hyllutrymmen och lådor, lika väl smålådor för matsilver som breda draglistlådor för stora dukar. Salsskåpet är husets voluminösaste möbel näst himmelssängen, och i stora förhållanden måste det ändå kompletteras med ett helt skänkrum. Salsskåpet måste ta i

anspråk hela rumshöjden och när denna var begränsad, åtminstone utnyttja bredd-dimensionen. När det stora salsskåpet på 1700-talet i yrkesterminologien fått ärva namnet kabinettskåp, kan detta kräva någon förklaring, ty det innebär ingalunda vare sig att det stora skåpet övertagit kuriositetsförvaringen eller att det flyttat in i kabinettet. Men antingen termen upptagits via möbelimporten eller tillverkarna, kan den leda tankarna i riktning mot den yrkesutbildade, utlärde möbelsnickarens behov att markera sin lärdomshorisont såsom räckande utöver hemlandets gränser genom att benämna sin moderna stilprodukt inte helt enkelt skåp utan cabinet. Men på svenska var detta för mångtydigt och fick lov att fyllas ut till kabinettskåp, och denna tavtologiska form blev åtminstone snickareämbetets term för 1700-talets stora salsskåp.

Vid rokokotidens ingång hade det stora salsskåpet stadgad hävd inom Stockholms snickareämbete som mästerstycke, och för att göra yrkesprovet mångsidigt effektivt uppehöll man fordringarna på en särskilt fullständig form, framför allt karakteriserad av runda hörn och fasad med tre pilastrar, utbildade med kapitäl och bas, "tre collumner" (Wallin, Fataburen 1927, sid. 86). Skåpöverdelens två dörrar medförde, att överdelen bibehöll framför allt sin framsida plan. Krönet steg regelbundet i höjden men var rikt variabelt såsom antingen bruten gavel eller sammanhållen. Underdelen, som hade en bred byråform med två eller tre lådor och fötter av i regel helt låg typ, kunde anpassas efter rokokomodet framför allt genom svepen av lodlinjerna både i sidorna och fasaden. De runda hörnen medförde härigenom betydligt mer invecklade formationer, som hade värde som mätare på fyndig och formriktig yrkesbehärskning. Liksom de tre sidorna bildar i plan vinkelräta språng framom de runda hörnen, så kan också fasadens mittparti springa framför dennas räta liv och bilda ett slags sockelparti till skåpöverdelens mittpilaster. Utrymmet för övrigt för svängda rokokoformer är begränsat till skåpets fötter, underkantens fasonering samt till all slags dekoration i rutfaner och dylik ytbehandling, varpå just mästerstyckena kunna visa extrema provkartor, samt till användningen av beslag och förgylld träskulptur, dvs. produkter från andra yr-

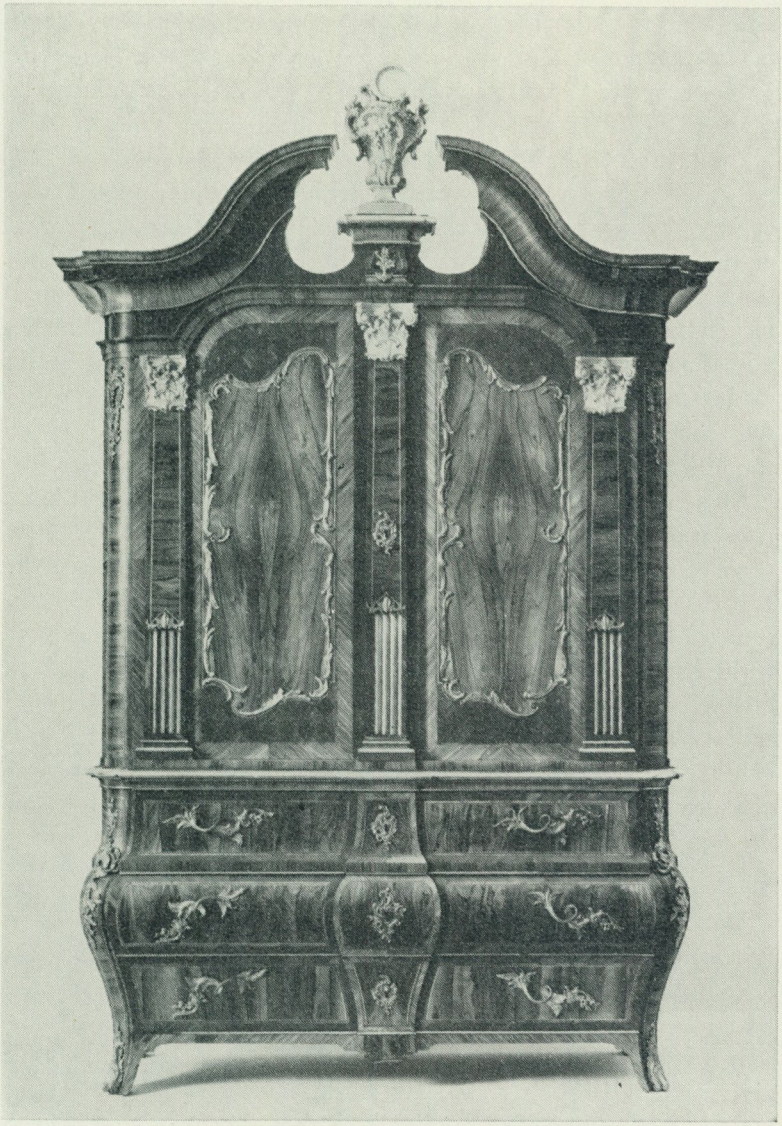

Mästerstyckeskåpet på Svindersvik, utfört av Christian Wilkom 1763 eller Christopher Tietze 1764. Ett det rikast detaljerade exempel på Stockholms snickarämbetes långa serie av mästerstyckeskåp med "tre collumner" på skåpöverdelen och med rundade hörn. Byrådelen har svängd profil men rätlinjig plan. — Nordiska museet, Svindersvik.

kesmän. Inom det här antydda programmet utförde styckemästarna sina individuella variationer, varpå den bevarade ritningsserien visar ett 80-tal exempel. Prov på de rikaste av stockholmsskåpen är Wilkoms och Tietzes (Lagerquist, Fataburen sid. 68 ff., bild 3, 4), formrikt är också Hultstens (Wallin, Möbler, bild 398), på annat sätt representativt är Herrlins (Fischer, pl. 97). Det tycks också vara klart att mästarna stundom utförde mer än ett exemplar efter sin ritning och att alltså kanske i runt tal hundra skåp av denna utvecklade typ kommo ut i rörelsen. Men alla tecken tyder på att de ingalunda blev var mans egendom. Den allmänna typen var en annan och enklare, och den stora massan av bevarade salsskåp från 1700-talet övertygar om dettas i stort sett enhetliga form, som existerade före rokokostilens tid och som även överlevde denna. Under tidig frihetstid var deras form givetvis rak men med uppskjutande krön. Under rokokotid kunde de visa tendenser till svep, i regel begränsade till rokokofötter och sargens mittflik såsom en lämplig plats för bronsbeslag. Den gustavianska stilen gjorde dem åter rakskurna och gärna litet tunnare i formerna än under senbarocken. Denna allmänna skåpform har underdel i form av bred byrå och överdel med två dörrar och svängt krön, pilastrar av åtskilligt blygsammare karaktär än stockholmsmästerstyckeskåpens, smala och utan kapitäl och bas. Pilastrar och dörrar slutar upptill direkt mot krönlisten, och denna är endast en genomgående profillist i växlande bågformer, medan mästerstyckeskåpen här kunde utbilda ett formrikt mellanparti.

Det ges exempel på mångsidigheten i användningen av denna talrikt förekommande skåpform, den kan bland annat också benämnas klädskåp. Även som mästerstycke har den varit brukad i ämbeten, där man ej kunnat ställa fordringarna så högt som i stockholmsämbetet, men de historiska källorna har ännu ej givit så detaljerat material, att stilskiftningarna kunnat avläsas med någon allmängiltig tydlighet. Rokokosmakens inverkan på denna från den tidiga frihetstiden övertagna möbeltyp får man kanske bäst fixerad och åskådligt ställd för ögonen av den rad av skåp, som signerats av Christian Linning (Lagerquist pl. 1—3) och hans närmaste föregångare Fürloh, vars änkeverkstad Linning

Salsskåp av Christian Linning, Stockholm. Denna enklare skåptyp i helt raka huvudformer och med smala odetaljerade pilastrar under den svängda krönlisten kvarlevde under rokokotiden, endast i detaljerna anpassad till stilen. — Privat ägo. (Lagerquist pl. 2.)

Skrivbyrå med hissbar hurts nedsänkt i den raka möbelkroppen. Märkt med drottning Lovisa Ulrikas ägarestämpel. — Privat ägo.

gifte sig till 1747 (Lagerquist, Röhsska årstrycket). Denna i grunden senbarocka möbelform, som helt otvivelaktigt levt kvar som en ordinarie ingrediens i det svenska rokokohemmets möblering och synbarast med beslagsutstyrseln demonstrerat sin rokokosamhörighet, gör helt och fullt skäl för termen rak rokoko.

Det skrivskåp med glasrutor i överdelens dörrar och med snedklaff över en rak byrå, som stod i grevinnan Tessins kabinett på Åkerö, har redan ovan framhållits som exempel på rak rokoko. Denna från England införda möbeltyp har synbarligen varit brukad i Sverige i de flesta av sina uppenbarelseformer, i lysande lackfärger, i valnöt och i svensk alrot. Det har också liksom

Byrå av Christian Linning, med tvåradig lådfasad av samma modell som skrivbyrån på föregående bild. — Privat ägo. (Lagerquist pl. 5—6.)

den nyss omtalade skåpformen övergått från den äldre frihetstidens möblemang till den raka rokokons stora släkte, och det träffas alltjämt ej sällan i svenskt innehav.

De raka skåpen från tiden företer helt naturligt många fler typer och varianter än de här framhållna, skåp med hela dörrar från golvet och upp, hörnskåp med rak eller kvartcirkelrund fasad osv. Uppräkningen torde ej behöva fullföljas pedantiskt, när ändamålet här ej är någon inventering. Däremot är det angeläget att under den givna rubriken räkna in den högklassiga elit, som består av serien av drottning Lovisa Ulrikas myntskåp

för Drottningholm, ritade av Hårleman och utförda av Nordin jämte det par av smalare myntskåp i lättare men avgjort besläktade former, som samme ebenist gjorde för Mattias Benzelstierna, och vidare det med beslag överdådigt rikt sirade Ehrenpreusiska myntskåpet i Uppsala universitets myntkabinett, som på drottningens beställning tillverkades av Olof Martin. Denna möbelgrupp har med rätta blivit mycket uppmärksammad för sin kvalitet och tjänat som talande bevis på den Hårlemanska rokokons karaktär av fast och lugn gedigenhet i sin svenska tillämpning av franskt behärskad stil. Sedda var för sig är drottningholmsskåpen påfallande raka och tunga, medan de tillsammans med myntkabinettets vägginredning bildar en sällsynt hel och av rokokospråket behärskad enhet. Panelen är nämligen målad som rutfaner med listverk och sniderier i förgyllning (Lindblom, bild 5 och 13; Hernmarck, sid. 125).

Till kvaliteten kan säkerligen icke mycket tävla med denna Hårlemanska svenska rokoko i raka former. Men detta hindrar ej att många möbeltyper uppträder, vilka av konstruktiva orsaker är bundna vid rak form, men som för sitt uppträdande i en rikt prydd omgivning har behov av en så mycket fylligare beslagsutstyrsel. På franskt område betraktas mästaren Oeben som främste upphovsmannen till sådana inventiösa möbler, som inom sig döljer partier, vilka kunna bringas att skjuta upp och erbjuda sitt innehåll av den ena eller andra arten (Meuret et Frégnac, sid. 153). En fjäderanordning trycker upp en dylik mindre hylla eller litet skåp, när möbelns skiva fälles undan eller när en spärr på annat sätt löses. Själva möbelns skåp- eller byråform får då följa det inneslutna hisschaktets form, om pjäsen skall kunna hållas nere i önskvärt måttliga och nätta former. Fasaden visar ofta en full uppsättning av draglådor med sina handtag och nyckelskyltar, och ofta har den ena pjäsen i ett par av pendanger en helt naturlig lådinredning, medan den andra döljer det mekaniska konststycket. Också i Sverige förekommer rak rokoko av denna sort och har tillverkats i de svenska möbelverkstäderna (Lagerquist, pl. 5, 6). Det ingår i det med denna möbelgenre avsedda överraskningsmomentet, att konstruktioner och möbelformer bjuder på mångtaliga variationer av salongsmässig karaktär.

Skrivbyrå med snedklaff, i raka former överensstämmande med skrivskåpen med snedklaff. Detaljer som de rundade övre hörnen antyder liksom beslagen samhörigheten med rokokon. — Nordiska museet. (Wallin, bild 427, 428.)

När den företagna översikten nu kommit fram till periodens mest centrala möbel, byrån, borde de egentliga problemen rörande motsättningen svängd eller rak form först på allvar visa sig. Måhända har förberedelsen dragit med sig, att åtminstone gruppen av helt raka byråar med snedklaff faller in i systemet som helt nära samhörig med skrivskåpet av motsvarande art. Den saken torde vara tämligen klar, och det blir på detaljerna som stilkaraktären känns igen även ifråga om dessa skrivbyråar. Det kan gälla fanerläggningen, en avrundning av överhörnen, konturen på sarg eller fötter, den ursprungliga beslagsuppsättningen och dylika kännemärken, som summerade kan bilda en nog så

Byrå av bonad ek i raka huvudformer med mjukt framsvängd fasad, rundade hörnstolpar, marmorskiva och rokokobeslag. — Privat ägo.

god hjälp för periodbestämning. Signaturer av flera av de stora stockholmsmästarna likaväl som av flera mindre kända snickare tyder otvivelaktigt på typens allmänna förekomst parallellt med de bukiga stilformerna (Lagerquist, pl. 65—68; Lagerquist, Svindersvik). Att dessutom de provinsiellt varierade formerna är talrika ligger i sakens natur (Linnébyrå, Wallin, Fataburen 1950, sid. 147). En rak möbel var ju överhuvud betydligt lättare att tillverka än en bukig. Därpå får man en extra påminnelse av Åbo snickareämbetes protokoll vid ett mästerstyckeärende i början av 1770-talet, då en genomfört bukig byrå betecknades som ett särskilt svårt mästerstycke och resultatet kritiserades som snett och skevt (Nikander, sid. 230). Den överväldigande mängden av bukiga 1700-talsbyråar, som alltjämt är i bruk, avger också tydliga och mångsidiga bevis på hur den extrema stilformen mottogs och behandlades av yrkesfolket. Intrycket kan icke frigöra sig från en betydande brokighet. Besvärligheterna träder

Byrå av bonad ek i raka huvudformer med fasaden uppdelad i svängda partier med lodräta gränslinjer, rundade hörnstolpar, marmorskiva och rokokobeslag. — Privat ägo.

rätt tydligt i dagen, och karikatyrmässiga krumelurer kan visa sig i den goda elegansens ställe. Överdrift har kanske oftare förlett mästaren än räddhåga, men tecknen tyder på att hela serien av felmöjligheter hållit sig framme. Men det är också otvivelaktigt att den bukiga byrån vunnit en popularitet hos både tillverkare och avnämare så stor, att man kunnat se bort från oklanderligheten. Som helhet är snickaryrkets prestation också värd sitt erkännande både för företagsamhet och rent teknisk behärskning av uppgiften. Deras verk har uthärdat århundradenas slitning och bestått det hållfasthetsprovet. Men ändå kvarstår intrycket av ojämnhet t.o.m. inför ett sådant högsta urval av signaturbärande stockholmsarbeten, som Marshall Lagerquist företer

Dragkista i tre avdelningar, av furu, målad i ekådring. En manshög pjäs med draglådor av omkr. halvannan meters längd. Rätt och slätt snickararbete med rokokobeslag. — Nordiska museet.

i sin avhandling om rokokomöbler, hos vilka en kräsen bedömare skulle kunna finna både ett och annat missgrepp i linjeföringen och kanske företrädesvis allt för yviga gester.

Att inskränkningar i fråga om "svep" hade stora förutsätt-

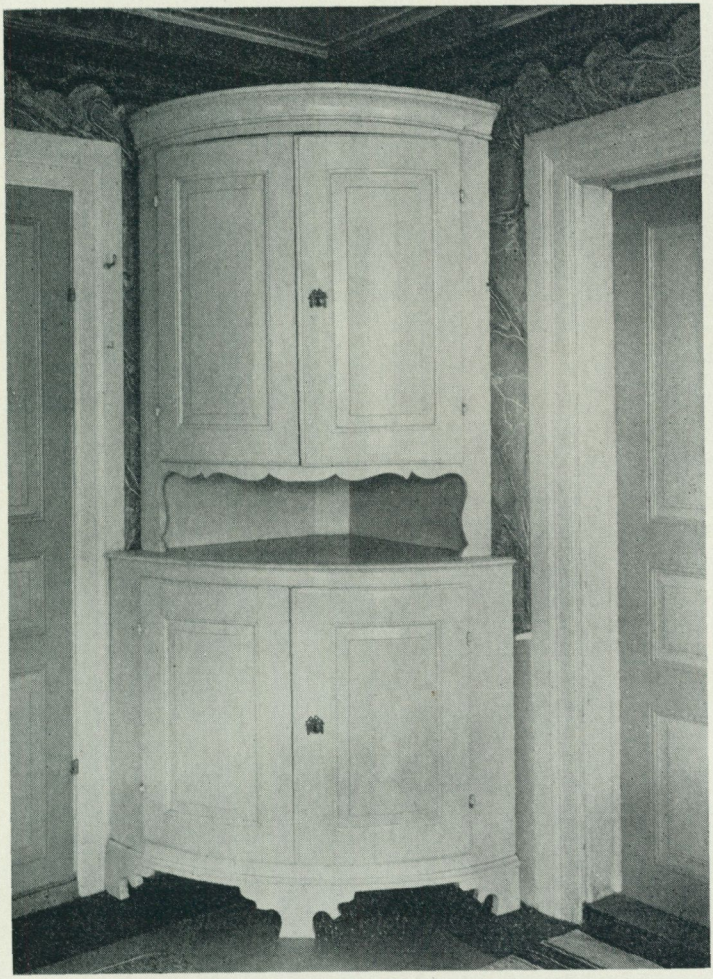

Hörnskåp av vitmålad furu, med rundad fasad, dörrar med profilerade fyllningar, skänköppningen och fötterna utsågade i livliga bågformer. — Privat ägo.

ningar att vinna terräng i möbelbeståndet har redan påpekats. Från den helt raka rokokobyrån kan man gå till den obetydligt svängda och även där finna stor variation. I övrigt helt raka byråar, vilkas framsida i plan har en lätt utbuktning med bibehållna raka lodlinjer, är ingen ovanlighet (Wallin, Grönsö, bild 337,

338). Den mer rörliga fasaden med ett system av in- och utbuktningar med markerade gränslinjer däremellan är återigen en form, som rokokon ärvde från sin närmaste förtid och som i vårt land är särskilt väl företrädd av produkterna från den Fürloh-Linningska verkstaden, utförligt publicerade av Lagerquist. Byråfasadens infattning är rätlinjig till hörnstolpar och sidor, men formerna är uppmjukade genom rundning och en lätt sväng på möbelns fötter. Fasadens rörlighet ligger enbart i vågplanet: enkel svep. Som särskilt väl dokumenterad grupp i stilmöblernas centrum är denna rad av byråar sällsynt rikhaltig och upplysande. I den allmänna rörelsen kan den dock ej ensam ha dominerat. Det saknas emellertid ej tecken på att även denna art av importerad och anpassad rokoko varit vidare spridd hos oss. Ett exempel kan vara värt att anföra. Från herrgårdsmiljöer i olika delar av landet är kända byråar av ek utan inläggningar men stundom med en egen sort av storformade bronsbeslag och i former, som avgjort skiljer sig från de vanliga svenska men synes ha åtskilligt gemensamt med Fürlohtypens ursprung.

Går man nu äntligen över från ädla träslag och fanerkonst till vårt inhemska furusnickeri med oljemålning, skall man genast finna att området vidgar sig till att omsluta ändlösa mängder av möbler, som är hänförliga till den korta men livliga rokokotiden och som i största utsträckning faller inom begreppet rak rokoko. Det är framför allt skåp och förvaringsmöbler av allehanda slag, varpå redan Nordiska museets samlingar har ett instruktivt förråd (Wallin, Möbler, bild 411—414). Betänker man nu, hur nära befryndade dessa möbler är med den fasta inredningens paneler, dörrar, foder och över huvud taget alla byggnadssnickerier, och vidare att sådana arbeten ingick i de uppdrag, som anförtroddes åt städernas skråmästare, bör formsammanhanget vara helt naturligt. Tidens ledande arkitekter anlitade vid sina byggen de ansedda möbelsnickarna för maktpåliggande inredningsarbeten, och dessa i sin tur höll sig med specialiserat arbetsfolk över hela linjen, varför det ingalunda är påfallande, om man hör att en känd ebenist har lagt golv i en herrgård (Andrén, sid. 95) eller att hela Stockholms snickareämbete kallades att fullfölja rumsinredningarna i slottet.

"Walnöte Skrin" tillverkat 1770 för Gustav II Adolfs "Döde Kläder" från Lützen. — Kungl. Livrustkammaren.

Coffret de noyer avec des garnitures en cuivre doré fait en 1770 par un maître-ébéniste suédois inconnu pour garder les vêtements portés par le roi Gustave II Adolphe de Suède à sa mort par suite de ses blessures à la bataille de Lützen en 1632. — Le Cabinet Royal des Armes, Stockholm.

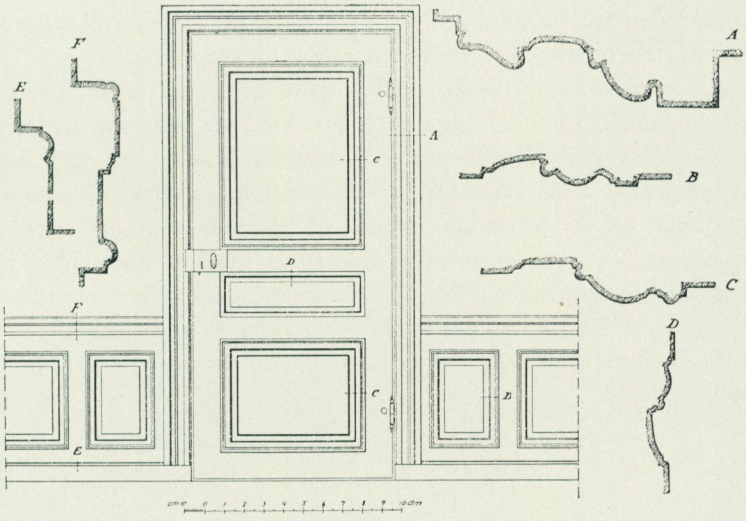

Inredningssnickeri i de för rokokotiden typiska formerna och hyvelprofilerna. Från Carl Gustaf Tessins Åkerö i Södermanland. Ur Selling, Svenska herrgårdshem under 1700-talet.

En sak, som på detta område är av avgörande betydelse, undandrar sig trots detta lätt den allmänna uppmärksamheten, emedan den med så stor trohet håller sig på detaljernas plan, det är profilhyvlarnas modejournal. Det är möjligt att under ett helt liv röra sig i 1700-talsrum utan att lägga märke till listprofilernas formspråk på allt inredningssnickeri, och ändå är detta ett fullt utvecklat modesystem, som utövar sitt inflytande på helheten. Något svenskt lexikon för detta arkitektdisciplinerade snickarspråk finnes ännu icke, men den intresserade kan finna ett instruktivt rokokokapitel i Gösta Sellings avhandling Svenska herrgårdshem (sid. 79 ff.) med både upplysande notiser, konstruktionsdetaljer och åskådliga bilder. Och Nordiska museet har under trägna uppmätningsarbeten samlat ett imponerande arkiv av snickarprofiler, som i sig innebär nyckeln till detta lågmälda men allestädes närvarande fina chifferspråk. De målade snickarinredningarna och de målade furumöblerna från vår stilperiod

bildar den största gruppen av svenskt rokokosnickeri, varav huvudparten obetingat tillhör den raka rokokon.

En möbelpjäs i rokoko utan någon som helst böljelinje, utan något påfallande eller eggande i dekoren men med ett utförande, som på samma gång är yrkesmässigt så utsökt, att det andas rokoko, och ändå anpassar sig till ett helt patetiskt ceremoniellt ändamål — är ett sådant föremål tänkbart? Om det verkligen existerar, är det skrinet för Gustaf II Adolfs dödkläder från Lützen, förvarat i Kungl. Livrustkammaren och tillverkat i Stockholm år 1770 (Hellner, sid. 287 ff.). Det skrinet kan sägas bevisa att även den raka rokokon kan vara en art av verkligt god möbelkonst.

Citerad litteratur

Erik Andrén, Skokloster. Stockholm 1948.
John Böttiger, Georg Haupt. Stockholm 1901.
Diderot et d'Alembert, Encyclopédie. Paris 1751—72.
Ernst Fischer, Svenska möbler i bild. Stockholm 1931.
Brynolf Hellner, Lützenminnenas förvaring. Rudolf Cederström, Gustav II Adolf vid Lützen. K. Livrustkammaren 1944.
Carl Hernmarck, Lovisa Ulrikas medaljskåp. Kunglig prakt från barock och rokoko. Nationalmuseum 1948.
Marshall Lagerquist, Rokokomöbler. Stockholm 1949.
Dens., Möblerna på Svindersvik. Fataburen 1951.
Dens., En schatullmakare från senbarockens dagar. Röhsska konstslöjdmuseet, Göteborg, årstryck 1961.
Andreas Lindblom, Drottning Lovisa Ulrikas museum på Drottningholms slott. Svenska kulturbilder, ny följd II (3—4), 1935.
Jean Meuret et Claude Frégnac, Les ébénistes du XVIII:e siècle français. Paris 1963.
Gabriel Nikander, Åbosnickarnas mästerstycken under 1700-talet. Svenska kulturbilder, ny följd I (1—2), 1934.
Gösta Selling, Svenska herrgårdshem under 1700-talet. Stockholm 1937.
Sigurd Wallin, Stockholms snickareämbetes mästerstyckeritningar. Fataburen 1927.
Dens., Nordiska museets möbler från svenska herremanshem, II. Stockholm 1933.
Dens., Linnéminnen i Nordiska museet. Fataburen 1950.
Dens., Grönsö. Stockholm 1952.

Résumé

Un style Louis XV droit

L'épanouissement du style Louis XV est lié, aussi bien que son effacement progressif devant la rigueur classique qui lui a succédé, au rythme des lignes végétales qui est manifestement sa caractéristique. Ce caractère a continué à le faire apprécier aux époques postérieures. Les formes végétales ne constituent pas un simple ornement, mais animent toutes les pièces de ce style, même les plus sobres. On les retrouve également dans les nombreuses pièces d'ébénisterie Louis XV où les lignes contournées disparaissent pour laisser place à des droites imposées par le travail au rabot, production que nous nommerons le »Louis XV droit».

Le rococo a été introduit en Suède comme une mode française pour la décoration du Palais Royal de Stockholm, et ne s'y est répandu que tardivement dans la seconde moitié du XVIIIe siècle. Une petite commode, portant la date de 1750 et la signature de Carl Åhman, jeune ébéniste de Stockholm, est donc remarquable comme exemplaire de ce style dans sa facture la plus simple et sous sa forme la plus modeste, mais avec une pleine maîtrise du rococo français. La plupart des artisans appartenant aux corporations n'ont acquis que nettement plus tard le technique du style et seulement dans des cas exceptionnels avec autant de pureté. Mais leurs œuvres n'en ont pas gagné une estime large et durable.

Compte tenu des conditions locales, ce style Louis XV aux formes simplifiées et droites devait avoir plus d'importance en Suède qu'à Paris, capitale de la mode. Cependant, à Paris même, en 1765 encore, l'Encyclopédie présentait comme illustration de »Ebeniste-Marqueterie» deux commodes, l'une galbée, l'autre droite. Dans les milieux les plus à la page de Suède, dans la maison de campagne que Charles Gustave Tessin venait de faire bâtir à Åkerö, un secrétaire de forme droite occupe une place de choix dans le cabinet particulier de la comtesse. Ce style avait ses entrées dans les intérieurs les plus renommés de Suède, exactement comme en France.

Des raisons fonctionnelles imposaient jusqu'à un certain point l'emploi de la ligne droite pour les plus grands meubles de réserve, buffets et armoires à vêtements; mais les plus somptueux—pièces de virtuoses destinées à franchir les divers degrés de la corporation—étalent bien des richesses du style. Au sommet, tant sur le plan social qu'artistique, se trouve la série de médailliers composés par Hårleman pour la reine Louise Ulrique. Tout en donnant une note suédoise au style français, il se montre totalement fidèle à la souplesse gracieuse des lignes courbes et présente une œuvre de haute qualité très proche du Louis XV droit.

Un certain nombre de petites meubles, dus au grand maître Oeben ou à ses élèves, presentent pour des raisons techniques des formes droites, mais les compensent par la richesse de la décoration, surtout des applications dorées. Leur particularité est l'abondance des mécanismes ingénieux avec toutes sortes de pièces mobiles. Les ateliers de Stockholm produisaient des ouvrages du même genre.

Toutes les catégories de meubles à tiroirs, les meubles plaqués les plus appréciés à l'époque, où le style Louis XV s'épanouit dans une profusion de formes, existent également dans les formes droites. Le plus courant est le

bureau à abattant très proche des formes du secrétaire. On en trouve un grand nombre, d'exécution soignée, provenant des meilleurs ateliers de Stockholm, et d'autres simplifiés à des degrés divers et venant de province. Des commodes simples, tout droites ou à peine galbées, constituent une collection abondante à côté des commodes aux lignes courbes.

Il faut enfin tenir compte de la grande quantité de menuiserie en bois du pays, bouleau ou conifères, destinée à être peinte. Il s'agit à la fois des boiseries qui décorent les appartements et d'un grand nombre de meubles, le tout constitué principalement de cadres et de remplissage. Les profils exécutés au bouvet sont le principal moyen d'expression décoratif. Ces formes nous parlent un langage très marqué par le style de l'époque, mais avec discrétion, si bien que seul un observateur avisé peut prétendre le pénétrer consciemment. Ces dernières œuvres donnent au Louis XV droit une nette majorité si l'on considère l'abondance de la production.

Pour la qualité l'œuvre maîtresse qu'on peut présenter est un meuble sans la moindre courbe, sans rien de frappant, mais d'après les spécialistes c'est une pièce de style Louis XV tout à fait remarquable et dont la destination est propre à émouvoir: le coffre exécuté en 1770 pour rapporter les vêtements que portait Gustave II Adolphe lors de sa mort à Lützen.

TAPET MED ROMANTISKT LITTERÄRT MOTIV

av Gunnar Tilander

I salongen på Rönö kungsgård, ägd av godsägare Nils Gustav Karlberg och belägen på Vikbolandet i Östergötland, pryds väggarna av en märklig tapet med motiv från den franske författaren Bernardin de Saint-Pierres berömda roman "Paul et Virginie." Dylika motivtapeter, som avsågs ersätta de tidigare, dyrbara gobelängerna, var på modet i slutet av 1700-talet och fram till omkring 1850. Tapeten i salongen på Rönö är chokladbrun med tre grå nyanser. Den är den enda kända tapeten med detta motiv i vårt land.

Tapeten med motiv från "Paul et Virginie" har tillverkats i Paris av Joseph Dufour (1752—1827), som först omkring 1790 i Mâcon, sedan från 1808 vid rue Beauvau 10 i Paris lät anlägga en tapetfabrik. Han bortgifte 1821 sin enda dotter Marie-Joséphine med Amable-Philibert Leroy (1788—1880), bördig från Lyon, som blev hans medhjälpare och efter svärfaderns död 1827 övertog rörelsen. 1836 överlät Leroy den emellertid i andra händer, firman Lapeyre et Drouart, som 1837 för sina tillverkningar belönades med medalj. Efter 1848 års revolution flyttades rörelsen till 120 rue de Charenton, där den 1854 nedlades. Panorama- eller motivtapeternas tid var då all.

Dufour var av samtida vittnesbörd att döma en man med de bästa egenskaper. Hans rörelse var betydande, och han torde ha sysselsatt bortåt 150—200 arbetare enligt Henri Clouzot, som i "Tableaux-Tentures de Dufour et Leroy" (1930) givit en god framställning av firman och dess verksamhet med reproduktioner av så gott som samtliga dess panoramatapeter. Emellertid var dylika tapeter ej firmans enda produktion. De såldes över stora delar av Europa, och även i Amerika blev de uppskattade. Konst-

närligt sett står Dufours alster högt, men ur teknisk synpunkt visar de den bristen, att färgerna ibland har en benägenhet att fjälla av. Clouzot anser, att tapeten med motiv från "Paul et Virginie" är en av Dufours bästa panoramatapeter. Den består av 30 våder, icke 25, som Clouzot uppger. Nedtill har tapeten en bred bård.

Tillverkningen av panoramatapeterna gick till så, att först gjordes teckningarna, som sedan skars i päronträ i format 50×50 cm, varefter trästockarna trycktes mot papperet. Vissa detaljer och schatteringar tillades dock för hand. En tapetsvit krävde flera hundra dylika tryckstockar, några ända upp till mellan 700 och 800.

Tapeten med motiv från "Paul et Virginie" komponerades av Jean Broc (1780—1850), som var lärjunge till Louis David, och tecknades av Mader, som i 13 år var Dufours medarbetare men 1821 övergick till en annan tapetfabrikör vid namn Vennet. Att de båda konstnärernas verk är av stort värde, därom vittnar det förhållandet, att originalet till en av sviterna, Virginias skeppsbrott, förvaras på Louvren. Tapeten tillverkades 1823, men den kom ut i marknaden först i augusti 1824. Detta vet vi tack vare den omständigheten, att Dufours och Leroys prospekt till tapeten finns bevarat hos Dufours ättlingar. Det är daterat augusti 1824. I prospektet anbefaller sig firman i kundens välvilja, och han erinras om att han har att vänta besök av firmans resande på den sedvanliga tiden för dennes ankomst, varpå följer en uppräkning av firmans olika produkter med särskilt framhållande av årets nyhet "Paul et Virginie". Detta prospekt har återgivits av Clouzot i hans ovan anförda arbete.

Vid sidan av Dufour et Leroy tillverkade andra franska firmor, såsom Vennet och Zuber, panoramatapeter. Erik Andrén har 1939 åt panoramatapeterna ägnat en uppsats med titeln "Franska panoramatapeter i svenska empirehem" i specialtidningen Tapeter, utgiven av C. A. Kåbergs tapetaffär och Rudolph Björklund AB. Denna uppsats ger en god orientering. Dr Andrén har haft godheten meddela mig, att han känner mellan 50 och 60 olika panoramatapeter i vårt land, men tapeten med motiv från "Paul et Virginie" är icke förut känd här i landet, vilket givetvis ytterli-

gare ökar dess intresse och värde för oss. I sin uppsats föreslår Andrén benämningen panoramatapeter, som är väl funnen. Många fler panoramatapeter kan dölja sig under senare påklistrade tapeter. Panoramatapeter är föremål för samlares livliga intresse, och de som redan finns eller kan återfinnas under senare lager av tapeter, bör väl tillvaratagas. En amerikansk samlare Miss Nancy McClelland har publicerat en innehållsrik historik över panoramatapeter, betitlad "Historic Wall-Papers" (1924), med vilken är att jämföra H. Clouzot & Ch. Follot, "Histoire du papier peint en France" (1935).

Rönötapeten omnämndes av S. L. Blomqvist i en notis i Svenska Dagbladet den 1 oktober 1963. Denna notis gav anledning till en insändare av mig den 5 oktober, vari jag gjorde ett par beriktiganden, och en annan av Hugh Scott samma dag, som i korthet med god sakkännedom meddelade på vad sätt dylika tapeter framställdes av firman Dufour et Cie och dess skickliga medarbetare. Blomqvist hade en ny kort insändare den 7 oktober, varpå jag svarade den 12 i samma månad.

Bernardin de Saint-Pierre vistades några år som fransk statsingenjör på ön Mauritius, sedan 1814 engelsk koloni, såsom fransk besittning 1710—1814 kallad Ile de France. Naturdyrkare som han var, företog han ofta utflykter och promenader, särskilt till en dalgång med ruiner av två små hus, en förfallen trädgård och övergivna åkrar. En gång mötte han där en gammal vithårig man, som berättade för honom, att här ännu för 20 år sedan bott lyckliga, glada och goda människor. Vad gubben berättar är Pauls och Virginias levnadssaga.

En ung man i Normandie äktade en flicka av en förmögen normandisk adelsfamilj. Då maken var av ofrälse släkt, ville flickans föräldrar ej ge sitt samtycke, och hon blev utan hemgift. De nygifta övergav därför sitt fördomsfulla hemland och slog sig 1726 ned på Mauritius. Maken for över till Madagaskar för att köpa sig några slavar till hjälp för jordbruket och familjens bärgning men dukade under där i tropikfeber. Hans namn var de La Tour. Den unga, tröstlösa änkan födde strax efter hans bortgång en flicka som hon kallade Virginia. Hennes enda tröst och stöd var en slavinna som hette Maria.

1. Panoramatapeten på Rönö med motiv från Bernardin de Saint-Pierres roman "Paul et Virginie". Första scenen med barnen Paul och Virginia dansande.

En ung, vacker bondflicka från Bretagne vid namn Marguerite bodde sedan ett år på Mauritius. Hon hade satt sin tro till en adelsmans löfte att gifta sig med henne, men när han nått sin lidelses mål, övergav han henne. Hon blev moder till en gosse som hon kallade Paul. För att dölja sitt felsteg begav hon sig till Mauritius, där hon köpte en slav vid namn Dominic som hjälpte henne i hennes lilla jordbruk. Hunden Trogen var deras sällskap och följeslagare.

Den gamle hade gjort de unga kvinnornas bekantskap. Han byggde var sitt litet hus åt dem, bröt mark och hjälpte dem på alla sätt. De ensamma kvinnorna blev goda vänner. De fostrade sina barn i enkelhet, arbetsamhet och dygder i ett härligt, fruktbart klimat med de ljuvligaste blommor och de praktfullaste fåglar. Barnen lekte tillsammans, dansade och utförde pantomimer, såsom de sett negrerna göra. På bild 1 på Rönö-tapeten dansar de två unga på en gräsmatta till slavens musik på en triangel,

2. Paul och Virginia ber plantageägaren om nåd för en förrymd negerslavinna, som sökt beskydd hos de båda ungdomarna. I fonden några slavar i arbete.

beskådade och beundrade av sina mödrar till vänster och slaven och slavinnan till höger. På klipputsprånget läser man "Paul et Virginie".

Alla i den lilla kolonin levde glada och lyckliga, oberoende av yttervärlden. Barnen fostrades till sanning och uppriktighet. De ljög aldrig, ty de hade ingenting att dölja. Virginia lärde sig spinna, väva och allt som till en god husmoders sysslor hörer. Paul arbetade i trädgården och på åkern. En dag, när Virginia lagade till deras enkla måltid, störtade en negress in i rummet. Hon bönföll Virginia om barmhärtighet och föda. Hon var en fattig slavinna som flytt från sin grymma herre och tillbragt en månad ute i skogen. Hon visade ärren efter sin herres piska. Virginia satte fram mat åt henne och lovade följa henne till husbonden och bedja om nåd för henne. Beledsagad av Paul och vägledd av slavinnan ger sig Virginia i väg. Sedan de länge vandrat genom urskogen, når de fram till husbondens gård. Slavinnan kastar

3. Paul och Virginia har gått vilse i skogen på vägen hem men påträffas av slaven Dominic och hunden Trogen. De återföras sittande på en i hast iordningställd bår.

sig för dennes fötter och ber om nåd. Husbonden höjer sin rotting till bedyrande av sina ord och lovar slavinnan förlåtelse, icke för hennes egen men för Virginias skull, som tjusat honom genom sin fägring. På bild 2 ser vi några slavar i arbete. Bakom Paul och Virginia knäfaller slavinnan framför husbonden, som höjer sin käpp mot skyn.

Sedan de uträttat sitt ärende, återvänder Paul och Virginia hem. De vandrar under höga palmer på obanade stigar. Kvällen kommer över dem, de förlorar riktningen och de har ingenting att äta. De bereder sig att övernatta i skogen. Deras fötter är svullna och blodiga. Då hör de plötsligt en hund skälla. "Det är Trogen", utropar Virginia, och snart ser de, såsom bilden 3 visar, slaven Dominic komma springande emot dem med Trogen, som hunnit fram till dem. De gör sig redo att bege sig hemåt, men de två ungdomarna orkar ej. Då hör de röster. Det är de fyra negerslavarna som följt efter dem för att bevisa dem sin tacksamhet för vad de gjort för den förrymda slavinnan. Då de ser att de unga ej orkar gå, gör de en bår åt dem med girlander till stöd för deras trötta fötter. På bild 4 anländer de till hemmet. De fyra

4. Paul och Virginia återkommer till sina respektive hem, där deras oroliga mödrar ilar dem till mötes. Slaven Dominic och hunden Trogen har visat vägen.

negrerna bär båren med de unga på sina axlar, företrädda av Trogen och Dominic. De två mödrarna ilar dem till mötes, oroliga över deras långa bortovaro. De hade låtit Trogen nosa på kläder tillhörande de unga. Han hade vädrat deras spår, åtföljd av Dominic, återfunnit och räddat dem. På vägen berättade negrerna, att husbonden hade bundit en kedja med en tung klump vid slavinnans ena fot och ett halsband med tre krokar om hennes hals. Så hade han hållit sitt löfte.

Madame de La Tour hade en mycket förmögen tant, som hon tillskrivit och bett om hjälp, men förgäves. Slutligen skriver tanten dock ett brev och uppfordrar madame de La Tour att sända Virginia till Frankrike, där hon lovar ge henne en fin uppfostran, presentera henne vid hovet och göra henne till universalarvinge.

Någon dag efter brevets ankomst får madame de La Tour besök av guvernören på ön, åtföljd av två negrer. Han kommer på de franska myndigheternas vägnar, till vilka den rika tanten vänt sig för att utbedja sig deras hjälp och stöd i avsikt att förmå madame de La Tour att sända sin flicka till Frankrike. På bild 5 ser vi Marguerite, modern med Virginia samt guvernören, som betagits av Pauls öppenhjärtiga rättframhet och omfamnar honom. I fonden guvernörens häst, som en slav håller i tygeln. Guvernören omtalar, att ett skepp är redo att föra Virginia till Frankrike. Det kan synas antagligt, att det är ett av skeppen på bild 8. Så är emellertid, som vi skall se, ej fallet.

Brevet och guvernörens besök vållar bestörtning. Paul blir förtvivlad vid tanken på att mista Virginia, som också helst vill stanna på ön. Men när modern får besök av sin biktfader, som intalar henne, att detta är Guds vilja, börjar hon vackla. För att lugna Paul skickar hon honom till den gamle, som berättar för oss, vad han upplevat. När Paul kommer tillbaka, söker han förgäves Virginia. Guvernören hade skickat bud om att båten fått förlig vind och att Virginia borde gå ombord. På bild 6 ser vi henne med de två mödrarna, redo att stiga ombord på skeppet, som ligger för ankar ute på redden, bild 7. Virginia vinkar åt två ungdomar, en gosse och en flicka som skyndar till för att ta avsked av Virginia. Denna bild synes icke ha någon direkt motsvarighet i romanen, men det ligger närmast till hands att tolka den på detta sätt.

Den rika tanten vill gifta bort Virginia med en gammal förnäm adelsman, men Virginia vägrar. I förbittringen häröver skickar tanten henne tillbaka vid en tid, då stormar härskar och det är svårt att lägga till vid ön. En dag kommer bud om att en båt är i sikte. Paul, åtföljd av Dominic, den gamle, mödrarna och slavarna, störtar ned till stranden. Där möter dem en fruktansvärd anblick. Fartyget kastas hit och dit av bränningarna och kan ej nå land. Det dundrar och blixtrar från himlen, som täcks av svarta moln. Salva på salva skjuts från fartygets kanoner som signal om hjälp, men ingen båt vågar lägga ut. Till vänster på bild 7 ser vi Paul förtvivlad hålla sin hand lyftad mot pannan och

5. Guvernören över Mauritius gör ett besök på ämbetets vägnar i Paul och Virginias hem, där han mottages av de båda ungdomarna och deras mödrar på platsen framför ett av boningshusen. I fonden slaven, som håller guvernörens häst.

6. Virginia beledsagas till skeppet, som skall föra henne till Frankrike. Paul får icke tillfälle att säga farväl till Virginia och han kommer aldrig att återse henne levande.

Virginias moder i vanmakt, stödd av en kvinna, sannolikt Marguerite. Clouzot tolkar den vanmäktiga kvinnan såsom Virginias efter skeppsbrottet återfunna lik. Det kan icke vara riktigt, ty när

7. Ovan ser vi det skepp, med vilket Virginia avseglar. Men hon återvänder efter kort tid till Mauritius. Stormar rasar på ankarplatsen vid ankomsten. Den väntande Paul på klippan är förtvivlad.

Virginias lik återfanns, höll hon sin ena hand mot kroppen och den andra tryckt mot sitt hjärta, icke upplyftad mot pannan. I handen höll hon en medaljong med Pauls bild.

Paul vill simma ut till skeppet för att rädda Virginia. Han kan icke hållas tillbaka, när han skymtar Virginia på aktern av det

8. Denna scen från panoramatapeten på Rönö tillhör ej serien "Paul et Virginie" utan är hämtad från en annan, nämligen "Vues d'Italie", för att tjäna som utfyllnad.

sjunkande skeppet. Ett rep bindes om hans midja, och han kastar sig i de rasande vågorna. På bild 9 ser man den gamle och Dominic på en klippa framför skeppet som går i kvav. Den gamle håller i repet, och Dominic höjer i förtvivlan händerna mot skyn. Paul kunde ej nå fram. Han dras upp på land medvetslös. Blod

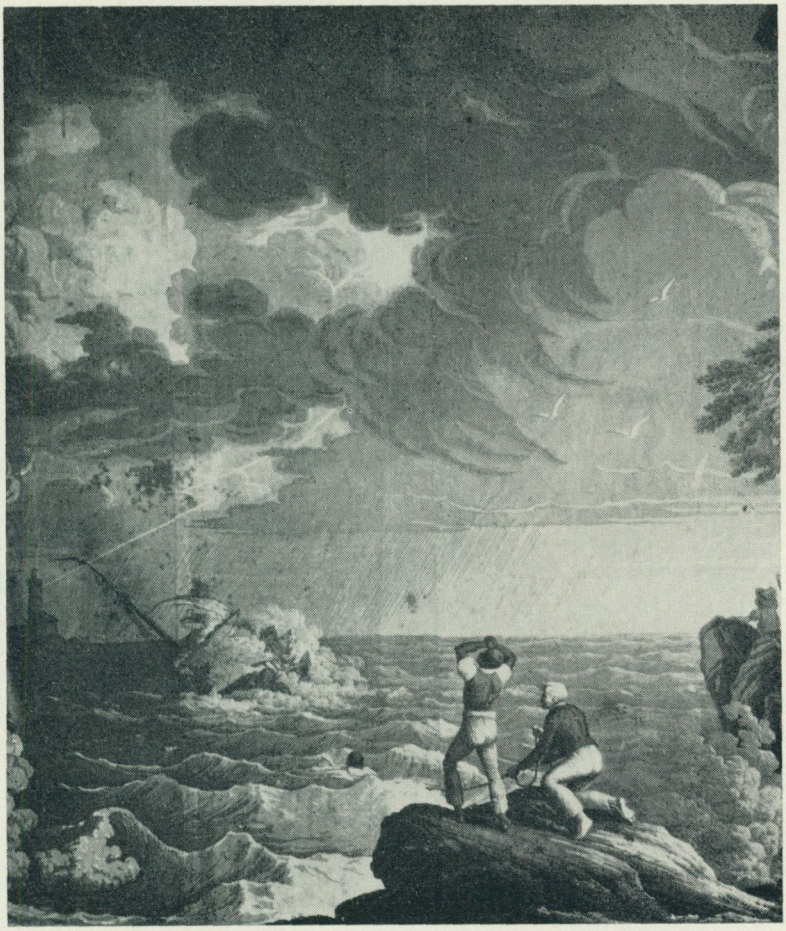

9. Paul söker simma ut till det sjunkande skeppet för att rädda Virginia men misslyckas i den hårda stormen. Han halas tillbaka — medvetslös — med hjälp av en om livet bunden lina.

rinner ur hans mun och hans öron. Det är originalet till denna scen som förvaras i Louvren.

Följande dag fann man Virginias lik på stranden, dit hon kastats upp av vågorna. Hon begrovs under anslutning av hela den franska kolonin. Alla sörjer den goda, älskliga flickan. På bild

10 ser man Dominic, den gamle, hunden Trogen och Paul, som knäböjer på Virginias grav. Han lät sig icke tröstas, och två månader efter förlusten av sin kära Virginia gav han upp andan. Han begravdes vid Virginias sida. De två mödrarna hade förlorat allt som var dem kärt i livet. De tynade bort och gick även de snart ur tiden.

Såsom förut nämnt hör bild 8 med de två skeppen icke till serien Paul et Virginie. Den ingår i stället i en annan panoramatapet, kallad Vues d'Italie, från samma firma Dufour och återges av Clouzot på plansch XVII. På plansch XV—XVI, en reproduktion av hela panoramatapeten Vues d'Italie, ser man bilden med de två skeppen inpassad i sin rätta följd. Enligt meddelande av Erik Andrén finns sviten Vues d'Italie i ett rum på Alster i Karlstads landsförsamling. Clouzot visar, att denna panoramatapet tillverkades omedelbart före Paul et Virginie från år 1823.

Cypresserna till höger på bild 5 är konturklippta och hör ej till sviten Paul et Virginie. Även de är hämtade ur Vues d'Italie (se Clouzot, pl. XV—XVI).

Clouzot framhåller, att om en panoramatapet var för stor för ett rum, uteslöts en eller annan scen. För salongen på Rönö har tapeten ej varit tillräcklig. Därför har man tillfogat vyn med de två skeppen ur serien Vues d'Italie, som blivit över på ett annat ställe eller på Rönö, försåvitt där uppsatts ännu en panoramatapet. Dylika överblivna scener kan ha tillhandahållits av tapetförsäljaren eller av den som uppsatte tapeten.

Clouzot återger på plansch XXVI—XXVII hela tapeten Paul et Virginie efter en svit i Nancy McClellands samling, och av planschen framgår de olika scenernas ordningsföljd. Clouzot reproducerar på de större planscherna XXVIII, XXIX och XXX scenerna 3, 4 och 9.

Romanen om Paul och Virginia har översatts till alla kultiverade språk och kommit ut i otaliga upplagor. Med sin roman vill Bernardin de Saint-Pierre visa, att lyckan ligger i ett enkelt och naturligt levnadssätt, fjärran från städerna och den s.k. civilisationen, där lögn, hyckleri, avundsjuka, kryperi och smicker råder. Den fattige, som har förnöjsamheten, är rikare än den rikaste ka-

10. Virginias lik har kastats upp på stranden. Paul knäfaller vid graven, intill vilken han själv snart kommer att vila. Hunden Trogen sörjer med sin herre.

pitalist. Dygden och lyckan ligger i att hjälpa andra. Man bör hjälpa mänskorna men eljest undvika dem. Personerna i romanen lever också så gott som helt isolerade. Bernardin sjunger i sin roman ensamhetens lov.

Romanen om Paul och Virginia har jämte Rousseaus, Voltaires

och Montesquieus verk kraftigt bidragit till att förbereda marken för den franska revolutionen. Romanens styrka ligger i de härliga skildringarna av en rik, yppig och underbar natur. Däri är Bernardin de Saint-Pierre en av världslitteraturens stora mästare.

Résumé

Tableaux-tentures français dans un manoir suédois.

Le salon du manoir de Rönö en Ostrogothie est orné de tableaux-tentures qui représentent des scenes du célèbre roman de Bernardin de Saint-Pierre "Paul et Virginie". De telles tentures étaient à la mode à partir de la fin du XVIIIe siècle pour remplacer les coûteux gobelins. Celles qui offrent des scènes de Paul et Virginie furent composées par Jean Broc (1780—1850), élève de Louis David, dessinées par Mader, exécutées par Joseph Dufour en 1823 et mises dans le commerce l'année suivante 1824. Dufour commença sa fabrication à Mâcon en 1790 ou environ et la poursuivit ensuite à Paris à partir de 1808. Après la mort de Dufour en 1827, son collaborateur et gendre Amable-Philibert Leroy lui succéda et continua la fabrication jusqu'en 1854, où cette mode commença à décliner après avoir été très en vogue non seulement en Europe mais aussi aux États-Unis. Leroy mourut en 1880. Henri Clouzot a décrit admirablement l'activité de Leroy et de son beau-père Dufour dans "Tableaux-Tentures de Dufour et Leroy" (1930). Leur fabrication était considérable, et ils occupaient de 150 à 200 ouvriers. Leurs produits étaient d'une haute valeur. La série "Paul et Virginie", qui occupe une place d'honneur dans leur production, ne se trouve en Suède qu'à Rönö.

La première scène représente Paul et Virginie dansant, admirés par leurs mères et les deux esclaves, Dominic et sa femme. Dans la seconde, Paul et Virginie interviennent en faveur d'une esclave fugitive qui s'était réfugiée chez eux. Dans leur chemin de retour, ils s'égarent dans la forêt mais sont retrouvés par leur chien et l'esclave Dominic (fig. 3) et portés en triomphe à la maison, où ils sont accueillis par leurs mères inquiètes (fig. 4). Scène 5 représente la visite du gouverneur de l'Ile-de-France (Maurice), qui annonce qu'une tante très riche de Virginie veut qu'elle aille en France pour être dûment élevée et présentée à la cour. Les scènes suivantes offrent le départ de Virginie (fig. 6), le bateau qui va emmener Virginie en France (fig. 7), le naufrage de Virginie (fig. 9), dont l'original se trouve au Louvre, preuve de sa haute valeur. Dans la scène 10, on voit Paul prier au cimetière où Virginie avait été enterrée. Les bateaux de la scène 8 et les cyprès de la fig. 5 n'appartiennent pas à la série "Paul et Virginie" mais proviennent des "Vues d'Italie", produit antérieur de Dufour et Leroy. Le salon de Rönö était trop grand pour la série "Paul et Virginie", et c'est pourquoi on a ajouté une scène des "Vues d'Italie".

DET KAROLINSKA ÄS

av Åke Nisbeth

Av herrgårdarna inom Julita socken har Julita gård, på platsen för det medeltida cistercienserklostret, helt naturligt kommit att ägnas den största uppmärksamheten, icke minst sedan löjtnanten A. Bäckström genom testamente av år 1929 överlåtit gården på Nordiska museet. Emellertid erbjuder även de andra av socknens herrgårdar — främst då Gimmersta, Fogelsta och Äs — mycket av intresse från konst- och kulturhistoriska synpunkter.

Äs och Fogelsta bildade intill år 1677 tillsammans med Julita gård ett godskomplex. Efter presidenten friherre Mathias Palbitzkis död detta år skiftades godset mellan hans tre barn på så sätt att sonen Alexander erhöll Julita, dottern Charlotta Regina Fogelsta och dottern Christina Beatrix Äs. Den sistnämnda gifte sig i början av 1680-talet, sannolikt år 1682, med dåvarande kaptenen, sedermera generallöjtnanten friherre Nils (Niclas) Alexander von Ungern Sternberg, vilken lät bygga säteri på platsen för den gamla bondbyn i Äs. I ett brev till landshövdingen i Nyköping den 13 mars 1683 gav Carl XI befallning att man skulle låta von Ungern Sternberg "fullborda Byggnaden till sätherij som han . . . i Juletta sochn och Oppunda Häradh påbegynt" och framgent lämna honom "säterijs frijheeten på 3 hem:n, som han bygger på". Byggnadsarbetena drog emellertid ut på tiden; ännu 1685 var de således icke helt slutförda. Fullt färdig var den nya anläggningen först omkring 1690.

Till en början några ord om byggherren och hans maka. Liksom sin svärfader Mathias Palbitzki var Nils von Ungern Sternberg av utländsk adel. Hans fader, friherre Wolmar von Ungern Sternberg, död som ståthållare på slottet i Riga, hade tillsammans med

tvenne sina fränder år 1653 förlänats svensk friherrevärdighet och introducerats på Riddarhuset år 1660. Nils von Ungern Sternberg föddes 1654 och trädde i svensk tjänst redan vid 14 års ålder. Han skriver själv sålunda om sina befordringar: "Anno 1668 d. 10 Juni kom iag under Kongl. May:ts Guardie för een Piquenerar[e], och dervidh till d. 9 Maiji anno 1670 continuerade. Anno 1672 kom iag vid H. Kongl. May:ts Drabanter och dervid förblef till d. 10 Octobris, då iag till Fendrichs Charge under Hr Öfwersten Grubbenhjelms Regemente och Capten Gagges Compagnie avangerade. Derjempte hvart iag ock af H. Kongl. May:tt för hofjunkar antagen d. 1 Nowembris samma åhr, hwarwid iag underdånigst uppwaktade till A:o 1675 d. 1 Octobris då H. Kongl. May:tt mig med Leutnants tienst under bem:te Dess Lijf Guardij benådat, och imedlertijd mädan iag för Lieutnant tiente, hade den nåden uthi hela dåwarande krigstijden, samt i alla Batallir samt andra förefallande occationer Högstbemälte H. Kongl. May:tt effterföllia. Hwarefter iag till Anno 1677 in Julio continuerade, och 3 dagar effter Landscrona Batallie, som var den 17 Julij, effter H. Kongl. May:ts Allernådigste behag till Capeteins Charge vid bem:te Kongl. Guardie avangerade och derjemte A:o 1686 allernådigst för Högstbem:te H. Kongl. May:ts Cammarherre antagen, hwilka begge tienster iag underdånigst förträdde allt in till A:o 1691 d. 5 Decembris då iag med Öfverst Lieut:nts tienst wid ett Regemente Westgiöthe infanterie under Hr öfversten Hamiltons commando i Elfsborgs lähn benådades. A:o 1692 d. 12 Januarij samt H. Kongl. May:tt behagligat mig från bem:te Westgiöthe Regemente och till Östgiöthe Infanterie under Hr öfversten Gustaf Ulfsparres Regemente transportera . . ." År 1702 den 14 oktober blev han överste och chef för Östgöta infanteriregemente. Fyra år senare tog han avsked som generalmajor och förlänades slutligen generallöjtnants titel. Han dog på Ös våren 1721 och begrovs i maj samma år i den khevenhüllerska graven i Österåkers kyrka. Hans maka Christina Beatrix Palbitzki var född 1661, sannolikt på Alvastra i Östergötland, dotter till presidenten m. m. friherre Mathias Palbitzki och Anna Regina Khevenhüller. Hon dog i Stockholm i slutet av juli eller någon av de första dagarna i augusti 1695. I Storkyrkans räkenskaper har annoterats

Generallöjtnanten friherre Nils Alexander von Ungern Sternberg (1654—1721), herre till Äs i Södermanland. Länsmuseet, Nyköping. Foto Svenska Porträttarkivet.

själaringning efter henne den 4 augusti detta år, i Jakobs räkenskaper den 3 augusti, i Riddarholmskyrkans den 4 augusti. Hennes kista synes ha förts hem till Äs (bårkläde lånades av Jakobs kyrka, när kistan fördes "till sjön") och därefter åter till Stock-

holm. Begravningen ägde nämligen rum i Riddarholmskyrkan den 19 juli 1697 och förrättades av kyrkoherden i Tyska församlingen, magister Aegidius Strauch. Än en gång fraktades kistan tillbaka till Södermanland för att slutligen nedsättas i den khevenhüllerska graven i Österåkers kyrka.

Av de byggnader, som generallöjtnanten von Ungern Sternberg uppförde vid Äs, finns numera intet bevarat. Möjligen kan delar av den nuvarande huvudbyggnadens källarvåning härröra från denna period. Några avbildningar, kartor el. dyl. som ger klart besked om husens antal, utseende och placering har såvitt bekant icke heller bevarats. Att den äldsta herrgården legat på samma plats som den nuvarande är emellertid i varje fall klart, likaså att byggnadsmaterialet huvudsakligen varit trä. Säkerligen har anläggningen uppförts i enlighet med den vid 1600-talets slut gängse byggnadstraditionen och bestått av en huvudbyggnad, som innehållit paradrum och herrskapets bostadssviter, samt en eller flera flyglar för betjäningen, för kök, bagarstuga m. m. Om vi när det gäller själva byggnadernas utseende saknar mera exakta upplysningar, ger en år 1697 upprättad bouppteckning efter friherrinnan Christina Beatrix Palbitzki i gengäld detaljerade upplysningar om den fasta inredningen och om inventarierna på Äs (och på mannens boställe Alvastra) vid 1600-talets slut.

Liksom vanligt var vid denna tid och under en stor del av 1700-talet upptages samtliga tapeter av något värde bland lösöret. I stora salen fanns "een heel tantir" (dvs. uppsättning) tapeter med mönster i rött och grönt mot ljus botten. Av vilket material denna tapet var gjord angives icke. I en värdering från år 1728 — publicerad av C. A. Klingspor — talas emellertid om "Legatur tapetterna i Sahlen" vilket, under förutsättning att det fortfarande är frågan om de år 1697 nämnda, antyder att det rört sig om tapeter av ett brokadartat tyg. I ett stort rum — år 1728 kallat stora förmaket — var väggarna klädda med gyllenläder i rött och guld. I lilla förmaket (beteckningen från år 1728) fanns gyllenläderstapeter med mönster i rött, guld och silver. För övrigt upptages "Fransöske Tapeter till een stoor Sahl 8 st^{r} alla slags färgor" (härmed avses sannolikt ett slags vävda tapeter), gamla franska tapeter till ett litet rum (möjligen identiska med de år

Friherrinnan Christina Beatrix von Ungern Sternberg, född Palbitzki (1661—1696), fru till Äs i Södermanland. Länsmuseet, Nyköping. Foto Svenska Porträttarkivet.

1728 nämnda "gamla och urminnes tapetterne uti små cusinernas cammar") samt brandgult cassian (elva hela och två halva bredder) — dvs ett slags (ylle)tyg med tryckt mönster — till ett rum.

Praktpjäserna bland möblerna var, helt i enlighet med tidens

sed, sängarna. Icke mindre än sju "SpaarLaakan", dvs. vad vi nu skulle kalla himmelssängar, upptages i boupptecknigen. Praktfullast var "1 Rödt Dammarsch Spaarlakan", som tydligen var friherre von Ungern Sternbergs egen (den upptages bland de lösören, som kom på hans fördel). Röd damast hade använts bl. a. till sängkappan, himmeln och ryggstycket, medan två örngottsvar liksom några av omhängena var av taft. Det sistnämnda materialet hade använts också till klädsel på åtta stolar, som upptages tillsammans med sängen. Stolarna och sängen värderades till icke mindre än 300 dlr kmt. Till jämförelse kan nämnas att den bästa hästen värderades till halva detta belopp. Därnäst i värde (240 dlr) kom en säng med broderier i silke, silver och guld mot grön botten. Förhängena var fodrade med grön, randig taft, ett bordtäcke var av grönt siden med blommönster i guld och silver. Till denna säng hörde sex stolar, vilkas klädsel bestod av "håårduuk, med silke sydde". Sannolikt hade denna säng varit den avlidna friherrinnans. Övriga sängar var av enklare slag, och deras värde varierar mellan 70 och 24 dlr. En var av gult blommigt sidentyg med fransar av kamelhår (väl placerad i det rum som var tapetserat med gul cassian), en av röd cassian med ett "brookot Silkes-Spettz Ryggstycke" och med himmel av röd kattun (bomullstyg med tryckt mönster). Ytterligare en var av rutigt linne, medan den sist upptagna var av vitt flor fodrat med röd kattun.

För sig upptages "Allehanda slags Täcken", bl. a. ett av violett taft, gul atlas och svart sammet, ett av röd sammet och gyllenduk (guldbrokad), ett "utklipt af gröna och röda lappar med Silke emellan, sydt af Silwer och guld". Dessutom förtecknas ett flertal täcken av enklare slag, filtar och skinnfällar. Några bordtäcken upptages under samma rubrik, bl.a. en "stoor lång Tursk Tapet . . . medh gröna silkes franttzar weed ändan", värderad till hela 200 dlr. Beteckningen "tursk [dvs. turkisk] tapet" användes under 1600-talet bl. a. på orientaliska mattor, och det förefaller troligt att det i detta fall rört sig om en dylik.

Under rubriken "Sängekläder" har sammanförts ett stort antal bolstrar, kuddar o. dyl., många märkta med årtal och namn, en del övertagna från den avlidnas föräldrar och märkta med deras initialer MP ARK (Mathias Palbitzki Anna Regina Khevenhüller).

Till sängutstyrseln hörde också örngottsvar av olika typer och material, bl. a. ett par av hollandslärft med spetsar, ett par av kammarduk "medh Silke och guld sydde" (förvarade på Alvastra), ett par av bomullslärft med "utklipta och sydda hufvar" osv. Bland 63 par lakan avfärdades 24 par i klump under beteckningen grova (avsedda för tjänstefolket), medan de återstående beskrivs mer eller mindre utförligt. Åtskilliga var märkta med namn och årtal (det tidigaste 1681), några hade använts av Mathias Palbitzki, bl. a. ett par av klosterlärft med initialerna MP ARK.

I detalj redovisas "Sahl: Högwälborne Fruns Nattygh". Under denna rubrik nämns nattdukar (dvs. dukar för nattygs- eller toalettbordet), en av kammarduk broderad i guld och silver, en annan av blått och vitt siden, en tredje av breda spetsar och kammarduk med brokiga blommor. Ett kamfoder av silvermoaré, ett annat virkat av guld och silver, kantat med silverspets liksom en nåldyna av rött sidentyg och en borste, vars skaft var överklätt med grön sammet och dekorerat med silvergaloner, hade också sin plats på toalettbordet. En kammarduksskjorta med broderad krage och ärmlinningar hörde till de billigare föremålen, medan det dyrbaraste — och säkert också det vackraste — var en nattkappa "heel och hållen af Spettzar", vilken tillsammans med en huva av samma material och en "cornett" (ett slags huvudbonad) av engelska spetsar värderades till 120 dlr. Ett skärp av svarta spetsar upptogs till 36 dlr.

Tyvärr redovisas möblerna icke rumsvis utan grupperas efter användningen. En spegel med svart ram, tre alnar hög (dvs. ca 1,8 m) inleder förteckningen över "Speglar, Skatuller, Nattlåder och mera sådant". Två "skatuller", vid denna tid beteckningen på flerlådiga förvaringsskåp, följer därnäst, det ena ett "stoort Skattul på een stoor footh med wrijdna fötter belagt med paij" (dvs. försett med beslag av ett slags enklare silverlegering), det andra av ebenholts med mässingsbeslag. Ett stort skåp av ek med pelare och svarta lister, i likhet med de nyssnämnda "skattulen" således av utpräglad barocktyp, följes av ett stort antal kistor av olika typer och material, bl. a. en järnkista "wäl beslagen med 12 låås, som uppläses med een Nyckel", en annan av cypress, också

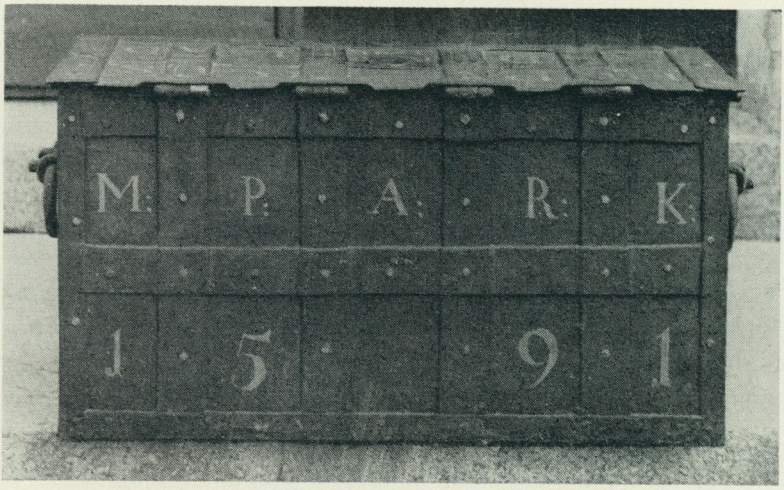

Järnkista med Mathias Palbitzkis och hans maka Anna Regina Khevenhüllers initialer. Årtalet har dock icke något samband med dessa personer. Tillhör Sunds kyrka i Östergötland, till vilken kistan skänktes 1791.

den väl beslagen och målad i rött och grönt. Den förstnämnda kistan kan med ganska stor säkerhet identifieras med en kista, som år 1791 skänktes till Sunds kyrka i Östergötland av Nils von Ungern Sternbergs sondotter Christina Charlotta von Ungern Sternberg och hennes söner med översten Hans Leonard Drake. Kistan i Sund är nämligen bl. a. märkt med initialerna MP ARK (Mathias Palbitzki Anna Regina Khevenhüller) och således i likhet med åtskilliga av inventarierna på Äs enligt 1697 års förteckning ett arv efter dessa. Två gueridoner av svart bildhuggarearbete "förgyllte ofwan och mitt uppå", värderade till 36 dlr, hörde däremot troligen till de inventarier som nyanskaffats till den första herrgården på Äs. Koffertar, nattlådor, ett skrivskrin, en kryddlåda, två apotek (dvs. skåp med medikamenter) liksom ytterligare ett stort antal kistor av enklare slag följer därnäst i förteckningen. Sist upptages ett antal stolar och bord. Elva röda rysslädersstolar hade säkerligen sin plats i salen. Två "långstolar" stoppade men utan klädsel samt två stolar av björk med sätet och ryggen stoppade med renhår upptages förutom salsstolarna. Det bör påpekas

att flertalet av de värdefullaste stolarna förtecknats tillsammans med sängarna, varför antalet sittmöbler icke varit så litet som det först vill synas. Fyra målade "skiänkeskåp med bordh" avslutar förteckningen över möblerna.

Till de föremål, som tillsammans med tapeterna och möblerna främst bidragit till att ge rummen på Ä s deras tidstypiska karaktär, hörde en ganska aktningsvärd tavelsamling. Tyvärr är förteckningen över denna mycket summarisk och redogör endast i undantagsfall för tavlornas motiv eller mästare. Det vill dock synas som om samlingen varit av god kvalitet och innehållit åtskilliga nummer av intresse. Troligen har flertalet av tavlorna tillfallit Christina Beatrix Palbitzki i arv efter hennes fader, som var konstkännare och anlitad av drottning Kristina för konstuppköp. Den enligt förteckningen värdefullaste målningen (upptagen till 60 dlr) föreställde syndafloden och var 6 × 4 alnar, dvs. ca 3,6 × 2,4 m. En liten tavla med förgylld ram skildrade "historien af Clorind och Tancredi". Motivet var således hämtat ur Torquato Tassos berömda diktverk "La Gerusalemme liberata" (tryckt första gången år 1581). Tancred är huvudpersonen i detta epos, medan Clorinda är en av hjältinnorna, en arabisk amazon, älskad av Tancred och dödad av denne i en strid, där han icke igenkände henne som sin motståndare. I förteckningen läses vidare om denna tavla: "... som Sahl Præsidenten sielf giordt." Tavlan var med andra ord ett arbete av Mathias Palbitzki. Att denne sysselsatt sig med att illustrera Tassos diktverk framgår för övrigt av två teckningar av hans hand, vilka nu tillhör Nationalmuseum. Till de hittills av O. Granberg och W. Nisser omnämnda tavlor, som målats av Palbitzki, kan således läggas ännu en. Tyvärr måste man konstatera att Ästavlan liksom hans övriga arkivaliskt kända arbeten — möjligen med ett undantag (mera härom nedan) — sedan länge försvunnit och tyvärr torde vara svåra att återfinna, om de över huvud taget bevarats till våra dagar.

Ytterligare sex tavlor i förgyllda ramar upptages i klump utan angivande av motiv och storlek. De värderades till 72 dlr. För sig upptages en målning av "Jordan", säkerligen den flamländske målaren Jacob Jordaens (död 1678). Om denna tavla är identisk med något av denne mästares verk, som nu finns i svensk ägo,

Okänd gosse, ofullbordad oljemålning, möjligen utförd av Mathias Palbitzki. Porträttet har från Äs i Södermanland kommit till länsmuseet i Nyköping.

kan tyvärr icke utredas, då förteckningen icke anger målningens motiv.

En grupp porträtt inledes med "Hr Öfwerstleutenantens egit", ett av de få föremål från 1600-talets Äs som fortfarande finns i behåll. Det skänktes år 1918 till museet i Nyköping. Därnäst bland porträtten följer "Fru Ammiralskans Conterfeij på Fougelsta", dvs. den avlidnas syster Charlotta Regina Palbitzki, gift med

amiralen m. m. friherre Erik Siöblad på Fogelsta. Nästföljande "Præsidenten Palbitzki Conterfej" värderades till 15 dlr. Till 10 dlr upptogs "1 st af H^r^ Præsidenten Pallabitzki begynt, men inttet fullbordat medh swart raam och förgylte randh". Det är frestande att identifiera denna målning med det ofullbordade mansporträtt, som från Äs kommit till museet i Nyköping. Notisen i bouppteckningen kan tolkas på två sätt, antingen kan det ha rört sig om ett arbete av Palbitzki eller också ett porträtt av honom. Den bevarade målningen ger knappast heller någon klar anvisning om vilken tolkning som kan vara den rätta. Ingenting hindrar att det rör sig om ett porträtt av Palbitzki, i sådant fall dock från hans yngre år, men ingenting talar heller direkt emot att det skulle kunna vara ett arbete av denne.

Av två tavlor utan ramar föreställde den ena Mathias Palbitzkis broder, kammarherren Dionysius Palbitzki, död 1650, den andra "Julia", en svårtolkad beteckning. Någon anmoder med detta namn förekommer varken i den avlidnas eller hennes mans släkt. Möjligen avses någon av de kända Juliorna från det antika Rom. Ett "nattstycke", dvs. en målning där konstnären visat sin förmåga att framställa en scen i eldsljus, tre små tavlor utan särskilt angivna motiv, en "Geographisk Tafla", en karta med andra ord, samt tre kopparstick avslutar förteckningen över konstsamlingen. En jämförelse med senare uppgifter om tavelsamlingen på Äs visar att flertalet konstverk lämnat gården redan under 1700-talet. Ett antal fanns fortfarande kvar, när 1728 års värdering tillkom (vi vet dock icke, om denna upptar samtliga tavlor på Äs eller endast ett urval), medan i den stora konstsamling, som den siste friherren von Ungern Sternberg på Äs (död 1826) efterlämnade, knappast någon av hans förfäders tavlor ingick (möjligen med undantag för några holländska 1600-talsmålningar liksom ett antal porträtt). I 1728 års värdering upptages för övrigt ett konstverk, som saknas i bouppteckningen från 1697, nämligen den kända, bildhuggaren Nicolas Cordier tillskrivna marmorbysten föreställande Anna Regina Khevenhüller, som nu ägs av Nyköpings museum men deponerats på hennes fädernegård Julita. (Se Fataburen 1949.)

En riklig uppsättning husgeråd av alla slag hörde till gårdens inventarier. Av koppar och mässing fanns kastruller av olika

typer, sängvärmare, nattpottor, ljusredskap m. m. Till köksutrustningen hörde också åtskilliga grytor, stekspett, stekpannor, halster o. dyl. av järn liksom durkslag, trattar och rivjärn av bleckplåt. Tennföremålen redovisas i klump, av engelskt tenn (dvs. den bästa sorten) fanns för 379 dlr, av svenskt för 115 dlr.

Under rubriken "Postelin och Hollendska Steenkiärell" återfinner vi bl. a. skålar och fat av blått och vitt porslin. Fem "Italienske skåhlar, dhen eena stoor med footh" kan förmodas vara minnen från Mathias Palbitzkis resor i Italien. För övrigt nämns bl. a. sex vita räfflade fat, några "blompottor", ett handfat med kanna dekorerade i vitt och blått, flera krus, bl. a. ett litet med förgylld fot och lock och två blå och vita hamburgkrus, tre släta vita fat dekorerade med vapen (tyvärr anges icke vilket eller vilka), fem små blå och vita holländska "Postelin flata Confect faath", två höga vita saltkar, ett saltkar av alabaster med fem rum samt tre blå och vita skålar "att dricka Thee uthur". Det mesta synes av de kortfattade beskrivningarna att döma ha varit holländsk fajans, några föremål anges uttryckligen som italienska (de ovan nämnda skålarna), några enstaka pjäser slutligen torde ha hört till den tidigaste importen av äkta porslin från Kina.

Förrådet av glas bestod bl. a. av några flaskfoder, det största med tolv flaskor. Dessutom nämns åtskilliga flaskor, buteljer och burkar, två långa smala dricksglas (sannolikt av den typ som på tyska kallas "Stangenglas"), sju räfflade kristallölglas, sex vinglas av samma material (dvs. rent klar glasmassa), ett kristallvinglas på hög fot samt ett kredensglas med lock (dvs. en pokal) "med gröna och hwijta rooser", således av venetiansk typ.

Duktyget omfattade ett mycket rikt förråd av dukar och servetter av damast, dräll och andra enklare material. Somliga var tydligen av hög kvalitet och värderades till höga belopp, andra var enklare och avsedda för vardagsbruk och för betjäningens bord. Åtskilliga föremål var märkta med årtal, en del med initialerna MP ARK och således ärvda efter Mathias Palbitzki. Några dukar och servetter var försedda med "bigierning", varmed avses broderier.

De allra värdefullaste inventarierna återfinns under rubrikerna

juveler, guld och silver. Dessa partier av boupptecknigen har i sin helhet (dock ingalunda exakt) publicerats av C. A. Klingspor, varför det i detta sammanhang må räcka med att nämna endast några av de märkligaste föremålen.

Under rubriken silver upptages föremål till ett sammanlagt värde av icke mindre än 5 225 dlr 20 sk. Till de verkliga praktpjäserna hörde bl. a. ett handfat med kanna av drivet silver, tillsammans vägande 260 lod (1 lod = ca 13 g). Ett handfat med tillhörande kanna var märkta med Palbitzkivapnet och tillverkade år 1681. För övrigt kan nämnas två par stora räfflade ljusstakar, ett par från år 1681, ett par från år 1690 (tillsammans vägande 275 lod), diverse andra ljusstakar av olika typer, en kallskål (vikt 67 lod), fyra fat med khevenhüllerska vapnet (vikt 138 lod), ett par delvis förgyllda flaskor (vikt 147½ lod), ett stort antal bägare och stop (delvis ganska noggrant beskrivna), en sockerask och diverse andra askar, bl. a. en med khevenhüllerska vapnet och en med amiralen friherre Gustaf Sparres namn och vapen, ett saltkar (16 lod), en "potagieskiedh" (soppsked), ett dussin vanliga skedar, en helförgylld sked, "herrens egen", diverse medaljer samt en ringkrage tillhörig adelsryttarens mundering.

Under rubriken guld återfinner vi bl. a. en sked med knapp dekorerad med blå emalj och med Banér- och Bielkevapnen, ett "Gulldstycke Georg Kifwenheullers medh een blå kranttz kringh" om 14 dukater, dvs. en medalj föreställande friherrinnan Christina Beatrix Palbitzkis morfarsfar, överstearvstallmästaren och landshövitsmannen i Kärnten, friherre Georg Khevenhüller, död 1587. Något exemplar av denna medalj synes icke ha bevarats till våra dagar. Fyra medaljer "Sahl. Fru Anna Regina Kifwenhellers Conterfej" kan med visshet identifieras med den medalj över henne, som hennes make Mathias Palbitzki lät slå efter hennes död och av vilken ännu några exemplar såväl i guld som silver finns i behåll. Medaljen är graverad av J. Rethe.

Dyrbarast bland smyckena var ett halsband och fyra armband (i boupptecknigen har sannolikt genom en felskrivning angivits fyra par) av orientaliska pärlor, värderade tillsammans till över 3 000 dlr. Halsbandet bestod av 50 stora pärlor, armbanden av icke mindre än 1 004 pärlor av mindre format. Det ena paret

Medalj över Anna Regina Khevenhüller, gift med Mathias Palbitzki till Julita i Södermanland. Medaljen — av J. Rethe — är slagen efter hennes död 1666 på föranstaltande av den efterlevande maken. Diam. 27 mm.

armband gick 12 slag om armen, det andra 15. Det är icke uteslutet att dessa pärlor åtminstone delvis kommit till användning i de smycken, som den siste von Ungern Sternberg i början av 1800-talet lät göra till sina fyra döttrar, nämligen halsband av orientaliska pärlor med tillhörande kors av stora pärlor infattade i guld. Ett diamantbröststycke, dvs. vad vi nu kallar en brosch, med icke mindre än 41 stenar av olika storlek, ett par diamantörhängen "giorda som Pähron, 1 stoor steen mitt utj och 10 st kring", en ring med en smaragd och tio diamanter, ett par armband av onyx och karneol i guldinfattning, ett halsband av onyx med guldlänkar, ett par örhängen och ett par skospännen med rubiner

och pärlor, åtskilliga ringar av guld, bl. a. en med blå emalj och initialerna ARK (Anna Regina Khevenhüller), miniatyrporträtt infattade i guld och föreställande den avlidna, hennes man och hennes broders, friherre Alexander Palbitzkis första fru, friherrinnan Hebbla Banér kan anföras som några exempel på de skatter som samlats på Äs vid 1600-talets slut.

"Sahl: Fruns Kläder" bestod bl. a. av brudklänningen, vars överkjortel var av siden med blommönster i svart och guld, medan underkjolen var av vit silverduk (dvs. silverbrokad) prydd med silverspetsar, en klänning av grått sidentyg med blommönster i guld, ett snörliv av vitt tubin (ett slags vattrat siden) "med gullSpettzar i bröstet", en svart sammetshuva, en muff och en krage av sobelskinn samt ett par broderade gröna silkesstrumpor. Det är tydligt att endast de finare och värdefullare plaggen upptogs i förteckningen.

För sig upptages ett "Dåckeskåp, på en Swarfwat Footh stående med 2ne döörar af glaasruuter, med låås före, zihrat med föllianda små saaker". Bland de "små sakerna" kan särskilt framhållas några silverföremål, bl. a. ett skrin med filigran, en liten korg, en mussla med fot av silver, en kräfta och några medaljer bl. a. "Sahl. Georg Kifvenhellers Conterfeij" och "Sahl. Fru Anna Kifvenheulers 2ne Conterfeij" med all sannolikhet slagna med samma stampar som de tidigare under guld upptagna medaljerna. Ett skrivschatull klätt med röd atlas och med silverbeslag, ett skrin och en plånbok av sköldpadd, en skrivlåda av päronträ "fodrat inutj med bresillieträä, inlagt med Ebenholtz", ett saxfoder av silver med gul emalj, en porslinskopp med fot och öra av förgyllt silver hörde till de övriga föremålen i dockskåpet liksom "een hoop dockwerk [leksaker] som intet till något werdie kunde utsättias utan jempte sielfwa skåpet, lembnades till Jungfru Eva Unger" (dottern Eva von Ungern Sternberg).

För övrigt upptar boupptecknings förteckningar över kontanter och fordringar av olika slag (bl. a. bankosedlar på betydande belopp, senare förorsakande arvingarna stora bekymmer och vidlyftiga processer), fast egendom (Äs med underlydande gårdar samt överstelöjtnantens boställe Alvastra, det senare dock utan åsatt värde), kreatur på Äs, vagnar, adelsryttarens munde-

ring, bräder, bössor (bl. a. en turkisk bössa "inlagt på Pijpan med Sölfwer") samt ett stort bibliotek. Förteckningen över det sistnämnda är delvis ganska detaljerad — bl. a. uppges tryckår för flertalet av böckerna — och är väl värd ett separat studium. Här må vi nöja oss med att påpeka, att på faderns lott kom bl. a. några biblar och andaktsböcker, handböcker i fortifikationsbyggande, böcker i historia, ekonomi, juridik osv., på barnens lott åtskilliga böcker i historia, geografi, juridik och andra vetenskaper men också en del skönlitteratur, bl. a. en utgåva från år 1541 av Boccaccios "Decamerone" samt Ovidius "De Arte Amandi". Barnen fick också "2 NoterBücher" och "3Mahl-Bücher" samt "Sx st rijteböcker". Det är frestande att anta, att i varje fall de sistnämnda haft Mathias Palbitzki till upphovsman; ett antal skissböcker av dennes hand har bevarats till våra dagar, men om just dessa är identiska med några av "riteböckerna" från Äs kan tyvärr icke säkert fastställas.

Kvarlåtenskapen delades enligt handlingarna på så sätt att den fasta egendomen liksom vissa inventarier tillföll barnen, medan änklingen behöll huvudparten av kontanterna och fordringarna liksom vissa inventarier. Så länge friherre Nils Alexander von Ungern Sternberg bodde kvar på Äs, dvs. till sin död år 1721, torde inga större förändringar ha vidtagits i fråga om gårdens inredning och möblering. Hans son fältmarskalken Mathias Alexander von Ungern Sternberg, död år 1763, vilken genom att utlösa sina syskon och medarvingar blev ensam ägare till gården, var en man som genom sina resor på kontinenten och genom sin ställning ganska snart torde ha funnit såväl byggnaden som inredningen alltför gammalmodig. 1600-talshuset utdömdes till slut såsom en knappast ståndsmässig byggnad och ersattes vid 1700-talets mitt av den nuvarande huvudbyggnaden av sten. En del möbler och husgeråd från fältmarskalkens föräldrahem överfördes väl till den nya byggnaden för att nyttjas i enklare utrymmen, men efter ytterligare ett par generationer var också dessa ting förnötta och redo att utmönstras. De sista resterna försvann slutligen med några få undantag, när gården mot 1800-talets slut icke längre kunde behållas i släktens ägo. Av den ståtliga uppsättningen silverföremål gick flertalet ganska tidigt under 1700-talet

till smältdeglarna för att omarbetas till nya, moderna ting eller förvandlas i kontanter, och samma öde drabbade också med några undantag guldet och smyckena. Bräckligare ting såsom glas och porslin torde ganska snabbt ha gått sin undergång till mötes och hamnat på sophögen. Biblioteket synes ha skingrats först under 1800-talets senare hälft, varvid åtskilliga volymer förvärvades till biblioteket på Eriksberg. Av det rika bohag, som fanns på Äs år 1697, har således icke mycket bevarats till våra dagar. Kanske skall det emellertid visa sig möjligt att spåra ytterligare några av de föremål som upptages i förteckningen från år 1697, utöver dem som nämnts i denna uppsats. Helst av allt ville man hoppas att Mathias Palbitzkis målning av "historien om Tancred och Clorinda" måtte komma till rätta. Gärna såge man också att något exemplar av medaljen föreställande Georg Khevenhüller kunde återfinnas. Att några av de textilier och andra föremål som härstammade från friherinnan Christina Beatrix Palbitzkis föräldrar (och var märkta med deras initialer) skulle ha bevarats till våra dagar är däremot en önskan som man knappast vågar hoppas skall uppfyllas.

Källor och litteratur

Bouppteckningen efter Christina Beatrix von Ungern Sternberg hör till de få äldre handlingar från det en gång omfattande arkivet på Äs som bevarats till våra dagar. Den förvaras nu i Kungl. Biblioteket och bär där signum I.u.5. I C. A. Klingspors beskrivning över Äs från år 1886 (i den av honom utgivna serien Svenska slott och herresäten) har vissa avsnitt ur bouppteckningen publicerats, dock ej fullt korrekt, likaså den här s. 130 återgivna meritförteckningen och 1728 års förteckning över vissa inventarier på Äs, den sistnämnda en av de få äldre arkivalier som ännu finnes i behåll på gården. För övrigt innehåller denna beskrivning också biografier över de olika ägarna till Äs.

Uppgifterna om Christina Beatrix von Ungern Sternbergs död och begravning har hämtats ur ministerial- och räkenskapsböcker från bl. a. Jakobs kyrka, Storkyrkan och Riddarholmskyrkan i Stockholm (förvarade i Stadsarkivet, Stockholm). Uppgifter om familjen och förfäderna har dessutom hämtats ur G. Elgenstiernas Den introducerade svenska adelns ättartavlor och andra gängse genealogiska handböcker. En utförlig presentation av släkten Khevenhüller har lämnats av M. Lagerquist i uppsatsen Khevenhüller i dikt och verklighet i Fataburen 1960. För den relativt rikhaltiga litteraturen om ätten Palbitzki hänvisas i första hand till litteraturförteckningen i Fataburen 1957,

s. 56. Uppgifter om österrikiska medaljer över medlemmar av släkten Khevenhüller kan hämtas ur G. Probszt, Die geprägten österreichischen Schaumünzen.

Bouppteckningar efter senare innehavare av Äs liksom efter andra ättlingar till Christina Beatrix von Ungern Sternberg, till största delen förvarade i Svea hovrätts arkiv i Riksarkivets östermalmsavdelning, har anlitats för att söka följa inventariernas vandringar.

För närmare upplysningar om våra dagars Äs och de inventarier, som därifrån kommit till museet i Nyköping, hänvisas till Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början, Svensk arkitektur, band III, samt S. Ambrosianis uppsats Möbler från Äs i Rig 1918.

Vid tolkningen av bouppteckningens textiltermer och andra äldre uttryck har i första hand Svenska akademiens ordbok anlitats.

Zusammenfassung

Der Herrenhof Äs zur Zeit Karls XI

Äs ist ein Nachbarhof vom Rittergut Julita im westlichen Södermanland, das dem Nordischen Museum gehört; bis zum Jahre 1677, als Äs ein aus drei Bauernhöfen bestehendes Dorf bildete, hatten Äs und Julita einen gemeinsamen Besitzer, den Freiherrn Mathias Palbitzki. Nach dem Tode von Palbitzki erbte seine Tochter Christina Beatrix Äs, und sie vermählte sich einige Jahre später mit dem Freihern Nils von Ungern Sternberg, starb aber schon 1695. Das Ehepaar hatte auf Äs ein standesgemässes Herrenhaus, ein Holzgebäude, aufgeführt, welches Mitte des 18-ten Jahrhunderts von ihrem Sohn, dem Feldmarschall Mathias Alexander von Ungern Sternberg durch ein, heute noch dastehendes steinernes Haus ersetzt wurde. Man weiss nicht, wie der karolinische Herrenhof ausgesehen hat. Dagegen sind teils ein sehr ausführliches Nachlassverzeichnis vom Jahre 1697 teils ein Taxationsinstrument vom Jahre 1728 zugänglich, falls man sich eine Vorstellung von der Einrichtung und den Mobiliar machen will. Der Verfasser gibt einen ausführlichen Bericht darüber, was diese Dokumente enthalten. Er hat den Verbleib der Mobilien in späteren Erbteilungen zu verfolgen versucht, jedoch feststellen müssen, dass das Meiste verloren gegangen ist. Von den äusserst wenigen Sachen, die bis zu unseren Tagen erhalten geblieben sind, nennt der Verfasser: ein Porträt von Nils von Ungern Sternberg im Kreismuseum von Nyköping, eine Porträtbüste von Anna Regina Khevenmüller, der Gattin von Mathias Palbitzki (auf Julita deponiert) und eine Kiste mit den Initialen desselben Ehepaars in der Kirche von Sund in Östergötland.

FÖDA BARN PÅ KARL XII:s TID

av Eva Lis Forsby

"Spar till ert egen gagn
en enda Djurgårds-färd
ell' några kannor bär
som mången dyrt nog köper . . ."

Så uppmanar skaldinnan Sophia Elisabet Brenner sina medsystrar att avstå från ett söndagsnöje och i stället köpa dr Johan von Hoorns nyutkomna bok Den swenska wälöfwade Jord-gumman, en handbok i förlossningskonst för barnmorskor och blivande mödrar.[1] Denna uppmaning, slutstroferna i en 5 sidor lång "Fägnedicht" som inleder boken, var i hög grad befogad. Vid denna tid — boken kom ut 1697 — var det något av ett livsfarligt äventyr att gifta sig och få barn. Minst vart femte spädbarn dog, och många mödrar hade "derigenom satt lifwet till eller åtminstone dragits med en eländig och ohälsosam kropp al deras öfrige lifstid".

Den främsta orsaken till detta ansågs vara bristen på ordnad undervisning och kontroll av barnmorskorna. Mer än 100 spädbarn dog varje år i Stockholm enbart på grund av barnmorskornas okunnighet och avundsjuka, som var så stor att barnmorskan "förr än hon will begiära någon förståndigare til hielp låter modren och fostret dö eller rijfwer och slijter armar och ben af denna oskyldiga späda kroppen; hwilket jag weet skiedt wara".

När von Hoorn efter många års studier i obstetrik (förlossningskonst) i Frankrike och Holland på 1690-talet återvände till Sverige, fann han att barnmorskeundervisningen här praktiskt taget endast existerade på papperet, dvs. i 1688 års medicinalordningar. Det var bestämt att stadsläkaren skulle undervisa barnmorskorna,

men många städer saknade läkare och de som fanns var inte utbildade i obstetrik. Stadsläkaren i Stockholm förklaras av Urban Hjärne inkompetent till att undervisa, och han klagar för övrigt över att av de 80 barnmorskor, som en gång i månaden skulle infinna sig hos honom för undervisning, närmare 70 uteblir.

von Hoorn vill efter franskt mönster inrätta ett barnbördshus, där de blivande barnmorskorna kan undervisas, men man anser sig inte ha råd.[2] Landet är hotat av krig, bara ett par år senare är Karl XII:s krig i full gång. I stället ger von Hoorn på egen bekostnad ut denna lärobok, skriven på svenska och avsedd särskilt för barnmorskorna, vilkas ämbete "nu förfallit uti många samvetslösa fyllkiäringars händer, som mera betiena, ja misshandla deras nästa för ett stycke bröds skull, och att de må allstädes få wara med fingren uti fatet och med näsan uti kannan, än at hjälpa en uti dödsångest svävande hustru uti deras svåra barn-fänge . . ." Med dessa drastiska rader inleder von Hoorn boken, vars första kapitel är utformat som ett förmaningstal till barnmorskorna. Talet belyser på ett konkret och levande sätt en sida av svenskt karolinskt vardagsliv, som jag här skall försöka återge med hjälp av några citat.

När en barnmorska kommer till en havande kvinna, skall hon först önska henne "Guds wälsignelse hielp och bijstånd". Sedan skall hon undersöka henne, men inte för länge "plåga henne med undersökningen, som somliga jorde-gummor giöra, hwilka alt stadigt ligga med handen under hustruns kiortlar, ty somliga kunna, för blygd skul, ey giärna sådant lijda." I stället bör hon förbereda själva förlossningen, "befalla giöra eld . . . låta hemta sin barn-stol . . . lägga ringarna utaf fingren . . . afskära naglarna . . . taga fram sina wercktyg, hwilka bestå uti et kiärel med olia eller annat feet, en svamp och sax, några nafwel-snören . . . och hafwa twenne skålar med rent watten: en til at twetta blon . . den andra at hafwa wijd handen til at döpa barnet om hon förmärker, at thet för swaghet skul icke skulle kunna förwänta prästen . . ."

Förlossningen försiggår i sittande ställning. von Hoorn rekommenderar en särskild "barnstol" efter holländskt mönster (se bilden). Man kunde även förlösas stående "stödiandes sig med händren eller armbogarna uppå et bord". Detta var bekvämt för hust-

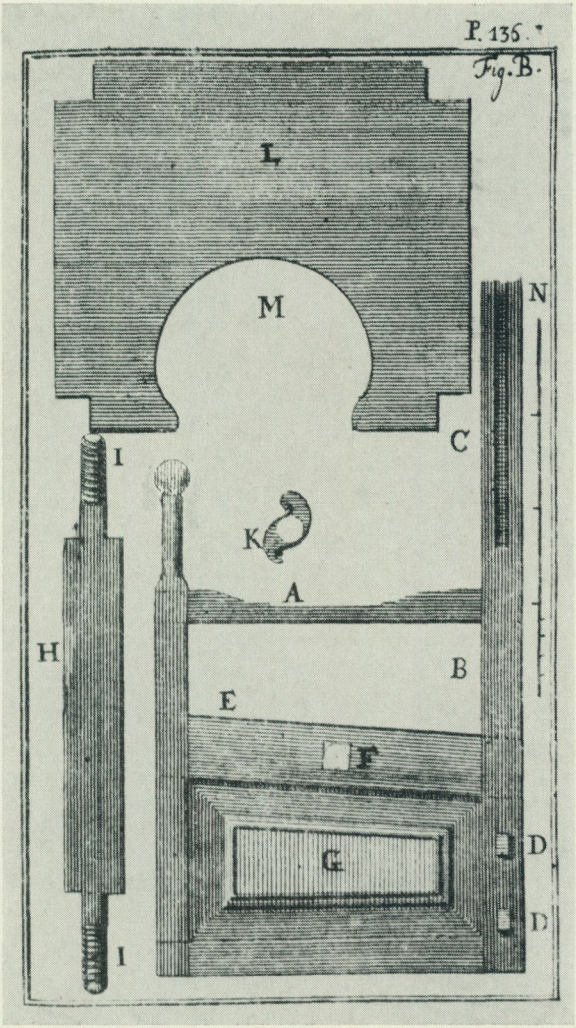

Johan von Hoorns förlossningsstol. L är sätet, M öppningen varigenom barnet nedkom, H är en tvärslå, som förenar stolsgavlarna. Nederst till höger stolen sedd från sidan; den var avsedd att skruvas isär och medföras av barnmorskan. Något bevarat exemplar finns ej i Sverige, trots att man vet att förlossningsstolar av detta slag använts här under 1700-talet.

run, men besvärligt för barnmorskan som skulle ligga på knä bakom henne, anser von Hoorn. På båda sätten födes barnet på golvet, ett bruk som ger oss förklaringen till det gamla namnet på barnmorska. Jordgumma betyder nämligen "kvinna som lyfter upp det nyfödda barnet från marken."[3]

När barnmorskan placerat hustrun i barnstolen, "skal hon sielff sig sättia fram för hustrun uppå en liten pall eller stol, och foga en gran-hustru på hwartdera sijdan, at hålla hustruns knän . . ." Hon förmanas att inte vara "för grymmer at kasta, rijfwa, slijta, bannas och träta på hustrun . . ." När barnet är fött, lägges modern i den uppvärmda sängen "at hufwudet och ryggen ligga något högre än rumpan". Barnet tvättas i varmt vatten eller svagöl — helst inte vin, som von Hoorn anser för skarpt — lindas och lägges vid moderns bröst.

Om amningen har von Hoorn ytterst moderna åsikter, som måste ha verkat chockerande på hans samtid. Endast dem som "dheras höga stånd sådant ey tillåter" fritager han från plikten att amma själv. Bruket att lämna barnet till en amma varnar han för. Att "gifwa sina barn åt en fyllbytta eller tiuffkåna" får till följd att barnet kommer att likna amman, om hon inte dessförinnan "igenom oachtsamhet qwäsjer, eller hon besmittar detsamma och hela huset med en besmittsam, beklagelig och här i landet ofta oläkelig sjukdom." von Hoorn menar syfilis, "fransosen", som var en svår folksjukdom, och slutar med att säga, att han dagligen ser exempel på detta.

Om förlossningen drar ut på tiden, får hon "icke sittia och knota, utan wara tålig och tänckia at thet är Gud som giort thet... Ty thet är hugneligare at barnmorskan . . . tröstar henne som lijder stor werck med Guds ord och wackra böner, än at hon sitter bannas och swär eller sqwallrar och talar om en och annan. Ey eller måste hon uppräkna en hop swåra förlossningar at skryta med."

Något som gång på gång framhålles i förmaningstalet är att barnmorskan är någorlunda nykter: "Thet är ey at lasta at en jord-gumma, som ibland måste longan tijd sittia hoos en hustru, dricker ett glas wijn . . . ty hon är och en menniskia," men "för all ting ingen fyllbytta, för hwilken odygd hon bör vachta sig som för pestilentzian", så att man inte får mer besvär med henne än

Barnmorska på väg till en förlossning. Akvarell från omkring 1850 av Fritz von Dardel.

med själva hustrun "som jag weet at skedt är, ther man måste bedda en säng åt jordgumman at hon måtte såfwa ruset af sig om man eljest wille hafwa gagn utaf henne, och at hennes låår och sqvaller skulle hafwa en ända." Detta fylleri för med sig en annan olägenhet: "at jemte åhren taga dee til uti owig fetma och torst . . . hon som tilförne lät sig nöija med gemeen maat och drick, niuter nu det bästa utur fatet och första dricken utur öl och wijn kannan." På ett annat ställe uttrycker von Hoorn en önskan att "hon wore ey tiock och feet. Ty förutom at en sådan hafwer stora händer och obeqväma stackuta finger är hon för hennes fettma skull ganska owijger och obeqväm til detta embetet" (barnmorskan utförde ju sitt arbete sittande på en pall).

Den här återgivna bilden av en barnmorska och en skjutsbonde från omkring 1850 av Fritz von Dardel har av denne försetts med följande underfundiga text: "Skynda på bonde, man väntar på mig, det är vigtigt. — Vigtigt! Ja! jag kan väl se det."

Litteratur

Mer om Johan von Hoorn och "Den Svenska wälöfwade Jord-Gumman" kan man läsa i Wilhelm Djurbergs arbete Läkaren Johan von Hoorn, Lychnos-Bibliotek, Uppsala 1942.
Elis Essen-Möller, Bidrag till förlossningskonsten och den obstetriska undervisningens historia i Skåne, Lunds universitets årsskrift, bd 39, Lund 1943.
Otto E. A. Hjelt, Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. Helsingfors 1892.
B. Lundqvist, Vår barnmorskeutbildning genom tiderna, Jordemodern, årg. 51 (1938).

Noter

[1] Johan von Hoorn, svensk läkare, f. 1662, d. 1724. Han var vår förste gynekolog i modern mening och gav ut flera böcker i obstetrik, av vilka denna är den första och mest betydelsefulla. Boken utställdes i Nordiska museet 1963 i samband med en utställning över Kungl. Medicinalstyrelsens historia.
[2] Allmänna barnbördshuset tillkom först 1775.
[3] Svenska akademiens ordbok. Jmfr tyskans Hebamme.

Summary

Childbirth in Charles XII's time

The author helped to arrange the exhibition put on by the Nordiska Museet as part of the celebrations in connection with the 300th anniversary of the National Swedish Board of Health, illustrating its history over the past 300 years. The Board can trace its history back to the Collegium Medicum, founded in 1663. One famous member of this foundation in the early eighteenth century was Johan von Hoorn, the first Swedish gynæcologist in the modern sense of the word. Among other things he worked for an improved standard of knowledge among midwives by writing a book about childbirth. The author has based her article on this book, which was among the exhibits at the exhibition. The chair for childbirth which was advocated, built to a Dutch design (see picture on page 149), has been used in Sweden, but so far as is known there is no example still in existence.

POSTHUSET PÅ SKANSEN

av Marshall Lagerquist och Kerstin Sjöqvist

I. *Byggnaden.*

Skansens bestånd av gamla hus och gårdar fick 1963 ett tillskott av en byggnad från Virserums köping i Småland. Den hade under åren 1896—1911 inrymt en poststation jämte bostad för föreståndaren. Återuppförd på Skansen invid Bollnästorget fyller byggnaden både i praktiskt och musealt hänseende på nytt sin funktion från den tiden.

Principen, efter vilken posthuset överflyttats till sin nya plats, har varit den sedvanliga, strängt kulturhistoriska med avseende på iakttagandet av kravet på noggrann uppmätning, fotografering och nedmärkning samt på byggnadshistoriska undersökningar under rivningens gång jämte datainsamling på orten och annorstädes. I ett avseende blev det dock vid återuppförandet nödvändigt att frångå principen, nämligen då det gällde att ordna så att postal verksamhet kunde bedrivas på bekvämaste sätt även under den kalla och mörka årstiden; i sådant syfte har central uppvärmning och elektrisk belysning inletts, trots att dylika anordningar aldrig funnits i huset. Installationerna har emellertid i båda fallen kunnat maskeras tämligen väl, så att de knappast är märkbara för den som icke uppmärksammas på förhållandet. Vidare har av praktiska skäl en källare sprängts ut under huset i dess helhet — på den förra platsen fanns blott källarutrymme under en mindre del.

Posthusets överflyttning till Skansen har ekonomiskt möjliggjorts tack vare ett bidrag av 100.000 kronor från Kungl. Generalpoststyrelsen. Postverket förfogar i gengäld över de två rum i bottenvåningen, vilka sedan gammalt tjänat som postlokaler. För sin s.k. posttomteverksamhet förhyr Kungl. Generalpoststyrelsen

övervåningen, där det större av de tre rummen sommartid även tjänar som skrivrum för postkunderna.

Posthuset är timrat till två våningar med likaledes timrade gavelrösten och klätt med rödfärgad locklistpanel. Det är täckt med ett sadeltak, som mot gatufasaden är försett med en osymmetriskt placerad frontespis. Taket är belagt med tunnspån på underlagspapp; den ursprungliga takpappen var lagd i rombiska rutor och kan tänkas en tid enbart ha tjänat som täckningsmaterial, innan spån och ännu senare cementtegel pålades. I hörnen är ljust gråmålade knutbräder, som genom att den rikt profilerade taklisten dragits ett stycke runt hörn fått utseende av pilastrar med kapitäl. I röstena och på frontespisen är insatt ett halvrunt fönster med radiella spröjsar, en fönsterform som med dylik placering var vanligt förekommande i hela landet under 1800-talets förra hälft. Brädfodringen är i höjd med de nedre fönstrens underkant avbruten genom en där insatt vattlist eller droppnäsa. En sådan förekommer ävenledes på gavlarna och frontespisen i höjd med taklisten. Den monumentala trappan med vilplan utgör en rekonstruktion med ledning av ett äldre fotografi av huset, taget innan breddningen av Storgatan i Virserum föranledde trappans borttagande. Köksingången på baksidan har av vad som framgår av ett fotografi från 1900-talets början och av kvarliggande grundstenar i markplanet haft en utbyggd förstuga. Dess utseende och storlek kan således rekonstrueras, men den har tillsvidare icke återuppförts på Skansen.

Till den nu beskrivna huskroppen har, sannolikt ganska sent på 1800-talet, fogats vid ena gaveln en timrad och opanelad byggnad i en våning under pulpettak, tillgänglig inifrån det stora huset genom två dörrar och innehållande två rum med inbördes förbindelse. Då ett av dessa disponerades av poststationen i Virserum under den här inledningsvis angivna tidrymden, blev även tillbyggnaden återuppförd på Skansen, trots att den onekligen icke är till fördel för det stora husets arkitektur. Posthuset låg vid Storgatan i Virserum och hade adressnummer 29. Tomten är betecknad med nummer 117, tidigare nummer 1, i kvarteret Fridborg och ligger alldeles invid Virserumsån, över vilken vid detta ställe till ganska nyligen en gammal, vackert välvd stenbro ledde.

Storgatan är den ena av de båda landsvägar, som i Virserum korsar varandra och där bildar ett torg, varest sedan gammalt marknad hölls i augusti och september. I Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige omtalas Virserum omkring 1880 som en stor by med poststation — vid den tiden inrymd i en annan byggnad än den nu förflyttade — samt med ett flertal industriella anläggningar, såsom färgeri, spinneri och trämassafabrik.

År 1866 inflyttade till Virserum Per August Nilsson och hans hustru Anna Sophia, född Karlsson, och förvärvade då genom köp den byggnad, som långt senare kom att kallas Posthuset. Köpeskillingen härrörde ur de pengar hustrun vid giftermålet året dessförinnan fört i boet, ett förhållande som mannen vid tillfälle säges blivit påmind om. Per August Nilsson titulerades först handlande, senare f.d. handlande, men uppges icke haft något fast arbete utan sysslat med varjehanda; bl.a. säges han ha bryggt "dricka" till avsalu. Hustrun tog emot arbetskarlar och tillfälliga besökare i maten. Emellertid fick Per August Nilsson en social upphöjelse 1896 i och med att han blev poststationsföreståndare i Virserum med stationen förlagd till sin bostad. Det är tänkbart att envåningsbyggnaden vid det stora husets gavel tillkommit i samband härmed för att skapa lämplig lokal för postverksamheten, men om så förhållit sig har icke kunnat fastställas. Den 1 april 1910 försålde makarna Nilsson fastigheten men förbehöll sig rätten att i bådas livstid bebo huset mot en viss årlig avgäld. Året därpå flyttades den postala verksamheten till annat ställe. Posthusets vidare öden intill flyttningen till Skansen är i sammanhanget av mindre intresse; blott skall nämnas att det snart råkade i förfall och utrymmena användes på sistone som verkstadslokaler.

Posthusets byggnadshistoria är synnerligen intrikat och någon full klarhet med avseende på data synes icke vara möjlig att uppnå. Vid husets nedtagande för flyttning kunde iakttagas, att det en tid stått utan panel och varit rödfärgat. Fasaderna hade ålderns patina utom där fönsterfoder, påsatta i samband med men efter avfärgningen, skyddat för vädrets inverkan. Vidare kunde konstateras, att huset underkastats en ganska ingripande ombyggnad, varvid sannolikt panelen tillkommit. Några syn-

liga tecken på att det varit rest annorstädes, sedermera nedtagits och uppförts på nytt invid åbron fanns ej. Andra, faktiska omständigheter utesluter emellertid ej alldeles denna möjlighet.

Laga skifte företogs i Virserums by mellan åren 1836—1844 och fastställdes 1851. Skifteskartan är troligen utritad redan 1839. Utflyttningsskyldighet ålades bl.a. ägaren av 3/8 mantal Mellangården i byn, förre handlanden G.G. Sjögren. Bland hans tillskiftade nya ägolotter märkes ett område vid landsvägen nära åbron, som tidigare varit byns samfällighet och nyttjades som "svinvall". Området var enligt kartan obebyggt. Posthuset restes sedermera just här och kan följaktligen ej vara äldre på platsen än från omkring 1840. I anslutning till skiftesförrättningen specificerades flyttningskostnaderna för Mellangården liksom för övriga gårdar i samma tvångssituation och angavs de olika byggnadernas karaktär och storlek. Posthuset kan icke utan vidare identifieras med någon av dessa. Närmast kommer Mellangårdens bostadshus med samma mått i längd och bredd, men höjden anges till 7 alnar — således ett envåningshus. Är det detta, som efter en påbyggnad med en våning blev Posthuset? Frågan torde för alltid bliva obesvarad.

Den 11 februari 1850 — ett år innan laga skiftet blev fastställt — avyttrade handlandeänkan Gustafva Sjögren till Gustaf Alfred Wilhelm Sjögren, förmodligen sonen, det i stamhemmanet ingående jordområde, som senare kom att kallas lägenheten Fridborg nr 1 med en därpå befintlig färgeribyggnad. Med all sannolikhet är denna identisk med Posthuset och torde ha uppförts tidigast vid mitten av 1840-talet, då skiftesförrättningen var avslutad, och enligt ovan senast vid nyåret 1850.

En antydan om hur detta hus från början varit planerat ger oss de byggnadshistoriska undersökningarna under flyttningsarbetet. Bottenvåningens plan överensstämmer med den s.k. enkelstugans, dvs. ett stort rum vid ena gaveln samt vid den motsatta en förstuga och en bakomvarande kammare. Det stora rummet hade tre fönster, ett på mitten av vardera ytterväggen. Ingången till förstugan låg på husets framsida nära hörnet. Planen är ålderdomlig, vilket möjligen kan ge stöd åt teorin om att bottenvåningen fört en tidigare existens. Mellan förstugan

och kammaren har vid ytterväggen varit en avplankning med en trång och svårforcerad trappa till andra våningens båda gavelrum, som i storlek svarat mot de underliggande. Bottenvåningens stora rum motsvarades i övervåningen av en oinredd vind, som av allt att döma varit tillgänglig utifrån genom en dörr på husets framsida för godsintag med hjälp av hissbom.

Detta tillstånd blev rådande en tid framåt. Husets ombyggnad för rent bostadsändamål vill man gärna förknippa med makarna Nilssons förvärv av detsamma, dvs. för hundra år sedan. Denna ombyggnad har väsentligt förändrat husets utseende; dörröppningar har sålunda gjorts om till fönster, nya fönster- och dörröppningar har upptagits samt fönster flyttats. Samtidigt har fasaderna klätts in för vinnande av bl.a. bättre isolering. Kammaren innanför förstugan torde vid detta tillfälle ha inretts till kök med bakugn. Detta kraftiga ingrepp har framför allt föranletts av ägarnas behov av en bekvämare förbindelse med övervåningen. En sådan åstadkoms genom att det stora rummet i bottenvåningen och motsvarande utrymme ovanför avdelades med plankväggar i husets längdriktning och mot framsidan. De två på så sätt bildade, korridorliknande förstugorna med fönsterbelysning förbands med en tvådelad trappa. Ingången förlades till mitten av huset samtidigt som den förutvarande ändrades till fönster i en kammare framför köket. Frontespisen på framsidan torde ha satts dit i samband med ombyggnaden och då den icke har någon praktisk uppgift att fylla, har det varit arkitektoniska skäl som föranlett tillkomsten. Resultatet blev till sist ett beboeligt och ganska vackert hus, som mer eller mindre av en tillfällighet fått en fristad på Skansen.

M.L.

Posthusets överflyttning till Skansen har praktiskt omhänderhafts av Skansens beprövade timmermanslag, bestående av Helge Sjöberg samt bröderna Erik och John Gjers, med byggmästare Elof Hagén som arbetsledare. I Virserum har arkitekt Bertil Wetter vid Nordiska museet varit kulturhistorisk kontrollant. Dennes iakttagelser vid husets nedtagande ligger till grund för detta försök till en byggnadshistorisk utredning.

II. *Inredningen.*

Alltsedan Virserum i samband med kronobrevbäringens indragning 1874 fick poststation fram till det att järnvägen 1911 kom till bygden har poströrelsen varit förlagd till respektive postföreståndares hem. Den förste som innehade uppdraget som postföreståndare var kronolänsman J. I. Smedberg och under sex år var länsmansgården säte för poströrelsen. Smedberg efterträddes av riksdagsman K.E.D. Gunnarsson, i vars hus posten var belägen under åren 1881—1895. Därefter har tillbyggnaden till det hus från Storgatan 29 i Virserum, som nu står på Skansen, inrymt Virserums poststation fram till 1911, då järnvägslinjen Växjö—Åseda förlängdes till Virserum och postanstalten förlades till det nya stationshuset. Postföreståndare under åren 1896—1911 var handlanden Per August Nilsson och det är postlokalerna och postföreståndarens hemmiljö från den tiden som rekonstruerats.

Utgångsmaterialet har vid denna liksom vid andra uppgifter av detta slag varit boupptecknings efter de personer, som levat och verkat i huset eller gården under den tidsperiod, som man velat återge. I detta fall utgick man alltså från den bouppteckning, som upprättades efter den 1917 avlidne Per August Nilsson och efter hans hustru Anna Sophia Nilsson, f. Karlsson, som avled 1925.

Det värdefullaste bidraget till vår kännendom om inredningen kommer emellertid från Per August och Sophia Nilssons sonhustru, småskollärarinnan Signe Nelson i Virserum, som vid sitt giftermål 1916 med deras son Viktor flyttade in i huset och bodde där tillsammans med svärföräldrarna. Fru Nelson, som är född 1890, har berättat för oss hur detta hem var inrett, och hennes goda minnesbilder och stora intresse för vår arbetsuppgift har varit oss till ovärderlig hjälp. I fru Nelsons ägo fanns dessutom ett antal gamla glasnegativ, som vid framkallning bl.a. visade några interiörer från det nilssonska hemmet. Det är första gången som man haft ett så dokumenterande material till hjälp vid inredning av ett hus på Skansen.

När fru Nelson 1916 flyttade in i posthuset hade huset inte

längre kvar sin postala funktion. Hennes minnesbilder och uppgifter avser därför helt och hållet postföreståndarens bostad. För att få kännedom om hur postlokalerna varit ordnade hade man att vända sig till några äldre personer i Virserum, som i sin ungdom brukat besöka posten. Ett par av dem hade till och med minnesbilder från den tid då posten var belägen hos riksdagsman Gunnarsson, andra åter hade umgåtts med familjen Nilsson, och deras synminnen från detta hem överensstämde med fru Nelsons uppgifter. En av våra meddelare hade vid sekelskiftet varit agent för postorderfirman John Fröberg i Finspång och hade följaktligen ofta ärende till posten. Han hade också ett mycket gott minne av en hel del detaljer i postlokalerna.

Med utgångspunkt från det här skildrade materialet har försök gjorts att i görligaste mån rekonstruera postlokalerna och det nilssonska hemmet. En hel del inventarier finns fortfarande kvar hos släktingar, andra åter har sålts eller blivit förstörda. De flesta möblerna har kunnat spåras, men då det inte gått att förvärva dem med undantag av ett matbord av ek, som fru Nelson välvilligt skänkt, har man fått nöja sig med att anskaffa så lika inventarier som möjligt. Detta har lyckats till stor del inom Virserums socken, där flera personer skänkt inte bara möbler utan även husgeråd och textilier. Dessutom har fru Nelson överlämnat en del av postföreståndarens personliga tillhörigheter, och dess föremål har i hög grad bidragit till att göra interiörerna mera levande. Några föremål har inköpts i socknen och på annat håll i Småland, och resterande inventarier har hämtats ur Nordiska museets samlingar.

Möjligheten att rekonstruera de tapeter, som har varit uppsatta i huset vid tiden omkring år 1900, finns tack vare förekomsten av tapetprov, tillvaratagna vid husets nedtagning. Men på grund av att detta är ett tidskrävande arbete har det ställts på framtiden. Tills vidare har rummen tapetserats dels med nytryck av tapeter från tiden, dels med originaltapeter, som erhållits från ett bevarat gammalt handelslager i Bodafors.

Från förstugan kommer man genom dörren till vänster in i postlokalerna, som dels består av ett förrum, det s.k. väntrum-

met, dels expeditionsrummet. Vid inredningen av dessa båda utrymmen har källmaterialet inte helt kunnat följas. Poststationen skall nämligen tidvis vara i funktion på Skansen, och därför har inredningen delvis fått anpassas efter nuvarande postala krav.

I väntrummet fanns på Per August Nilssons tid endast några enkla köksstolar. Detta utrymme används nu som skrivrum av de Skansenbesökare, som har ärende till posten, och har därför möblerats med ett bord och några stolar från sekelskiftet.

Expeditionsrummet har också varit mycket enkelt inrett. Enligt sagesmännen hade Per August Nilsson ett skrivbord med hurtsar, som stod längst bort vid fönstret mot landsvägen. Mellan skrivbordet och gavelfönstret fanns en hylla med fack, där posten insorterades. Tidningarna brukade ligga på ett särskilt bord, och det var huvudsakligen Oskarshamnstidningen och Oskarshamnsposten som man prenumererade på. I taket hängde en fotogenlampa och på golvet stod ett kassaskrin av järn, där värdepapper förvarades. Ett mycket värdefullt bidrag till vår kunskap om postlokalen gav framkallningen av ett av glasnegativen i fru Nelsons ägo. Det föreställer, visserligen mycket otydligt, postföreståndare Nilsson vid sitt skrivbord. Man ser också hyllan med fack, gardinuppsättningen och krukväxterna i gavelfönstret samt ett bord och en stol av samma utseende som de möbler som placerats i väntrummet. Denna inredning från sekelskiftet har återställts på Skansen, men för att kontoret skall kunna fungera har inredningen här kompletterats med en disk, på baksidan försedd med en specialinredning, som döljer de moderna kontorsutensilier som en postanstalt av i dag behöver. Skrivbordet har också fått en annan placering än det hade på Per August Nilssons tid. De postala föremålen som står på skrivbordet, såsom stämpeldynan, förseglingslampan och balansvågen, har deponerats av Postmuseum och bidrar i någon mån till att ge postanstalten en tidstypisk prägel. Vid rivningen av huset tillvaratogs på vinden en "Inlemningsbok för rekommenderade och assurerade inrikes postsaksförsändelser", som postföreståndare Nilsson börjat föra den 1 september 1897. Den ligger nu på skrivbordet precis som den gjorde på hans tid.

Posthuset från Virserum i Småland på dess nya plats vid Bollnästorget på Skansen. Den fungerande poststationen är inrymd i utbygget med ingång från det stora huset.

Posthuset i Virserum sådant det tedde sig i slutet av 1800-talet. Närbild ur ett fotografi.

T. h. poststationsföreståndare P. A. Nilsson i Virserum med sin familj på posthusets trappa. Efter fotografi från 1900-talets början.

Den gamla stenbron över Virserumsån med posthuset i fonden. Efter fotografi från omkring 1910.

T.h. upptill poststationsföreståndare P. A. Nilsson med hustrun, barn och barnbarn i täppan framför posthuset. Efter fotografi från 1900-talets början. — Nedtill P. A. Nilsson vid sitt arbetsbord i postlokalen.

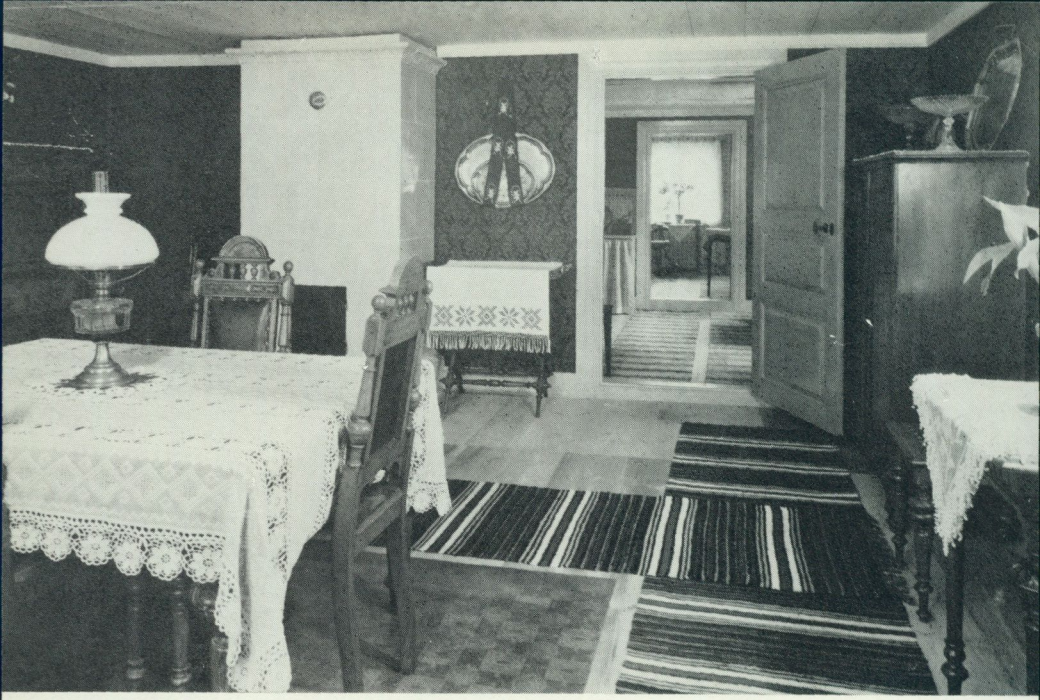

GUD

Köket i posthuset på Skansen med utgång på husets baksida.

T. v. upptill finrummet med utblick genom köket mot kammaren, vilken senare har direkt förbindelse med postlokalen. — Nedtill finrummet sett från dörren till köket. Den stängda dörren leder till en gång med trappa till övervåningen.

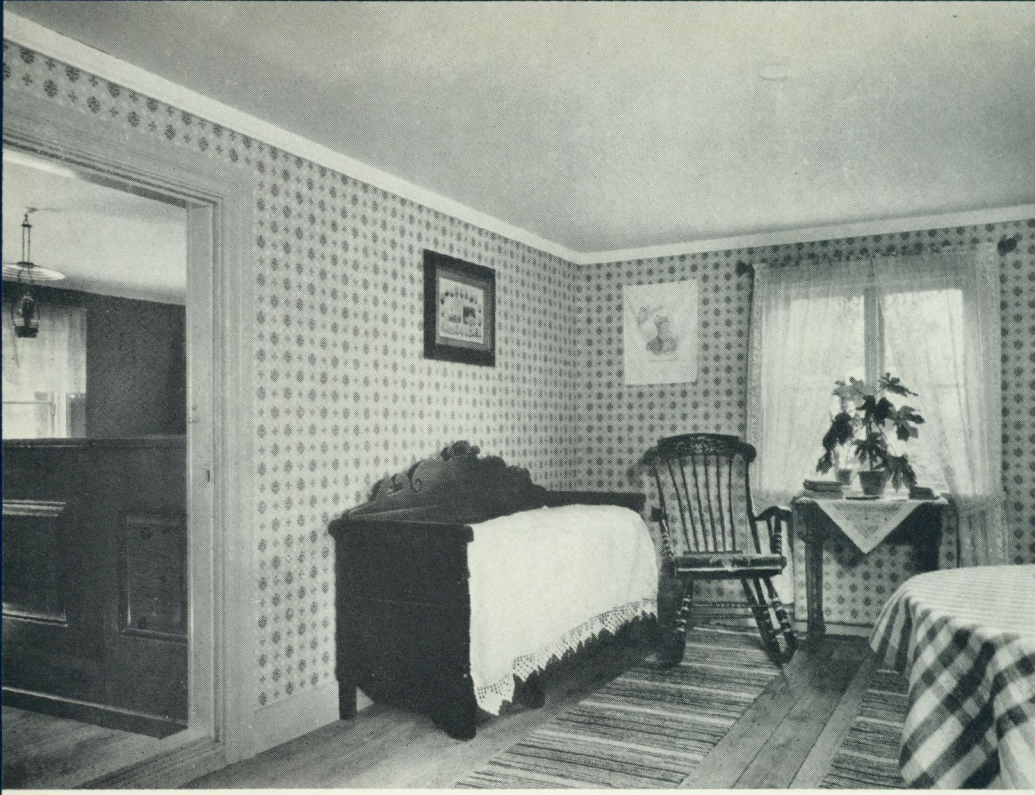

Kammaren i posthuset på Skansen. T. v. på bilden skymtar postlokalen.

Kammaren innanför postlokalen har tjänstgjort som familjen Nilssons sov- och vardagsrum. Längs väggen mot postlokalen står en brunmålad, uppbäddad utdragssäng med överkast, virkat av vitt bomullsgarn som på Nilssons tid. Vid ytterväggen på motsatta sidan finns en rödbrun utdragssoffa med svart lock och vid fönstret på samma sida ett runt bord. När Sophia Nilsson hade omfattande sysslor i gång i köket, brukade hon duka måltiderna inne i kammaren. Några enkla köksstolar har placerats kring bordet. Vid fönstret på gaveln är ett fönsterbord av ek, som varit en mycket vanlig möbel i hemmen i Virserum. På detta bord ligger några av postföreståndare Nilssons personliga tillhörigheter, såsom hans bibel med namnteckning och Virserums poststämpel från 28.3.1902, vidare ett exemplar av Rosenius "Nytt och Gammalt från Nådens rike", även det med Nilssons namnteckning och daterat d. 27 Sept. 1890, jämte hans glasögon i pappfodral. Däremot är det inte Per August Nilssons egen gungstol som står vid bordet. Den har visserligen spårats upp i socknen men tyvärr inte kunnat förvärvas, varför man i stället fått nöja sig med en gungstol som är så lik originalet som möjligt. Från det nilssonska hemmet kommer den duk med tryckt mönster, som hänger på väggen ovanför gungstolen och som återger Oscar II i amiralsuniform, hans valspråk Brödrafolkens Väl och årtalen 1872—1897. Duken är tryckt hos Anton Ljunglöfs Litografiska Anstalt i Stockholm och tillverkad vid Stockholms Bomullspinneri och Väfveri Aktiebolag. Den gavs ut "till Minne af H.M. Konung Oskar II 25 års Jubileum".

Ovanför utdragssängen hänger en s.k. prästtavla från Virserum. Enligt fru Nelson har en sådan funnits i denna kammare och genom upprop i lokalpressen skänktes denna tavla lagom till invigningen. Den visar fotografier av Virserums kyrka, såväl exteriör som interiör, Virserums gamla kyrka och prästgården. Här återfinns också porträtt av biskopen i Linköpings stift, Otto Ahnfelt, prästerna i Virserums och Järeda församlingars pastorat från 1868 samt Virserums församlings kantor och folkskollärare. Tavlan är gjord hos Sydsvenska Fotografiaffären i Hälsingborg 1910—1911. I övrigt hänger på väggarna en spegel, ett s.k. amerikaur, ett religiöst tänkespråk och ett par foto-

grafier. Det ena föreställer Sophia och Per August Nilsson och det andra visar dem tillsammans med döttrarna Lisa och Alma, sönerna Victor, Linus och Carl, Carls hustru Jenny och de båda sistnämndas fyra barn. Fotot är taget i posthusets trädgård troligen 1902 och på ett bord har man ställt ett fotografi av dottern Anna, som vid detta tillfälle bodde i Stockholm.

Köket är mycket sparsamt möblerat. Vid fönstret står ett slagbord och en stol som tillsammans med ytterligare ett par stolar utgör de enda lösa möblerna. Husgeråd av alla slag, framför allt föremål av koppar, förvaras på och under en bänk vid väggen mellan skafferiet och dörren till kammaren. Bänken har ett förhänge av gul gardinväv. Det som dominerar köket är den stora öppna spisen, där en järnspis under senare tid inmurats. Till spisen har naturligt nog en hel del husgeråd koncentrerats. Sophia Nilsson brukade diska i en balja på spisen och ställa disken på en svart bricka till höger på hällen. Detta har åskådliggjorts här, likaså har man velat visa var den dagliga tvättningen försiggått genom att placera ett handfat och ett tvålfat på en tidning på andra sidan hällen. Tidningen som ligger här är ett exemplar av Kalmar Läns Missionstidning, som hittades på vinden då huset revs.

I detta kök hade Sophia Nilsson försäljning av bröd. Hon bakade skorpor, vetekringlor och kransar av den sort som varit vanlig i Småland. De görs av vetedeg med "en bra bit smör i" och får inte jäsa. På detta sätt bidrog hustrun till familjens försörjning, vilket säkert var behövligt. Makens inkomst av poströrelsen var nämligen inte så stor. Han hade ett arvode på 200 kronor om året före år 1902, sedan höjdes det till 500 kronor. När Virserums kyrka byggdes under åren 1878—1880 hade Sophia Nilsson också byggnadsarbetarna i maten. — Den av kökets fyra dörrar som leder ut till väntrummet är försedd med en liten fönsterruta, framför vilken hänger en gardinkappa av samma väv som bänkförhänget. Genom denna ruta kunde man från köket se, om någon postkund väntade.

Salen eller finrummet har ingång från såväl köket som förstugan. Inventarierna i detta rum består till största delen av de för tiden och trakten typiska möblerna av ek. Virserums läge

i en skogrik trakt med god tillgång på lämpligt virke har verkat gynnsamt för uppkomsten av möbeltillverkning. Den drevs från början som en bisyssla till jordbruket antingen i stugan eller i något uthus, och det var huvudsakligen stolar av ek som tillverkades. Den första egentliga möbelfabriken startades av Carl Johan Ekelund år 1880, och sedan har flera fabriker anlagts i anslutning till de många sågverken runt samhället.

Det matbord av ek som nu står mitt på golvet i finrummet har som tidigare nämnts tillhört den ursprungliga inredningen i rummet. Stolarna kring bordet och utmed väggarna avviker emellertid något från dem som fanns här på familjen Nilssons tid. Dessa hade rikt skulpterad rygg och ornamenterad träsits, medan däremot de tio stolar, som nu står i rummet, har rygg och sits klädda med läderklot fastsatt med fin möbelspik. Två av dessa stolar har ursprungligen inköpts i Virserum i samband med ett giftermål år 1900, de övriga av samma anledning hos Lindskogs möbelfabrik i Jönköping 1901.

Spelbordet mellan gavelfönstren och de tre fönsterborden överensstämmer däremot ganska väl med de bord av detta slag som en gång stått i rummet. Detsamma gäller också det serveringsbord med kryssben och lös bricka, som är placerat mellan spisen och köksdörren. Samtliga dessa bord kommer från Virserum.

Ekmöblerna måste makarna Nilsson köpt omkring sekelskiftet. Några möbler av ålderdomligare karaktär fanns emellertid också i salen. En sådan var chiffonjén av björk som stod till vänster, när man kom in från förstugan. Från tiden för deras giftermål härstammade utdragssoffan på andra sidan dörren. Soffan hade stoppat lock, ryggstöd och gavlar och var klädd med ett gröngrått mönstrat tyg. En tredje möbel av något äldre ursprung var skänken, där Sophia Nilsson förvarade sitt "finporslin" och på vilken hon hade sin nickelservis och sina kakfat av pressglas. Av något senare datum var däremot den sexlådiga byrå som stod till höger om fönstret på rummets långsida. Utdragssoffan, skänken och byrån som nu står i rummet kommer från Småland och överensstämmer i möjligaste mån med fru Nelsons fotografier och beskrivningar. Tyget på soffan har er-

satts med ett nytt i samband med inredningen på Skansen.

På väggarna hänger en spegel över chiffonjén, ett brickband med nickelbrickor över serveringsbordet och på väggen mellan gavelfönstren en stor tavla med en bred ekram. Den har en svart glasbotten, på vilken står "Gud är kärleken" med försilvrade bokstäver. Familjen Nilsson var strängt religiös. En förstoring av dottern Anna är placerad över soffan.

På golvet under matbordet ligger en bit korkmatta, som brukligt var vid denna tid. Handlanden Habbe, som hade järn- och bosättningsaffär i Virserum, brukade ta hem korkmattor på beställning. Kring korkmattan brukade ligga fyra längder hemvävda trasmattor. De mattor som nu finns i salen liksom övriga mattor i huset har vävts av fru Elvira Karlsson i Virserum. Såväl randning som färger har gjorts efter fru Nelsons beskrivning av sin svärmors trasmattor. Både hon och våra andra sagesmän har alla talat om Sophia Nilssons blankskurade golv och fina trasmattor. Döttrarna Nilssons handaflit gav synliga resultat i alla de dukar, virkade, trädda och broderade i hardangersöm, som prydde hemmet.

I alla fönster med undantag av postlokalerna och köket, där man hade hemvävda gardinkappor, har hängt stärkta trådgardiner. I finrummet satt de på kornischer, i de andra rummen på stänger.

I strävandena att göra inredningen i detta hus så lik den ursprungliga och så levande som möjligt har det varit värdefullt att kunna få exakta uppgifter om en sådan trivselbetonad detalj i heminredningen som förekomsten av krukväxter. Fotografier har nämligen visat och fru Nelson har berättat, att det fanns gott om sådana i detta hem. På fönsterborden stod agapanthus, aralia, aspidistra och geranium och i fönstren balsamin, begonia, Flitiga Lisa, fuchsia, myrten och pelargonia. Samma krukväxter sprider även nu trevnad i det på Skansen återuppståndna postföreståndarhemmet. I täppan kring huset växer syrenbuskar och i rabatterna blommar borstnejlika, flox, pion, reseda och riddarsporre. Den senare kallade Sophia Nilsson "blåskobuske" och den förekom bl.a. rikligt utanför köksdörren.

K.S.

Summary

The old post office at Skansen.

I. The building.

A building from Virserum in Småland was added to the collection of old buildings at Skansen in 1963. Between 1896 and 1911 this building was used as a post office and house for the postmaster during that period, Per August Nilsson and his family.

The building was moved to Skansen and re-erected there in accordance with the strict rules usually observed. In one respect, however, a departure from these rules was made; central heating and electric lighting were installed to enable the postal authorities to carry on work there during the winter. Neither of these existed in the house originally.

A grant from the General Post Office made the removal of the house to Skansen possible. In return the postal authorities use the original post office on the bottom floor and rent the upper floor for use as an office from which to answer letters sent to Father Christmas.

The two-storey house is timbered with a timbered gable, and the walls are covered with wooden panels, painted red. It has a ridged roof, covered with shingles, and an unsymmetrically placed front gable. The steps up to the front door have been rebuilt with the help of an old photograph. A single storey building containing two rooms has been built onto one gable-end of the house; this building has a sloping roof and is also timbered, though it has no panels on the walls. One of these rooms was the actual post office. It has not been possible to ascertain the complete history of the building, but it was probably erected during the 1840's, and the two rooms added at the end of the nineteenth century.

II. Furnishing.

The main source of information regarding the post office furnishings has been the inventory made after the deaths of the postmaster and his wife. Very valuable information has also been given by their daughter-in-law, Mrs. Signe Nelson (b. 1890), who has described how the house was furnished. Other old inhabitants of Virserum can remember how the actual post office was furnished. This is entered through a door in the left of the hall, and consists of an ante-room and an office. To some extent the furnishings have had to be altered to make them suitable for modern postal needs.

The room beyond the post office was used by the Nilssons as bedroom and sitting-room. Some of the postmaster's personal belongings are still here, among other things his bible. There is a photograph of the family on one of the walls.

There are only a few pieces of furniture in the kitchen. The main item here is the large fireplace, with a large built-in iron stove of a later date. The door to the ante-room has a little window in it, and through this it was possible to see if a customer was waiting from the kitchen.

The drawing-room is mainly furnished with oak furniture that is typical of the period and the region. The table is the original one that once stood in the room. As far as possible the room has been furnished in accordance with descriptions given by the Nilssons' daughter-in-law based on photographs in her possession.

FRÅN FORSKNINGSFÄLTET

SVENSK LANDSBYGD I OMVANDLING

De som bor i städer och tätorter har väl dagligen erfarenhet av det växande samhällets olägenheter. Svårigheter att få bostad eller en bostad lämpad till familjens storlek, köande och trängsel på bussar, tåg och spårvagnar, långa resor mellan arbetsplats och bostad osv. Dessa påfrestningar i det vardagliga livet är yttringar av ett väldigt skeende, den svenska befolkningens omgruppering från landsbygd till städer och tätorter. Det är en process som pågått länge. Den började, när produktionen övergick till fabrikerna som kunde framställa mera varor billigare och fortare, när det lönade sig bättre att köpa vad man behövde än att göra det själv. Fabrikerna drog under 1800-talet till sig arbetskraft från landsbygden, särskilt de fattigaste jordlösa. På detta sätt minskade antalet svenskar som hade sin huvudsakliga utkomst av jordbruk, från 80 % vid 1800-talets mitt till ca 25 % år 1928. Denna tillbakagång var tidigare bara relativ. Landsbefolkningens antal minskade inte siffermässigt. Sedan 1940-talet har här emellertid inträtt en förändring. Nu är det verklig folkminskning och en mycket markant sådan. Det är denna som vi på sista tiden ofta i tidningarnas rubriker ser omtalas som "flykten från landsbygden" och som mer och mer börjar beröra oss alla personligen. För den som redan bosatt sig i staden känns den som en ökande press men också som en kraftfull, expansiv epok — som framåtskridande och utveckling. För den som bor kvar i bygder med många utflyttare, vilka förlorar sina arbetskrafter, oftast lika med den uppväxande ungdomen, ter det sig i stället som ett förtvinande — som en tillbakagång. De gamla som inte ser någon taga vid och föra arbetet på egen jord vidare, de ser en ond tid utan annat perspektiv än en hopplös kamp för ett liv och ett arbete, som deras barn inte längre vill dela.

FRÅN PASTORAL IDYLL

Korna mjölkas. Gålö i Österhaninge socken, Södermanland. Foto från 1890-talet.

Varför sker avfolkningen av landsbygden så snabbt nu? Sverige är ett utpräglat småbrukarland med nära 80 % av antalet brukningsdelar — gårdar och torp — i storleken upp till 10 hektar, ca 20% på 10—15 hektar och endast ca 2% över 50 hektar. Fram till 1939 var jordbrukspolitikens huvudändamål att av sociala och befolkningspolitiska skäl uppmuntra tillkomsten av småbruk. När den allmänna ekonomiska situationen förbättrades i slutet av 1930-talet, visade sig denna inställning allt annat än lämplig. Handelns, industriens och servicenäringarnas behov av arbetskraft drog genom sin konkurrensförmåga folk ifrån de små jordbruken, som inte kunde erbjuda tillnärmelsevis samma utbyte av satsad arbetstid.

Ända sedan 1800-talets början har inom jordbruket skett en rationalisering av driftsformer, redskap och ägostruktur. Den maskinella driften har givetvis framför allt utvecklats på de större mera bärkraftiga jordbruken. Minskningen av aktivt sysselsatta inom jordbruken var mellan 1930 och 1950 i procenttal 40. Detta avspeglar en djupgående förändring inom jordbruket och innebär att

— TILL STORSTAD

Vällingby. Foto Olof Ekberg 1958.

Runt Stockholm inom kommuner, som är eller för inte så länge sedan varit rena bondlandet, växer det fram höghusområden, ett uttryck för stadens behov av expansion. På samma sätt sker det överallt i landet kring städer och tätorter.

FRÅN OXE

Oxdragen fjäderharv. Mörkö, Södermanland. Foto Bertil Norberg 1956.

antalet arbetande på varje hektar jord har minskat från 25 till 18. Sammanläggningen av brukningsdelar har orsakat en mindre del av den totala minskningen av personal i jordbruket. Huvudorsaken är driftens rationalisering och delvis mekanisering. Behovet av arbetskraft inom jordbruket har sålunda minskat mera på större, högrationaliserade gårdar i utpräglade jordbruksbygder. Här sker en befolkningsminskning på grund av bortrationaliserad arbetskraft. Småbruken återigen överges eller kommer att överges, därför att de är för små för att ge mot nuvarande krav svarande bärgning. I vissa trakter är denna utveckling katastrofalt snabb och hotar att lämna som resultat ett jordbruksnäringens ruinlandskap i form av ödegårdar och igenväxande åkrar, vilka buskar och skog snart återtager från den, vars farfar eller farfars far

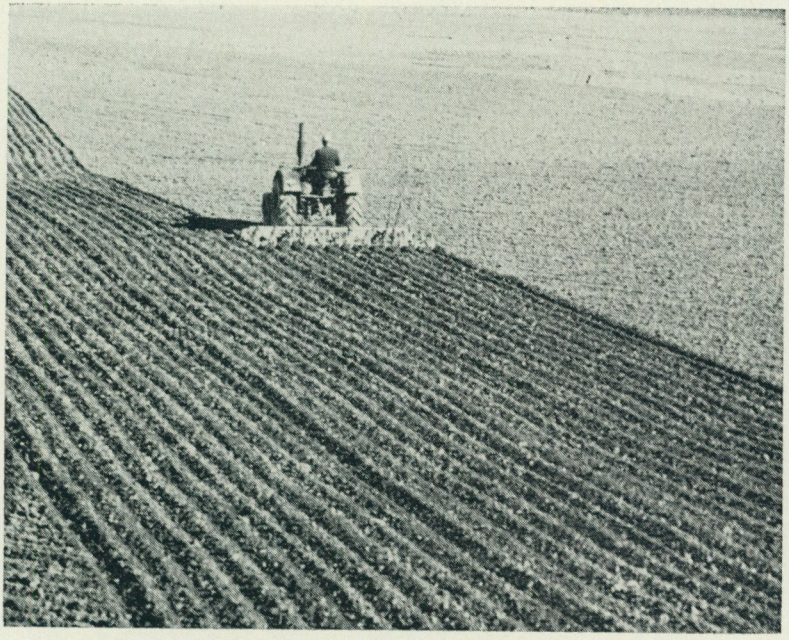

— TILL TRAKTOR

Traktordriven harv. Ur filmen Såbäddens beredning 1953, Skogs- och lantbruksfilm, Stockholm.

Ända sedan 1800-talets början har inom jordbruket skett en rationalisering av driftsformer och redskap. Traktorernas antal har ökat från 20.000 år 1944 till 150.000 år 1959.

kanske röjde dem "från ris och rot". Statliga åtgärder har av riksdagen beslutats. Genom höjning av priserna på lantbruksprodukter skall utbytet av jordbruksarbetet höjas, genom maskinell drift och moderna metoder skall produktionen ökas, och genom sammanläggning av småbruk skall större, bärkraftiga gårdar bildas.

Denna utveckling har i kalla siffror framlagts i undersökningar, som utförts av Kungl. Lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna i vissa län. I vissa delar av landet kommer mellan 30 och 50 % av brukningsdelarna att läggas igen. Hittills har 61.000 hektar odlad jord tagits ur agrikulturell produktion, och det beräknas att ytterligare 300.000 har åkerjord och 200.000 har odlad jord

FRÅN HANDREDSKAP

Slåtterkarlar och räfserskor. Julita gård i Södermanland. Foto från 1910-talet.

kommer att gå samma öde till mötes fram till 1975. Omkring 90 % av denna areal skall användas för skogsproduktion. Enligt senaste uppgifter kommer ungefär en fjärdedel av den nuvarande åkerarealen att överföras till skogsbärande mark.

Allt detta innebär mycket betydande förändringar. Naturen förändras. Kulturbygd förändras från landsbygd till stadsbygd eller från kulturbygd till ödebygd. De statliga ingreppen utgör försök att behärska denna utveckling och har letts i riktning mot allt mera omfattande planering. Från början en *jordbruksplanering* har den blivit en *samhällsplanering*. Väldiga problem möter, som berör snart sagt alla samhällsavsnitt. Även av kulturminnesvården och kulturforskningen måste såväl landsbygdens omvandling i sin helhet som dess karaktär av en väsentlig fas i vår kulturutveckling registreras och studeras, och de kulturminnesvårdande intressena måste komma till tals. Här vilar ett stort ansvar på vederbörande myndigheter, Kungl. Jordbruksdepartementet,

— TILL MASKINER

Skördetröska med en avverkningskapacitet av upp till 30 säckar i timmen. Foto 1959.

Mekaniseringen av jordbruket har minskat behovet av arbetskraft. Där ett lag på omkring tio karlar och lika många kvinnfolk ombesörjde skörden förutom folk för slagtröskning sköts nu allt på en gång med en traktordriven skördemaskin och två man.

Kungl. Lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna å ena sidan och de museala myndigheterna å den andra. När det gäller registreringen av vad som sker, vilken bebyggelse som överges och försvinner, vilka bygder som förändras, hur många byggnader och vilka som lämnas att förfalla eller rivs, vilka områden av odlad mark som läggs igen och planteras med skog, i vilka bygder industrier förläggs och tätortsbebyggelse planeras och växer fram torde väl detta i mycket framgå ur myndigheternas arkiv. Hur det nya och mycket betydelsefulla kulturlandskap växer fram, som industrialismen och den moderna lantbrukstekniken under de senaste årtiondena skapat betingelser för, kräver givetvis sin sär-

Jordbrukarfamilj. Danderyd inom Stor-Stockholm.
Foto G. Heurlin 1924.
Myndigheterna har till följd av den kraftiga avgången av folk från jordbruket lagt upp ett rationaliseringsprogram, som bl. a. går ut på att garantera jordbrukets lönsamhet och som bygger på förutsättningen att svenskt jordbruk skall fortsätta som familjeföretag.

Täckdikning av träda, andra spadgången.
Hycklinge i Östergötland. Foto från 1930-talet.

Jordbruksrationaliseringens program innefattar också en förändring av metoder för att underlätta det tunga jordbruksarbetet.

BRYTA ÅKER

Nyodling. Lars Sjulsson och sonen Arvid Larsson bryter åker i Setsele, Malå socken i Lappland. Foto Ernst Manker 1937.

skilda framställning utifrån teknologisk, ekonomisk, sociologisk och geografisk synpunkt. Men den kulturhistoriska får inte heller fattas. Etnologerna måste också följa denna process, inte bara museerna som samlare av kulturföremål och kulturminnesvårdare, utan också universitetens forskningsinstitutioner och museerna som datainsamlare. Etnologien, som universitetsämne kallad nordisk och jämförande folklivsforskning, har i vårt land i stort sett fötts av de strukturförändringar, som hade sin grund i jordbrukets rationalisering och industriens utveckling under 1800-talet. Det som nu sker är en senare fas av samma skeende. Skillnaden är endast att utvecklingen nu går snabbare och sker mera genomgripande. Varken kulturminnesbevarande åtgärder eller det museala bevarandet av miljöer och sakkultur kan räcka till att skildra denna

— OCH PLANTERA ÅKER MED SKOG

En åker som blir skog igen. Foto Gunnar Agrell 1962.

En fjärdedel av den nuvarande åkerarealen kommer att läggas igen och planteras med skog.

process i erforderlig utsträckning. Vi är nu bättre rustade än tidigare att med den moderna teknikens hjälp skildra den svenska landsbygdens omvandling, som enligt alla prognoser kommer att bli helt genomgripande under den närmaste 10-årsperioden. Men medan man förut haft relativt god tid på sig att med minimala resurser utspridda under ca 50 år försöka fånga kulturlandskapets och kulturmiljöns förändringar, gäller det nu att jämsides med myndigheternas åtgärder skildra inte bara det synliga och påtagliga i processen, inte bara samla statistiska, ekonomiska och tekniska data utan mänskliga dokument i bild, ord och ljud, vilka talar om vad det innebär att uppleva en förtvinande landsbygds miljö eller dess omvandling till tätorter. Vad innebär denna om-

Ängsslåtter på Rösjöholm i Skåne. Foto Blomgren 1908.

Maskiner ersätter människor på åkrar och ängar i en omfattning som verkar otrolig. Hela arbetsgrupper och arbetsmoment försvinner — redskap, arbets- och festliv, föreställningar, seder och sånger med dem. Förändringarna av lantbrukets miljö blir oundvikliga och genomgripande.

ställning att bryta upp från bondemiljö för att inlemmas i stadssamhället? Vilka traditioner från det slutna lokala samhället medför den inflyttade och vad spelar dessa för roll i den nya miljön? Parallellt med de yttre statistiskt påvisbara företeelserna sker för individen och samhället ytterst betydelsefulla processer, som är betingade av inlärt beteende och inlärda värderingar, vilka har sin grogrund i landsbygdsmiljön och får sin historiska förklaring av dess förhållanden.

En av de ledande krafterna i jordbruksrationaliseringen, byråchefen i Kungl. Lantbruksstyrelsen Harald Ståhlberg har skrivit en artikel i Plan nr 6, 1962, som har titeln "Mental urbanisering". Härmed avser han den ändrade inställning som landsbygds-

Skördegille på Rösjöholm i Skåne. Foto Blomgren 1908.

befolkningen fått och får i och med att kommunikationerna i vidaste mening förbättras och byggs ut, och som yttrar sig i att man inte längre nöjer sig med de kontaktmöjligheter glesbygden med sina tätorter kan bjuda. Man far mindre tätorter förbi, när man vill göra uppköp, roa sig eller söka kulturella kontakter, eller också flyttar man till någon mera urbaniserad bygd. På så vis "dräneras" landsbygden och de mindre tätorterna på aktivitet och blir ännu mindre attraktiva. Man får en ond cirkel.

"I Sverige", skriver Ståhlberg, "har den mentala urbaniseringen gått mycket fort under senare år tack vare ökad biltäthet, bättre vägar, radio och TV — en större värld har bringats inom syn- och räckhåll. — Särskilt intensiv är den självfallet i Stockholms län, där väl nu även de avlägsnaste bosättningarna i Roslagen och skärgården är berörda. Men den har också nått långt ut i skogsbygderna i andra län. Inom allra största delen av de här glesbygdsområdena kan självfallet inte någon 'fysisk urbanisering' — någon utveckling av icke-agrikulturella näringar — ske. Det

är m. a. o. områden, där de ekonomiska lagarna inte längre torde räcka till att förklara, vad som händer och kommer att hända i form av avfolkning och nedläggning av jordbruk. I konsekvens härmed torde inte heller problemen kunna lösas genom att enbart förbättra de ekonomiska villkoren för befolkningen".

Innebörden av mental urbanisering är med här anförda definition knappast klar. Den mentala urbaniseringen torde knappast vara ett faktum enbart i och med att ett större antal bilar, radio- och TV-apparater börjar fungera inom en viss bygd, vilket säkert inte författaren heller har menat; begreppet bör väl rimligtvis rymma åtskilligt mera. Att dylika företeelser studeras och diskuteras är i varje fall väsentligt ur flera synpunkter. Bl. a. är det viktigt att man är uppmärksam på att det finns många faktorer sammanhängande med kulturmiljön, som sätter ekonomiska lagar ur spel. Chefen för Kungl. Lantbruksstyrelsens jordbruksrationalisering generaldirektör Hans Wetterhall har i Plan nr 3, 1950 berört dessa problem. I "Jordbruksplanering — landsbygdsplanering" har han givit en nyanserad syn på just den s. k. mentala urbaniseringen. Han skriver sålunda: "Parallellt med de yttre eller åtminstone statistiskt påvisbara företeelser (industrialisering, koncentrering till tätorter o. dyl.), som vanligen inrymmes i begreppet urbanisering, går djupgripande miljöförändringar. Jag vill här inskjuta, att det finns en vidare tolkning av begreppet urbanisering, använd av P. H. Landis m. fl., som innebär att det inte är befolkningstäthet o. dyl. utan seder och vanor, tänkesätt och livsföring, som bör vara avgörande vid åtskiljandet mellan 'urban' och 'rural', mellan 'stadsmässigt' och 'landsbygdsmässigt'. Jag föredrar att röra mig med detta vidare begrepp i den fortsatta diskussionen av landsbygdsproblem och landsbygdsplanering. Med Landis utgångspunkter får man nämligen enligt min mening bättre grepp på problemställningen, särskilt beträffande jordbruksbygderna och deras samhällsbildningar. Ett problem, som alltmer träder i förgrunden vid jordbruksplanering lika väl som vid bebyggelseplanering, är bysamhällenas utveckling och utformning, om vars sociala innebörd och följder för vår tids människor man i själva verket vet mycket litet. Våra storbyar tillhör landsbygdens social- och kulturmiljö, även om de vuxit ut till att vara

samlad bebyggelse med ett eller annat tusental invånare, och jag menar, att bysamhällena även efter all sanering och uppbyggnad bör ha sin särprägel av den miljön. — Om man nu vill forma ut målsättningen för ett konstruktivt handlande synes det mig värdefullt, ja, nödvändigt att se problemen av i dag mot bakgrunden av utvecklingen genom tiderna."

Utan tvivel har Kungl. Lantbruksstyrelsens och lantbruksnämndernas representanter redan en rik erfarenhet av detta. Hur landsbygdens kulturmiljöer omvandlas och hur de lever kvar mentalt i form och vanor, seder och värderingar hos dem som flyttar till städer och tätorter borde ytterligare belysas. Vad de spelar och kommer att spela för roll för stadsbygdsmiljöns utformning är kulturfrågor i vidaste bemärkelse — och väsentliga även för kulturhistorisk forskning, eftersom det är förändringar som kommer att prägla både vårt yttre och inre liv, vår livsföring, våra föreställningar och värderingar.

Redan har det svenska museiväsendet samlat ett rikt material till belysande av den svenska kulturmiljöns utveckling sedan 1800-talets mitt, och i någon utsträckning har detta också kunnat bearbetas. Nu krävs ytterligare insatser — och resurser.

Anna-Maja Nylén

Summary

The changing Swedish countryside

The urbanization of Swedish society, the depopulation of the countryside, and the decrease in the area of cultivated land, which is accelerated by the national farming policy begun in 1939, create considerable problems for folk-life research and for the authorities who are concerned with the preservation of cultural monuments. Buildings, traditional methods and tools, customs, folk-tales and songs are disappearing as people move. Greater resources than ever before are now needed so that all these things can be recorded before they disappear. But there are now new subjects for research, the people who have left the countryside and moved to large towns and other densely-populated areas. What customs and ways of thinking from their former way of life do they take with them into their new environment? Even some town planners have begun to realize that successful town planning must relate problems to a background knowledge of the customs and ways of life of the older communities. A much greater responsibility has thus been placed on the people who conduct research into old customs and ways of life and so they must be given greater resources.

Fiskaren Erik Gustavssons utsikt från Svartsjölandet över Lambarfjärden mot Hässelbystrand.

FRÅN LANDSBYGD TILL STADSBYGD

Efter flera årtiondens undersökningsresor på landsbygden och i städerna har Nordiska museet lyckats samla ett stort material i bild av Sveriges bebyggelse, i många fall kompletterat med uppmätningsritningar och beskrivningar. Trots ett ihärdigt arbete återstår dock ännu mycket att göra, särskilt med hänsyn till den stora omvandling som städer och landsbygd nu undergår. Etnologiska undersökningens topografiska inventeringar koncentreras för närvarande till upplandssocknarna närmast norr om Stockholm,

där trycket från den växande storstaden snart kommer att förändra bebyggelsen. Under 1963 besöktes främst Skånela, Östra Ryd och Angarn, där Österby kommun just nu diskuterar möjligheten att planera en villastad för 25 000—30 000 invånare.

En annan ytterst brådskande inventering gäller de nu hastigt försvinnande "hembyggda" fiskebåtarna i Mälaren. Under juni och juli besöktes fiskare och båtbyggare längs stränderna av östra Mälaren, i Skofjärden, Görväln, Lambarn, Norra Björkfjärden, Brofjärden, Ekolsundsviken, Lårstaviken, Oxen och Gorran. Ännu fångas gös och siklöja i dessa vatten av några äldre fiskare, som mestadels är ättlingar till de gamla fiskarfamiljerna i området. Erik V. Gustavsson på Svartsjölandet har efterträtt sin far och farfar som fiskare i Lambarfjärden, där nu höghusen i Hässelbystrand reser sig i öster. Han bygger och använder en moderniserad variant av den gamla båttyp, som enligt vad fiskarna i dessa vatten minns och hört av sina föregångare har varit allmänt använd här åtminstone sedan mitten av 1800-talet. Den gick under namnen skobåt, skoeka, mälareka och tycks främst ha byggts i trakten av Skokloster. Numera finns endast ett fåtal skobåtar av äldre modell kvar, men till vår glädje har båtbyggaren och spelmannen, förre länsskogvaktaren Fritz Mark i Håbo-Tibble lovat att under vintern göra en modell av skobåten, sådan den såg ut i hans ungdom, och att överlämna den som gåva till museet.

Marianne Olsson

Summary

From countryside to town

For many years the Nordiska Museet has been cataloguing old buildings in the countryside: special attention must now be paid to the Stockholm area, where buildings are disappearing faster than in other places to make way for new satellite towns. Another urgent necessity is to catalogue old types of fishing boat used on Lake Mälar west of Stockholm.

Filmen En slant i fontänen var en storschlager 1954—1955 och under turistresor till Italien har tusentals svenskar kastat slantar över axeln med ryggen vänd mot Fontana di Trevi i Rom. Har detta påverkat de svenska studentsederna?

OM ABITURIENTSEDER

Under läsåret 1963—64 gör Etnologiska undersökningen en registrering av seder i samband med studentexamen och de blivande studenternas abiturienttid.

Det är hundra år sedan studentexamen fick sin nuvarande form av slutprov för gymnasiet. Tidigare hade universiteten haft inträdesprövningar i stället. Enligt den nu föreslagna formen för det framtida gymnasiet skall studentexamen avskaffas och gymnasiestudiernas avslutning bli mindre dramatisk. Möjligen försvinner därmed också många av de seder, som hör samman med studentskrivningarna och det stora muntliga förhöret.

Skaradjäknarna offrar med en enkel gest sina slantar i ån "Dofsan" 1948, medan flickor från Göteborgs flickläroverk kastar sina slantar över axeln 1957. I båda fallen hoppas man, att detta "offer" skall bringa tur under studentskrivningarna.

Av de uppteckningar, som hittills kommit in, kan man förstå att de rikaste abiturienttraditionerna finns vid de äldre skolorna. Men det tycks vara självklart, att även nya skolor skall ha ett visst mönster för uppträdandet under abiturienttiden och vid studentexamen. Särskilt i landsortspressen visar man alltid stort intresse för de "nya traditioner som skapas" vid de nya gymnasier, som kommer till ute i landet.

Allt efter som kontakten mellan olika miljöer ökat och därmed också flödet av incitament, har nya seder anammats och de gamla förändrats inom ett rikt associationsfält, där det befängda utgör ett starkt inslag. Med stor snabbhet har nya seder accepterats inom dessa grupper av ungdomar, och lika snabbt har omgivningen accepterat gruppens beteende. Eftersom generationerna inom

skolan följer varandra med endast ett års intervall, uppfattas mycket snart det nya som "gammal tradition", som man inte vill bryta och ibland inte heller vågar bryta, eftersom många av sederna går ut på att "besvärja makterna" inför proven — det kanske kan gå illa, om man inte följer det föreskrivna mönstret, och den risken vågar inte många abiturienter ta. Många av dessa bruk är också till för att betona gruppsamhörigheten, vilket ökar sedernas livskraft. För abiturienterna markerar deltagandet i dessa upptåg också att vederbörande nu nått det mål, som de sett fram emot under flera skolår.

En del av inslagen i abiturientsederna fanns också i ungdomslagen förr i världen. De utstyrda abiturienthattarna anknyter till olika former av utklädsel; fester och drastiskt utformade upptåg är något som ungdomar i olika tider och miljöer gärna ägnar sig åt. Även om studentexamen skulle försvinna, kanske ändå några av dessa seder kommer att fortleva beroende på om de kan anknytas till nya moment vid gymnasietidens slut. I så fall kan det material, som Nordiska museet får in vid årets undersökning, tjäna som jämförelsematerial längre fram.

Sofia Danielson

Zusammenfassung

Über Abiturientensitten

Vor rund hundert Jahren wurden die Aufnahmeprüfungen für die Universitäten in unter feierlichen Formen stattfindende Abgangsexamina an den höheren Lehranstalten umgewandelt. Im Zusammenhang mit einer unlängst beschlossenen Reform der Gymnasien soll dieses sogenannte Studentenexamen in einigen Jahren abgeschafft werden. Aus diesem Anlass hat das Museum Angaben in Wort und Bild über die reiche Flora von Sitten und Gebräuchen eingesammelt, die in den Städten mit Gymnasien, insbesondere während der letzten Jahrzehnte, von den Abiturienten selbst bei dem Studentenexamen entwickelt worden sind.

LUCIA

Luciafirandet var från början i stort sett en västsvensk företeelse. Flera forskare har sysslat med det äldre luciafirandet och en hel del finns skrivet därom.

Det offentliga luciafirandet som vi känner från dagspressen är av sent datum och följer en mall som utformats av tidningspressen.

Det gamla västsvenska "lussandet" har föga med våra dagars ljusdrottningar och skönhetstävlingar att göra. Det tillgick vanligen på det sättet att någon yngre familjemedlem, lika ofta en manlig som en kvinnlig, i ottan steg upp och förplägade husfolket med en sup och som tilltugg några smakbitar av julmaten. Den eller de "lussande" kunde då vara utklädda i exempelvis avigvända fårskinnspälsar och sotade i ansiktet. Utstyrda på det viset kunde några ungdomar gå omkring i byns gårdar. Men det var knappast fråga om något organiserat firande eller firande utom hemmets ram. Lucia av i dag försiggår som bekant i mycket stor utsträckning utom hemmet, på offentliga lokaler och i andra och större sammanhang än dem som familjekretsen utgör. Detta luciafirande sker alltså under andra former än det gamla västsvenska. Det förvånande är luciafirandets snabba spridning under de senaste 25 åren. Med våra meddelares hjälp har vi sökt få konkret belysning av hur det har gått till i ett antal fall och hur luciafirandet vunnit terräng.

Föreningsrörelsen är en av de betydelsefullaste kulturföreteelserna framvuxna under de gångna hundra åren och en märklig hävstång i vårt kulturliv. Även luciafirandet har förts fram via dessa kanaler, tycks det. En meddelare från Sundsjö i Jämtland skriver: "Jag är född 1902 och minns ingenting om luciafirandet varken i hemmen eller i skolan (fram till 1915). Senare, kanske i början av 30-talet, blev det vanligt att härvarande godtemplarloge firade Lucia mest varje år. Sedan blev det vanligt i skolan, kanske beroende på att det kom lärare som varit med om detta bruk tidigare." Från Väckelsång i Småland skriver en annan meddelare: "I äldre tid har Lucia ej alls firats, ty de gamla har aldrig talat om något festligt vid Lucia. Det var först på 1930-talet som

luciafester började så sparsamt. Det var I. O. G. T.-föreningen som började. Nu har nästan varje förening en julfest med Luciabrud och tärnor." Det framgår av många svar, bl. a. de ovan citerade, att I. O. G. T.-föreningarna ofta varit de första på en plats att fira Lucia. I. O. G. T.-sammanslutningarna har likaledes haft stor betydelse när det gäller introducerandet av andra nyheter, t. ex. lanserade de tidigt grammofonen och använde den som propagandainstrument. Andra föreningar, såsom S.L.U. och J.U.F., har också nämnts liksom ortstidningarna. Sedan Stockholms Dagblad 1928 anordnade den första luciatävlingen i Stockholm med val av en Lucia och luciatåg genom staden har dess exempel följts av landsortstidningarna som nu ofta ligger bakom de lokala arrangemangen. Skola och söndagsskola, juniorföreningar och andra ideella sammanslutningar har givetvis också haft sin stora betydelse för sedens spridande.

På så gott som varje arbetsplats och inom de flesta institutioner firas Lucia. Många företag väljer luciadagen för sina personalfester. Likaså har de flesta föreningar sin luciafest, antingen en intern sådan eller för allmänheten i syfte att få in pengar för föreningens verksamhet. Lucia firas för övrigt inte blott den 13 december; inslag av luciafirande förekommer ofta i de avslutningsfester, julfester och andra fester som anordnas mellan Lucia och jul. Lions Club, Röda korset, husmodersföreningar m. fl. anordnar fester för pensionärer. Skolornas barnbespisningar serverar choklad och lussekatter, och en del stockholmskaféer bjuder sina stamgäster gratis förtäring luciadagen. Man är kanske med om "lussande" både två och tre gånger på luciadagen, på morgonen i hemmet, senare på arbetsplatsen eller i skolan och kanske också i ett tredje sammanhang.

Det privata firandet i hemmen är av mer varierande slag. Man finner i det också mer av gammal tradition, särskilt i Västsverige. "Någon lucia hördes inte tal om på den tiden, men utklädd ungdom var ju jämt ute, mest för att få fägnad i stugorna. Nu på senare tid är det barn som klär ut sig besynnerligt och går i stugorna och får en slant, dessa bär på en kaffekittel och en käpp." På ungefär samma sätt som i den senast citerade uppteckningen har det gått till vid luciafirandet flerstädes enligt vad många av

Västerås första lucia, Anna Palm, från 1914, omgiven av tärnor och "bagare". Festen hölls i stadens metodistförsamlings kyrksal. Enligt uppgift skall de som förde seden till Västerås ha varit en ingenjör och dennes fru, vilka tidigare deltagit i luciafirande i Göteborg och tagit med sig seden därifrån. "Bagaren" till vänster på bilden är en av männen bakom festen, även han f. d. göteborgare. De karakteristiska lussekatterna beställdes från Göteborg, ty ingen bagare i Västerås åtog sig att baka sådana bullar förrän efter ett par år.

våra meddelare berättat. De har uppvaktats av barn som klätt ut sig på olika sätt och gått omkring och sjungit mot en slant. "I slutet på 1890-talet såg jag den första lucian som hade en myrtenkrans i håret och ett par ljus i kransen" heter det i en uppteckning från Upphärad i Västergötland. "Det var en tärna med och två pojkar, dessa kallas bagare, de stod för kaffekittel och 'dövelskatterna'. Bagarna tog betalt för kaffet för det var godtemplarnas Lucia." Flera upptecknare omnämner för övrigt bagare som inslag i luciatågen. Det tycks framför allt vara på västsvenskt håll det förekommit. Lucia med ljus i håret, som nu är så spridd, är av

sent datum; flera av uppteckningarna visar att hon inte är känd inom det område där luciafirande tidigast förekom.

Annika Österman

Summary

Lucia

The museum sent out a questionnaire to its field correspondents to try to find out in what ways the modern celebration of Lucia Day on December 13th has become adopted into business and school life since the initiative taken by the press in 1928, when the "Stockholms Dagblad" organized the first competition to find a "Lucia" and the first procession through Stockholm. Older traditions connected with the celebration of Lucia Day, which was formerly celebrated only in west Sweden, have hardly anything in common with the public entertainments, which are the distinctive feature of the Lucia Day to-day.

DOPET

Svaren på frågelistan om dopet spänner över en mycket lång tidsperiod, från 1890-talet och fram till våra dagar. Man har skildrat barns och barnbarns dop, ibland också det egna såsom man hört det beskrivas. Inte så litet av äldre dopseder lever kvar, och nya former har vuxit fram och sammanflätats. I de äldre dopskildringarna sker dopet blott få dagar efter födelsen. Modern var då ej återställd och kunde inte närvara, såvida inte dopet skedde i hemmet. I ett svar från Fjällbacka i Bohuslän heter det: "Mamma var ej med i kyrkan. Det ansågs ej passande att en mor gick ut före kyrktagningen." Detta dop skedde 1905, ungefär tio dagar efter barnets födelse. Kyrktagningen har berörts i flera svar. I ett antal uppteckningar kan man finna, att kyrktagning och dop förrättats samtidigt. Modern fick nämligen ej visa sig i kyrkan, förrän hon kyrktagits. Men även sedan man slutat att allmänt tillämpa kyrktagningen, hände det att modern ej var närvarande i kyrkan, då barnet döptes.

Många meddelare berättar om nöddop, som man företog, om barnet verkade svagt och ej såg ut att kunna överleva. Särskilt vanligt var det i Norrland med dess väglösa trakter eller där

man hade långt till präst. Barnmorskan eller lärarinnan anlitades gärna. Dopet stadfästes sedan av prästen.

Platsen för dopet har växlat mellan kyrkan, pastorsexpeditionen och hemmet. Flera svar har påpekat, att det endast var välsituerat folk som förr kallade hem prästen för att förrätta dop. Andra, vars ekonomi inte tillät att de höll dopkalas, lät döpa sina barn på pastorsexpeditionen. Några berättar också att man passade på, när prästen kom för att hålla husförhör och skolavslutning. I och med tillkomsten av förlossningsavdelningar på sjukhusen har dopet i många fall förlagts till dessa, men att döma av uppgifter från de senaste åren har kyrkdopen blivit vanligare.

Ett fåtal uppteckningar, som hänför sig till äldre tid, omtalar stora dopkalas. Uppteckningar om senare dop visar att dopet numera är en angelägenhet endast för familjen, den närmaste släkten eller vänkretsen.

Seden att ha gudmor och gudfar omtalas av många meddelare; den är kanske rentav vanligare i dopskick från senare tid än den var på 1930- och 1940-talen. Hos flera av meddelarna finner man den uppfattningen, att gudföräldraskapet förr var förknippat med mera ansvar och förpliktelser mot barnet och att man därför var noga vid valet av gudföräldrar. Helst valde man ett välsituerat och aktat, gärna barnlöst par. Från Jämtland omtalas seden att ha två par gudföräldrar, storgudmor och storgudfar, respektive lillgudmor och lillgudfar, de senare ett par unga människor. Från Nordsverige berättas att det var vanligt med 2 à 3, ja ända upp till fyra par faddrar. Enligt uppteckningar om äldre dop hörde det till gudmors uppgift att bära fram barnet till dopet. Detta skedde ju så tidigt som möjligt, innan modern ännu var kyrktagen eller återställd efter barnsängen. Det var då nödvändigt, att en annan kvinna tog hand om barnet under dopet. Men många svar visar att gudmor, även sedan gudmodersinstitutionen så småningom mist sin betydelse, varit den som burit fram barnet. Andra berättar att mormor eller farmor ofta anlitats, när inte modern själv burit sitt barn. Först under de senaste åren har det blivit vanligt, att barnen bärs av sina fäder, särskilt vid BB-dop.

För namnvalet anför meddelarna växlande normer. Många uppger att man "kallat igen" barnen efter far- och morföräldrar-

na, så att först farssidans, sedan morssidans namn eller växelvis båda sidornas namn givits barnen. Andra har berättat att det på många håll ansetts olyckligt att uppkalla barn efter döda syskon, likaså har man tyckt att det var att "vänta livet ur gamla", om man gav barn namn efter någon levande person. Ofta har barn uppkallats efter kungahusets medlemmar eller andra personer man sett upp till och beundrat. På senare år är det ibland filmstjärnor och idrottshjältar som inspirerat namnvalet. Ibland har födelsedagen fått ge namnet. Två namn är det vanligaste, tre är dock inte ovanligt.

Mycken vidskepelse var tidigare förknippad med dopet och flera meddelare har påpekat, att så var fallet ännu så sent som i början av 1900-talet, och givit exempel därpå. För att barnet aldrig skulle sakna pengar borde det få en tvåkrona instucken i lindan, och för att det skulle få lätt att läsa borde gudmodern tyst läsa efter prästen under ceremonin. Namnet skulle hållas hemligt tills barnet var döpt, annars blev det lösmynt, dopvattnet skulle slås under en rosenbuske, så fick barnet rosiga kinder, eller under en krusbärsbuske, så att det fick lockigt hår osv.

Barnets dopklädsel är numera rätt uniform, lång vit klänning med band i skärt eller ljusblått och eventuellt en blomma på klänningen. Svaren ger vid handen, att dopmössa sällan förekommer nu för tiden. Äger man inte dopklänning själv, har man nu möjlighet att få låna sådan på BB. Många kyrkor tillhandahåller dopklänningar och sådana kan också hyras i affärer. Enligt tidigare uppgifter var barnets klädsel förr mera varierande. Man hade inte alltid råd till en särskild dopdräkt eller möjlighet att få låna en, man fick ta vad man hade. Utanpå kanske man lindade en vacker schal. Flera ålderdomliga dopdräkter har beskrivits. Från Tyringe i Skåne skriver en meddelare, att hon tycker sig minnas, att ett av hennes småsyskon hade en rödbrun dopklänning av sammet.

Om barnets klädsel tidigare var varierande och nu är ganska mycket av uniform, så är förhållandet det motsatta när det gäller föräldrarnas och gästernas klädsel. De äldre uppgifterna visar att denna förr så gott som alltid var mörk, svart kostym och svart klänning av olika finhetsgrad. Fotografier från senare dop visar

att äldre dopgäster, far- och morföräldrar ännu ofta är mörkklädda, medan barnets föräldrar kan ha ljus kostym, respektive dräkt eller klänning.

Dopgåvorna nu är i stort sett desamma som förekom vid sekelskiftet, en silversked, ett klädesplagg eller en penningsumma. Många nya har givetvis tillkommit, såsom servettring, smycken, silversparbössa.

Man har gett och ger helst något värdebeständigt. Tvåkronan, som gudmodern förr brukade lägga i vaggan eller sticka i barnets linda när hon klädde det för dopet, har nu sin motsvarighet i en betydligt större summa på en bankbok. Eller motsvaras den kanske av den lyckopeng i silver eller guld, som många köper och ger barnen.

Annika Österman

Summary

Baptism

A questionnaire about customs connected with church baptism was sent out in the autumn of 1963 to discover to what extent earlier beliefs and customs, which we are fairly well acquainted with thanks to earlier records, are still alive today. The informants were mainly asked to describe baptisms at which they had themselves been present, or that they had heard about from others who had been present. In the answers there are of course differences as regards place, time, and customs, for the ceremony in church allows different forms. In those parts of the country that are generally conservative, earlier baptismal traditions are kept alive longer. Godparents seem again to be becoming more common, although they are now regarded as no more than witnesses to the baptism. Children are now hardly ever born at home, but are instead born at a maternity home where parents can, if they wish, have their children baptised, and even borrow a baptismal robe. This has, of course, lessened the chances that the old traditions can live on unchanged.

UNDERSÖKNING AV SKÅNSK HERRGÅRDSKULTUR

Högreståndsavdelningens undersökningar har under de senaste tre åren även varit inriktade på att komplettera materialet från Skåne, där tidigare endast sporadiska undersökningar gjorts. En systematisk inventering har påbörjats av alla de skånska herrgårdar, från vilka museet förut saknat material eller endast ägt otillfredsställande sådant. Personlig anknytning till landskapet har i hög grad underlättat detta arbete, som huvudsakligen utförts av undertecknad och fil.kand. Reine Unnerbäck. Sålunda är t.ex. Vittskövle slott och gods en rik kulturhistorisk källa att ösa ur sett från undersökningens alla aspekter: arkitektur, inredningar, möbler, arkiv, traditionsuppteckningar, godsbildning, arbetsmiljö. Dessutom är slottet ett för undersökningens deltagare generöst upplåtet "högkvarter", välplacerat med tanke på att hela Kristianstadtrakten lätt kan nås. Som i allt fältarbete visar det sig vara ovärderligt med personliga relationer, när det gäller att få medgivande att angripa nya mål. Det är ju ofrånkomligt, att man åsamkar en hel del besvär för de berörda gårdarnas innehavare, när man kommer frågvis och vetgirig med kameran i beredskap för minsta vrå av intresse inom- och utomhus. Det är därför synnerligen glädjande att kunna konstatera det stora intresse, den hjälpsamhet och gästfrihet som överallt mött undersökningen. Och inte bara detta att respektive ägare ställer sina hem och sina kunskaper till förfogande, de ger även goda uppslag beträffande undersökningsobjekt i grannskapet eller släktkretsen och förmedlar beredvilligt nya kontakter.

Ännu så länge är det bara en del av Kristianstadtraktens gårdar som besökts, några enstaka i Ystadtrakten samt några kring Landskrona och Hälsingborg. Verkligt grundlig genomforskning med flera dagars arbete på samma ställe kan undersökningen tyvärr endast ägna sig åt i några enstaka fall, såsom Hovdala, Vittskövle och Ovesholm, det sistnämnda i samarbete med landsantikvarien i Kristianstads län Sven E. Noreen. Märkligare ting, som mera ingående undersökts under medverkan av förste intendenten

Erik Andrén, är t.ex. de på senare tid framtagna målade 1600-talstaken på Vrams-Gunnarstorp, de skickligt rengjorda väggmålningarna i matsalen på Knutstorp samt de färgrika franska tapeterna med figurscener på Rydebäck och Hovdala och i villan på Vrams-Gunnarstorp. En liknande fransk tapet men helt i grisaille beklädde en gång Villa Désirée vid Ramlösa brunn, vilken inreddes till drottning Désirée, som gärna vistades vid Ramlösa; denna drottningens villa blev med tiden så fuktskadad, att den ej kunde repareras utan måste rivas, men en del av tapeterna kunde räddas och pryder nu en salong i stora hotellbyggnaden.

Gårdsarkiven försummas givetvis icke vid herrgårdsundersökningar och det händer ju att dessa innehåller ytterst intressanta räkenskaper, som daterar byggnader eller inredningar eller avslöjar namnen på där verksamma konstnärer och hantverkare. Äldre inventarieförteckningar kan ge en fyllig bild av gångna tiders möblering, rumsbenämningar, textilförråd och husgeråd m.m. Arkitekturritningar av största intresse träffar man ibland på liksom äldre kartor, som kan ge bidrag till godsbildningens historia eller bebyggelsens olika faser. Fortifikationsofficerarnas verksamhet som arkitekter även på det civila området har väl sällan lämnat efter sig så rika resultat som den Råberg-Mannerskantzska ritningssamlingen på Värnanäs i Kalmar län, men i släktkretsar i Skåne har majoren friherre Nils Gyllenstierna (1710—1791) från Bjersgård varit verksam på bl.a. sin hustrus fädernegård Hovdala, och friherre Adolf Fredrik Barnekow (1744—1787) från Vittskövle har utfört ett stort antal ritningar både till Vittskövle och övriga Barnekowska gårdar, såsom Sinclairsholm och Sörbytorp, samt till det egna Björnstorp och systern Ulrica Thotts Skabersjö och Roslätt. Talrika är de ritningar, som vid undersökningarna lånats till museet för avfotografering.

Penntecknings och akvareller med motiv från gångna tiders herrgårdsliv har vid flera tillfällen lånats in, även om det hör till sällsyntheterna att träffa på en så omfångsrik samling som den hos de nu bortgångna syskonen Stina och Jochum Beck-Friis på Norra Lindved från deras barndomshem Börringekloster (se Fataburen 1938, sid. 149) och numera förvarad på sistnämnda ställe.

Det är heller inte varje år man träffar på en serie av förut okända Sergelteckningar, vilka fanns inhäftade i en handskrift om Gustaf IV Adolfs resa till S:t Petersburg år 1796, speritningar, riktade mot kungens följeslagare, den allmänt avskydde Gustaf Adolf Reuterholm, och som påträffades i en arkivkista på Trolleholm (publicerade i Bellmansstudier 1954).

På vinden till den yngsta av Hovdala slotts tre längor, uppförd år 1805, påträffades en fullständig gymnastiksal, som Per Henrik Ling själv varit med om att anordna åt den nuvarande ägarens farfars farfar, majoren Casper Ehrenborg. En ribbstol, lodlina, trapets och "häst" finns här, och av gymnastikexperter anses denna gymnastiksal vara den äldsta bevarade i landet. Den har tillkommit under de år, som den 1805 utnämnde fäktmästaren vid akademien i Lund använde sina sommarferier till att göra propaganda för sitt nya gymnastiksystem genom anordnandet av kurser, bl.a. i Malmö och Kristianstad, liksom han även 1810 höll en demonstration på Ljungbyhed inför ett militärt auditorium. Den muntliga traditionen inom familjen Ehrenborg förmäler att farfars farfar och hans bröder var goda vänner med Ling och med förkärlek kommenderade manliga familjemedlemmar och gäster till gymnastik. Flera generationer unga Ehrenborgar har i Hovdalas gymnastiksal trimmats enligt Lings metoder. Men numera ser det ut som om denna detalj jämte allt övrigt av kulturhistoriskt intresse på det herostratiskt ryktbara, som skjutfält exproprierade Hovdala sakta men säkert går sin undergång till mötes, liksom redan trädgården sjunkit ned i djupaste förfall och byggnaderna endast ytterst nödtorftigt underhålles, för så vitt de inte redan ryckts ur sin rätta miljö. På Hovdalas fasta torn, ett av landets märkligaste byggnadsminnen från 1500-talet, som trotsat varje anfall i krigiska tider från både svenskar, danskar och snapphanar, började sten för sten falla för pansarregementets stridsvagnar, som dundrade genom portvalvet. Den gamla ägaren slog larm och riksantikvarieämbetet ingrep med förbud för bandfordon att komma de gamla murarna för nära. Staten är inte alltid den mönstergille vårdaren av våra gamla kulturminnen.

Brita Stjernswärd

Porttornet på Hovdala i Skåne, ett märkligt byggnadsminne från 1500-talet.

Summary

Manor houses in Skåne

Skåne, a Swedish province where there are many manor houses, has for some years been the main field for the museum's researches into life in Swedish manor houses. The buildings and their furnishings have been measured and photographed, notes have been made about their inhabitants' way of life and the conditions under which they work, and records have been searched to trace old inventories and bills incurred during the building. These researches have been made easier by the great interest displayed by the owners, but the author's studies of old records and her interviews have also been easier due to her own family connections within these circles.

The author mentions the interesting discovery of the country's oldest gymnasium, built about 1810 at Hovdala castle by Per Henrik Ling, the founder of Swedish gymnastics, and the discovery of previously unknown plans of many of the manor houses, which have revealed the names of several hitherto unknown architects.

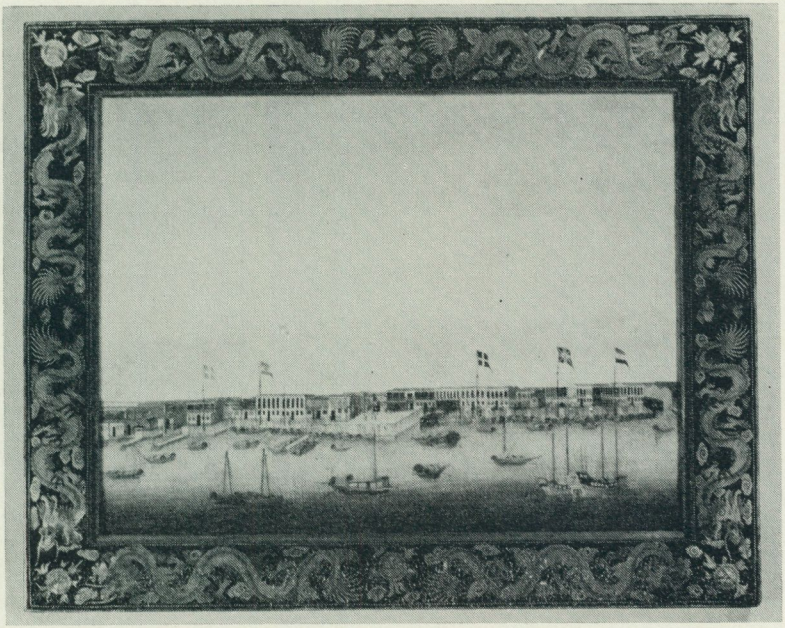

FAKTORIERNA I KANTON

Bilden härovan känns helt säkert igen av mången. Man möter den då och då i skilda varianter. Under en blå himmel ligger i rad en egendomlig husräcka av obestämbart kolonial prägel. Det exotiska draget understryks av de österländska farkosterna i förgrunden, som gör mötet med den svenska flaggan mitt i denna främmande miljö än mera överraskande.

Den internationella flaggparaden är för övrigt intressant. I dag demonstrerar vi titt och tätt vår mellanfolkliga sämja på detta sätt. Men på 1700-talet måste man komma mycket långt bort i världen för att danskar, spanjorer, svenskar, britter och hol-

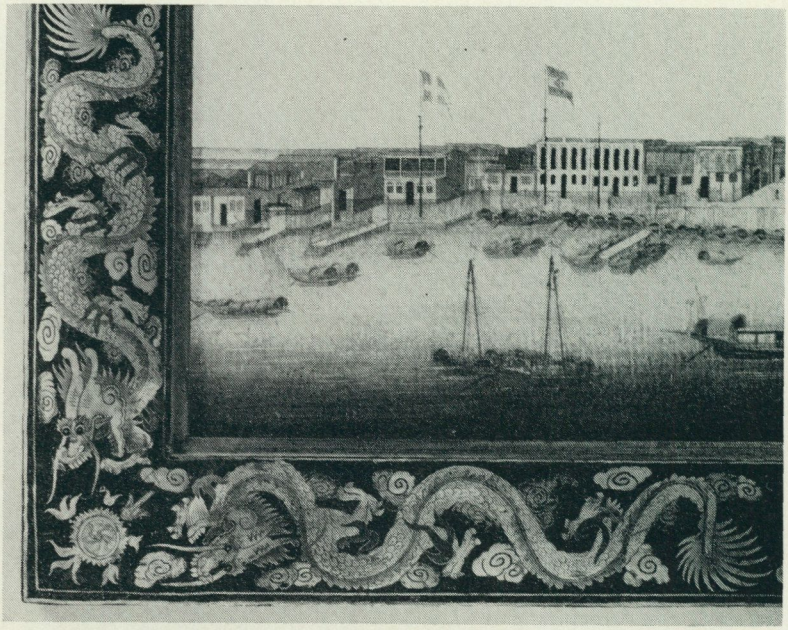

Ramen är ett utsökt kinesiskt lackarbete i svart och guld med drakmotiv.

ländare skulle kunna känna nog mycken sammanhållning för att på detta sätt flagga sida vid sida. Men så är också målningens scen bokstavligen den avlägsnaste och mest främmande som dåtidens européer kunde hamna på. De kinesiska drakarna i guld på den svarta lackramen ger närmare besked. Det är de europeiska faktoribyggnaderna i Kanton som vi ser. Eller med andra ord kontors- och lagerlokalerna inom det inhägnade och strängt bevakade frihamnsområde i Kantons hamn, vilket utgjorde européernas enda fotfäste i Kina. Här gjordes affärerna upp mellan Hong-mandarinernas ombud compradorerna och de europeiska superkargörerna, och här lagrades varorna i väntan på nästa skeppslägenhet. Några skepp syns av naturliga skäl inte i bilden. Farvattnen var grunda för de stora skeppen, som låg för ankar vid ön Wampo en mil utanför Kanton. Alla transporter skedde på de små sampanerna, som förekommer i desto större antal på tavlan.

Utsnitt av Kantontavlan, visande den svenska faktoribyggnaden. Observera den vid den svenska kajgrinden förtöjda slupen med amerikanska flaggan.

Faktorierna låg på smala tomter mellan floden och Faktorigatan. Pehr Osbeck, som besökte Kanton 1751, har givit den mest ingående beskrivningen av det svenska faktoriet som vi har. Det tycks ha bestått av en rad kringbyggda gårdar bakom varandra. Kvarteret omfattade också en liten trädgård, planterad med bambu och pisangträd. En förläggning för matroserna, som var avdelade för den i högsta grad påkallade bevakningen av faktoriet, ingick i anläggningen. Närmast floden reste sig boningshuset, där superkargörerna och deras assistenter bodde. Här var väggarna klädda med kinesiska ristapeter. Möblerna bestod till stor del av kinesiska bambumöbler. Man åt på en altan i andra våningen med utsikt över floden.

Tillvaron i Kanton bjöd på långa dödsäsonger, när upphandlingarna var klara och medan man väntade på nästa skepp. Resorna tog 8 till 10 månader i vardera riktningen och det bör rimligtvis ha blivit en hel del tid över för Ostindiska kompaniets representanter i Kanton. I icke obetydlig utsträckning ägnade man sig av allt att döma trots direktionens stränga förbud åt privata affärer av skilda slag. Men när inte ens sådana sysslor räckte till, bör tiden ha blivit lång. Då återstod möjligheten för de infrusna européerna att slå sig ned för en tid i det portugisiska Macao utanför Kanton, som synes ha varit vida mera präglat av västerlänningarna. Men även livet där hade sina vanskligheter att döma av ett brev från en svensk superkargör till en yngre och oerfaren kollega: För Guds skull låt blifva flickorna i Macao, ty det kommer efter . . . Probatum.

Tavlan är målad i olja på duk. Man bör nog antaga att den är målad av en västerlänning med någon av de välkända kinesiska målningarna med samma motiv som förlaga. Men det är icke helt uteslutet att den tillkommit på ort och ställe. Därpå tyder bl.a. den omisskännligt kinesiska ramen med dess mycket fina lackarbete i guld på svart botten.

Bo Lagercrantz

Summary

The European Trading Emporium in Canton.

Nordiska museet has obtained an oil-painting depicting the European trading emporium outside the walls of Canton, where the Swedish East-India Com-

pany had offices with living quarters and warehouses in the 18th century. The painting gives a clear picture of the strictly confined world where the Europeans had to live under singular conditions and carry on their hazardous trade with the Chinese merchants. Paintings of this kind are not so unusual. This acquisition is painted in oils on canvas, and was thus probably painted by a European. The beautiful frame, however, decorated in gold and black lacquer, is undoubtedly Chinese, which seems to indicate that the picture was painted on the spot.

DALMÅLNINGAR FRÅN HÄRJEDALEN

I september 1962 erbjöds Nordiska museet av Evert Sundien i Lillhärdal att tillvarataga en serie dalmålningar från 1820 i ett av rummen å hemmanet Kyrkbyn 7:7, Lillhärdal. Målningarna måste bort på grund av planerade reparationer. Interiören var känd av museet genom fotografi från omkring 1904, då det härjedalska hemmanet gick under namn av Gamla gästgivaregården. I november 1962 gjordes en undersökning på platsen, då målningssviten i sin helhet fotograferades, och i april följande år uppdrogs åt konservator Arne Bohman, Frösön, att sörja för nedtagningen. Det gällde att först plocka bort ett stort antal pappspik, som hade tjänat att fästa ett pappunderlag för sena tapeter, och sedan försiktigt lossa målningarna från väggen utan att färgen skadades. I brev berättar konservatorn om sina vedermödor vid målningarnas nedtagande. De har i Nordiska museet åsatts inv.nr 265.523—535.

Dalmålningarna, som suttit i den lilla kammaren 1 tr. upp i fd. gästgivaregården, har sitt intresse både genom att vara verk av flera i sin konstart framstående målare och genom de slutsatser man kan dra av deras placering och förekomst.

Fem av dem är ungdomsverk av Kers Erik Jönsson (1802—1851) i Lima by i Leksand. De är alla på papper och av samma storlek, ca 115 × 65 cm, med motiven återgivna i höjdformat. I ordning efter sin ursprungliga placering i kammaren och med början på fönstervägen och sedan medsols återger de följande

motiv: Bebådelsen (endast högra delen med kurbits och signaturen EJS 1820 i behåll), David slår Goliat med slungan, David hugger huvudet av Goliat, Bileams åsna, Kvinnorna vid Kristi grav. Särskilt det tredje och femte motivet kännetecknas av en enkel men originell tolkning. Jätten Goliat ligger utsträckt på marken i hela sin längd, och David i hög hatt svingar sin väldiga sabel för hugget — det är en ovanlig utformning av det gammaltestamentliga motivet, gjord med både humor och elegans. De tre kvinnorna vid Kristi grav kommer i rad efter varandra med sina salvburkar i händerna. Solen på påskdagens morgon "dansar" redan över bergskanten, men stenen är framvältad för gravdörren. Denna är omfattad av dörrfoder och tecknad som en tjärstruken dörr med snedverk av typisk allmogekaraktär.

Största intresset tilldrar sig dock ur konstnärlig synpunkt teckningen av kurbitsen på samtliga målningar. De har alla det smala fotfäste, som utmärker denne dalmålares ungdomsarbeten, och föranleder en datering till 1820 av samtliga hans målningar i Gamla gästgivaregården i Lillhärdal. Om detaljen se utförligare författarens uppsats Tidiga dalmålningar av Kers Erik Jönsson i tidskriften Folk-Liv 1943, sid. 91.

I interiören ingår även — längst t. h. på fönsterväggen — en kunglig ryttare målad av Jufwas Anders Ersson (1757—1834) i Ullvi by i Leksand samt åtta väggfält av olika bredd och längd med enbart kurbitsmålning. På ett av fälten står årtalet för tillkomsten, 1848, men upphovsmannen till dem är en tredje målare, påverkad av dalmåleriet men därför ingalunda i släkt med de båda förstnämnda dalkarlarna utan snarare norrlänning. Hans kurbitser är i färg och teckning av annat slag, grälla och utan den karakteristiska stringens i teckningen som utmärker de genuina dalmålarnas verk vid denna tid. Med tillgång till de äldre dalmålningarna har denne konstnär svarat för kammarens helhetsdekorering 1848. Jag har spårat honom i liknande uppdrag på andra håll i Norrland, så t.ex. i Hamrånge socken i Gästrikland.

Vid lossandet av målningarna från väggen anträffades ytterligare två dalmålningar, verk från 1825 av en fjärde konstnär, en rättvikare. De utgjorde förstklassiga tolkningar av motiven Vingårdsmannen och Tobit, hade vänts mot varandra och klistrats

Två dalmålningar av den unge Kers Erik Jönsson daterade 1820 och anträffade i Gamla gästgivaregården, Kyrkbyn, Lillhärdal, Härjedalen. Den t. v., varav endast det avbildade stycket återstår, har återgivit Marias bebådelse av ängeln (Luk. 1), den andra visar David och Goliat (1 Sam. 17).

samman samt fastgjorts med bildsidan mot väggen för att utgöra underlag för målningarna 1848.

Från samma år 1820 finns sju målningar av Kers Erik Jönsson i en större interiör i Halvarsgårdarna i Sellnäs, Stora Tuna socken i Dalarna, tillsammans med lika många av en äldre leksandsmålare Erik Andersson i Ullvi. Denna en gång så ståtliga interiör är numera demolerad och de enskilda väggfälten spridda på olika ägare. Även från andra delar av Dalarna finns målningar av Kers Erik Jönsson från år 1820. Förhållandet belyser dalmålningens egenskap av att redan vid denna tid vara en handelsvara. Ett "nedslag" av en dalmålning av en viss konstnär kan därför icke utan vidare tagas till intäkt för att han personligen varit på platsen och där utfört sitt verk. När konstarten under 1800-talets förra hälft blir känd och uppskattad runtomkring i Dalarna och grannlandskapen, utlöser detta även en ökad aktivitet *hemma* i målarstugorna. Dalmålningarna var behändiga ting att i rullar föra med sig på arbetsvandringarna, och den som saluhöll dem behövde ingalunda vara identisk med tillverkaren.

Svante Svärdström

Summary

Dalecarlian Paintings from Härjedalen.

Last year the Nordiska museet collected a number of Dalecarlian paintings from the village near the church of Lillhärdal. Five of them are early works with biblical motifs by Kers Erik Jönsson, painted in 1820, two are the works of an anonymous painter from Rättvik, painted in 1825, while one, depicting a royal horseman, was painted by Jufwas Anders Ersson († 1834). A fourth painter — possibly not from Dalecarlia — who had access to these paintings, decorated eight wall-panels with stylized floral urns in 1848. The author draws attention to the fact that paintings by Kers Erik Jönsson dated 1820 are found in many places, which confirms his opinion that many painters from Dalecarlia painted in their own homes, and that they, or other persons peddled these paintings to the farmers in whose houses they have been found today.

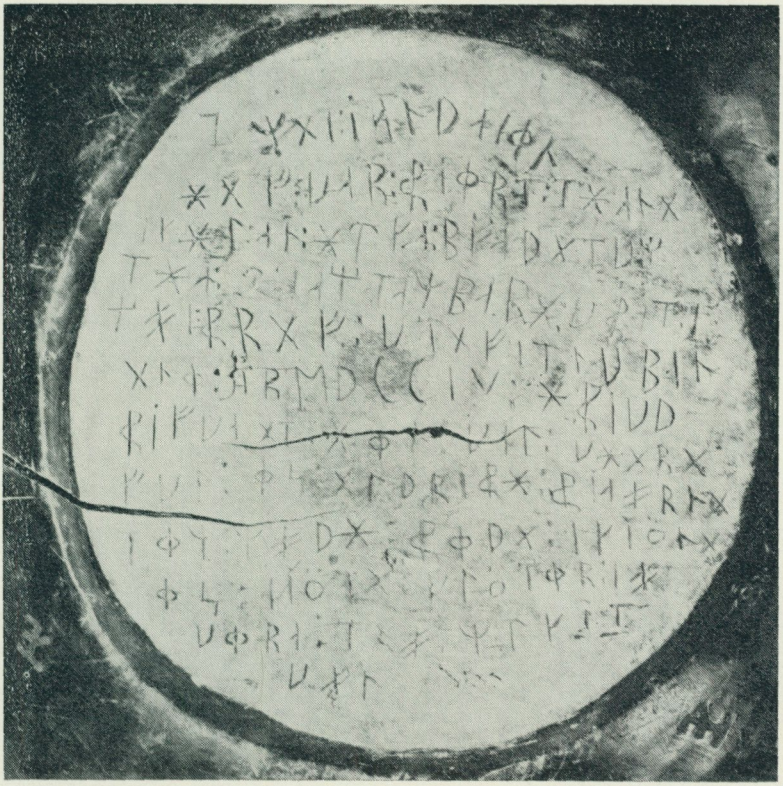

EN SKÅL FÖR "GODA, SKÖNA OCH SÖTA FLÖTOR"

När Artur Hazelius i Nordiska museets emblem satte in bilden av en runsten, valde han ett föremål, som bättre än något annat för internationell publik uttrycker svensk kultur och tradition. Idag är runorna en död skrift. Men på Hazelius tid, ja för bara ett halvsekel sedan, kunde man på sina håll i Ovansiljans bygder ännu skriva och tyda de fäderneärvda, germanska skrivtecknen. De flesta av vårt lands ca 3.500 runinskrifter tillhör annars vikingatiden, ett fåtal är äldre, och en del är medeltida. Av dalska

runinskrifter känner man ca 200. De sträcker sig i tiden från början av 1600-talet och tre århundraden framåt. Nästan undantagslöst är de ristade i trä, på stockar i lador och härbren och på enkla husgeråd.

Ett högvärdigt exempel är den som gåva överlämnade mjölkskålen från Älvdalen, som på 1930-talet såldes från en gård i Näsets by och nu, efter att ett par gånger ha bytt ägare, fått en tryggad förvaringsplats.

Skålen är skuren för hand ur ett stycke björk. Diametern är 39 cm, höjden 10 cm. På utsidan finns flera ägarmärken, såväl bokstäver som bomärken, skurna och stämplade, men ägarna har icke kunnat identifieras. På den plana stödbottnen, 21 cm i diameter, står den långa runinskriften ristad:

ᚠᚷᛁ:ᛁᛁᚾᛏᚭᛁᚢᚾ|ᚼᚷᚠᚹᚭᛁᚱ:ᚱᛁᚢᚱᛏ:ᛏᚼᛁᚾᚷ|ᛁᚴᚼᚾ:ᛁᚾ:ᚼᛏᚴᛁ:ᛒᚴᛁ
mas iendeson hafver giort thena skål en hyke bye

ᚦᚷᛏᚢᚠ|ᛏᚼᛁᚾ:ᛩ:ᛁᛁᚠᛏᛁᚠᛒᚭᛁᚱᚼ:ᚢᚱᛁᛏ:ᛁ:|ᚠᚾᛁ:ᚱᚱᚷᚠ:ᚢᛏᚷᚠ:
datum thẽn 9 septemberh ugit i päs graf utaf

ᛁᛏᛁᚢᛒᚭᚾ|ᚷᚾᚢ:ÅR MDCCIV:ᚼ:ᚱᛁᚢᚦ|ᚱᛁᚠᚢᛁ:ᚷᛏ:ᚼᚢᚾ|:ᚢᛁᚾ:
st-uben ano år MDCCIV å giud gifve at hon vil

ᚢᚼᚷᚱᚷ|ᚠᚢᚾ:ᚢᛋ:ᚷᚾᚦᚱᛁᚱᚼ:ᚱᛁᛁᚾᚱᚾᚷ|ᛏᚢᚠ:ᚠᚾᚦᚼ:ᚱᚢᚦᚷ:
våara ful oc aldrigh gieärna tom mädh goda

ᛁᚴᛁᛟᚾᚷ|ᚢᛋ:ᛁᛁᛟᛏᚷ:ᚠᚾᛟᛏᚢᚱ:ᛁᚾ|ᚢᚢᚱᛁ:ᛏᚼᚾ:ᚠᛏᚴᛁᛏ|ᚢᚾᚾ
skiöna oc siöta flötor sä vore thä mykit väl

På nusvenska:
Mats Hindersson har gjort denna skålen. Hykie by datum den 9 september — (han har) huggit (den) i Persgrav utav stubben — anno år 1704. Å, Gud give, att den skall vara full och aldrig gärna tom med goda, sköna och söta flötor. Sedan vore det mycket väl.

Språket i inskriften är i huvudsak rikssvenska, vilket är anmärkningsvärt. Några detaljer i ordval och stavning röjer emel-

lertid upphovsmannen som älvdaling. Dennes eget bygdemål skiljer sig nämligen genom ålderdomlighet och särdrag i så hög grad från rikskspråket, att man än idag med fog kan tala om tvåspråkighet. Ett sådant ord är flötor, ristarens försök att på rikssvenska uttrycka älvdalsdialektens fläter, grädde, egentligen det som flyter.

Ortnamnen är välbekanta. Hykie, i folkmun Åik, är ett fäbodställe, som ligger 1 mil NO om Älvdalens kyrka vid vägen mot Hykiebergets krön. Berget är vida berömt för sin naturskönhet och rika flora och i vetenskapligt syfte besökt av många kända naturforskare, däribland Linné. Hykie brukades för bara ett tjugutal år sedan av sammanlagt nio hushåll, vart och ett med sin gård. De många små gårdarna torde vara förklaringen till ristarens benämning by. För fem år sedan höll endast två hushåll boskap i Hykie, som alltså nu i snabb takt med den moderna turismen ändrar struktur. 1 km österut ligger Persgrav, sänkan utmed Persbäcken. Där har alltså Mats Hindersson tagit till vara den vresiga stubben, som gav ämne till hans skål, en höstdag för 260 år sedan.

Skålens proveniens är sålunda genom inskriften klar, men vem var Mats Hindersson? I allmänhet förblir runinskrifternas upphovsmän anonyma eller blott och bart signaturer. Av de tre män med namnet Mats Hindersson, som enligt kyrkböckerna levde i Älvdalen 1704, är det troligast, att Hykieristaren är identisk med Mats Hindersson i Klitten (1670—1731). Klitten är Älvdalens till storleken tredje by, belägen 3 km V om Hykie utefter vägen från kyrkbyn mot Hykieberget. År 1704 var Mats Hindersson i Klitten 34 år, hade hustru och fyra barn. Hans eftermäle lever icke kvar i bygden. Men hur svaga konturerna till hans liv än kan synas har han med sin enkla mjölkskål skänkt eftervärlden ett vältaligt vittnesbörd om runornas livskraft ännu århundraden efter det att den latinska bokstavsskriften nått vårt land och blivit det suveräna hjälpmedlet att bevara våra tankar.

För den som mera i detalj är intresserad av "Runskålen från Hykie" hänvisas till författarens uppsats med detta namn i Filologiskt arkiv 7, 1959.

Elisabeth Svärdström

Zusammenfassung

Ein Milchgefäss mit Runeninschrift.

Ein Milchgefäss aus Holz von Älvdalen in Dalekarlien trägt auf der Unterseite des Bodens eine Runeninschrift, die in der Übersetzung lautet: "Mats Hindersson hat diese Schüssel gemacht. Hykie-Dorf datum am 9. September — (er hat sie) in Persgrav aus dem Wurzelstock gehauen — anno Jahr 1704. Oh, gäbe Gott, dass sie gefüllt sein wird, und am liebsten niemals leer, von gutem, schönem und süssem Rahm! Dann wäre das sehr gut."

Die Provenienz des Gefässes geht aus der Inschrift klar hervor. Hykie ist eine Sennerei, 10 km nordöstlich von der Kirche belegen, und Persgrav ist der Name einer Senkung am Persbach 1 km östlich von Hykie. Der Urheber der Schüssel sowie der Inschrift ist wahrscheinlich identisch mit Mats Hindersson (1670—1731) in Klitten, einem der grössten Dörfer der Gemeinde, 3 km westlich von Hykie.

Man kennt heutzutage etwa zweihundert Runeninschriften aus Nord-Dalekarlien vom Anfang des 17. Jahrhunderts bis zum Ende des 19. Jahrhunderts. Unter diesen ist die Hykie-Inschrift zweifellos eine der bemerkenswertesten, ein beredtes Zeugnis von der Lebenskraft der Runen, noch viele Jahrhunderte nachdem das lateinische Alphabet auch in der nordischen Schrift vorherrschend wurde.

Die Runenschrift der Schüssel, die die Verfasserin dem Museum geschenkt hat, wurde von ihr in *Filologiskt arkiv* 7 (hrsg. 1959 von Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien) besonders behandelt.

EN ANNORLUNDA DALAHÄST

Hästen är ett vanligt motiv i folkkonsten. Den har ofta förekommit som dekorativt blickfång på väggmålningar. Dessutom har bruket att tälja hästar i trä varit en vanlig fritidssysselsättning. Dessa trähästar var oftast avsedda som leksaker och var därför robusta och ej alltid målade.

Den i vår tid så kända dalahästen härstammar ursprungligen från byarna kring Mora. Man kan spåra de tidigaste hästtillverkarna tillbaka till 1840-talet, men troligt är att hästar av denna typ är ännu äldre. Tillverkningen började som en bisysselsättning men fick mot slutet av 1800-talet mer karaktären av hemindustri. Det var speciellt några familjer i Vattnäs by som ägnade sig åt att framställa hästar. I ett flertal gårdar täljdes de och såldes sedan till en familj, som ombesörjde målningen och försäljningen.

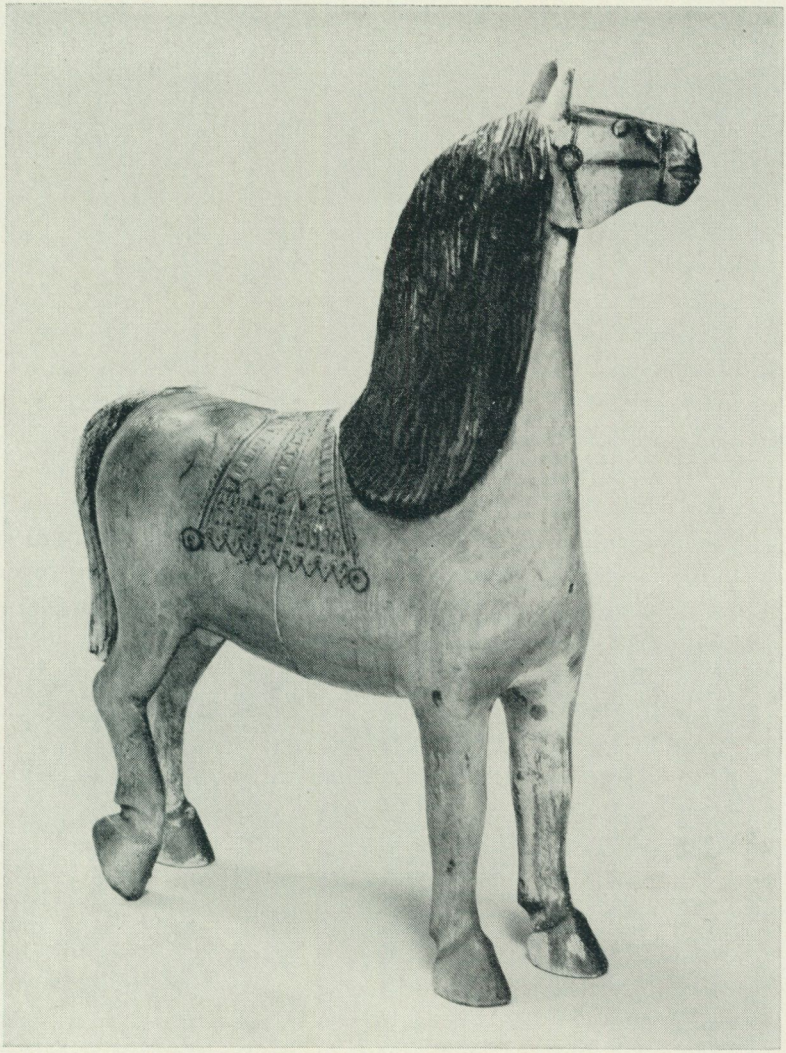

Det faller sig rätt naturligt, att handikappade personer ofta sysslar med träsnideri. Det stora flertalet av dessa snidare har naturligtvis förblivit anonyma, men namnen på ett fåtal skickliga har bevarats till eftervärlden dels genom karakteristiska kännetecken, dels genom signaturer.

Genom förvärv av en trähäst, signerad O. Persson, Orsa, har museet fått prov på en av dessa skickliga träkonstnärers alster. Denne Olof Persson, även kallad Jemt-Olle, föddes 1871 i Maggås by i Orsa. Han verkade där som skomakare. Han flyttade senare till Holens by, och man finner honom där på 1920-talet med yrkesbeteckningen träsnidare. År 1937 kom han till Rättvik, där han stannade till sin död 1947. Han var svårt invalidiserad redan från födseln, varför stillasittande sysselsättning blev nödvändig för honom. Han har omvittnats som ett stort original. Hans hälsningsord, när någon kom på besök, lär ha varit: "Finns det något vackrare på jorden än en gul häst med röd man". Hans skulpturer visar också den kärlek han kände för hästar. I dem finns ingen stereotyp djurframställning, utan man finner en individuell karaktär i varje skulptur. Hans smäckra hästar med vackert utformade huvuden hart ofta ett fram- eller bakben graciöst upplyft.

Den häst som museet förvärvat är 23 cm hög och 15 cm lång och gjord av björk. På ryggen har den ett sirligt ristat täcke. Ytan är glansig och mycket fint polerad. Spår av vit färg, som ej verkar ursprunglig, förekommer fläckvis. Hans träfigurer brukar sällan vara målade, utan han föredrog träets naturliga färg. Han arbetade företrädesvis i björk, som han innan bearbetningen påbörjades värmde i ugn för att få det mer lätthanterligt.

Jemt-Olle var enstöring och mycket sparsam. För att förtjäna litet mer på sitt snideri började han serietillverkning av de första stadierna. Han tillverkade även tuppar och skedar och andra nyttoföremål, som han kunde få avsättning för hos Rättviks hemslöjd och hos intresserade turister.

Det lär ha funnits närmare 700 ämnen till hästar, när han dog. Dessa avslutades och försåldes genom hemslöjden. Nordiska museet har fått ett sådant ämne av konstnären Sigurd Bernholm, Rättvik, som även stått till tjänst med upplysningar om denne originelle och skicklige självlärde träsnidare.

Träsnidaren Olof Persson, kallad Jemt-Olle, utanför sin verkstad i Holens by i Orsa.

Jemt-Olles hästar har ingen likhet med den traditionella dalahästen, som är ett stelbent djur med färgglad dekor. Detta är ju märkligt, då han under sin tid i Orsa och senare i Rättvik måste varit medveten om morahästarnas popularitet. Han har inte varit intresserad av att konkurrera med denna leksaksbetonade trähäst utan medvetet gått in för att skulptera naturtroget. Han har sökt fånga det sköna hos hästen, och han har lyckats att ge varje häst en individuell utformning trots att han serietillverkade ämnena.

Ann Resare

Summary

A different type of a Wooden Horse.
A toy horse with straight legs, painted in gay colours, has become a world-famous souvenir from Dalecarlia (Dalarna). The skilled craftsmen of the district have also carved horses in other shapes. This year the museum has added to its collection a horse of original design made by O. Persson (1871—1947) from Orsa, whose horses were usually unpainted. A wooden block, mass produced for the production of this type of horse, has also been added to the collection.

EN DALSK SKINNSÄCK

"Främst gick en kvinna med slekepåsen, och efter henne kom den där stora, stora kohopen, och sedan kom 'smalen' (får och getter). Där bakom kom buförsfolket med tunga 'bögar' (skinnsäckar), så att de gingo krokiga. Och sist kommo karlarna med de klövjade hästarna."

Så berättar Lars Levander i Älvdalskt arbetsliv om en buföring. Vandringen till fäboden var ofta tung och besvärlig, och man måste föra med sig en stor mängd föremål. Det krävdes därför dels starka och dels smidiga don att bära i. Här var skinnsäcken eller bögen, som den kallades i övre Dalarna, oöverträffad. Dessa säckar kunde också användas vid klövjning. De sammanbands då parvis medelst en rem trädd genom öglor i säckarnas överkanter.

Tack vare sin praktiska form kom bögen att användas långt utanför fäbodfolkets krets. Många är uppgifterna om att dalkarlar-

na på sina arbetsvandringar och handelsfärder fört med sig sina tillhörigheter i en bög. Ett bevis för att även andra samhällsgrupper upptagit detta föremål är den skinnsäck Nordiska museet nu som gåva erhållit av fru Lilly von Hillern-Flinsch i Stockholm. Säcken har använts av hennes far, Carl Gustaf Wilhelm Pettersson, jägmästare i Särna på 1880-talet. Säcken är förmodligen också tillverkad i Särna vid denna tid. Jägmästare Pettersson utförde under sin tid i Västerdalarna omfattande karteringsarbeten, som krävde en relativt stor utrustning under arbetena ute i fält. Detta kan vara anledningen till att hans skinnsäck gjorts något bredare än den gängse typen i dessa trakter. Den är försedd med kraftigt lock med rem, ögla i överkanten och två axelremmar, allt tillverkat av kohud. En i detta fall betydelsefull egenskap hos skinnsäcken var att den är så gott som vattentät. Vanligtvis använde skogsfolk i dessa trakter vid denna tid näverkontar. Dessa förmådde dock inte hålla tätt mot snö och kraftigt regn. Jägmästare Pettersson sökte därför finna ett bättre skydd åt kartor och handlingar för

sina fältarbeten i Särna. Detta fann han i den allmogeform av skinnsäck, som Nordiska museet nu erhållit som gåva.

Ingemar Liman

Zusammenfassung

Ein dalekarlischer Ledersack

Der Ledersack zum Tragen oder für den Transport auf dem Pferderücken wurde von der Bevölkerung in Ober-Dalekarlien beim Umzug nach oder von den Sennhütten, sowie auf Handelsreisen und Saisonarbeiten in anderen Teilen des Landes benutzt. Der hier abgebildete, im vergangenen Jahr dem Museum als Gabe überlassene Ledersack, wurde für einen Oberförster angefertigt, der in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts umfangreiche kartographische Arbeiten in den Wäldern von Särna ausführte. Er hatte herausgefunden, dass dieser der Bauernkultur zugehörige Gegenstand praktisch war, um während seiner Tätigkeit im Freien Karten und Papiere darin zu verwahren, da nämlich der Ledersack so gut wie wasserdicht ist. "Gehobenes Kulturgut"!

SKIDOR OCH SPJUT

"Spiro" var en rik renägare, som under 1800-talets senare del flyttade med sin hjord i norra Arjeplog. Arvet av silverprydda bälten och kragar samt flera tusen silverkronor gömdes undan i fjälltrakten vid två tillfällen och sägs ännu vara ohittat.

En av dem som sökt "Spiros silverskatt" är Lars Persson, känd under namnet Skerfa-Lars bl.a. som en framstående jägare (bild 1). I 21-årsåldern, det var omkring 1908, var han "lappdräng" åt Per Andersson Spuot i Stenudden och skötte dennes renar på fjället Barturte. Vid ett tillfälle passade han då på att ensam söka efter skatten bland stenblocken på sydsidan av bergstoppen Salvo (som på bild 2 ses från byn Västerfjäll i öster). I stället fann han några skidor "som var mycket krusade" inne i en stor sten.

Endast ett fåtal andra från orten tycks därefter ha besökt denna "skidgömma", innan den undersöktes den 26 oktober 1963 av författaren och Oskar Rankvist (Spuot) från Västerfjäll. Stenen (vid mitten på bild 3 med Salvo i bakgrunden) är mer än manshög och omkring 4,5 meter i fyrkant. Den har en mansbred genomgående spricka, som täckts av ett 20-tal flata stenar, och har den största öppningen åt sydväst. På marken framför "ingången"

1. *Samen, renskötaren och jägaren Lars Persson, känd i Lappmarken under namnet Skerfa-Lars, f. 1887.*

låg resterna av en skidkälke. På baksidan ett stycke in i sprickan fanns ett par grova bitar av renhorn, troligen ämnen till bl.a. knivslidor, samt ett par buteljer, den ena med beck och hö för skor. Huvuddelen av sprickan uppfylldes av fem långa, breda skidor i en trave, som lutade inåt. — Höstens första snö började falla, när fynden bars ner till älven.

Skidorna är alla udda ifråga om form, storlek och dekor. Tre av dem är ovanligt rikt ornerade med inristade mönster över större delen av ovansidan. Här avbildas några detaljer från en av skidorna, vilken liksom de andra är gjord av björk men som hör till de mindre i gruppen (245 cm lång, 8,5 cm bred) och har ett hål i bakänden för att vid behov lätt kunna släpas med i en klövjerajd. Dekoren bakom fotstödet består av fält med rutmöns-

2.

3.

4.

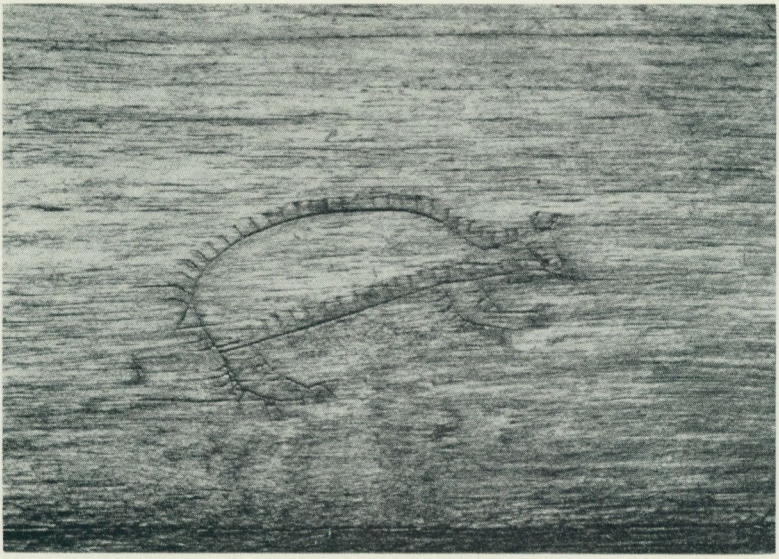

5.

ter och andra geometriska motiv. Främre delen har bl.a. fält med flätmönster, växtranka och renhorn samt en jaktscen, där en lappman stående sticker ett spjut i huvudet på en järv eller en björn (bild 4), medan en annan järv eller björn springer undan (bild 5).

Årtalet 1894 är inristat på en av skidorna, initialerna E.A. på en annan, och SAS på ett av renhornstyckena. Hittills kända fakta, däribland skidornas former och mönsterkaraktär, innebär sannolikt att fyndet stammar från Barturtenomader, icke från de bofasta samerna vid Tjeggelvas. Det är möjligt att skidorna tillhört den yngre Spiro — som sist gömde undan silverarvet och hade en piga, som blev vansinnig av skräck, när hon skulle avslöja stället efter hans död.

Vår äldste sagesman, Skerfa-Lars, har dödat många järvar, en del med sin spjutskidstav. En gång började han en sådan skidjakt vid Suddomsuoloi, en halvmil sydöst om Salvo, rände upp och stack järven vid Ballek. Hans yngre broder, Johan Abram, vann Vasaloppet 1929. Deras far Per Larsson Gimmon var först nomad, sedan nybyggare.

Ett lapskt björnspjut ingår i årets förvärv till de lapska samlingarna. Det är ovanligt väl gjort — har ett 190 cm långt skaft av björk, 26 cm lång spets av stål med rombiskt tvärsnitt, kopparhylsa fäst vid skaftets framände genom ringar och fyra små 9-formade kilar av mässing samt bakänden skodd med hylsa och kort kilformad spets av järn. Spjutet skänktes av professor emeritus Sven Ekman i Uppsala, som 1910 utgav sitt stora arbete "Norrlands jakt och fiske". *Bo Sommarström*

Zusammenfassung.

Ski und Speer.

Aus einem geborstenen Steinblock auf der Südseite des Berggipfels Salvo (Abbildungen 2—3) führte der Verfasser im Herbst 1963, nach einem Hinweis des Lappländers Skerfa-Lars (Abbildung 1), einige Schneeschuhe mit ungewöhnlich reicher, eingeschnitzter Verzierung mit sich, um sie in die lappländischen Sammlungen des Museums einverleiben zu können. Die Schneeschuhe sind nicht besonders alt; einer ist mit der Jahreszahl 1894 versehen. — Ein anderer Erwerb des Jahres ist ein für die Bärenjagd bestimmter, lappländischer Speer, welcher dem Museum von dem in diesem Jahre in hohem Alter verstorbenen Zoologen Sven Ekman überlassen wurde. Dieser hatte grosse ethnographische Interessen, was u.a. aus seiner 1910 herausgegebenen Arbeit über Jagd und Fischfang in Nordschweden hervorgeht.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1963

Såsom omnämnts i föregående årsberättelse träffades den 13 mars 1963 efter en utredning av Kungl. Statskontoret ett avtal mellan staten, Stockholms stad och museet om bildande av två särskilda stiftelser, den ena för Nordiska museet med tillhörande avdelningar, den andra för Skansen. Staten skall enligt avtalet helt finansiera Stiftelsen Nordiska museets driftsutgifter samt avlasta vissa av stiftelsens skulder, varjämte staten och staden tillsammans tillföra Stiftelsen Skansen erforderligt rörelsekapital. Sedan riksdagen den 29 maj 1963 godkänt detta avtal, trädde det i kraft den 1 juli 1963.

Enligt avtalet och stadgarna för de båda stiftelserna skall verksamheten i huvudsak fortgå som hittills, ehuru under ledning av två skilda styrelser (om dessas sammansättning se s. 297 f.).

Mellan de båda stiftelserna har en överenskommelse träffats rörande det kulturella och vetenskapliga samarbetet. Av denna framgår att de båda stiftelserna skola verka i nära samarbete främst beträffande

1 komplettering och vetenskaplig bearbetning och belysning av det kulturhistoriska byggnadsbeståndet på Skansen;
2 insamling samt vetenskaplig bearbetning av kulturhistoriska föremål med anknytning till byggnadsbeståndet;
3 anordnande av utställningar med kulturhistorisk karaktär;
4 undervisnings- och upplysningsverksamhet.

Nordiska museet deponerar på Skansen museet tillhöriga eller av museet i deposition mottagna kulturhistoriska föremål, böcker och arkivalier, som nu befinna sig i de kulturhistoriska byggnaderna på Skansen med rätt att utbyta dem mot andra i museet inventarieförda samlingsobjekt eller kopior av sådana, och stiftelsen

Skansen äger även i framtiden rätt att ur museets samlingar erhålla föremål i deposition för inredande av nya kulturhistoriska byggnader.

Nordiska museet och Skansen skola ömsesidigt ställa till varandras förfogande den vetenskapliga och övriga expertis som kan komma i fråga. Årsboken Fataburen skall fortfarande utgöra ett gemensamt organ för museet och Skansen samt utgivas av Nordiska museet.

I det följande redogöres i korthet för vad som uträttats inom olika avdelningar av museet och Skansen under året.

Allmogeavdelningen

Verksamheten har i ovanligt hög grad karakteriserats av ett intimt samarbete med in- och utländska institutioner och organisationer, vilket bl.a. yttrat sig i en rad tillfälliga utställningar, huvudsakligen kring temat folklig konst.

Av pågående utställningsarbeten på längre sikt kan särskilt framhållas det som med hjälp av bl.a. stora modeller kommer att visa gårdar, byar och samfundsliv från olika delar av Sverige.

Liksom närmast föregående år har det varit nödvändigt att upprätthålla en jourtjänst för avdelningens tjänstemän för att kunna möta den alltmera omfattande individuella rådsökningen från den stora allmänhetens sida.

En del ombyggnader och omdisponeringar av avdelningens magasin har ägt rum; främst ha dessa berört magasin nr 9, som uppordnats efter nya principer.

Liksom föregående år ha även under 1963 en del förvärv i samband med tillfälliga utställningar ägt rum. I samband med utställningen "Laggat" förvärvades sålunda en del hemslöjdsalster, dels sådana som direkt kommo till användning vid utställningen, dels ett flertal smidda föremål avsedda för en kommande utställning rörande smide. Bland övriga förvärv under året kan noteras en gåva från fru Lisa Bremberg, Enskede, bestående av fem sydsvenska bonadsmålningar, vidare bössor och diverse andra föremål hörande till jakten från greve Percy Ha-

milton, Stockholm, samt från kamrer Lars Ödman, Näsbypark. Från antikvarie Elisabeth Svärdström, Stockholm, har museet som gåva erhållit en träskål med runor (se s. 215). En synnerligen intressant rumsinteriör bestående av 13 bonadsmålningar har som gåva överlämnats av herr Evert Sundien, Lillhärdal (se s. 211). Vidare har fru Lilly von Hillern-Flinsch skänkt en ränsel av skinn från övre Dalarna (se s. 222). Museet har även från Dalarna lyckats förvärva en trähäst, tillverkad av träsnidaren Jemt-Olle Persson (se s. 218).

Av textilier har genom Nordiska museets Vänner förvärvats en förnämlig rya från Åland. Den utgör ett utmärkt jämförelsematerial till de svenska ryorna från Roslagen. Vidare har inköpts en nästan 11 meter lång sydsvensk drätt, den längsta museet har i sin ägo. Dessutom visar denna ett tuppmotiv som tidigare ej varit känt. En samling inredningstextilier, bl.a. av sängutrustning, samt pappersmönster till diverse plagg tillhörande leksandsdräkten, allt tillverkat av Hanses Anna Olsson, har förvärvats.

Inom den lapska sektionen ha gåvor inkommit från bl.a. skriftställaren Alfhild Axelsson, Piteå, herr S.A. Borger, Stockholm och professor emeritus Sven Ekman, Uppsala (ett björnspjut, se s. 224) samt från bröderna Oskar, Anton, Sven och Halvar Ranqvist i Arjeplog. Från de sistnämndas hemtrakt medförde till museet intendenten Sommarström i oktober en föremålssamling bestående av bl.a. fem skidor, av vilka särskilt tre äro rikt dekorerade (se s. 223). Bland inköpen kunna nämnas en mjölkskopa, helt eller delvis av rottågor tillverkade nät, fiskkasse m.m. Vidare en pumpdrillborr, speciellt avsedd för hornarbeten, ett bokfodral av trä samt en bärram med axelstödkäpp. Ett relativt stort antal lapska slöjdalster har liksom föregående år förvärvats, det mesta i samband med utställningen Sameslöjd på Skansen. Bland nybildningarna märkas slipsar, hårspänne, berlocker, broscher, manschettknappar m.m., allt utfört i traditionellt lapskt material och traditionell stil. En del av detta nutida material ingår i USA-utställningen Swedish Folk Art vid sidan av äldre lapska föremål.

Till det lapska arkivet ha gåvor överlämnats av fröken Märta

Berg, lektor Filip Hultblad, fil.dr Ernst Manker och fru Sigrid Unnes-Stubbendorff.

Allmogeavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Eskeröd. Den lapska sektionen har förestått av intendenten Sommarström. Övriga tjänstemän vid avdelningen ha varit intendenten Biörnstad, som dock varit helt tjänstledig från avdelningen fram till 1 november med anledning av förordnande som museets sekreterare resp. byrådirektör vid museet (fr.o.m. den 1 juli). Vidare ha vid avdelningen tjänstgjort intendenten Wintzell, amanuensen Bergengren (sedan den 15 juni med tjänstgöringen förlagd till Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens museum) och amanuensen Resare (från den 18 november tjänstledig för enskilda angelägenheter). Inom avdelningen ha dessutom tjänstgjort fil.kand. Lillemor Larsson (1 mars—30 juni), fil.lic. Skans Torsten Nilsson (från den 1 juni) samt fil.kand. Ingemar Liman (från den 16 augusti). Vid avdelningens modellverkstad har preparator Hedblom varit sysselsatt.

Högreståndsavdelningen

Förvärven under året domineras ur kvantitativ synpunkt av föremål från 1800-talets borgerliga samhällsskikt. Upplösandet av äldre stockholmshem efter dödsfall och husrivningar spelar härvidlag en avgörande roll. Ett flertal föremål av såväl allmänt kulturhistoriskt intresse som hög kvalitet har dock förvärvats även från tidigare epoker. Ur årets accession redovisas här ett urval.

1500-talet får bland årets förvärv representeras av en icke helt ovanlig sengotisk ringtyp av delvis förgyllt silver. Skenan är på den breda ovansidan prydd med en kalvariegrupp i gjutet, genombrutet arbete.

Från landshövding A. Rodhe har mottagits bl.a. något så sällsynt som ett linneörngott från 1600-talet. Det är prytt med ett mycket rikt och välgjort broderi i platt- och knutsöm. — Till 1622 daterar sig ett i relief rikt dekorerat skåp, sannolikt förfärdigat av en sydskandinavisk träbildhuggare. De friska färgerna på fruktknippena och hermernas kinder äro synnerligen

väl bevarade. Skåpet är en gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner.

Textilsamlingarna ha vidare berikats med ett dussin damastservetter i mycket gott skick från 1700-talets förra del, vilka utgöra en gåva av generalskan Chr. Kolmodin, f. Leijonhufvud. Framlidna änkefru Agda Lychou och fröken Annie Lychou ha testamentariskt överlämnat ett antal möbler och prydnadsföremål, bland vilka särskilt märkes ett litet självporträtt i vax av Johan Tobias Sergel samt ett porträtt i olja av prinsessan Hedvig Sophia, Karl XII:s syster. — Ett antal representativa delar ur en av släkten Grill i Kina beställd vapenservis av porslin ha skänkts av direktör Claes Grill, Kungsbacka. — Genom förvärvet av 6 knivar från 1700-talets senare hälft med skaft av pressat silver ha samlingarna tillförts goda exempel på en av tidens serietillverkningar. — Nordiska museets Vänner ha vidare överlämnat ett runt och ett ovalt "mjölkfat" av fajans, signerade Rörstrand 1744 respektive 1757. De härstamma från Tureholm i Södermanland och ha en dekor i blått och vitt anspelande på laggkärl. — Fru Sigrid Bäckström har till textilsamlingarna skänkt ett barntäcke från 1700-talets mitt. — En oljemålning av god kvalitet, föreställande de europeiska handelsfaktorierna i Kanton och försedd med en kinesisk lackram ingår bland Vännernas gåvor för året. Tavlan beskrives närmare på s. 207.

1800-talet företrädes bl.a. av ett par gracila, cirkelformade guldörhängen med pärlor, utförda av Johan Daniel Blomsterwall, mästare i Göteborg 1810—1841. — Kungl. Husgerådskammaren har överlämnat ett skrivbordsgarnityr från seklets början, som använts i ett gästrum på Stockholms slott. Det består av fat, bläckhorn och sanddosa med dekor av murgröneslingor. — Stockholms sista urmakeri, det traditionsrika G.W. Linderoths Urmakeri AB på Drottninggatan upphörde under året med sin verksamhet som självständig firma. Museet fick strax före utrymningen av verkstaden tillfälle att tillvaratagа diverse redskap, ritningar och mallar samt ett stort skyltur, som prytt fasaden mot Drottninggatan. — Genom förvärvet av ett väggur med förgylld dekor av grenar har samlingen av föremål i den s. k. flamandska stilen från 1800-talets mitt utökats.

— Fröken Elin Johansson har skänkt en dockspegel, daterbar till samma tid. — Banktjänsteman Gunnar Humble har överlämnat en medicinalrådsvärja i samband med Kungl. Medicinalstyrelsens jubileumsutställning i museet. — Herr Erik Areschoug har skänkt 6 teskedar av silver, utförda av åmålsmästaren Johan Adolf Hamnqvist samt två silverteskedar av J.M. Loëll i Falun. — Ett spelbord i valnöt, signerat med snickaremästaren M.O. Schröders tryckta etikett hör till årets få möbelförvärv. Schröder var verksam i Stockholm ca 1852—1877 och bedrev enligt etiketten affärer på Brunnsgatan, Malmskillnadsgatan och Munkbron. — Vardagskläder från 1860-talet visa en ur kulturhistorisk synpunkt särskilt värdefull samling barnkläder, som tillhört familjen Ekman i Göteborg och skänkts av landshövdingen Allan Rodhe. — Ett i renässansstil rikt skulpterat hurtsskrivbord av ek, tillverkat av en snickare Jonsson på Södermalm i Stockholm, har skänkts av direktör John Strandberg. Till bordet hör en skrivbordsuppsats i flera delar samt ett skrivunderlägg från 1881. — Omkring 1890 lär en hantverkare i Stockholm ha tillverkat det kägelspel i miniatyr, som socialvårdschefen Nils Gustafsson i Mölndal överlämnat som gåva. — Till leksakssamlingarna har vidare förvärvats en välbevarad oval spånask, som är originalförpackningen kring "70 Stück Bataille von Nördlingen 1634" från den vid 1800-talets senare hälft ledande tennsoldatsfirman E. Heinrichsen i Nürnberg.

I landshövding Rodhes gåva ingår även en leksakshäst av trä på tre hjul. Den är köpt omkring 1915 på "trätorget" i Borås för 25 öre. — Ett för hemmet typiskt föremål från denna tid är isskåpet Temperator, skänkt av direktör Arne Biörnstad. En gåva från fröknarna Margit och Sigrid Lamm innehåller bl.a. en mängd olika glas från 1860 till ca 1900 — en tid som karakteriseras av stor formrikedom bland husgeråden och vad särskilt glas beträffar är sparsamt företrädd i museets samlingar. — Med två stora serviser från Rörstrand respektive Gustavsberg och åtskilliga andra bruksföremål har också fru Elsa Lindberg bidragit till att möjliggöra att i framtiden kunna återge sekelskiftets miljö. — Från samma tidsperiod härrör en samling husgeråd skänkta av fil.lic. Berit Wallenberg. — Ett hängsmycke av guld

av Helena Flodins tillverkning från 1912 har överlämnats som gåva av fröken Elsa Flodin och hypotekskamreraren John Flodin. Smycket är korsformigt och besatt med safirer, zirkoner och pärlor. — En stol, ritad av arkitekten Sidney Gibson till Göteborgsutställningen 1923, hör till de stilhistoriskt intressanta förvärven. Materialet är ljus valnöt med sitsen klädd i ett ljusrött skinn — formen kan karakteriseras som en 1920-talets kejsarstil (empire). — För användning i boktryckeriet på Skansen har Skolan för bokhantverk i Stockholm skänkt handstil av typsnittet Trajanus, tecknat på 1930-talet av den amerikanske gravören och typografen Warren Chappell. — Genom att till Nordiska museet överlämna 50 föremål ur 1963 års sortiment firade Åhlén & Holm grundläggningen av sitt nya varuhus i Stockholms city. Dessa föremål från vår egen vardag representera på ett konkret sätt museets strävan att för framtiden kartlägga även den nutida svenska kulturhistorien.

Utöver det löpande arbetet på avdelningen ha dess tjänstemän varit sysselsatta med olika arbetsuppgifter inom institutionens arbetsfält. Sålunda har förste intendenten Andrén svarat för översynen av de kulturhistoriska byggnaderna på museets anläggningar utanför Stockholm (Härkeberga, Julita, Svindersvik och Tyresö) och lett högreståndsavdelningens fältundersökningar. Intendenten Holmquist har kollationerat korrekturet på den under året utgivna handboken över svenska silverstämplar samt tillsammans med amanuensen Bonge under tiden 20 febr.—15 juni företagit en inventering i Skåne av silver såsom en förberedelse till utställningen Silver från skånska slott och herresäten. Intendenten Hidemark har under tiden 1 jan.—15 maj åtnjutit tjänstledighet för enskilda angelägenheter. Högreståndsavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Andrén. Övriga tjänstemän vid avdelningen ha varit intendenterna Lagercrantz (till 1 nov.), Holmquist och Hidemark, amanuenserna Axel-Nilsson, Forsby och Bonge. Fil.kand. Elisabet Bäckstrand har under tiden 4 jan.—30 juni vikarierat för intendenten Hidemark. Såsom extra tjänstemän ha under tiden 1—30 juni arbetat fil.stud. Helena Michon-Bordes och 22 juli—16 aug. fil.stud. Barbro Philipson.

Avdelningen för föremålsregistrering

Under året ha till avdelningen inkommit inemot 1400 föremål och föremålsgrupper för registrering.

Intendenten Nyman har tjänstgjort som registrator med biträde av kansliskrivare Palmé och med fröken Sjöbom som märkerska.

Registratorn har haft uppsikt över den reflexkopieringsverksamhet, som skötts av ingenjör Hans Håkansson. Dessutom har uthyrningen av museets filmer omhänderhafts av registratorn.

Skansen

Kulturhistoriska avdelningen. I stadskvarterets verkstäder har liksom tidigare i viss utsträckning det gamla hantverket bedrivits. Med åren har det emellertid blivit allt svårare att uppbringa yrkesmän med erfarenhet av äldre hantverksmetoder, men å andra sidan har avdelningen med glädje kunnat konstatera, att det hos yngre yrkesutövare förefinnes ett intresse att söka inhämta kunskaper härom. Detta har visat sig dels genom frivillig arbetsinsats vid skilda tillfällen, dels genom offentligt understödda kollektiva studiebesök i verkstäderna. En mera stadigvarande aktivitet har under sommaren bedrivits i guldsmedsverkstaden, där två elever vid Konstfackskolan demonstrerat det äldre silversmidets teknik. Sveriges juvelerare- och guldsmedsförbund har liksom under en följd av år lämnat ekonomiskt bidrag till denna verksamhet, för vilket Nordiska museet och Skansen äro förbundet stort tack skyldiga. I Officina Typographica ha vidare konstförvanter under överinseende av faktor Gunnar Lundh arbetat med tryckning av kistebrev o.dyl. samt med framställning av tillfällighetstryck. Ytterligare har åtskilliga gånger en plåtslagarmästare av den äldre skolan verkat i bleck- och plåtslageriet. Glashyttan och krukmakeriet slutligen, där driften uppehålles av egna företagare, ha varit i daglig verksamhet.

Den traditionella hantverksdagen inföll den 26 maj, då samtliga stadskvarterets verkstäder voro bemannade. "Skansens borgerskap", en sammanslutning på frivillighetens grund av hantverkare med kulturhistoriska intressen, mötte mangrant upp och demonstrerade sina fackkunskaper till de besökandes uppbyggelse och förnöjelse, liksom också varje torsdagskväll under tiden 27 juni—8 augusti. Även i julmarknaden den 1 december deltogo "borgarna" genom att hålla verkstäderna igång i full omfattning.

Visningar av Skansen och av enstaka objekt därstädes, vilka krävt särskilt kvalificerade kunskaper, ha vid upprepade tillfällen utförts av avdelningens tjänstemän; den 18 april exempelvis hölls en föreläsning om allmogens bostads- och byggnadskultur, sådan den framstår i Skansens gårdar, för Etnologiska seminariet vid Uppsala universitet. Under tiden 9 september—8 november hade Nordiska museets undervisningsavdelning förlagt sina lektioner för sjunde klassen vid Stockholms obligatoriska skolor till Oktorps- och Älvrosgårdarna. Studier i Officina Typographica ha liksom tidigare ingått i kursplanerna för Grafiska institutet och för Skolan för bokhantverk. Vidare ha lärlingar vid de större tryckeriföretagen i Stockholm liksom elever vid Grafiska yrkesskolorna studerat äldre boktryckskteknik i officinen. Studiebesök därstädes har även gjorts av Engelska seminariet vid Uppsala universitet med amanuensen Axel-Nilsson som museets sakkunnige. Malmstens verkstadsskola och Tekniska gymnasiet ha bland andra förlagt lektioner med praktiska övningar till stadskvarteret.

I övriga kulturhistoriska byggnader har verksamheten under sommaren bedrivits i större omfattning än tidigare. Sålunda bakade Marta Eriksson tunnbröd i Älvrosgården 4—8 och 17—20 juni, och från 24 juni fram till 24 augusti kärnade och ystade hon i Älvdalsbodarna. I Ekshäradsgården bakade Aina Schönnesson skrädmjölskex 10—12 juni samt 12—17 augusti, och Sara Gissdal bakade gorån i Kyrkhultsstugan 13—15 juni. Naima Nilsson i Älvrosgården har dagligen demonstrerat kardning och spinning, och Marta Jungland i Oktorpsgården har vid flera tillfällen under juni och augusti varit sysselsatt med att brodera

efter gamla halländska förebilder. I Moragården har Gustav Hedh täljt träskedar och mjölkskålar från 15 maj till 25 oktober.

I samband med programmet "Skansen visar" söndagen den 22 september voro samtliga dessa personer sysselsatta med att demonstrera gamla bakningsmetoder och handaslöjder. Dessutom bakade Ellen Hemdal, Dagmar Gülich och Oscar Romberg spettkaka i Ravlundagården. Ingeborg Olsson ystade i Älvdalsbodarna, Kristina Hansson biträdde Marta Eriksson vid tunnbrödsbakningen i Älvrosgården, och Vivi Johansson bakade glödkakor i lappkåtan. I Oktorpsgården vävde Helfrid Ekblad handdukar och demonstrerade David Papp linberedning.

Stockholms läns och stads hemslöjdsförening har under tiden 30 juli—16 augusti anordnat tre växtfärgningskurser vid Älvrosgården.

För julmarknadens räkning bakade Marta Eriksson och Kristina Hansson tunnbröd i Älvrosgården från den 25 november till den 8 december och stöpte Anna-Stina Andersson ljus i Bollnässtugan under tiden 13 november—8 december.

Julbord ha stått dukade i Delsbogården, Ekshäradsgården och Oktorpsgården, och julstänger och kärvar ha varit resta utanför en del gårdar sedan den 1 december. Från samma tid har i posthusets finrum en julgran stått klädd med julprydnader, som tillverkats i Virserum efter gamla förebilder.

Invigningen av Seglora kyrkas nya orgel, för vars historia och instrumentala restaurering redogjordes i föregående årsbok, skedde den 1 februari med biskop Helge Ljungberg som officiant. I samband härmed utfördes en kyrkokonsert under medverkan av domkyrkoorganisten Gotthard Arnér, Seglora kyrkas kantor Gustaf Hellblom och Schola Cantorums kör med Olle Bodén som dirigent. Orgelkonserter ha dessutom givits den 2 och 8 juni av domkyrkoorganisten Gotthard Arnér. — Varje sön- och helgdag under året har högmässa hållits, i vilka deltagit sammanlagt 11.567 personer. Vid gudstjänsterna ha mestadels präster från Stockholms församlingar officierat. Under sommarhalvåret har i samarbete med Stockholms kyrkobrödrakår aftonbön hållits varje dag. Ansvaret för genomförandet av dessa andaktsstunder har åvilat kantor Hellblom och kamrer

N.M. Barrner. Medelsiffran per kväll har varit 69 personer. Kyrkan har under året 177 gånger upplåtits för vigslar. Under sommaren har kyrkan upplåtits 6 söndagar för eftermiddagsgudstjänster i Stockholms frikyrkoråds regi. Rådet har även svarat för anordnandet av s.k. konventiklar i Bollnässtugan alla söndagar i juni, juli och augusti.

Avdelningen har som rådgivare biträtt vid en televisionsupptagning på Skansen av inledningen till ett program om ungdomsförhållandena i Sverige, vilket program var avsett att sändas av Zweites Deutsches Fernsehen i Mainz.

Underhållet av de kulturhistoriska anläggningarna har fortlöpt planenligt. Den i föregående årsbok omtalade restaureringen av lusthuset från Bellmansgatan 30 har avslutats. De dekorativa målningarna, framställande scener ur Ovidius Metamorfoser, i den sydvästra paviljongen i Skogaholmsanläggningen ha undergått en konservering, som tills vidare blott berört färgens fästande inför risken för begynnande bortfall.

För återuppförande på Skansen har ett Folkets hus från Gershedens by i Ransäters socken, Värmland, nedmärkts och överförts till byggnadsplatsen nära Ekshäradsgården från Värmland. Byggnaden beräknas stå färdig i oktober nästa år. — Ett missionshus från 1871, beläget i Töretorps by i Daretorps socken, Västergötland, har likaledes nedmärkts men tillsvidare magasinerats på platsen med tanke på återuppförande på Skansen som ett monument över en av de stora folkrörelserna under 1800-talet. — Ett skolhus från 1847 i Väla socken, Västergötland, har som gåva överlämnats till Skansen för att vid lägligt tillfälle flyttas dit. Med anledning härav har museet genom Etnologiska undersökningen bedrivit miljö- och dokumentärstudier på platsen.

Planer för anläggandet av en rosengård på området närmast intill Sagalidens uppfartsväg ha uppgjorts i avsikt att söka återge detta något av dess gamla karaktär av hortikulturell sevärdhet; i början av 1800-talet omtalas nämligen Sagalidens föregångare, den s.k. Burgmans Fåfänga, för sina storartade blomsteranläggningar, till vilka allmänheten ägde tillträde. I dessa planer ingår jämväl flyttning av Swedenborgs lusthus, som

fört en tämligen undanskymd tillvaro på Skansen, till denna plats för att där tjäna som fondbyggnad. Det kommer därigenom närmare sin ursprungliga miljö, nämligen stadsbebyggelsen på Södermalm i Stockholm, här företrädd av Skansens stadskvarter. Till förverkligande härav har den efter arkitekten Ragnar Hjorths ritningar 1918 framför Sagaliden uppförda paviljongen, inrymmande Viktor Rydbergs arbetsrum från hans villa Ekeliden i Djursholm, rivits och rummets fasta inredning och lösa inventarier överförts till Nordiska museet för återuppställande därstädes. — Förberedande åtgärder ha vidtagits för en förflyttning av schweizeribyggnaden "Gubbhyllan" vid Hasselbacken till platsen för den under året rivna utställningshallen vid rulltrappans början. På bekostnad av Svenska tobaksaktiebolaget kommer denna kulturhistoriskt intressanta men för sitt gamla ändamål tyvärr utdömda byggnad att återuppstå för att efter flyttningen till sin nya plats inrymma bolagets tobaksmuseum. En fullständig uppmätning och fotografering av byggnaden har gjorts för att läggas till grund för återuppförandet. — Till sist kan nämnas att planer uppgjorts för utvidgning av den befintliga planteringen med krydd- och medicinalväxter och detta områdes inhägnande med ett staket av äldre typ.

I juni stod det från Virserum i Småland till Skansen överflyttade posthuset färdigt efter att ha varit under byggnad i sexton månader. Det inrymmer i bottenvåningen förutom postlokaler, där under Skansens högsäsong postal verksamhet i viss utsträckning kommer att bedrivas, en för musealt ändamål inredd bostad från tiden omkring 1900 för poststationens föreståndare. I övervåningen är ett större rum taget i bruk som skrivrum för postens kunder, och i två smärre kamrar kommer "Posttomten" att ha sin expedition. Den 16 juni öppnades posthuset för allmänheten i samband med en invigningsceremoni, i vilken deltog bl.a. generaldirektören och chefen för Postverket Erik Swartling. För posthusets byggnadshistoria och dess inredande för såväl musealt som praktiskt bruk redogöres på annan plats i denna årsbok (s. 153).

Föreståndare för avdelningen har varit förste intendenten Lagerquist. Intendenten Sjöqvist har handlagt frågor rörande

byggnadernas inredning samt vakthållningen i dessa. Fil.stud. Marianne Eriksson har under tiden 8 juli—2 september som extra arbetskraft tjänstgjort vid avdelningen och varit sysselsatt framför allt med katalogisering av inventarierna i posthuset. Avdelningens kanslibiträde fröken Björkman har under intendenten Sjöqvists ledning liksom förut svarat för underhåll av byggnadernas textila utrustning. Hantverkare Eriksson har haft att svara för övrig föremålsvård.

Skansens klädkammare. Skansens underhållningsprogram ställa alltid krav på klädkammaren, antingen det gäller herrar och damer musicerande i Skogaholms herrgård, olika hantverkare i stadskvarteret eller växlande inslag i programmen på Solliden. Julmarknaden kräver det största uppbådet av dräkter med varma ylleplagg och sköna pälsar. I dessa sammanhang har Postens Jultomteverksamhet tillförts en uppsättning av 10 nysydda tomtedräkter, alla grå med röda luvor, såsom Skansentraditionen fordrar.

Utanför Skansen har klädkammaren medverkat i några sparbanksjubileer, firade med historiska dräkttåg, vidare i Vasautställningen i Amerika med 1600-talsdräkter för män och kvinnor, i en internationell brudparad i Hamburg med ett brudfölje i daladräkter, för att nämna några av de ändamål, för vilka dräkter till ett antal av över 1000 varit uthyrda. Det dagliga arbetet med uppsyning av nya plagg och reparationer växlar från krinolinställningar till eleganta klänningar, från dominos till hantverksskjortor. Den hårda gallring av dräktförrådet, som pågått i flera år, har i år resulterat i att 750 plagg kasserats. Plåtslagare Elon Larsson har reparerat ett antal 1500-talshjälmar och drabantvärjor.

Utom ordinarie befattningshavarna fru Hemlin och fröken Eriksson ha fru Ingeborg Englén och fröken Anita Strömbom tjänstgjort. Konsult har varit intendenten Gunnel Hazelius-Berg.

Skansens observatorium. Observatoriet har varit tillgängligt för allmänheten efter förhandsanmälan. Kan-

didat Claes Lindholm har svarat för visningarna. Sammanlagt ha 11 sådana förekommit.

Naturhistoriska avdelningen

Anläggningar. Nya fria anläggningar för sjölejon och pingviner färdigställdes under försommaren och togos omedelbart i bruk av sina invånare, nämligen kaliforniska sjölejon och humboldtpingviner. Båda arterna höra hemma längs Stilla havets kust. Dessa anläggningar ha utom av egna medel bekostats av statsanslag ur lotterimedelsfonden och en donation av med. dr Axel Hirsch.

Smärre ändrings- och underhållsarbeten ha utförts inom flera djuranläggningar. En bur i fågelskogen har ersatts av en ny sådan.

Djurbeståndet. På Skansen och Julita fanns den 1 november följande antal djur:

	Arter	Individ
Däggdjur	45	290
Fåglar	113	ca 600
Kräldjur	5	40
Groddjur	1	4
Fiskar	31	ca 150
	195	ca 1.084

Följande däggdjur ha förökat sig: anubisbabian, makak, nunnemarkatta, silkesapa, varg, ren, älg, dovhjort, kronhjort, rådjur, visent, fjällko, får, get och dvärgget.

Bland fåglarna ha följande arter kläckt ungar: svarthuvad dvärgpapegoja, risfågel, berguv, vit stork, häger, vitkindad gås, gräsand, påfågel och fasan. Häckningsförsök ha dessutom gjorts av flera andra arter, som lagt ägg och ruvat.

Positiva odlingsresultat ha nåtts med följande fiskar: *Xiphophorus helleri, X. maculatus, Lebistes reticulatus* och *Mollienesia sphenops.*

Bland gåvorna märkas mangab, kapusin, vitnäst markatta, älg, rådjur, blåpannad amazon, rosenpapegojor, alexanderpapegoja, nymfpapegoja, kanariefåglar, måsfinkar, mozambiquesiskor, fiskgjuse, duvhök, berguv, kattuggla, sädgås, humboldtpingviner, landsköldpaddor, vattensköldpaddor, snok och fiskar av olika arter.

Genom byte har en utter förvärvats och genom köp dessutom sjölejon, knubbsäl, vikare, vildsvin, fjällgäss och exotiska fåglar representerande fem arter.

A l l m ä n v e r k s a m h e t. Som tidigare har en betydande del av avdelningens verksamhet ägnats olika uppgifter gällande naturvård.

Tyvärr har bristen på personella resurser medfört att avdelningen alltjämt saknar möjlighet att tillgodose alla önskemål från skolor och organisationer om anordnande av visningar. Likväl ha vid flera tillfällen in- och utländska studiegrupper vägletts runt djuranläggningarna genom avdelningens försorg.

Samarbete med zoologiska institutionen vid Stockholms universitet har alltjämt pågått. En del av kursen i etologi har förlagts till Skansen under docenten E. Fabricius ledning. Vidare fortsätter samarbetet med docent Fabricius och lektor Lars Wilsson gällande en undersökning av bäverns biologi, som delvis utföres på Skansen.

Det administrativa arbetet vid avdelningen har under den senaste 10-årsperioden oavbrutet svällt och är sedan flera år av sådan omfattning att såväl kanslilokalerna som personalen äro otillräckliga. Den växande bristen på balans mellan arbetsvolymen och tillgängliga resurser har blivit alltmer svårbemästrad och medfört att en orimligt stor del av kansliets arbete måste utföras på övertid.

B i b l i o t e k. Tillväxten av avdelningens bibliotek har fortsatt. Antalet löpande tidskrifter och skriftserier uppgick vid

1963 års slut till 352. Särtrycken ha genom den ström av litteratur, som automatiskt tillföres institutionen eller dess föreståndare från in- och utländska institutioner och forskare, vuxit till ca 11.700 separat. Under året har tack vare kontakter knutna under förste intendenten Curry-Lindahls resa i Sovjetunionen ett särskilt stort antal böcker och separat erhållits i gåva från institutioner och forskare i nämnda land.

Fältarbeten, expeditioner och övriga undersökningar. De sedan 1956 pågående undersökningarna över vissa djurarters ekologi och biologi ha under 1963 fortsatt dels i fält i Blekinge och på Gotland, dels i laboratorier vid de zoologiska institutionerna i Lund och Stockholm. Vidare har bearbetning av det under tidigare år hopbragta materialet pågått.

Dessa fältundersökningar ha bedrivits enligt följande:

Vitkindade gåsen. Undersökningen, som påbörjades 1961, utfördes på Gotland av fil.kand. Anders Bjärvall och fil.stud. Arnold Samuelsson. Fältarbetena igångsattes 1963 på grund av den sena våren först i slutet av april. Nya provytor utlades på tre lokaler: Storholmen, Skenholmen och Furillen. Under nästföljande år kommer arbetet att fortsättas enligt de riktlinjer som hittills följts. Det torde då bli möjligt att rent siffermässigt få fram säkrare värden på de vitkindade gässens inverkan på vegetationen. Siffermaterial föreligger redan men är hitintills för ringa för att tillåta säkra slutsatser.

Med utgångspunkt från undersökningens hittills insamlade material och gjorda fälterfarenheter kan preliminärt följande sammanfattas om de vitkindade gässens uppträdande vid Gotland. Under perioden april—maj, då de vitkindade gässen hittills huvudsakligen uppträtt vid Gotlands östkust, där undersökningsområdena varit förlagda, torde fåglarnas betning, åtminstone på vissa lokaler, medföra en inverkan på den då relativt magra vegetationen, som kraftigt betas ned. Särskilt äger detta rum i fuktiga sänkor av den typ, som finns på Storholmen och på Rone Ytterholme. Detta kan möjligen ha en negativ inverkan på

utegångsfårens betesmöjligheter under våren. På torrare lokaler av typen Furillen blir gässens konkurrerande förmåga, om sådan överhuvud taget finns, av väsentligt mindre omfattning.

Kanadagåsen. Undersökningen, som påbörjades 1961, äger rum i Blekinge och utföres av amanuens Björn Nilsson.

Rutinmässigt har ett 40-tal fourageringslokaler och ytterligare ungefär 30 andra betnings- och häckningslokaler kontrollerats med jämna intervall under det gångna året.

Den för Sydsverige ovanliga situationen att vinter med sträng kyla och ett relativt tjockt snötäcke rådde mellan slutet av december 1962 och slutet av mars 1963, gjorde att gässens beteende under denna höst-vintersäsong kom att avvika från det normala.

I slutet av augusti 1962 började större flockar uppenbara sig på fälten. Till en början frekventerades endast vallar, vilka voro så belägna att de fyllde gässens allmänna krav på fria ytor m.m. Här kunde på några lokaler iakttagas, att stora mängder fjädrar kommo att ligga på de betade områdena. Möjligen skulle detta kunna innebära att betande kreatur undvika dessa platser, men att så verkligen var fallet har ej kunnat konstateras. På två lokaler var gåsbetningen så kraftig att vallen helt betats ner. Det var de centrala delarna av fälten som betats, och den största skadan hade en omfattning av 150×150 m. Gödslingen på dessa områden var givetvis omfattande. Återväxten på de betade vallarna har varit normal.

I början av september övergingo gässen tillfälligt till att fouragera på höstraps, som var relativt nyuppkommen. Här åstadkoms på ungefär 4 m² en mycket begränsad skada i form av kalätning, dvs. gässen drogo upp plantorna med rötterna. Företeelsen får att döma av hittills vunna erfarenheter anses vara ytterst sällsynt. I övrigt förorsakade denna betning endast en eftersläpning hos plantornas tillväxt, som senare föreföll vara helt utjämnad. Provytor ha utlagts på de skadade områdena och som kontroll även på de oskadade.

När höstvetet började komma upp, betade flockarna sporadiskt på detta. Även på sådan gröda ha provytor utlagts. De

skador, som åstadkommits på höstvete under hösten 1962, förefalla vara av mycket ringa om ens någon omfattning.

Framhållas bör att gässen under hela hösten fram till slutet av december dock huvudsakligen betade på stubb och plöjen efter olika grödor inklusive potatis.

Förloppet på nyåret kom, som förut nämnts, att avvika från det normala därigenom att kraftig kyla inträdde och ymniga snöfall snabbt gåvo ett tjockt snötäcke. Härvid sträckte gässen bort, och under tiden 3 januari—30 mars föreligga inga observationer av övervintring i Blekinge. Små flockar av kanadagäss funnos emellertid hela vintern i Skåne. Största delen av populationen flyttade med all sannolikhet till Nordtyskland och Holland.

Som sammanfattning kan sägas att säsongen 1962/63 genom den extrema vintern ej kan anses normal för undersökningsområdet, varför det synes angeläget att utsträcka undersökningen för erhållande av ett rikhaltigare grundmaterial.

Häckningssäsongen 1963 inleddes gynnsamt ur väderlekssynpunkt, och kullarna, som började ruvas i början av maj, synas ha varit av normal storlek. Det förefaller emellertid som om den i blekingska kustlandet befintliga populationen tunnats ut något, och i stället ha nya häckningar inrapporterats från Kronobergs län, vilket eventuellt skulle kunna tyda på en förskjutning av populationen norrut.

Anslag för ovannämnda undersökningar ha erhållits genom Viltforskningsrådet.

Ryggradsdjuren i fjällen. De sedan länge pågående fältarbetena i fjällkedjan inskränktes under 1963 dels genom att föreståndaren under sommaren besökte Sovjetunionen, dels för att tillgänglig undersökningspersonal måste insättas på de omfattande inventeringsarbeten (se nedan) som under året utförts i Norrland.

Huggormen. Skriftställaren John Bernström har tidvis fortsatt sitt arbete med att färdigställa en monografi över huggormens biologi, ekologi och fysiologi. Härför har avdelningen erhållit anslag från Statens naturvetenskapliga forskningsråd.

Inventeringsarbeten. Under 1963 utfördes ett flertal stora undersökningar i områden av Norrland, där omfattande vattenregleringar planeras eller förberedas. På uppdrag av Naturvårdsdelegationen, Statens naturvårdsnämnd och Kungl. Vetenskapsakademien organiserade förste intendenten Curry-Lindahl de vertebratzoologiska undersökningarna, medan motsvarande undersökningar gällande evertebrater organiserades av professor Per Brinck, Zoologiska institutionen, Lund, och gällande växtvärlden av professorerna G.E. Du Rietz och Hugo Sjörs, Växtbiologiska institutionen, Uppsala. Dessa undersökningar ha utförts för medel, som dels erhållits från Kungl. Vattenfallsstyrelsen, dels utgjort av Kungl. Maj:t fastställda s.k. villkorsmedel för att medgivna regleringar skola få utföras samt av Kungl. Kammarkollegium hos respektive sökande begärda medel.

I sommarens undersökningar, som utfördes i åtta områden, fördelade på sex undersökningsgrupper, deltogo 26 forskare, tillfälliga medarbetare oräknade. Undersökningsområdena voro följande: Stora Sjöfallets nationalpark och Satisjaure, Lule lappmark (gruppledare: fil.kand. Anders Bjärvall); Pite älvdal och tillhörande källsjöar, Pite lappmark (gruppledare: docenten Gustaf Rudebeck); Övre Vindelälven, Lycksele lappmark (gruppledare: fil.mag. Claes Rüdeberg); Tärnasjöområdet, Lycksele lappmark (gruppledare: i södra delen fil.lic. Hans-Ebbe Lindskog, i norra delen friherre Sten Banér); Ajaure, Laisan-Överuman samt Gräsvattnet i Umeälvområdet, Lycksele lappmark (gruppledare: amanuens Sven Mathiasson) och Borgforsenområdet, Ångermanland (ensam undersökare: fil.stud. Ingemar Frycklund).

Alfågeln. Materialet från den under vintern 1961—1962 genomförda inventeringen av alfågelbeståndet i svenska farvatten har under verksamhetsåret varit under bearbetning av amanuens Sven Mathiasson.

Uppgiftslämnarnas heterogena sammansättning avspeglar sig i det insamlade materialets beskaffenhet. Materialet ger emellertid en god allmänuppfattning om alfågelns förekomst och allmänna talrikhet inom skilda svenska kustvatten.

Uppgifter ha inkommit från 66 olika lokaler inom det svens-

ka kustområdet från Strömstad i norra Bohuslän till Örskär i Uppland. Lokalerna ligga relativt jämnt fördelade, ehuru vissa delar av kusten inom Hallands och Kalmar län äro glest representerade.

De insända observationerna visa att alfågeln under vinterhalvåret är relativt ovanlig inom det svenska västkustområdet. Ingenstädes inom Öresund, Kattegatt och Skagerack ha mer än något eller några tiotal alfåglar noterats. Enda undantag utgör en uppgift om ca 600 ex. i Skagerack nordöst om Skagen i Danmark. I vattnen utanför västra delen av skånska sydkusten påträffades på något enstaka ställe upp till hundratalet fåglar, men först öster om Smygehuk började större flockar att visa sig. Mellan Smygehuk och Abbekås noterades sålunda 611 ex. den 6 mars 1962. I Hanöbukten började alfågeln att visa sig i större förband. Omkring tusentalet fåglar rapporterades. Av de talrika rapporterna från Blekinge att döma funnos alfåglar i flockar på hundratalet fåglar litet här och var; en större ansamling noterades öster om Kristianopel, ca 1000 ex. den 25 november 1961. Från vattnen kring Öland och utanför Småland föreligga talrika uppgifter om stora flockar: 2000—2500 alfåglar funnos utanför Högby fyr (Öland) den 2 december 1961, nära 3900 uppehöllo sig mellan Borgholm och Kalmar den 13 november 1961, och den 25 januari 1962 uppskattades antalet mellan Kalmar och Ölands södra udde till 7000 fåglar. Utanför Västervik noterades regelbundet under hela vintern mellan 2000 och 4000 alfåglar. I Östergötland noterades stora antal i Gryts skärgård: 6000—8000 ex. under mars. Från Oxelösund inkommo rapporter om iakttagelser av upp till 1800 alfåglar. Från Stockholms skärgård finnas flera uppgifter om ansamlingar mellan 1000—2000 alfåglar. Från områdena norr om Stockholms skärgård finnas endast uppgifter om smärre antal. Från Gotland föreligga observationer av större antal, 2500—4000, huvudsakligen från de nordöstra kustavsnitten.

Tyngdpunkten i artens vinterförekomst inom till Sverige gränsande vatten ligger på sträckan från Hanöbukten till Stockholms skärgård. Inom de sistnämnda områdena nådde antalet registrerade alfåglar vid vissa tidpunkter över tiotusen.

På några platser ha fortlöpande observationer över rastande alfåglar genomförts från fåglarnas ankomst på hösten till deras bortflyttning på våren (t.ex. vid fyrskeppet Svenska Björn), vilket lämnat ett synnerligen intressant material. Vid Svenska Björn noterades alfåglar sålunda i smärre flockar under november 1961; i början av december steg antalet starkt (upp till 1800 alfåglar noterades). Antalet avtog emellertid abrupt, och under den följande delen av december och januari var antalet mycket lågt — några tiotal, sällan över hundra. I februari ökade antalet åter, och i mars noterades upp till 1000 fåglar vissa dagar. I början av april voro alfåglarna så gott som borta.

Bearbetningen har ännu inte hunnit så långt att det går att ange det antal alfåglar, som samtidigt vistades utanför svenska kuster. Vår kännedom om alfåglarnas förflyttningar inom övervintringsområdena är alltjämt mycket bristfällig. Om vi kalkylera med att alfåglarna äro stationära under 2—3 dagar, finna vi enligt inventeringssiffrorna att det under en motsvarande period samtidigt funnos ca 25.000 alfåglar i svenska vatten. Detta är emellertid en minimisiffra.

Det sammanbragta materialet ger en god bild av alfågelns vinterförekomst utanför svenska kustområden, geografisk distribution och numerärförhållanden samt den årliga numerärfluktuationen. Materialet i sin helhet kommer att publiceras i form av diagram, tabeller och prickkartor.

Sammanställningen av det internationella materialet, som bearbetats av respektive i inventeringen deltagande land, dvs. alla östersjö- och nordsjöstater, kommer att äga rum i Sverige och utföras av amanuens Mathiasson.

Härom har förste intendenten Curry-Lindahl haft överläggningar med International Wildfowl Research Bureau vid sammanträden i maj i Morges, Schweiz, och i oktober i St. Andrews, Skottland.

För såväl inventeringen som bearbetningen av det svenska materialet ha anslag erhållits från Viltforskningsrådet.

I n s a m l i n g s a r b e t e n . Under fjärde året i följd bedrevos i Camargue, Frankrike, under medverkan av dr Luc Hoffmann, föreståndare för Station Biologique de la Tour du

Valat, insamlings- och prepareringsarbeten av gulärlor, vilka under vårflyttningen från tropiska Afrika till norra Eurasien rasta i Camargueområdet, där de befinna sig ungefär halvvägs mellan övervintrings- och häckningsområdena, vilka utgöra start respektive mål för vårflyttningen. Detta material har direkt samband med föreståndarens fysiologiska undersökningar av nordiska flyttfåglar i tropikerna. För arbetena i Camargue har anslag erhållits av Statens naturvetenskapliga forskningsråd.

Ringmärkningar. Den 1960 påbörjade ringmärkningen i större skala av medlemmarna i den fria hägerkolonien på Skansen fortsattes också under 1963, varvid skogspraktikant Anders Sällström svarade för arbetet.

Anslag. För undersökningar, expeditioner, symposier, kongresser, utländska sammanträden samt för publiceringsverksamhet har avdelningen eller dess föreståndare under 1963 erhållit följande anslag:

Kungl. Vetenskapsakademien (varav 127.000 utgöres av medel erhållna från Kungl. Vattenfallsstyrelsen)	128.500:—
Statens naturvetenskapliga forskningsråd	26.512:10
Nimba Research Committee (Grängesbergsbolaget)	10.320:—
Viltforskningsrådet	6.600:—
Kungl. Jordbruksdepartementet	1.300:—
Svenska Institutet	1.200:—
Chanticleer Press, New York	5.190:75
Sovjetunionens vetenskapsakademi, Moskva	1.732:11
Université d'Etat, Elisabethville	1.567:50
Department of Health, Education and Welfare, Washington	1.326:—
Conference on Birds of Prey, Cambridge	1.062:15
	185.310:61

Publikationer. I Acta Vertebratica ha under året utkommit 8 avhandlingar, av vilka 6, som författats av fil.lic. Björn Berglund, prof. Hans Luther, fil.lic. Viking Olsson, prof. Wil-

helm Rodhe och fil.lic. Gunnar Sellerberg, behandla "Ecological studies on the mute swan (*Cygnus olor*) in southwestern Sweden" (Acta Vertebratica 2:2), medan två avhandlingar av fil.lic. Gunnar Markgren och fil.kand. Sven Mathiasson gälla "Studies on wild geese in southernmost Sweden" (Acta Vertebratica 2:3). Samtliga dessa arbeten utgöra resultat av de undersökningar avdelningen organiserat under de senaste åren. Tryckningskostnaderna för dessa avhandlingar ha täckts genom anslag från Statens naturvetenskapliga forskningsråd.

Övriga vid avdelningen under året publicerade skrifter redovisas på s. 304 ff under namnen Curry-Lindahl och Pinter.

Resor, kongresser och symposier m.m. Under året har förste intendenten Curry-Lindahl vid upprepade tillfällen anlitats för uppdrag av internationella organisationer och regeringar. I januari arbetade han i Strasbourg som av Kungl. Maj:t utsedd svensk delegat i Europarådets Committee of Experts for Conservation of Nature and Landscape, där han valdes till förste vice ordförande och till ordförande i två av de tre arbetsutskotten. I februari vistades han i Kongo på inbjudan av därvarande jordbruksdepartement och universitet för att fungera dels som konsult i frågor gällande naturvård och nationalparker, dels som ordförande i ett biogeografiskt symposium, där han höll tre föredrag. I mars var han inbjuden till Cambridge för att hålla inledningsföredraget till en tredagars konferens gällande rovfåglar. I maj bevistade han på inbjudan av Conseil International de la Chasse en i Paris anordnad konferens gällande tropiska Afrika, varefter han fortsatte till Lausanne för styrelsesammanträden med International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN). I samma månad avreste han till New York och Puerto Rico för att på inbjudan av amerikanska regeringen (Department of Health, Education and Welfare) delta i överläggningar gällande ett forskningsprojekt i tropiska Afrika. Under vistelsen i New York tillbringades två arbetsdagar på American Museum of Natural History. På Puerto Rico och närliggande öar vistades han några dagar i fält som gäst hos Laboratory of Perinatal Physiology. Vidare var i

juni förste intendenten Curry-Lindahl gästföreläsare vid universitetet i Bukarest, varefter Rumäniens vetenskapsakademi anordnade expeditioner i Donaudeltat och i Karpaterna. Sovjetunionens vetenskapsakademi inbjöd honom i början av året att som gäst bese naturområden, naturreservat och biologiska forskningsinstitutioner under sex veckor. I juli företogs denna resa, som avkortades i tid men ändå täckte större delen av europeiska Sovjetunionen och delar av Asien. Härunder höll han ett av Vetenskapsakademien i Moskva arrangerat föredrag. I augusti arbetade förste intendenten Curry-Lindahl i Strasbourg som ordförande i två arbetsutskott av Europarådets ovannämnda expertkommitté. I september besökte han vid två tillfällen genom FN:s förmedling åter Kongo på inbjudan av därvarande regering för att dels i Rumangabo och Rwindi i Parc National Albert i östra Kongo, dels i Léopoldville några veckor senare delta i överläggningar gällande landets nationalparker. Samma månad var han delegat vid IUCN:s generalförsamling i Nairobi, varunder han på inbjudan deltog i ett symposium om människans ekologi i tropikerna, där han höll föredrag om "Ecosystems and biological productivity". I Nairobi deltog han även i sammanträden med IUCN:s styrelse samt med International Commission on National Parks och Survival Service Commission. I samband härmed inbjöds han till en konferens i Kampala i Uganda och till ett studiebesök jämte överläggningar i Tsavo National Park i Kenya och Moshi i Tanganyika. Besök gjordes även i andra nationalparker i Uganda och Kenya. På inbjudan bevistade han också ett symposium om afrikanska däggdjur i Salisbury. I oktober besökte han Liberia på inbjudan av Grängesbergsbolaget och Lamco för att i Nimbaområdet diskutera och planlägga biologiska undersökningar och för att i Monrovia inför Liberias regering presentera detta projekt. I slutet av samma månad representerade han Europarådets expertkommitté vid "First European Conference on Wildfowl Conservation" i St. Andrews i Skottland, där han dels fungerade som ordförande, dels framlade två rapporter. Därefter var han under en rundresa gäst hos Nature Conservancy och universitetet i Aberdeen vid dessa institutioners forskningscentra i Skottland. Härunder be-

söktes bl.a. Culterty Field Station, Newburgh, och The Nature Conservancy Unit of Grouse and Moorland Ecology i Blackhall. Slutligen höll han inledningsföredraget vid en brittisk ornitologisk tvådagars konferens i Dunblane. I november bevistade han i Bruxelles styrelsesammanträde med Fondation Internationale Scientifique.

Besök. Bland utländska besökare, som i studiesyfte eller diskussionsändamål under en eller flera dagar besökt avdelningen, märkas: Mr. Orville W. Crowder, The Nature Conservancy, Washington; herr Andrej Jurczyk, Zoologiska institutionen, Universitetet, Warszawa; dr Paul Levy, Europarådet, Strasbourg; M. Sten Renborg, Europarådet, Strasbourg; professor W.H. Thorpe, Department of Zoology, University of Cambridge; direktor Frans van den Brink Soest, Holland; dr Charles Vaurie, American Museum of Natural History, New York.

Personal. Naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit förste intendenten Curry-Lindahl. Under hans vistelser i Afrika, Amerika och Sovjetunionen tjänstgjorde docenten Karl Borg som t.f. föreståndare. Docent Borg har dessutom under hela året fungerat som avdelningens veterinär och jämväl vikarierat för föreståndaren under dennes tjänsteresor och övriga bortovaro. Under några kortare perioder ha stadsveterinären Uno Plazikowski och veterinären Nils-Olof Lindgren vikarierat för föreståndaren och dessutom periodvis svarat för vissa veterinära uppgifter. Sekreterare har varit fröken Morell med fil.kand. Gun Rosencrantz som vikarie. Förman Johansson har förutom funktionen som fodermästare även haft det direkta överinseendet av arbetena i de sju djurvårdaredistrikten. Vikarie för honom har varit vice förman Borg och under kortare perioder förste djurvårdare Glemmefors. Engagerade forskare för de ekologiska undersökningarna m.m. redovisas på s. 244 ff.

Högtidligheter, fester och övriga programinslag på Skansen

Årets första programinslag utgjordes av en "skogsavverkningsdag" den 13 januari i samarbete med skogsmästare Bengt Ilon,

då "nyrest" skog på Tingsvallen avverkades vid en demonstration kallad "Från sten till stål i skogen".

På Sollidens skridskobana gjorde Stockholms konståkningsklubb SKK och Idrottsstyrelsens skridskoflickor under januari och februari sex uppvisningar eller demonstrationer i konståkning.

För stockholmsbarnen anordnades under vintersportlovet den 25 februari—2 mars skid-, skidskytte- och skridskotävlingar, skattjakt, rundvandring bland djuren och i de kulturhistoriska byggnaderna samt trolleriföreställningar på Högloftet. Sportveckan avslutades söndagen den 3 mars med barnens eget Vasalopp och snöskulpturtävlan.

Vårmarknad arrangerades den 7 april av Lions Club Stockholm—Östermalm med bl.a. scouttävlingar, Lions brudpar, som gifte sig i Seglora kyrka, samt estradunderhållning med Stockholms gosskör, Lill Lindfors, Sven-Bertil Taube, Torbjörn Johnsson m.fl.

De årliga idrottsarrangemangen, Sleipners terränglöpning och Typernas gångtävlan, inföllo den 15 respektive 28 april.

Valborgsmässoafton firades med sedvanlig studentuppmarsch och sång av Stockholms studentsångarförbund, konsert av Bofors musikkår, eldar och fyrverkeri. Från Sollidenscenen direktsändes i TV ett underhållningsprogram med Christina Gorne, Lars Lönndahl, Thore Skogman, Sven Lindahl m.fl. Producent var Allan Schulman.

Program förekomma under maj månad i huvudsak endast på sön- och helgdagar samt lördagar. Sålunda var det konserter av Bofors musikkår och Stockholms studentsångarförbund den 1 maj. Den 5 maj var finalen och prisutdelningen i Expressens vårparad med Gunnar Wiklund, presentation av studentkarnevalens prinsesskandidater samt "Stora Promenadorquestern". Den 11 maj presenterade stockholmsstudenterna sin karnevalsrevy. KFUM:s elitgymnaster gjorde den 12 maj en uppvisning, och "Syttende mai" firades av norska kolonin på sedvanligt sätt med barntåg och högtidsprogram på Solliden. Med anledning av kommunalstyrelselagarnas 100-årsjubileum anordnades i samarbete med stadskollegiets reklamkommitté den 18 maj ett Sol-

På Sollidenestraden presenterade Evert Taube på pingstaftonen årets Fröken Skansen, Saima Jönsson från Skåne. Foto Gösta Blomqvist.

lidenprogram med Birgit Nordin, Rolf Björling och Kungl. Svea livgardes musikkår. Kyrkans dag ägde rum den 19 maj, arrangerad av Stockholms stift med friluftsgudstjänster, kyrkospel och konserter med Stockholms gosskör, Busk Margit Jonsson och Ingvar Wixell. Studentkarnevalens spex "En doft av konung eller Vad vet Kristina om kärlek?" visades den 22 maj, och Folknykterhetens dag var som vanligt förlagd till Kristi himmelsfärdsdag den 23 maj. Eleverna i Walle Söderlunds musikstudio bjödo på sommarlätt eftermiddagsunderhållning och Spårvägsmännens musikkår kvällskonserterade den 25 maj. Söndagen den 26 maj anordnades den sedvanliga Hantverksdagen i Stadskvarteret och konserterade Lunds studentsångförening och Kungl.

Svea livgardes musikkår på Solliden. Samma dag gick även Svenska Dagbladets stafettlöpning från Solliden, dit även prisutdelningen var förlagd.

I maj månad startade Skansens barnteater, som gick fyra lördagar under försommaren med början den 25 maj och fyra lördagar under sensommaren med början den 10 augusti. Föreställningarna voro regisserade av Else Fisher och framfördes på Bollnästorget.

Pingstafton den 1 juni gästades Skansen av Evert Taube, som presenterade årets Fröken Skansen, Saima Jönsson från Skåne, liksom året förut uttagen genom en omröstningstävlan i tidskriften Året Runt. Pingstdagen den 2 juni spelade Sveriges radios underhållningsorkester med Egon Kjerrman som dirigent, Ingvar Wixell och Britt Bern som solister. Samtidigt krönte s Expressens Mälardrottning. Södermanlands spelmansförbund svarade för den Sörmlandsfest, som anordnades annandag pingst med spelmansstämma och allmogebröllop. Brudparet hade utvalts i samarbete med tidningen Folket och erhöll bland andra bröllopsgåvor en praktfull familjebibel från tidningen vid det efterföljande festprogrammet på Sollidsestraden.

Det officiella högtidsprogrammet på Svenska flaggans dag den 6 juni hade för första gången förlagts till Skansen. Festen ägde rum i närvaro av Konungen och Drottningen, Kronprinsen, prinsessorna Sibylla, Margaretha, Desirée och Christina samt representanter för hovet, regeringen, ämbetsverken och de utländska beskickningarna. Hälsningsanförandet hölls av överståthållare Johan Hagander. Sång utfördes av Nicolai Gedda och Stockholms körsångarförbund under ledning av Hilding Asker. Efter fanutdelningen följde uppvisningar av Skansens folkdanslag och KFUM:s elitgymnastiktrupp. Musik utfördes av de sammanslagna 1. och 2. militärmusikkårerna under ledning av Bertil Driving. Tidigare på dagen hade Stockholms skolmusikkårer spelat under ledning av Bertil Strange och Stockholmspolisens musikkår under ledning av Per Grundström. Lekar för allmänheten voro anordnade på Bollnästorget under ledning av Knut Ringqvist.

Stockholms körförbund anordnade lördagen den 8 juni "Kör-

Från Svenska flaggans dag på Skansen. Konungen förrättar fanutdelningen. Foto Sallstedts bildbyrå.

sångens dag" med 14 deltagande körer och nordisk musik på programmet, och söndagen den 9 juni bjöd Svenska ungdomsringen på svensk folkdans och folkmusik. Båda arrangemangen ingingo i Stockholms festspel.

Sveriges spårvägsmäns 60-mannaorkester gav en konsert den 13 juni, och Stockholms spårvägsmäns musikkår den 15 juni. Samma dag sjöng Kristinakören under ledning av Harry Lindgren.

Med anledning av invigningen av Posthuset från Virserum söndagen den 16 juni anordnades ett festprogram med Margareta Hallin, Sven-Bertil Taube, postmännens musikkår, en posthistorisk kavalkad m.m. Invigningen förrättades av generaldirektör Erik Swartling, som anlände till Skansen med postdiligens. All post specialstämplades, och förstadagskort med specialkuvert tillhandahöllos av ambulerande postvärdinnor.

Garnisonens dag ägde rum den 18 juni med fri entré och fri dans för militär personal i uniform. Midsommarhelgen firades den 21, 22 och 23 juni på traditionellt sätt med dans kring majstången, lekar, folkdans och folkmusik samt sång av Hanser Lina Göransson och musik av militärmusikkåren i Strängnäs under ledning av Sten Sörholm.

Under sommaren har programveckan på Sollidenscenen omfattat två radioprogram "Jazz under stjärnorna" på måndagarna och "Bästa man på Skansen" på onsdagarna, konserter av Parkorkestern på tisdagarna, "Stadskvarterskväll" på torsdagarna, "Fredagsträff" med Torbjörn Johnsson på fredagarna och "Marknadsafton" på lördagarna.

Radioprogrammet "Jazz under stjärnorna" sändes för femte året i följd på sen kvällstid från Sollidenestraden, den 24 juni, 8 juli och därefter alla måndagar t.o.m. den 12 augusti. Konferencier var Olle Helander, och Arne Domnérus orkester svarade för musiken. I varje program medverkade svenska och utländska artister såsom Lou Bennett, Ran Blake, Philip Catherine, Klaus Doldinger, Jack Dupree, Duke Ellington, Rolf Ericson, Dexter Gordon, Lars Gullin, Sonya Hedenbratt, Johnny Hodges, Derek Humble, Jazz Quintet -60, Rolf Kühn, Jeanne Lee, Jack Lidströms orkester, Ray Nance, Albert Nicolas, Åke Persson, Bud

Powell, Sonny Stitt, Idrees Sulieman, Gerd Söderberg, Toots Thielemans, Jimmy Woode och Monica Zetterlund med Staffan Abeléens kvintett.

I samarbete med gatukontoret hade Parkorkestern engagerats alla tisdagar fr.o.m. den 25 juni t.o.m. den 30 juli. Dirigent var Hans Wahlgren och solister Erik Sædén, Margareta Einarson, Lars Carlsson, Folke Jonsson, Sonja Norin och Bertil Boo.

På torsdagarna under tiden den 27 juni—8 augusti arrangerades "Stadskvarterskvällar" under ledning av regissör Per Edström. I alla verkstäderna pågick arbete, på garveriets gård spelades teater, nämligen "Min hustru eller En natt i Falkenberg", skämt med sång i en akt uppfört på Djurgårdsteatern 1850. I rollerna sågos Tor Isedal och Percy Brandt. I Tottieska malmgården hade förste intendenten Lagerquist påtagit sig rollen av Charles Totties, den förste ägarens, äldste son Anders och visade besökarna det Tottieska hemmet. För att fullständiga bilden av en levande stadsmiljö för cirka 100 år sedan befolkades gatan av kringvandrande musikanter, mamseller, polis och barfota småpojkar.

Fjolårets programserie "Fredagslek" återupptogs under namnet "Fredagsträff" med Torbjörn Johnsson som värd och framfördes sju fredagar i följd fr.o.m. den 28 juni. Programmets lillvärdinna var Mälardrottningen Anna "Kina" Hansson och medarrangör tidningen Expressen. I programmet medverkade bl.a. Lily Berglund med Göte Wilhelmssons orkester, Britt Bern, Gösta Elweroth, Bengt Hallbergs trio, Hans och Barbro, Ann-Louise Hansson och Bertil Englund, Two Lerys, Carl-Gustaf Lindstedt, Grynet Molvig, Sonja Norin, Charlie Normans Show med Lasse Lönndahl, Carli Tornehave, Nils Wicksell och Monica Zetterlund.

"Marknadsafton" anordnades även denna säsong på lördagarna under tiden 6 juli—10 augusti. Kasperteater, lekar, tävlingar, kraftmätare och andra marknadsnöjen ägde rum på och kring Bollnästorget. Skansenorkestern kostymerad till "Societetshuskapell" alternerade med trollkonstnärerna Arne Carpelan och Holger Wästlund och sångartisterna Marianne Nielsen, Carin Swensson, Inga-Lill Thalin och Harry Dahlgren. På Orsakullen

pågick auktionen med auktionsutroparna Hilding Bielkhammar från Ringarum, Bo Högsberg från Västerås, "Tjock Anders i Delsbo", alias Anders Persson, och Valfrid Johansson från Enviken. På Solliden medverkade samtidigt följande artister: Margareta Kjellberg, Lars Kåge, Zarah Leander, Lars Lennartsson, "Two Maxwells", Sonja Norin och Carin Swensson.

Söndagarna den 7, 14 och 21 juli gåvos matinékonserter av en orkester bestående av Skansenorkestern och musiker från Stockholms filharmoniker under ledning av Per Lundkvist och med svensk musik på programmet. Solister voro Rolf Björling, Karin Langebo och Lilian Sjöstrand.

I samarbete med Stockholms musikbildningskommitté arrangerades för sjätte året i följd skogaholmskonserter, "Liten kvällsmusik i herrgårdsmiljö". Sommarens åtta konserter genomfördes under ledning av musikdirektör Karl-Eric Andersson och med ekonomiskt bidrag från Stockholms stad. Repertoaren bestod i likhet med tidigare år av verk från 1700- och 1800-talen, och de medverkande uppträdde i dräkter från samma epoker.

I konserter medverkade Sven Alin, Åke Arwinder, Bel Cantokören under ledning av Karl-Eric Andersson, Roland Bengtsson, Lars Olof Bergström, Gert Crafoord, Uno Ebrelius, Jan Eyron, Ann Mari Fröier, Gitarrkammartrion med Edit Wohl, Ebbe Grimsland samt Roland Bengtsson, Thore Jansson, Sven-Olof Larsson, Helene och Rolf Leandersson, Boel Loholm, Sonja Norin, Lars Johan Norrby, Åke Olofsson, Gunvor Olsson, Thore Rönnebäck, Elisabeth och Erik Sædén, Lilian Sjöstrand och Tore Westlund.

Skansenorkestern bestående av fem respektive åtta man stod under ledning av Elmar Fogelman och konserterade alla dagar utom måndagar och tisdagar på eftermiddagarna i lilla paviljongen på Solliden och medverkade dessutom i kvällsprogrammen.

Isa Quensel hade sammanställt och regisserat en serie kallad "Ett operaspektakel" i samarbete med operaskolan och med benäget bistånd från Kungl. Teatern beträffande dräkter, kulisser och rekvisita. De medverkande voro Laila Andersson, Lars Carlsson, John-Erik Jacobsson, Berit Jonsson, Anne-Lie Kin-

nunen, Sylvia Lindenstrand, Thorbjörn Munthe-Sandberg, Ulf Nordqvist, Ileana Peterson, Gunilla Slättegård och Maj-Lis Tollbo samt vid flygeln Per-Åke Andersson. Föreställningarna gåvos med bidrag från Stockholms stads kulturdelegation fyra gånger på Skansen samt en gång i Kungsträdgården.

Solistkonserter ha under sommaren givits av Greta Erikson, Per Grundén, Käbi Laretei, John Leyton, Elisabeth Söderström och Inger Wikström.

Ett program med Skansens folkdanslag och spelmän samt Ingegärd Käll och Einar Bergh, kallat En resa i folkton med sång och dans, har framförts varje måndag i regi av Else Fisher.

Gästspel ha gjorts av Montreal Junior Symphony Orchestra, en tunisisk folkdansgrupp, folkdanslaget Heimatzunft Hüfingen från Schwarzwald, ungdomskör från Gävle, Tranås ungdomsorkester, Järbo folkdanslag samt Torps gille med riksspelmännen Rudolf Halvarsson och Rut Nordin från Fränsta.

Mer eller mindre regelbundet återkommande "dagar" ha varit Finlands dag den 30 juni, anordnad i samarbete med Sveriges finlandsföreningars riksförbund, då hälsningstalet hölls av professor Henrik Cornell och en rad av Finlands förnämsta artister medverkade i underhållningsprogrammet. Frälsningsarméns årliga musikfest ägde rum den 1 juli och Polisens dag den 28 juli med uppvisning av polisrytteriet, polishundarna, mc-poliserna, judo-sektionen samt konsert av Stockholmspolisens musikkår. Sverige-Amerikadagen firades den 4 augusti med tal av "Årets svensk-amerikan", the President of RCA, Elmer W. Engstrom och radierad konsert av Sveriges radios underhållningsorkester med Dora Lindgren som solist och Egon Kjerrman som dirigent. Söndagen den 11 augusti presenterades programmet Svensk musik bland 50.000 rosor arrangerat i samarbete med STIM och SKAP samt Stockholms blomsterhandlareförening och Svenska plantskolornas riksförbund. Programmets musikaliska avdelning upptog en svensk orkesterkonsert under ledning av Nils-Olof Berg, en kyrkokonsert under ledning av Lars Blohm, folkvisor och folkmusik samt rytmiska koraler. I festprogrammet kring "Rosenprinsessan" från Skåne medverkade Rolf Björling, trädgårdsdirektör Sven Green och Lars Len-

nartsson. En blomsterutställning, kallad Rosenbröllop, var ordnad i Utställningshallen. FCO:s folkfest hölls den 17 augusti med bl.a. tal av utrikesminister Torsten Nilsson. Barnens Dag firades den 23, 24 och 25 augusti med Evert Taube, den italienska TV-stjärnan Gervaiso Marcosignori, paret Truxa, Anna Sundqvist m.fl. samt ett program kring Tingsvallen, kallat Fest på fisk från norr till söder. Under medverkan av yrkesfiskare från Stockholms skärgård och Mälaren samt Norrland demonstrerades rökning, halstring och tillredning av olika fisksorter och bjöds på gratis avsmakning. Fil.dr Hans Beskow kåserade och Harry Dahlgren underhöll med sång till luta. Kasttävlingar och demonstration av sportfiske anordnades av Stockholms spinnkastarklubb och Fiskefrämjandet.

Under hösten anordnades följande program på söndagarna: Frikyrkodagen den 1 september, Korporationsidrottsförbundets familjesöndag den 8 september, "Skansen visar stadskvarteret" den 15 september och söndagen den 22 september ett program, kallat Skansen visar, då i en rad av Skansens gårdar visades bakning, linberedning, vävning m.m. De Blindas dag presenterade sitt stora festprogram söndagen den 29 september, i vilket medverkade Karl Gerhard, Stig Järrel, Lena Granhagen, Inger Berggren, Anna Sundqvist, Sven Erik Wikström, Thore Skogman, Tor Isedal, Georg Årlin, hela Nöjeskatts-ensemblen med Arne Källerud, Rune Ek, Hasse Ellis, Hans Lindgren, Berit Tancred och Gösta Hemming, Larsan Sörenson, Leif Kronlund med Barbro Skinnar m.fl. Med en konsert av Stockholmspolisens musikkår den 6 oktober avslutades sommarhalvårets programarrangemang.

Skansens vattenspel på Solliden spelade en gång varje kväll under augusti månad.

Ljud- och ljusspelet En Skansensaga av Carl-Axel Moberg upprepades även i år med föreställningar varje kväll fr.o.m. den 1 augusti. Två gånger i veckan visades även den engelska versionen.

Under försommaren och hösten sände Sveriges radio en serie morgonprogram från Skansen kallade Utsikt från en bänk. Producent var Bertil Perrolf.

Skansens folkdanslag och ringleksbarn ha alternerande under sommaren dagligen visat folkdanser och ringlekar.

Lekvall har anordnats varje fredag under ledning av Knut Ringqvist med Bengt Andersson som vikarie.

Skansens vaktparad har stått under Ivar Lundgrens ledning och medverkat på söndagarna från april till november med undantag för juli månad.

För den moderna dansmusiken ha svarat Leif Kronlunds orkester med Barbro Skinnar som vokalist, Arne Domnérus orkester samt Swing Sing Seven med Four Hits. The Evergreens med the Screeners samt Arne Bills orkester ha spelat under semestertiden. Eric Östs spelmanslag spelade till gammaldansen på Bollnästorget. Sven Englunds, Torsten Lindströms och Sigge Anderssons kapell ha vikarierat vid olika tillfällen. Svenska ungdomsringen har under maj—juli anordnat en kurs i gammaldans och i anslutning därtill gammaldans för allmänheten.

Intill Lekstugan i gamla Bragehallen ha även i år bilbanan och karusellen varit igång, och det lilla tåget har kört från april till oktober.

Skansenteatern har varit upplåten åt produktionsledaren Lorens Marmstedt som givit "Änkeman Jarl" av Vilhelm Moberg med bl.a. Julia Cæsar och Elof Ahrle.

Julmarknaden ägde rum den 1 och 8 december med de traditionella arrangemangen. Auktionsförrättare var Hilding Bielkhammar från Ringarum. "Lill-Stintan" Birgit Leander sjöng och berättade historier i Delsbogården.

Skansens stjärngossar under ledning av kantor Gustaf Hellblom ha vandrat i gårdarna och sjungit fr.o.m. annandag jul t.o.m. trettondagen.

För anordnandet av ovan i korthet relaterade program ha närmast svarat intendenten Tullander, fru Sonja Lindström och kapten Stig Kuylenstjerna, som tjänstgjort som inspektör på Skansen. Direktör Georg Eliasson medarbetade som programavdelningens specielle konsult sammanlagt 30 dagar under året. Fröken Ester Nilsson har förestått varulagret för julmarknaden och souvenirförsäljningen, en verksamhet som sorterar under programavdelningen.

Underhålls- och förbättringsarbeten på Skansen

Under året ha underhålls- och förbättringsarbeten bedrivits i stor utsträckning. Sålunda har taket över rulltrappan nylagts liksom taket över vagnboden (garaget) i Tottieska malmgården.

Parkbelysningen i Marknadsgatan, i området omkring Bollnästorget samt i uppfarten från Hasselbacksporten har utbyggts. Ett flertal av bodarna i Marknadsgatan har försetts med nya golv. Sittplatserna kring Bollnästorgets dansbana ha byggts ut. Kring Sollidenplanen ha installerats gasbloss. Sollidenscenens gradänger ha byggts om. Ny högspänningsledning har nedlagts mellan transformatorstationen i Solliden och elmottagningsstationen vid Bredablick. Äldre gasledningar mellan Hasselbacksporten och Vaktstugan ha lagts om. Luftledningar för telefon kring Bollnästorget ha utbytts mot jordkablar. En omläggning av vägen öster om Sommarhagen har skett i samband med uppförandet av Folkets husbyggnaden. Beläggningsarbeten å vägar i Fågelskogen och invid säldammarna ha utförts. Vidare har en provisorisk tillbyggnad till aphuset skett. Strandskoningen kring Karpdammen har byggts om. Spegeldammen vid huvudentrén har tätats, varigenom vattenståndet kommer att kunna höjas. Ombyggnad av pumpanläggningen i Skånska gruvan och av intaget för sjövatten från Djurgårdsbrunnsviken har igångsatts. Inom Nedre Solliden ha nyanlagts vatten-, avlopps- och gasledningar.

Rulltrappan har försetts med fotoceller för automatisk start av transportbanorna och med utökade säkerhetsanordningar. Ett utrymme invid rulltrappans övre hall har iordningställts som verkstads- och förrådsutrymme, avsett att användas i samband med byggande av utställningar i trapphallen.

Omdisposition av området kring dansbanan å Nedre Solliden har påbörjats, syftande till att hit flytta karusell, spelapparater o. dyl. från den intill liggande zoologiska avdelningen. En väsentlig utökning av parkbelysningen inom området har påbörjats liksom ombyggnad av den förutvarande vagnhallen, vari

kommer att inrymmas vissa spel och skjutbanor, som tidigare bedrivits i fristående, provisoriska anläggningar.

Under året har beslutats att fr.o.m. den 1 januari 1964 borttaga avgifterna för begagnande av rulltrappan, fotolicensavgifterna, entréavgifterna till Bredablick och Skogaholm samt entréavgifterna för barn upp till 8 år, tillhopa motsvarande ett beräknat inkomstbortfall av c:a 200.000 kronor.

Skansens restauranger och serveringar

Restaurangrörelsen, som i huvudsak bedrivits efter samma riktlinjer som föregående år, har förestått av direktör Håård. Hans närmaste medhjälpare ha varit restaurangcheferna Lindbohm och Hagéus, köksmästare Spjuth och chefskonditor Magnusson.

Tyresö

Slottet har liksom tidigare varit tillgängligt för besökande lördagar och söndagar under tiden 11 maj—15 september och efter anmälan även vardagar. Antalet besök har uppgått till 1.950, därav 328 barn. Parken har avgiftsfritt hållits öppen 1 maj—30 september.

I egenskap av slottsvaktmästare har tapetserare Lindholm haft den direkta uppsikten över slottet och dess inventarier. Parken har stått under vård av trädgårdsmästare Alenby.

Julita gård

Stora huset och de museala anläggningarna ha hållits öppna för besökande dagligen under tiden 15 maj—15 september och de två följande söndagarna. Antalet besök i Stora huset har varit 14.044 och i museet 21.072 eller sammanlagt 36.116 personer, därav ca 8.000 barn.

Den 9 juni höll Sörmlandsringen tillsammans med Katrineholms spelmanslag en folkdansuppvisning i parken, och den 16 juni höll Frälsningsarmén ett friluftsmöte med gudstjänst. Den av Julita gymnastik- och idrottsförening traditionsenligt ordnade midsommarfesten besöktes av ca 10.000 personer. Även Frikyrkofolket och IOGT har haft sina traditionella "dagar". Sveriges kristliga gymnasist- och studentrörelse har liksom tidigare genomfört sina två lägerveckor med tillsammans omkring 100 deltagare. — I gårdskapellet har högmässa hållits annandag pingst samt andaktsstunder varje söndagseftermiddag under högsommaren. Kapellet har utnyttjats för en konfirmation samt upplåtits till 30 bröllop. Kapellet besöktes den 31 oktober av biskopen i Strängnäs stift i samband med ett föredrag för Julita och Österåkers kyrkobröder.

Byggnaderna ha fortlöpande rödfärgats, detta år Gästgivargården med kringliggande hus. Växthusets södra fasad har genomgått en genomgripande reparation och omputsats för avhjälpande av frostskador. Värmesystemen i kontorsflygeln och norra flygeln ha moderniserats med en gemensam panncentral för oljeeldning. Gårdskontoret har flyttats till norra flygeln; det gamla kontoret kommer att bevaras i oförändrat skick och skall även inrymma gårdsarkivet.

Museets representant på platsen har varit kapten Danielsson, som även förestått gårdskontoret. Skogsförvaltningen jämte tillsynen av arrendegårdarna har omhänderhafts av forstmästare Gustawsson.

Svindersvik

Huvudbyggnaden, paviljongen och köksflygeln ha varit tillgängliga för besökande lördagar, söndagar och tisdagar under tiden 11 maj—15 september. Antalet besök har uppgått till 2.037, därav 69 barn.

Vaktmästare på Svindersvik har varit fru Astrid Sandberg.

Stadsträdgårdsmästaren i Nacka Nils Yngvesson har bistått med råd och anvisningar för parkvården.

Härkeberga

Den gamla kaplansgårdens manbyggnad har under året besökts av 1.154 personer, därav 396 barn.

Vaktmästare på kaplansgården har varit fru Karin Pihl. Hr Albin Rylander har på sedvanligt sätt bistått museet beträffande byggnadsvård och allmän tillsyn.

Arkivet

Ett stort antal handskrifter, som på det mest värdefulla sätt ansluta sig till arkivets tidigare samlingar av dokument rörande Julius Kronberg, har erhållits som gåva av konstnärens son, herr S.J. Kronberg sr, Stockholm. I denna gåva ingå bl.a. brev från Julius Kronberg till hans fästmö Ellen Scholander, samlade i en volym, Julius Kronbergs brevkoncept 1911—1915, en volym, hans dagbok 1915—1920, en volym, samt en volym tidningsklipp, samlade av konstnären. Gåvan innehåller vidare bl.a. en volym brev från Ellen Scholander till Julius Kronberg 1886, Ellen Kronbergs dagböcker 1882—1909, 34 band, samt hennes anteckningsbok från Spanienresan 1884. Härutöver må nämnas en gästbok från Lilla Skuggan 1907—1917 samt två brev till Julius Kronberg från hans hustru i första äktenskapet Pauline Ahlberg.

Tidigare gåvor av fröken Ellen Thollander, Stockholm, ha under året kompletterats med nya, huvudsakligen bestående av papper rörande hennes släkt.

Av socionom Brita Silfwerbrand, Sunne, har erhållits ett pergamentsbrev från 1664 rörande Fågelstad i Östervåla socken, Uppland, och av herr Carl Olof Johansson, Göteborg, ett fastebrev från 1663 rörande Lundby och Kedumstorp i Västergötland. Fru Emmy Holmgren, f. Tempelman, Stockholm, har överlämnat ett maskinskrivet manuskript "Under vårdträdet" av Greta Holmgren, och fröken Annalisa Aspegren, Sollentuna, en handskriven receptbok från 1860-talet.

Arkivets samlingar av handlingar från bruk och herrgårdar ha berikats genom en gåva av närmare 300 räkenskapsböcker från åren 1763—1899 från Dohnafors bruk i Närke, vilken överlämnats av fru Maisa Törnmarck, Dohnafors.

Av fru Ulla Troili, Saltsjöbaden, har som gåva mottagits en arkivkista med gårdshandlingar 1695—1898 från Välinge herrgård i Värmland.

Av byggnadssnickaren Harald Hedlund och fabriksarbetaren Bengt Magnusson, båda i Munkfors, har arkivet mottagit en gåva av protokollsböcker och andra handlingar rörande Gershedens Folkets hus i samband med Folkets husbyggnadens förflyttning till Skansen.

Bland övriga förvärv må nämnas en volym med dekorationsskisser utförda av Carl Fredrik Torsselius (1764—1836), förvärvad genom byte med Nationalmuseum. — En räkenskapsbok från 1600-talets senare del har förvärvats, också genom byte, med fru Carin Edsberg, Stockholm.

I excerptsamlingen av folkminnen har arbetet med sägenkatalogiseringen fortsatt. Gåtregistreringen har avslutats. Excerptsamlingarna ha under året tillförts 118.000 A5-kort. Arbetet har bedrivits med hjälp av 20 arkivarbetare. Arbetsledare har liksom tidigare varit intendenten Tillhagen. Biträdande arbetsledaren, amanuensen Bengt af Klintberg, har för studier haft halvtidstjänst från och med 1 juni med fil. stud. Marie-Louise Siedberg som vikarierande. I studiesyfte besökte intendenten Tillhagen under sept.—okt. 1963 folklorearkiv och vetenskapliga institutioner i Freiburg, Basel, Ljubljana, Zagreb, Sarajevo, Bukarest, Budapest och Prag.

Arkivet har förestått av intendenten Lundwall i egenskap av arkivarie. För olika avdelningar inom arkivet ha svarat: för bildarkivet intendenten Liedgren, för Lapska arkivet intendenten Sommarström, för Etnologiska undersökningens arkiv förste intendenten Nylén och för folkminnessamlingen intendenten Tillhagen. Inom arkivet har under året vidare tjänstgjort fröken Margarete Fohlmeister.

Biblioteket

Den i årsredogörelsen för 1955 omnämnda donationen av makarna Lilly och Sven Thuréus boksamling har under året avsevärt kompletterats av givarna i samband med att samlingen under medverkan av dr Thuréus preliminärt uppordnats för katalogisering; den omfattar nu, inberäknat årets tillskott, omkr. 115 hyllmeter.

I övrigt har biblioteket ökats med omkring 1600 band och broschyrer genom inköp av ny facklitteratur och genom publikationsbyte med olika in- och utländska sammanslutningar och vetenskapliga institutioner. Årets katalogiserade accession upptager en hyllängd av 30 meter.

Antalet utlånade volymer beräknas till omkr. 9.000 inberäknat vad som har framtagits för studium på stället. Över 700 volymer ha skickats till andra bibliotek i Sverige och utlandet för utlåning till studerande och forskare, som inte ha haft tillfälle att personligen besöka museet. Siffran överstiger för första gången antalet för museitjänstemännens bruk inlånade volymer, som var 680.

Större delen av bibliotekets naturvetenskapliga bok- och tidskriftsbestånd är deponerad hos Skansens naturhistoriska avdelning; närmare uppgifter om dess accession kunna inhämtas i denna årsbok s. 243 f.

Biblioteket har med biträde av bibliotekarien Ehrnborg och amanuensen Frendel föreståtts av förste bibliotekarien Jansson. Övriga arbetskrafter ha varit extra biblioteksassistenten Blomström (halvtidstjänstgöring) och expeditionsbiträdet Eriksson. Vikarier för fru Blomström under hennes tjänstledighet från 1 juli ha varit fil.kand. Mare Zastrov och fil.kand. Lisbeth Ulrich-Jacobson.

Undervisningsavdelningen

Under året ha 15.060 personer erhållit undervisning i Nordiska museet. Dessa ha varit fördelade på 645 grupper, av vilka

443 utgjorts av klasser från obligatoriska skolor, yrkesskolor, flickskolor och läroverk i Stockholm och de övriga bestått av skolklasser från Stockholms förstäder och landsorten samt grupper av vuxna.

Femte klassen vid Stockholms grundskolor har erhållit regelbunden undervisning i museet efter ett schema, som uppgjorts vid terminens början av Stockholms skoldirektion. Visningar för skolklasser från landsorten ha i regel organiserats av Svenska turistföreningen men ombesörjts av undervisningsavdelningens personal.

Sjunde klassen vid Stockholms grundskolor har undervisats på Skansen av undervisningsavdelningens personal. Antalet elever har varit 4.945 fördelat på 110 grupper. Även andra skolgrupper som så begärt ha fått undervisning på Skansen. Skolresegrupper från landsorten ha dock i regel vägletts av Svenska turistföreningens guider.

Vid sidan av den elementära undervisningen har även en mera kvalificerad sådan bedrivits. Blivande lärare och instruktörer samt utövande yrkesmän, som komplettera sin utbildning, ha i stor utsträckning erhållit undervisning i Nordiska museet och på Skansen, varvid även tjänstemän från museets och Skansens övriga avdelningar medverkat.

Förutom den undervisning som bedrivits av tjänstemännen ha många skolor och institutioner gjort regelbundna studiebesök i museet under egna lärares ledning. Särskilt gäller detta de textila fackskolorna. Museets tjänstemän ha därvid bistått med råd och framtagning av lämpligt studiematerial.

Under sommaren har undervisningsavdelningen svarat för visningar på Svindersvik.

Liksom under tidigare år har undervisningsavdelningen handhaft museets publiceringsverksamhet och bokförmedling.

Tjänsten som museilektor och avdelningsföreståndare har t.o.m. den 31 oktober uppehållits av bitr. museilektorn Lindberg. Den 1 november tillträdde nyutnämnde museilektorn, intendent Lagercrantz tjänsten som ordinarie avdelningsföreståndare. Vidare ha vid avdelningen arbetat assistenterna Medelius, Palmer, Grape (till 31/10) och Lindahl (från 1/10). Under vissa delar

av året ha i undervisningsverksamheten deltagit fil.lic. Hans Kruse, fil.kand. Jane Fredlund samt fil. studerandena Ulla Brück, Pia Cronholm, Harry Hackzell, Mats Hellspong, Maret Kalju, Eva Maria Kjellén, Lars Olsson, David Papp och Bo Särnstedt.

I bokförmedlingens expedition ha arbetat fröken Engström (till 31/5) och fröken Brithon (från 1/7).

Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning och Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms universitet

Professor Granlund har undervisat och fullgjort examination såsom för en ordinarie lärostol i detta ämne vid Stockholms universitet. Under vår- och höstterminerna föreläste professorn dels över ämnet Valda etnologiska problem, dels över Europeiska folkkulturer. Docent Gustav Ränk, som innehade docentvikariat under vårterminen, föreläste över ämnet Studier i svenskt arbetsliv, sed och tro samt under höstterminen över ämnet Inledning till etnologin. Från 1 juli 1963 förordnades Ränk till biträdande lärare vid Stockholms universitet. Docent Börje Hanssen, som t.o.m. vårterminen innehade docentvikariat, föreläste under vårterminen i seminarieform över ämnet Jämförande strukturstudier i svenska samhällen. Under höstterminen 1963 ledde professor Knut Kolsrud, Oslo, undervisningen i samhällsstudier med en serie föreläsningar över ämnet Noen problemtyper i studiet av norsk folkekultur. Fil.lic. Bengt R. Jonsson har under vår- och höstterminerna hållit kurser i Folkdikt och folktro. Fil.lic. Knut Weibust har under båda terminerna undervisat i föremålskunskap; under vårterminen benämndes kursen Grupp och miljö. Fil.lic. Hans Kruse höll under vår- och höstterminerna kurser i fältundersöknings- och uppmätningsteknik. Studieupplysning för ett-betygsstuderande gavs under vårterminen av förste amanuensen fil.kand. Kersti Björklöf och under höstterminen av t.f. förste amanuensen Åke Daun.

Seminarieövningar ha hållits varje vecka. Vårterminens pro-

gram omfattade: Magnús Gislason: Kvöldvaka. Livet och arbetet i en isländsk badstofa; Jan Ling: Nyckelharpans tillverkning; Åsa Wall: Lak och byk i Småland 1850—1900; Hans Medelius: Några drag ur arbetslivet i Västernorrlands län enligt länsmansberättelser från 1764; Börje Hanssen: Strategi inför en forskningskampanj med punktundersökningar; Teje Palmer: Referat av avhandlingen Lapskt silver; Walter Hävernick: Fältforskning i storstaden; Thomas Görling: Strukturförändringar i Kungshamn i Bohuslän; Birgitta Conradson: Folklivsstudier på Kungsholmen; Åke Daun: Namnskicket i Laknäs. En kultur-antropologisk studie av namnskicket i en leksandsby under 1800- och 1900-talen. Under höstterminen diskuterades följande temata: Lars Lagerqvist och Björn Ambrosiani: Från fångstman till stadsbo (en demonstration av en utställning i Statens historiska museum); Mats Hellspong: Småindustrier i Laknäs; Boel Almqvist: Bostadsskicket i Laknäs, Leksand; Per-Uno Ågren: Om väggdekoration i Västerbotten; I. Sofia Danielson: Etnologiska undersökningens frågelista om abiturientseder; Jean Noël Malaurie: Recherches et méthodes de l'histoire social Esquimaudes. Två licentiatavhandlingar ha framlagts: Per-Uno Ågren: Bidrag till studiet av det folkliga båtskicket i övre Norrland samt Hans Kruse: Enköping. En studie av stadens befolkningsutveckling, omland och ekologiska struktur under 1700- och 1800-talen. Gästföreläsning har hållits av professor Walter Hävernick, Hamburg. Professor Kolsrud samt docenterna Ränk och Hanssen ha biträtt vid seminarieövningarna, den senare endast under vårterminen och den förstnämnde under höstterminen. En del av seminariet har under olika perioder kompletterat sina undersökningar i Leksands socken. Några av seminariets medlemmar deltogo i det 16:e nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet i Röros. Tre elever ha innehaft doktorandstipendium, och samma antal har haft bidrag ur anslaget till ograduerade forskares vetenskapliga verksamhet.

Institutet för folklivsforskning är som forsknings- och undervisningsinstitution knutet till professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning. Kostnaderna för dess verksamhet be-

stridas med bidrag av statsmedel av Nordiska museet. Under ledning av professor Granlund har verksamheten koncentrerats på att utarbeta material från fältforskningar och insamlingsarbete. Sålunda har det tidigare insamlade materialet rörande sädesrensning, folklig läkekonst och laxfisket i Torne älv kompletterats och bearbetats. Material rörande kryddor, senap och senapsknäcka, lapsk kastsnara och lapska kalendrar har insamlats och bearbetats. Material rörande Julita gods struktur och organisation 1870—1940 har bearbetats och färdigställts. Under fältundersökning i Leksand insamlat material har bearbetats liksom material rörande kalendrar och månadsbilder. Några tidigare igångsatta arbeten ha fullföljts under året. Insamlat material från professor Granlunds resor på Grönland, Island och i Ungern har bearbetats.

Docent Ränk har slutfört sina forskningar om äldre mjölkhushållning och färdigställt ett manuskript med titeln Från mjölk till ost. Han har vidare förberett ett arbete beträffande estniska herrgårdsbyggnader från svensk tid. Han deltog i den 16. Nordiske Folkelivs- og Folkeminnegranskarkongress i Röros, där han höll ett föredrag om äldre ostkultur i övre Sveriges fjälltrakter. Fil.lic. Gertrud Nyberg har fortsatt bearbetningen av material om den horisontella vävstolen i Sverige och grannländerna samt hithörande vävtekniker och har i samband härmed gjort resor i södra och mellersta Sverige. Fil.lic. Helmut Hagar har fortsatt utarbetandet av sin avhandling om hästens förspännings- och draganordningar. Fil.lic. Knut Weibust har fortsatt arbetet med sin avhandling Djupsjöseglare. Ett studium i maritim etnologi 1860—1914 och har därvid gjort resor bl.a. i Italien och Frankrike. Fil.kand. Anna-Britt Sifversson har utarbetat sitt material om den äldre torghandeln i Stockholm. Sedan 1 juli har hon på Solna stads bekostnad deltagit i arbetet med uppmätning, fotografering och utfrågning rörande den del av Hagalunds bebyggelse, som skall rivas för nybyggnad. Fil. kand. Birgitta Conradson arbetar med anslag från Stockholms stad på en avhandling om Kungsholmens i Stockholm omvandling efter industrins bortflyttning.

Professor Granlund har gjort fältundersökningar i Leksand

samt fältarbete och arkivstudier på Julita. I juni och juli gjorde professor Granlund tio dagars fältarbete på Grönland med utgångspunkt från Narssarssuak, varvid Erik Rödes land och det gamla biskopssätet Gardar besöktes. Avsikten var dock inte arkeologiska utan moderna ackulturationsstudier, föranledda av Udvalget for samfundsforskning i Grönland. I samband härmed besöktes ett flertal museer på Island. Med reseanslag från Svenska institutet har professor Granlund efter inbjudan av Ungerska vetenskapsakademien 16—20 oktober deltagit i Ungerska etnografiska kongressen i Budapest och där hållit föredrag. Därefter företogs genom förmedling av Ungerska kulturinstitutet i Budapest en resa på ungerska landsbygden under 10 dagar med utgångspunkt från Debrecen och i sällskap med professor Béla Gunda. Professor Granlund deltog vidare i augusti i den 16. Nordiske Folkelivs- og Folkeminnegranskarkongress i Röros, Norge.

Inom Institutet ha under året tjänstgjort: såsom förste amanuens fil.kand. Kersti Björklöf (tjänstledig 17/5—15/11 med fil.stud. Åke Daun som vikarie), kontorist fröken Lisa Löfman, kanslibiträde Fru Margit Stoye, tekniskt kontorsbiträde fröken Ingrid Vallin. Från Arbetsmarknadsstyrelsen har bidrag erhållits till avlöning av fyra arkivarbetare, varav två med förkortad arbetstid. Fil.dr Sven Ljung har utfört vissa specialuppdrag, och konstnären Olle Homman har medverkat vid utarbetandet av material från en del äldre undersökningar.

Utställningar

I februari öppnades en mindre utställning av *värmländska textilier* i förrummet till textilavdelningen. Utställningen ingick i den serie av landskapsutställningar, som tidigare arrangerats där, och hade ordnats av intendenten Wintzell. Utställningen kvarstod under året.

Ett urval av *Gillis Grafströms samling av skridskor* och dokument rörande skridskoåkning allt ifrån 1500-talet och fram till vår tid utställdes i hallvåningens södra tvärgång under februari

och mars. Utställningen, som kompletterades med material ur museets egna samlingar, hade arrangerats av amanuensen Forsby med biträde av fil.kand. Elisabet Bäckstrand.

Den i föregående årsbok (sid. 274 ff.) omtalade utställningen *Scots in Sweden*, som efter att under augusti och september månader 1962 ha visats i Edinburgh överförts till Göteborg för att under tiden 23 november 1962—7 januari 1963 visas i Kronhuset därstädes, återuppställdes i museets sal för tillfälliga utställningar. Utställningen hölls öppen under tiden 20 februari—7 april.

Den 10 april öppnades i södra tvärgången i museets hallvåning utställningen *Laggat*. Den ville dels visa några glimtar ur laggkärlens historia, dels i bild demonstrera, hur laggaren arbetar, samt ävenledes ge en antydan om vilken roll laggningstekniken spelat i familj och samhälle. En del material hade inlånats från Wasavarvet och Statens historiska museum. Utställningen, som ordnats av amanuenserna Bergengren och Resare, kvarstod under året.

Initiativet till utställningen *Schweiz och Sverige genom tiderna* togs av dr Leonhard Haas, Bundesarchivar i Bern, som senare under året anordnade en motsvarande utställning med schweiziskt material i Bern. Avsikten var att med arkivalier och föremål belysa förbindelserna mellan de båda länderna från 1400-talet och fram till 1960 års EFTA-avtal. Kommissarie för utställningen, som öppnades den 27 april och pågick till den 3 juni, var förste arkivarien vid Riksarkivet Nils Holm, och till evenemanget hade riksarkivarien Ingvar Andersson författat en skrift med samma titel som utställningen (Medd. från Svenska Riksarkivet, broschyr nr 6).

Under våren pågick en omfattande inventering av pärlbroderier. Bland annat ingick ett upprop i första numret av Idun-Veckojournalen. Insamlingen, som skedde i samarbete med museets högreståndsavdelning, gav ett mycket gott resultat, och den 17 maj kunde utställningen *Pärlbroderier* öppnas i närvaro av H.K.H. Prinsessan Desirée. Föremålen utställdes i hallvåningens norra tvärgång och i utställningsrummet i nordöstra hallsviten. I det senare rummet utställdes det material som insamlats, me-

dan museets egna föremål visades i tvärgången. Det insamlade materialet togs ned den 18 november, medan det övriga kvarstod vid årsskiftet. Detta kompletterades i början av december med en kollektion moderna pärlbroderade tavlor och andra konstföremål, tillverkade av konstnärinnan Margit Hagenfeldt-Engdahl. Kommissarie för utställningen var intendenten Wintzell med biträde av fil.kand. Elisabeth Bäckstrand och fil.kand. Lillemor Larsson.

Museet fotograferar, en utställning som visade fotografiet i museets och kulturhistoriens tjänst, öppnades den 14 juni i salen för tillfälliga utställningar. Alltsedan museets tillkomst har fotografiet spelat en betydande roll i verksamheten. Artur Hazelius och hans medarbetare utrustade sig tidigt med kameror för fältundersökningar, och museet har sedan länge samlat äldre fotografier, som kunna belysa nordisk kulturhistoria. De mer eller mindre amatörfotograferande forskarna ha senare kompletterats med yrkesutbildade, skickliga fotografer i museets tjänst. Utom reportage och dokumentärfotografering under fältundersökningar har föremålsfotograferingen i museets ateljé — i svartvitt och färg — blivit alltmer betydelsefull i museets arbete. Till följd av stigande krav på estetiskt tilltalande föremålsbilder — ett krav som aktualiserats inte minst av det ökade behovet av goda fotografier för bokillustrationer — har föremålsfotograferandet övergått från att vara ett torrt registrerande till att bli en skön konst. Till detta resultat bidraga på museet inte minst avdelningarna för kopiering och förstoring.

De utställda bilderna utgjordes av 50 förstoringar av fotografier, illustrerande fotots betydelse som dokument för framtiden, som komplement till en föremålsutställning och som illustration till det tryckta ordet. Förutom ett fåtal äldre bilder visades smakprov ur dagens rika produktion — fotografier tagna av Märta Claréus, Åke Grundström, Göran Schmidt och Ulla Wåger. Utställningen arrangerades av amanuenserna Axel-Nilsson och Bergengren. Under hösten visades utställningen fr.o.m. den 19 september i Länsmuseet i Jönköping.

Nyssnämnda utställning avlöstes den 22 september av *Medicinalstyrelsen 300 år*. Utställningen avsåg att belysa dels Kungl.

Från utställningen Medicinalstyrelsen 300 år i Nordiska museets sal för tillfälliga utställningar.

Medicinalstyrelsens inre historia, dels de olika former av hälso- och sjukvård, som varit underställda styrelsen och dess föregångare. De relativt få föremål, som stodo till buds för en sådan utställning, lånades huvudsakligen från Medicinhistoriska museet och andra offentliga och privata samlingar. Ett stort antal bilder ur Stockholms stadsmuseums och Nordiska museets arkiv fick komplettera det sparsamma föremålsbeståndet.

I samarbete med förste arkivarie Sten Landahl på Riksarkivets östermalmsavdelning utvaldes ur Kungl. Medicinalstyrelsens omfattande arkiv ett antal arkivalier, som fingo levandegöra vissa drag av styrelsens äldre historia. En katalog på 24 sidor utgavs i samband med utställningen. Den innehöll — förutom en kort översikt av medicinalstyrelsens historia — utdrag ur böcker och dokument belysande landets hälsovård under äldre tid. Utställ-

ningen öppnades av statsrådet Sven Aspling i närvaro av generaldirektör Arthur Engel och andra representanter för Kungl. Medicinalstyrelsen. Sammanlagt ca 800 personer besågo utställningen vernissagedagen. Den 18 december besöktes utställningen av H.M. Konungen. Utställningen, som bekostades av Kungl. Medicinalstyrelsen, ordnades av amanuenserna Forsby och Bergengren.

I samarbete med Deutscher Kunstrat E.V. och Riksförbundet för bildande konst öppnades den 18 oktober i närvaro av västtyske ambassadören, Dr H. U. Granow, utställningen *Folklig konst i tyg och lera,* ett urval från nordvästtyska museer. De tyska arrangörerna representerades vid detta tillfälle av Dr phil. Ernst Thiele och Professor Gerd Wietek. Riksförbundet representerades av förste intendenten Lars-Erik Åström. Föremålen, som voro utställda i sydöstra hallsviten, utgjordes av textilier och keramik från de tre senaste århundradena, huvudsakligast praktalster, oftast med religiösa motiv. Utställningen pågick till den 24 november, varefter den transporterades till Jönköping för att där börja en vandring till ytterligare fyra museer i landet. Kommissarier för utställningen voro intendenten Wintzell och amanuensen Resare med biträde av fil.lic. Skans Torsten Nilsson och fil.kand. Ingemar Liman. Till utställningen utkom en större katalog redigerad av Dr phil. Ernst Thiele och förste intendenten Eskeröd.

I utställningsrummet i nordöstra hallsviten förbereddes i december en utställning av *monogram.* Den uppställdes provisoriskt till julhelgen men kommer att öppnas officiellt efter årsskiftet. Den har arrangerats av intendenten Wintzell.

I Skansens trapphall var under tiden 1 april—12 maj anordnad en utställning, kallad *Skansen tillverkar,* med aktuella produkter från Officina Typographica, guldsmedsverkstaden, glashyttan och krukmakeriet. Dessutom visades böcker, som under senare år utgivits av Nordiska museet. — Den 17 maj öppnades i trapphallen *Hantverk — Tradition,* en samlingsutställning med alster från firmorna Andersson & Johansson AB, Höganäs-Keramik, Höganäs, AB Ellysett, Markaryd, Halla Textil AB, Överlida, Hans-Agne Jakobsson AB, Markaryd, snickarmästare Bertil

Prov på modern lapsk slöjd på utställningen Sameslöjd på Skansen.

Johansson, Markaryd och Liljeholmens Stearinfabrik AB, Stockholm. Utställningen kvarstod under sommaren. Slutligen anordnade Hemslöjdsförbundet för Sverige under årets två sista månader en utställning i trapphallen av svenska *hemslöjdsprodukter.*

I den stora utställningshallen vid rulltrappans början visades från 15 maj till 26 augusti en utställning kallad *Sameslöjd.* Dess huvudsyfte var att, utgående från slöjden, ge en lätt tillgänglig orientering om moderna sameförhållanden — kulturellt, socialt och ekonomiskt. Särskild vikt hade lagts vid att besökaren redan vid inträdet skulle få en känsla för naturmaterialets betydelse för även den alltmera kommersiellt inriktade sameslöjden — så t.ex. täcktes vissa podieytor av lav, ris o.dyl., och det fanns rikligt med virke och halvfabrikat.

Utställningen var resultatet av ett intimt samarbete mellan

Nordiska museet å ena sidan och de samiska organisationerna Sällskapet Same-ätnams slöjdutskott och Svenska samernas riksförbund å den andra. Att utställningstemat var ett samhällsintresse framgår av att sameorganisationernas deltagande stöddes ekonomiskt av Kungl. Kommerskollegium, av Luossavaara-Kiirunavaara AB och Norrbottens turisttrafikförbund.

Som utställningskommissarie tjänstgjorde intendenten Sommarström, som hade tagit det ursprungliga initiativet och utarbetat grundplanen.

I kommissariatet medverkade från Same-ätnams slöjdutskott dess ordförande Arvid Kaddik med biträde av nomadlärare Nils Nilsson. Slöjdkonsulenterna fru Marianne Nilsson och Lars Pirak medverkade vid föremålsmonteringen samt utförde, jämte slöjdlärare Sune Enoksson, demonstrationer viss del av utställningstiden.

För Svenska samernas riksförbund medverkade i kommissariatet i första hand ombudsmannen kammaradvokatfiskal Tomas Cramér.

Besöksantalet beräknas ha uppgått till minst 100.000. Större delen av utställningen togs till Västerbottens läns museum i Umeå och visades där 15/9—13/10. En mindre del av materialet, däribland föremål förvärvade till Nordiska museets samlingar, ingår i den amerikanska vandringsutställningen Swedish Folk Art (febr. 1964—febr. 1965).

Utställningshallen revs under oktober för att lämna plats åt den gamla schweizeribyggnaden Gubbhyllan invid restaurang Hasselbacken. På initiativ av Svenska tobaksaktiebolaget kommer nämligen denna byggnad att återuppföras på Skansen för att inrymma företagets museala samlingar. Återuppförandet av byggnaden och det s.k. Tobaksmuseets installation därstädes beräknas vara slutförda i maj 1965 i tid till Svenska tobaksaktiebolagets 50-årsjubileum. Utställningshallen uppfördes 1938 av Svenska metallindustriarbetareförbundet för dess jubileumsutställning och överlämnades till Skansen som gåva efter utställningens slut. Den hade nu efter ett kvarts sekel tjänat ut.

Nordiska museets utställning *Silver från skånska slott och herresäten* i Landskrona slott pågick under tiden 19 juli—1

september. Museets inventering av silver på skånska gods — bekostad av Landskrona stad — manifesterades utåt genom en utställning i den s.k. Kyrksalen på Landskrona slott i samband med firandet av stadens 550-årsjubileum. Utställningen omfattade ett urval av omkring 400 föremål fördelade på 350 katalognummer och omspann tiden 1500—1870. Nästan hela utställningsmaterialet inlånades från skånska gods. Endast omkring 6 procent — föremål som ursprungligen komma från denna miljö men skingrats genom arvskiften eller försäljning — ställdes till utställningens förfogande av andra privata ägare och sammanslutningar samt offentliga institutioner. I den sistnämnda gruppen ingingo även ett par exempel på det stora föremålsbestånd av skånskt kyrksilver som skänkts till respektive kyrkor av skånska godsherrar. Utställningslokalen låg två trappor upp i Christian III:s slottslänga, uppförd 1549—1559. Den är ett rum uppdelat i två skepp genom kraftiga valvbågar och med en längslöpande skyttegång i sydväst. Den har fått sitt namn av att det nordöstra skeppet användes som kyrksal för de i slottet fram till 1940 stationerade fångarna. På grund av ombyggnader och nerslitning utgjorde Kyrksalen en heterogen och föga tilltalande utställningsmiljö. Det sydvästra skeppet är exempelvis täckt av ett brunt trätak från 1855 och det nordöstra av ett tunnvalv från 1830. Dessutom voro väggarna genombrutna av valv och fönster, vilket gjorde att det var svårt att få plats för väggmontrarna. Åke H. Huldt och Susanne W. Tucker, utställningens arkitekter, valde därför att i vardera skeppet bygga in ett inre rum med väggar och tak av gles, brandsäker tuskaftsväv i vitt, spänd över en vitmålad träställning. Tack vare tunnheten kunde man utnyttja dagsljuset från fönstren och skönja konturerna av arkitekturen samtidigt som besökaren fick känslan av att befinna sig i en enhetlig miljö eller "ett skrin fyllt av dyrbarheter". Det ojämna och fläckiga golvet täcktes av en mörkgrå sisalmatta. Skyttegången förkortades på båda kortsidorna och snyggades upp men bibehölls för övrigt i sitt ursprungliga skick.

Föremålen utställdes i 19 vitmålade Herløwmontrer och 28 mindre hängmontrer med ram av vitmålat trä och baksida av

glas eller överklädd masonit, ritade av de båda arkitekterna. Två större montrer täckte fonden på två kortsidor. Även skyttegångens skottgluggar utnyttjades. Den berömda förgyllda servisen från Torup, tillverkad av M.-G. Biennais i Paris omkring 1810, utställdes på ett runt bord, täckt av en rund plastskiva som var fastlimmad och fastskruvad vid en sidokant av plast. Belysningen utgjordes av två sorters lampor, dels stora vita runda rotoflexskärmar från Bergboms firma i Malmö, dels mindre lampor med vitmålade skärmar nedsänkta i ett hål i hängmontrernas överkant. Huvudparten av montrerna var klädda med oblekt linne, de övriga med blek turkosgrönt linne, således inga starka färger som spegla sig i silvret och förrycka föremålens proportioner.

Utställningen, som invigdes i närvaro av D.D. M.M. Konungen och Drottningen, besöktes av omkring 30.000 personer. Den hade arrangerats av intendenten Holmquist och amanuensen Bonge. Katalogen såldes i omkring 1.400 exemplar. Nordiska museets fotografer ha fotograferat samtliga utställda föremål.

Vandringsutställningen *Swedish Folk Art Past and Present,* som sedan 1961 visats på ett stort antal museer i England och på Irland, har under 1963 utställts på följande platser: Warwick, Manchester, Burnley samt på Victoria and Albert Museum i London. Utställningen har rönt mycket stort intresse, och på Victoria and Albert Museum begärdes och erhölls en förlängning av utställningstiden med ca 2 månader. Utställningen återkom i oktober till Nordiska museet, och en del av föremålen kom sedan att ingå i utställningen för USA. Skadorna på föremålen voro förhållandevis få, även om naturligtvis en viss nedsmutsning ägt rum. Utställningen på Victoria and Albert Museum i London arrangerades av amanuensen Resare, i övrigt har museet under året ej deltagit i de lokala arrangemangen, över vilka dock Svenska institutet i London på ett föredömligt sätt utövat kontroll.

En vandringsutställning, avsedd för Tyskland i de båda företagens, *Mölnlycke och Rörstrand,* regi presenterades i januari på Röhsska konstslöjdmuseet i Göteborg under medverkan av Nordiska museet. Förutom företagens moderna produkter vi-

sades även äldre bestånd, varav porslin hade utvalts av intendenten Lagercrantz samt den textila delen av intendenten Wintzell och amanuensen Forsby. Från allmogeavdelningen deltog vid visningen i Göteborg intendenten Wintzell. I Tyskland visades utställningen först i Köln, sedan i München.

Under året har allmogeavdelningen under förste intendenten Eskeröds ledning förberett och iordningställt en utställning huvudsakligen visande svensk folkkonst, vilken under namnet *Swedish Folk Art* i drygt ett års tid kommer att visas i USA. Utställningen skeppades den 2 december och kommer att öppnas i samband med Sweden Week i San Francisco den 21 februari 1964 för att sedan visas på minst sex platser i USA. Under sin rundvandring där kommer utställningen att omhänderhavas av Smithsonian Institution i Washington. En närmare redogörelse över utställningen kommer att lämnas i 1964 års redogörelse.

Modellverkstad och konservering

I modellverkstaden ha företagits modellbyggen av byar och gårdar. Vidare ha här förekommit diverse konserveringsarbeten i samband med utställningen i USA. Vid modellverkstaden, vars arbete letts av förste intendenten Eskeröd, ha tjänstgjort preparator Hedblom och herr Sven Ågren. För konservering av bonadsmålningar samt för smärre arbeten av konserveringskaraktär, speciellt i samband med utställningen i USA, har fröken Elsa Hansson anlitats.

Textilkonserveringsateljén. Mycket arbete har nedlagts på det material som valts ut för museets olika utställningar och för nästa års vandringsutställning till Amerika. Den sistnämnda har krävt extra försiktighetsåtgärder, såsom förstärkningar och kontroll av föremålen för att dessa skola tåla ompackningar och monteringar. Material från Skansen samt från Julita, Svindersvik och Tyresö har undergått konservering; nytillskott i form av gardiner o.dyl. för byggnaderna därstädes har ombesörjts. För Seglora kyrka har uppsytts en lila mässhake,

komponerad av textilkonstnärinnan Barbro Borgström. Ett antal klänningar ha satts i stånd för att överlämnas såsom gåva till museijubileet i Skara och till invigningen av Örebro läns nya museum. En skadad gobeläng har konserverats och försetts med betryggande upphängningsanordning. Sjöfynd, tillhörande Sjöhistoriska museet, ha bearbetats.

På ateljén ha arbetat textilkonstnärinnorna HKS Wulfcrona-Dagel och Elg-Carlsson samt som extra arbetskraft vävlärarinnan Ingrid Wahlström. Praktikanter ha varit fröknarna Inger Nyman och Viveka Lindholm samt fru Helvi Sipelää från Finland. Som rådgivare har intendenten Gunnel Hazelius-Berg fungerat.

Depositioner och utlån. I Förenta staternas Nationalmuseum, Washington, för placering i dess teknik- och vetenskapshistoriska sektion, har deponerats dels ett besman från Ore sn i Dalarna, dels ett lodbesman från Skåne.

En anhållan från Kungl. Byggnadsstyrelsen att det svenska beskickningshuset i Athen skulle erhålla en bonadsmålning såsom deposition har bifallits.

I Postmuseum, Stockholm, har deponerats en oljemålning, en s.k. quodlibet, med postalt motiv.

Musikhistoriska museet har såsom deposition fått mottaga ett antal musikinstrument.

Ett föremålsbyte har ägt rum med Nationalmuseum, som mottagit 17 teckningar, en akvarell och två laveringar av ett antal kända svenska konstnärer i utbyte mot ett album innehållande 65 blad med inredningsritningar av C. Fr. Torsselius.

Till följande museer, organisationer och personer ha under året tillfälliga utlån beviljats:

Musée du Louvre, Paris, ett antal föremål av folkkonstkaraktär, varav tre bonadsmålningar; Victoria & Albert Museum, London, en samling föremål till komplettering av vandringsutställningen av svensk folkkonst, nio äldre svenska silverpjäser; Musée Bernadotte, Pau, två allmogebonader, två tavlor och ett skrivställ; Nationalmuseum, Stockholm, fem stolar, fem dockor,

en samling daguerrotypier och panotypier för utställning på Gripsholms slott; Wasamuseet, en kopparkruka; Stockholms stadsmuseum, en samling föremål för en utställning kring 1860-talets Stockholm, en kaffeservis av silver, ett antal dräktplagg; Göteborgs historiska museum, ett antal dräktplagg; Röhsska konstslöjdmuseet, en samling föremål tillverkade på Kosta glasbruk; Östergötlands museum, fem dräktdelar; Hallands museum, fem dräktplagg; Kristianstads museum, ett antal schattersömsbroderier; Stiftelsen Upplandsmuseet, diverse föremål till Carl XIV Johan-utställningen samt ett antal silverföremål; Landskrona museum, en herrkostym; Varbergs museum, ett livstycke; Värmlands museum, ett porträtt; Västerbottens läns museum, en samling sameslöjd; Gävle museum för utställning i Föreningen Söderhamns museum, en oljemålning, en pennteckning; Föreningen Söderhamns museum, fem silverföremål; Ljusdalsbygdens museum, en samling dräktdelar; Rörstrands porslinsfabriker, en samling äldre porslin; Mölnlycke AB, en samling textilier; Jubileumsutställningen i Vimmerby, ett antal silver- och tennföremål; Jubileumskommittén för Åtvidabergs 550-årsfirande, en oljemålning; till utställningen Silver från skånska slott och herresäten i Landskrona slott, en samling silverföremål; Sveriges allmänna konstförening och Liljevalchs konsthall, tre tavlor; Sundsvalls fabriks- och hantverksförening, en samling föremål belysande hantverkshistoria; Svenska handelsbanken, Stockholm, ett antal sparbössor, servisdelar och bestick, glas och kökskärl av koppar; Stockholms sparbank, en lodbössa; Sveriges skrädderiidkareförbund, en samling äldre skrädderiverktyg; Generalstabens litografiska anstalt, ett antal lapska föremål och en samling föremål i anslutning till en publikation om svenska landskapsrätter; Malmens skola, Kumla, tennsoldater; Stiftelsen Midsommargården, Hägersten, ett antal föremål belysande norrländskt kulturliv; Paul U. Bergströms AB, en koppartryckpress; Varuhuset Domus, Södertälje, en samling lapska föremål; utställningslokalen Trivium, Stockholm, äggkoppar och andra föremål; Stockholms stads bosättningskonsulent, fem föremål av halm; Stiftelsen Skansen, sex föremål från allmogeavdelningen; Sveriges Radio och TV, föremål i anslutning till olika program.

Fältarbeten

Etnologiska undersökningen

Fortsatta fältarbeten. Ett flertal av museets tjänstemän har vid olika tillfällen bedrivit undersökningar på den museet tillhöriga Julita gård i Södermanland för ett arbete rörande godsets miljö och struktur under närmast föregående ägare.

Intendenten Olsson har fortsatt byggnadsinventeringen i Uppland särskilt inom socknar närmast norr och nordväst om Stockholm, där flygfält och planerad förflyttning av ett militärt övningsområde komma att medföra avsevärda ingrepp i kulturbygd. Intendenten Olsson har även i år registrerat båttyper i Mälaren.

Den i samarbete med Österhaninge kommun i Södermanland förra året påbörjade kulturhistoriska undersökningen av miljön har pågått även under våren.

Påbörjade fältarbeten. I samarbete med Gävleborgs läns hushållningssällskap och hemslöjdsförening har förste intendenten Nylén företagit inventering av broderier i Delsbo socken i Hälsingland. Fil.kand. Sofia Danielson har katalogiserat det insamlade materialet, som fotograferats av fotografen Wåger.

I Svappavaara by inom Kiruna stadsområde har förste intendenten Nylén tillsammans med amanuensen Österman gjort en snabbinventering av meddelareunderlaget med tanke på en undersökning av bymiljön. Genom LKAB:s nu påbörjade exploatering av järnmalmsfyndigheten inom området kommer byn att kraftigt utbyggas.

Upplösningen av den inhemska brödtraditionen går långt tillbaka i tiden och utgör i och för sig ett intressant drag i utvecklingen av våra kostvanor. Den går jämsides med utbredningen av hantverksmässig och fabriksmässig framställning av bröd. Denna har dock i viss utsträckning uppsugit äldre tradition. Därtill kommer under de sista 25 åren en stark tillströmning av främmande brödtradition, som kommit in med flyktingar och utländsk arbetskraft. Att registrera detta förlopp i avseende på brödformer,

brödkonsumtion, arbetsteknik, arbetsförhållanden osv. är målet för en undersökning, som påbörjats i stockholmsområdet och som utföres av assistent Grape.

Frågelistverksamheten. Under året ha fyra frågelistor skickats ut. Av frågelistorna När grammofonen kom och Luciafirandet 1962 som sändes ut förra året ha ytterligare kommit in 86 svar. En frågelista om Dopet har utsänts till meddelarestaben. Denna lista är den första som även speciellt distribuerats till adliga familjer. Genom välvilligt tillmötesgående från redaktören av Arte et Marte ha våra frågor skickats till medlemmar av vid riddarhuset inskrivna ätter. Härigenom når man en miljö, vars lokala, sociala och ekonomiska stabilitet länge utgjort en utomordentlig grundval för traditionsundersökningar.

En registrering av sedbildning kring studentexamen med utsändandet av frågelistan Abiturientseder avser att bärga den rika flora av äldre, yngre och helt nya traditioner, som vuxit upp kring denna milstolpe på individens utbildningsväg.

I slutet av året utskickades en frågelista om firandet av Mors och Fars dag. Den ingår liksom Dopet i en serie enkäter kring familjens liv, med vilka Etnologiska undersökningen söker att registrera tillstånd och förändringar inom detta viktiga avsnitt av samhällslivet. Den är gjord i närmaste anslutning till en frågelista med samma ämne utsänd av Norsk Etnologisk Gransking och tillgodoser därmed också önskvärd samordning av undersökningsprogrammen inom de nordiska länderna.

För att få in eventuellt kvarlevande traditioner om eldböner utsändes en frågelista, som dock — vilket man hade anledning att vänta sig — gav ringa resultat. Eldböner höra givetvis samman med elden på den öppna härden och nödvändigheten att hålla elden vid liv, eftersom själva eldgörningen här var en besvärlig och tidsödande procedur. Denna frågelista har också skickats ut av Norsk Etnologisk Gransking.

Etnologiska undersökningens fasta meddelarestab omfattar 170 personer. Av dessa ha 105 med ledning av museets frågelistor sänt in bidrag under året. Arkivet har ökats med 500 accessioner, omfattande 2035 sidor text, 110 teckningar och 1220 fotografier.

Av den stencilerade tidskriften Meddelanden från Etnologiska

undersökningen har ett nummer utkommit, som i första hand utsänts till ortsmeddelarna.

Vid Etnologiska undersökningen ha under föreståndareskap av förste intendenten Nylén arbetat intendenten Olsson, som sedan den 1 oktober varit avdelad för särskilt utredningsuppdrag, vidare registrator Hullström och på halvtid amanuensen Berggren-Österman. Fil.kand. Sofia Danielson har tjänstgjort som vikarie för intendenten Olsson från den 1 oktober till årets slut, och assistent Grape har varit anställd för speciell arbetsuppgift från den 6 november.

Övriga fältarbeten

Intendenten Sommarström företog 19/10—12/11 en undersökningsresa i Norrland för att i samarbete med Etnologiska undersökningen studera nutida nomadism hos samerna. I samband därmed gjordes också en del föremålsförvärv.

Amanuensen Resare företog i juli månad uppteckningsarbeten i Rättvik rörande träsnidaren Jemt-Olle Persson (se s. 218).

Intendenten Tillhagen har fortsatt sina zigenarundersökningar i Uppland, Västergötland och Småland. I den 1962 startade och av Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen bekostade stora socialmedicinskt-sociologiska undersökningen av Sveriges zigenare har han undersökt 150 familjer i Stockholm och 10 i landsorten. I samband med dessa resor ha folktraditioner rörande särskilt folkmedicin och folkdikt upptecknats. På Gotland har intendenten Tillhagen studerat traditioner rörande den gamla ölbrygden och i samband därmed träffat avtal med Visby Bryggeri Aktiebolag om inspelning av en kulturhistorisk färgfilm om den gotländska allmogens ölbrygd. Filmen, som redan börjat inspelas, skall föreligga klar under 1964.

Högreståndsavdelningens undersökningar

Undersökningarna ha huvudsakligen omfattat inventeringar av äldre stadsbebyggelse i samband med lokala kulturvårdande organ.

I Hälsingborg har den 1962 påbörjade inventeringen av den äldre bebyggelsen fortsatt och kan med årets fältarbeten anses avslutad. Dessa ha utförts av intendenten Rosén och arkitekten Wetter och omfatta uppmätningar, fotografering och beskrivning av 14 borgargårdar jämte fotografering av ett stort antal byggnader samt gårds- och gatumiljöer. I samband med undersökningarna har byggnadsnämndens ritningssamling excerperats. Ur Skånska Brand-Hermes arkiv har ca 230 försäkringsinstrument från tiden 1828—1860-talet fotostaterats. Samtidigt med inventeringen ha intendenten Liedgren och amanuensen Forsby gjort uppteckningar i intervjuform med ett 15-tal äldre hantverkare i staden.

Hjo stads äldre bebyggelse har undersökts av intendenten Rosén, arkitekten Wetter och fil.kand. Reine Unnerbäck, varvid ett 35-tal gårdar uppmätts, fotograferats och beskrivits. Till detta arbete har Hjo stad på ansökan av Guldkrokens hembygds- och fornminnesförening anslagit medel.

I Varberg har en undersökning av den äldre stadsbebyggelsen påbörjats i samarbete med intendenten vid Varbergs museum B.A. Person, sedan staden ställt ett anslag för ändamålet till byggnadsnämndens förfogande. Ett tiotal gårdar har inventerats i denna första etapp.

Vidare har i Kristianstad ett till rivning dömt gårdskomplex vid Lilla torg undersökts av intendenten Rosén och arkitekten Wetter, och i samband därmed har mäskrummet i det gamla bränneriet i Österlöv uppmätts och fotograferats. För Skansens räkning ha Gershedens Folkets hus i Värmland och Daretorps missionshus i Västergötland uppmätts av intendenten Rosén, och vid nedtagning för flyttning till Skansen medverkade arkitekten Wetter med nedmärkningsritningar.

Herrgårdsundersökningar ha under året kunnat bedrivas endast i ringa omfattning. I Skåne har amanuensen Stjernswärd för fotografering och uppteckningar i intervjuform besökt ett antal gårdar, dels i trakten av Landskrona och Hälsingborg, dels i Kristianstads omnejd. En mera ingående undersökning gjordes tillsammans med kandidaten Unnerbäck på Ovesholm (se vidare s. 202).

I samband med en omfattande kulturhistorisk undersökning av Julita gårds förhållanden under de senaste hundra åren har amanuensen Stjernswärd gjort uppteckningar inom godset och på gårdar i dess grannskap.

Slutligen kan nämnas att Boo gård på Värmdön har undersökts av amanuensen Stjernswärd, arkitekten Wetter och fil.kand. Unnerbäck.

Högreståndsavdelningens kulturhistoriska undersökningar ha förestått av förste intendenten Andrén. Fast anställda ha varit intendenten Rosén, arkitekten Wetter och amanuensen Stjernswärd.

Naturhistoriska avdelningens fältundersökningar redovisas s. 244 ff.

Offentliga uppdrag och museal rådgivning

Museets medverkan i kulturminnes- och naturvårdens tjänst har fortsatt i samma omfattning som under tidigare år. Detsamma gäller den konsulterande verksamhet, som enskilda tjänstemän bedriva inom ramen för institutionens verksamhet. I allt större utsträckning söker också den intresserade allmänheten råd hos museet och den sakkunskap de anställda besitta.

Förste intendenten *Andrén* har varit av Nordiska museets nämnd utsedd ledamot i styrelsen för Stiftelsen Ingrid Göthlins minne (Nora) samt i Kurt och Tora Larssons stiftelse Mårtagården (Halland); medlem av kommissionen för riksinventering av de enskilda arkiven.

Styresmannen professor *Berg* har varit ordförande i Skandinaviska museiförbundets svenska sektion; vice preses i Gustav Adolfsakademien för folklivsforskning; ordförande i Nordiska rådet för antropologisk forskning; ledamot i styrelsen för Stiftelsen till främjande av antropologisk forskning; ordförande i Hallwylska museets direktion; vice ordförande i Konstfackskolans styrelse; vice ordförande i Nämnden för Löfstadsmuseet; av Kungl. Maj:t förordnad ledamot i styrelsen för Nordiska institutet för folkdiktning i Köpenhamn; ordförande i Etnologiska sällskapet; av Vitterhetsakademien utsedd ledamot i Marinens museikommitté; ledamot i styrelsen för Medicinhistoriska museets vänner; av Vitterhetsakademien utsedd suppleant i Statens humanistiska forskningsråd; ledamot av ekonomidelegerade för Humanistiska fonden; ledamot av styrelsen för Gastronomiska stiftelsen (tillhörande Gastronomiska akademien); ledamot av styrelsen för Stiftelsen Saxons Närkesarkiv; suppleant i styrelsen för Wilhelmina von Hallwyls Gotlandsfond; ordförande i kommittén för utgivande av Svensk släktkalender; ledamot i styrelsen för För-

eningen för svensk kulturhistoria; ledamot av svenska utskottet för CIAP; medlem av den permanenta kommittén för anordnande av de internationella kongresserna för antropologi och etnografi; expert hos utredningen rörande förbud mot utförsel ur riket av värdefulla konst- och kulturföremål.

Förste intendenten *Curry-Lindahl* har varit ordförande i två arbetsutskott inom Europarådets Committee of Experts for Conservation of Nature and Landscape, Strasbourg; ordförande i Nimba Research Committee. Liberia; ordförande i Föreningen för biologiska resestipendier; förste vice ordförande i Europarådets Committee of Experts for Conservation of Nature and Landscape, Strasbourg; vice ordförande i Société Belgo-Suédoise; sekreterare i International Council for Bird Preservation, London; sekreterare i svenska sektionen av International Council for Bird Preservation; styrelseledamot i International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, Morges (Lausanne); styrelseledamot i International Wildfowl Research Bureau, Tour du Valat, Frankrike; styrelseledamot i Fondation Internationale Scientifique, Bruxelles; styrelseledamot i Academy of Zoology of India, Agra; styrelseledamot i Fitz Patrick Institute of African Ornithology, Cape Town; styrelseledamot i Nordisk Herpetologisk Forening, Köpenhamn; ledamot av International Commission on National Parks, Washington; ledamot av Committee for Ecological Research in the International Biological Program, Zürich; ledamot av International Ornithological Committee, Oxford; ledamot av International Advisory Committee of the Friends of Africa in America, New York; ledamot av Nordiska aktionsutskottet för oljeskydd till sjöss, Stockholm; research associate vid Institut pour la Recherche Scientifique en Afrique Centrale, Lwiro, Kongo; research associate vid Musée Royal de l'Afrique Centrale, Tervuren; ledamot av Kungl. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté; ledamot av Svenska naturskyddsföreningens styrelse och arbetsutskott; ledamot av Sveriges ornitologiska förenings styrelse och arbetsutskott; ledamot av Svenska jägareförbundets förtroenderåd; av Kungl. Vetenskapsakademien utsedd ledamot av Jakttidsberedningen; av Nordiska museet utsedd ledamot av Stiftelsen Blekinge naturvård; ledamot av Svenska turistföreningens publikationsnämnd; såsom sakkunnig ingått i av Naturvårdsdelegationen och Kungl. Vattenfallsstyrelsen tillsatta arbetsgrupper för naturvårdsfrågor inom Övre Vindelälvens och Laisälvens respektive Stora Lule älvs källsjöområden; såsom sakkunnig deltagit i sammanträden i Kungl. Domänstyrelsen; medarbetare i Svenska Dagbladet. Tillfälliga offentliga uppdrag redovisas under "Resor, kongresser och symposier m.m.", s. 251 ff.

Förste intendenten *Eskeröd* har liksom tidigare varit museisakkunnig hos Kungl. Skogs- och lantbruksakademien.

Professor *Granlund* har varit ordförande i styrelsen för Institutet för visforskning och sakkunnig vid tillsättandet av forskardocentur i Lund.

Intendenten *Holmquist* har varit sekreterare i Svenska museimannaföreningen.

Förste bibliotekarien *Jansson* har varit sekreterare i Skandinaviska museiförbundets svenska sektion; vice ordförande i De vetenskapliga specialbibliotekens förening; vice ordförande i De vetenskapliga bibliotekens tjänstemannaförening; ledamot av styrelsen i Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet; ledamot av styrelsen i Etnologiska sällskapet.

Museilektor *Lagercrantz* har varit ledamot av Svenska slöjdföreningens

facksektions nämnd; programledare för TV-serien Saker och Ting och för radioserien Så var det då; medarbetare i tidningen Expressen.

Förste intendenten *Lagerquist* har varit ordförande i Föreningen för svensk hemslöjd; ledamot av styrelsen för Föreningen svensk hemslöjd u.p.a.; ledamot av styrelsen för Svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund; ledamot av styrelsen och sekreterare i Föreningen för svensk kulturhistoria; ledamot av styrelsen för Samfundet S:t Erik; ledamot av styrelsen för Lidingö hembygdsförening; ledamot i Lidingö stads natur- och kulturskyddskommitté; ledamot i Lidingö stads kulturbyggnadskommitté; ledamot av styrelsen och vice ordförande i Svenska museimannaföreningens facksektion; ledamot av Postmusei nämnd.

Ekonomidirektör *Nygren* har varit ordförande i Hemslöjdsförbundet för Sverige.

Förste intendenten *Nylén* har varit ledamot av styrelsen för Hemslöjdsförbundet för Sverige; ledamot av styrelsen för Svenska spetsar; har som docent i nordisk etnologi vid Uppsala universitet under vårterminen hållit föreläsningar om Herrgården som etnologiskt studieobjekt; hållit föreläsningar vid Oslo universitet över äldre svenskt näringsliv, vid Stockholm stads yrkesskolor (sömnadsskolan) i textil konsthistoria, vid Lärarhögskolan, Malmö, i textil konsthistoria, vid fortbildningskurs för lärare anordnad av Kungl. Överstyrelsen för yrkesutbildning över ämnet textil ortsslöjd; ledamot av Nordiska rådet för antropologisk forskning; sekreterare i Etnologiska sällskapet.

Intendenten *Sommarström* deltog den 1 mars i Svenska samernas riksförbunds landsmöte i Gällivare och höll därvid ett kort anförande rörande planerna på en sameslöjdutställning på Skansen samt rörande inventeringen av nutida nomadism. Inom ramen för undervisningen i allmän och jämförande etnografi vid Stockholms universitet har han hållit en kurs rörande forskningar kring samerna; han har vidare varit rådgivare vid redigeringen av en långfilm om renskötarliv i en nutida skogssameby.

Intendenten *Wintzell* har varit ledamot av en kommitté för utgivandet av en bok om stickning tillsatt av Föreningen för svensk hemslöjd.

Intendenten *Tillhagen* har tjänstgjort som sakkunnig i zigenarfrågor hos Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen och Kungl. Socialstyrelsen; har varit medlem av the Editorial Board för The Journal of the Gypsy Lore Society, Liverpool; medlem av International Society for Folk Narrative Researchs sägenkommitté med uppgift att samordna det internationella sägenkatalogiseringsarbetet; kallad att föreläsa vid XXV:e Vlaams Filologencongres, Antwerpen 17—19 april 1963; föreläste i oktober vid Institutul de etnografie si folclor i Bukarest; under april och maj föreläst 20 timmar om zigenarna inom ramen för undervisningen i etnografi vid Uppsala universitet; föreläst i folkmedicin vid Statens sjuksköterskeskola; hållit 42 offentliga föreläsningar inom ramen för den statsunderstödda folkbildningsverksamheten.

Förvaltning m.m.

Anslag och donationer. Under året ha till museet och Skansen överlämnats följande anslag, gåvor och donationer.

Den av riksdagen den 29 maj beslutade delningen av Nordiska museet och Skansen i två i ekonomiskt hänseende av varandra oberoende stiftelser, för vilken redogöres på annat ställe i denna årsbok (s. 229), innebär för museets del att staten åtagit sig att ekonomiskt svara för museets drift och därtill iklädde sig ansvaret för en reglering av det under de båda senaste budgetåren uppkomna driftsunderskottet. Statens anslag till museet utgick sålunda för budgetåret 1963/64 med dels ett bidrag till verksamheten vid museet å 3.045.000 kronor, dels ett engångsbidrag för reglering av driftsunderskott m.m. å 3.300.000 kronor, varför det sammanlagda statsanslaget för budgetåret utgjorde 6.345.000 kronor. Stiftelsen Skansen erhöll ett rörelsekapital av 3.000.000 kronor, varav staten bidrog med 1/3 och Stockholms stad med 2/3.

Undet året ha 40 arkivarbetare varit sysselsatta inom museet, avlönade med ett särskilt anslag på ca 420.000 kronor som välvilligt ställts till museets förfogande av Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen, vilken även anslagit medel för avlönande av en vikarierande arbetsledare, som samtidigt tjänstgjort som amanuens vid folkminnessamlingen. Denna befattning har under året innehafts av fil. kand. Bengt af Klintberg.

Stockholms stad har beviljat Skansen ett ordinarie anslag av 28.000 kronor och därtill ett bidrag på 10.000 kronor för anordnande av kammarkonserter i Skogaholms herrgård. Vidare har staden genom Stockholms skoldirektion anvisat ett anslag av 17.500 kronor till avlönande av en biträdande museilektor.

Ur Konung Gustaf VI Adolfs 80-årsfond för svensk kultur har beviljats ett anslag av 20.000 kronor för den pågående undersökningen av svensk herrgårdsbebyggelse i trä.

Statens humanistiska forskningsråd har anslagit sammanlagt 15.000 kronor som bidrag till utgivande av det planerade verket om den svenska timmerbyggnadskonsten, 10.000 kronor till en undersökning rörande de svenska brudkronorna, varjämte 2.000 kronor ha ställts till förfogande för sammanställande av svenskt material för det internationella uppslagsverket Volkskundliche Bibliographie 1961—62.

Från Magnus Bergvalls stiftelse har museet tilldelats ett anslag

av 9.000 kronor för utarbetande av det ovan nämnda verket om svensk timmerbyggnadskonst.

Stiftelsen J.C. Kempes minne har ställt ett belopp av 5.500 kronor till förfogande för utgivande av en samling länsmansberättelser från Västernorrlands län från 1700-talet.

Av Svenska Institutet, som tidigare bidragit med 5.000 kronor till kostnaderna för vandringsutställningen av svensk folkkonst i England, har museet mottagit ytterligare 2.000 kronor för samma ändamål.

Försäkrings AB Skandia har överlämnat ett belopp av 5.000 kronor såsom bidrag till utgivande av brukspatron Anders Fahlbecks dagboksanteckningar, som under året utkommo under titeln "Mögsjö dagbok och krönika".

Till den fond som instiftades 1959 med bidrag från fackliga korporationer och företag för uppförande av ett Folkets Hus på Skansen ha bidrag på 12.000 kronor influtit och fonderats, nämligen 2.000 kronor från vardera Fackföreningarnas Byggnadsproduktion, Förening u.p.a., Folksam, Hyresgästernas Sparkasse- och byggnadsföreningars Riksförbund u.p.a., Kooperativa Förbundet, Landsorganisationen i Sverige och Svenska Kommunalarbetareförbundet.

Med. dr Axel Hirsch har skänkt 7.200 kronor för inköp av pingviner till den nya zoologiska anläggningen på Skansen.

Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund har anslagit 1.500 kronor till verksamheten i Skansens guldsmedsverkstad.

Svenska Ägghandelsförbundet har överlämnat 2.500 kronor som bidrag till tryckningskostnaderna för Nils G. Wollins bok om äggkoppens historia.

Av Försäkrings AB Fylgia har museet fått mottaga 400 kronor såsom bidrag till Svindersviks underhåll och restaurering.

Disponent Stig Kempe, Örnsköldsvik, har överlämnat 200 kronor såsom bidrag till tryckningen av katalogen Scots in Sweden.

Såsom bidrag till avlöning av en plåtslagarmästare i Skansens gamla plåtslageriverkstad har Sveriges Bleck- och Plåtslagaremästare förbund skänkt 105 kronor.

Sveriges Litografiska Tryckerier har för publicering i Fataburen

1962 bekostat utförandet av en färgkliché av den till museet av disponent och fru Gunnar Björkman skänkta guldterrinen.

Genom testamentariskt förordnande av fröken Ingrid Göthlin erhöll Nordiska museet år 1961 viss del av hennes kvarlåtenskap, vari bl. a. ingår en fastighet i Nora stad. I anslutning härtill bildades 1963 i samråd med de båda övriga testamentstagarna, Örebro läns museum och Hembygdsföreningen Noraskog, en stiftelse med uppgift att förvalta den donerade fastigheten, som skall bevaras som kulturminnesmärke och även är avsedd att göra tjänst såsom bygdegård för hembygdsrörelsen och andra kulturella intressegemenskaper i Nora bergslag. Till museets representant i styrelsen för Stiftelsen Ingrid Göthlins Minne har utsetts förste intendenten Andrén.

Nordiska museet har vidare genom testamentariskt förordnande av donatorerna anmodats att med en ledamot vara representerad i styrelsen för Knut och Tora Larssons Stiftelse Mårtagården i Halland och utsett förste intendenten Andrén att företräda museet i detta sammanhang (suppleant: intendenten Holmquist).

Samfundet Nordiska museets Vänner. Samfundets styrelse har under året utgjorts av: ordförande H.K.H. Prins Bertil, vice ordförande friherre J. Nordenfalk, skattmästare disponenten Nils Westerdahl samt vidare friherrinnan Susan af Ugglas, f. Lewenhaupt, advokaten friherre Carl von Plomgren, direktören Gillis Tempelman och byggnadsingenjören Lennart Hegert, de båda sistnämnda suppleanter. Styresmannen har varit samfundets sekreterare. Som inköpsnämnd ha fungerat H.K.H. Prins Bertil, disponent Westerdahl och styresmannen. Samfundets medlemsantal utgjorde den 31 december 1963 206 personer, av vilka 113 ständiga och 93 årligen betalande ledamöter.

Årsmötet den 15 maj var förlagt till Bernadottebiblioteket i Kungl. slottet, där museets tjänstemän förevisade samfundets inköp och märkligare nyförvärv till museets samlingar. Därefter intogs förfriskningar i H.K.H. Prins Bertils våning i slottet.

Medaljer. Artur Hazelius-medaljen i silver har tilldelats sågverks- och skogsarbetaren Arvid Edblad, Alnö, poststationsföre-

ståndaren och lantbrukaren Carl Franzén, Lärbro, lantbrukaren Fingal Johansson, Värnamo, lantbrukaren Albert Josefsson, Gällstad, lantbrukaren Jakob Sporre, Oforsen, och stilgjuterifaktorn vid AB P. A. Norstedt & Söner Rune Wennborn, Stockholm.

F. domänintendenten ryttmästare Bertil Ekberg, Dagsnäs, har tilldelats medaljen För hembygdsvårdande gärning för sina insatser beträffande kulturminnesvården inom Skaraborgs län, och samma medalj har tillerkänts civilingenjören Georg Leire för de stora förtjänster han inlagt för restaureringen och bevarandet av Jöns-Jonsgården i Kattarp, Malmöhus län.

Skansenföreningen, Samfundet för Nordiska museets främjande hade den 31 oktober 1963 10.778 medlemmar. Av dessa äro 40 hedersledamöter.

Till hedersledamöter och innehavare av föreningens plakett i silver ha utsetts optiker SOR Otto Ahlström och med. dr Axel Hirsch.

Skansenföreningens plakett i silver har tilldelats hovmästaren Carl Gustaf Modén och köksmästare Bo Spjuth.

Besök m.m. För Skansen var antalet besök under hela året 1.740.120 mot 1.725.284 för 1962. Motsvarande siffror för Nordiska museet voro 98.828 mot 110.750 för 1962.

Vid institutionens kansli under året diarieförda skriftliga ärenden uppgå till 2.941, av vilka 42 remisser från offentliga myndigheter. Utgående skrivelser voro enligt kopieboken 3.127. Anmärkas bör att den korrespondens Etnologiska undersökningen för med sina medarbetare inte ingår i museets diarium, då dessa skrivelser registreras i annan ordning.

Kansli och ekonomiförvaltning. Kansliet har förestått av intendenten Biörnstad fram till den 1 november, då byrådirektör Granlund tillträdde sin tjänst och övertog denna arbetsuppgift. Kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit byråsekreterare Huss, kansliskrivare Bengtsson fr.o.m. den 10 juni, kontoristerna Sahlin och Bergqvist, den sistnämnda som registrator med halvtidstjänstgöring, kanslibiträdena Carlson och Robertsson samt kontorsbiträdet Andersson. Fröken Morell har tjänstgjort på na-

turhistoriska avdelningens kansli på Skansen med halvtidstjänstgöring.

Den ekonomiska förvaltningen har stått under ledning av direktör Nygren. Räkenskapskontoret har förestått av kamrer Hegnell. Vid detsamma ha dessutom arbetat biträdande kamrer Nyblin, huvudkassör Gustavsson, kansliskrivarna Kjell, Wreiman och Svensson (de båda förstnämnda med deltid), kassabiträdena Frisk och Kanold samt kontrollanten Zarén. På Skansens centrala kansli har kanslibiträdet Hagelin tjänstgjort. Som en följd av institutionens delning i två skilda ekonomiska enheter har under senare delen av året under ledning av byrådirektören Granlund förberedande arbeten för organisationen av museets ekonomiska förvaltning påbörjats, vilka kunna väntas ta slutlig form i början av 1964, då museets eget räkenskapskontor träder i funktion.

Årskortsexpeditionen har förestått av kansliskrivaren Kihlskog.

Driften vid Skansens restauranger har fram till den 1 juli stått under ledning av en särskild restaurangkommitté under direktör Arne Edfelts ordförandeskap. Under det senare halvåret 1963 har restaurangverksamheten varit underställd Stiftelsen Skansens styrelse.

Nordiska museets nämnd

Nämnden har under året utgjorts av f. d. hovrättsrådet friherre J. Nordenfalk, ordförande, tillika (intill 1/7) delegerad för finansförvaltningen, 1943;[1] överintendenten fil. dr Åke Setterwall, vice ordförande, 1950; styresmannen professor Gösta Berg, 1956; riksarkivarien fil. dr Ingvar Andersson, 1956; överintendenten fil. och med. dr Åke Wiberg, 1956, (död 25/11); landshövdingen Bengt Petri, 1959, samt bankdirektören Lars Erik Thunholm, 1959. Genom kungl. brev den 28 juni 1963 förordnades ovan angivna medlemmar av nämnden att fr.o.m. den 1 juli och tills vidare intill utgången av juni månad 1969 vara ledamöter i nämnden.

Den 25 november 1963 avled ledamoten av nämnden överintendenten Åke Wiberg. Doktor Wiberg var en man med omfattande kulturhistoriska intressen och lämnade i skilda sammanhang

[1] Årtalet betecknar året för inträde som ledamot av nämnden.

sitt stöd åt forskningen även på hithörande områden. Med stor pietet restaurerade han den honom tillhörande sägenomsusade värmländska herrgården Apertin, där han också sammanförde en värdefull samling föremål av lokal- och personhistorisk betydelse. I flera publikationer skildrade han dessa och andra miljöer som han mött under sitt växlingsrika liv.

Styrelsen för Stiftelsen Skansen

I styrelsen för Stiftelsen Skansen utser enligt gällande stadgar Kungl. Maj:t ordförande och ytterligare en ledamot samt suppleanter för dessa, Stockholms stadsfullmäktige vice ordförande och två ledamöter samt suppleanter för dessa samt Nordiska museets nämnd två ledamöter samt suppleanter för dessa.

Genom kungl. brev den 28 juni 1963 ha till styrelseledamöter intill utgången av juni månad 1967 utsetts: till ordförande hovrättspresidenten Sture Petrén och till ledamot professor Sven B. F. Jansson, av Stockholms stad utsedda äro till vice ordförande direktör Carl Albert Anderson och till ledamöter borgarrådet Gunnar Dalgren och förbundsordförande Wilhelm Forsberg samt av Nordiska museets nämnd hovrättsrådet friherre J. Nordenfalk och professor Gösta Berg. Suppleanter äro av Kungl. Maj:t utsedda styresmannen för Nordiska museet fil. dr Hans Hansson och direktören Arne Wickberg, av Stockholms stad författaren Per Anders Fogelström, arkitekten Jon Höjer och direktör Bertil Lidgard, av Nordiska museet landshövdingen Bengt Petri och överintendenten Åke Setterwall.

Institutionens tjänstemän 1/1—30/6.

Styresman:
Professor Gösta Berg, 24, 56.[1]

Ekonomidirektör:
Jur. kand. Karl-Erik Nygren (se nedan).

Sekreterare:
Intendent Arne Biörnstad (se nedan).

NORDISKA MUSEET

Allmogeavdelningen:
Förste intendent fil. dr Albert Eskeröd, 37, 47.
Intendent fil. lic. Arne Biörnstad, 52, 61.
Intendent fil. lic. Bo Sommarström, 62.
Amanuens fil. kand. Inga Wintzell, 50, 52.

[1] De första siffrorna ange året för inträde i institutionens tjänst. Då ytterligare siffror följa ange dessa det år befattningen tillträddes.

Amanuens fil. kand. Ann Resare, 62.
Amanuens fil. kand. Göran Bergengren, 62.
Extra amanuens fil. kand. Lillemor Larsson, 63.
Textilvårdarinna fröken Karin Hanses, 27.
Extra textilvårdarinna fru Märta Krantz, 28.
Preparator Sigvard Hedblom, 30.

Arkivet:
Arkivarie fil. dr Sten Lundwall, 46, 50.
Intendent fil. lic. Rut Liedgren, 43, 58.
Intendent dr philos. Carl-Herman Tillhagen, 44, 61.
Bildregistrator fru Elsa Thorell, 27.

Biblioteket:
Förste bibliotekarie fil. lic. Sam Owen Jansson, 29, 61.
Bibliotekarie fil. kand. Karin Ehrnborg, 47, 59.
Amanuens fil. kand. Yvonne Frendel, 58, 62.
Biblioteksbiträde Enar Eriksson, 47.
Bitr. biblioteksassistent fru Karin Blomström, 59.

Etnologiska undersökningen:
Förste intendent fil. dr Anna-Maja Nylén, 38, 61.
Intendent fil. lic. Marianne Olsson, 48, 60.
Registrator fröken Dagmar Hullström, 37.
Extra amanuens fil. kand. Annika Österman, 62.

Fotoateljén:
Fotograf Åke Grundström, 49, 57.
Fotograf fru Märta Claréus, 27.
Fotograf fröken Ulla Wåger, 52.
Fotograf Göran Schmidt, 59.
Kopist fru Thyra Christensson, 38.
Kopist fru Terttu Höglund, 58.
Kopist fru Gun Östlund, 60.
Fröken Ingalill Norling, 62.

Högreståndsavdelningen:
Förste intendent fil. dr Erik Andrén, 37, 58.
Intendent fil. lic. Bo Lagercrantz, 48, 61.
Intendent fil. kand. Kersti Holmquist, 49, 61.
Intendent fil. lic. Elisabet Hidemark, 56, 60.
Amanuens fil. kand. Christian Axel-Nilsson, 61.
Amanuens fil. kand. Eva Lis Forsby, 62.
Extra amanuens fil. kand. Inger Bonge, 60.
Extra amanuens fil. kand. Elisabet Bäckstrand, 63.
Textilvårdarinna fru Görel Persson, 63.

Högreståndsavdelningens undersökningar:
Förste intendent Erik Andrén (se ovan).
Intendent Sander Rosén, 32, 58.
Amanuens fröken Brita Stjernswärd, 31, 33.
Arkitekt Bertil Wetter, 53.
Extra biträde fru Gunvor Lindqvist, 62.

Kansliet:
Byråsekreterare fil. kand. Ann Marie Huss, 54, 60.
Kansliskrivare fru Gunilla Hallsénius, 62.
Fru Lilly Sahlin, 48.
Registrator fru Elisabeth Bergqvist, 50.
Kanslibiträde fröken Märta Wahlin, 26, 62.
Kanslibiträde fru Anna Tomasson, 24, 62.
Kanslibiträde fröken Ewa Carlson, 63.
Kontorsbiträde fru Ingrid Wahlqvist, 62.
Chaufför Sixten Svensson, 32.
Kontorsbud Tommy Sandberg, 63.

Konserveringsateljén:
Konserveringsassistent textilkonstnärinna HKS fru Marie-Louise Wulfcrona-Dagel, 52.
Konserveringsbiträde textilkonstnärinna HKS fru Birgitta Elg-Carlsson, 55.

Registreringsavdelningen:
Intendent fil. lic. Anders Nyman, 56, 57.
Kansliskrivare fru Mona Palmé, 46.
Märkerska fröken Anna Sjöbom, 08.

Rustmästarelaget:
Rustmästare Nils Nilsson, 30, 58.
Hantverkare Elof Carlsson, 38.
Tapetserare Åke Lindholm, 39.
Hantverkare Bertil Granqvist, 45.
Snickare Carl-Axel Holm, 45.
Hantverkare Tage Johansson, 47.
Hantverkare Anthe Olsson, 59.
Hantverkare Arne Carlsson, 39, 62.
Hantverkare Gösta Axæus, 36, 62.
Museibiträde Per Olof Wallgren, 61.
Förrådsman Fritz Sterner, 30, 63.
Snickare Albert Kristensson, 59.

Undervisningsavdelningen och Bokförmedlingen:
T.f. museilektor fil. kand. Ernst-Folke Lindberg, 51, 59.
Assistent folkskollärare Hans Medelius, 59.
Extra assistent fil. stud. Birger Grape, 60.
Extra assistent fru Teje Palmer, 62.
Fröken Raina Engström, 61.

Vakthållning m.m.:
Uppsyningsman Erik Lindstein, 24, 45.
Värmeskötare Arvid Forss, 62.
Expeditionsvakt Birger Höiding, 29.
Portvakt Harald Nilsson, 46.
Avdelningsvakt fru Ellen Holmberg, 37.
Avdelningsvakt fru Irma Jonsson, 45.
Vakt Gunnar Pettersson, 60.
Gårdskarl Stig Olsson, 62.
Extra vakt Gustav V. Malmlöv, 56.
Extra vakt Birger Widing, 63.
Extra vakt K-E Fredriksson, 62.
Extra vakt Martin Larsson, 61.
Extra vakt Widar Swahn, 63.
Extra vakt Birger Näslund, 63.

Institutet för folklivsforskning:
Professor John Granlund, 30, 55.
Amanuens fil. kand. Kersti Björklöf, 61.
Kontorist fröken Lisa Löfman, 44.
Kanslibiträde fru Margit Stoye, 45.
Kontorsbiträde fröken Ingrid Vallin, 61.

SKANSEN

Ekonomiledning:
Jur. kand. Karl-Erik Nygren, 62.
Sekreterare fröken Margareta Meeths, 63.

Kansli:
Kanslibiträde fru Karin Hagelin, 27.
Kontorsbud Percy Svensson, 62.

Klädkammaren:
Fru Maj Britt Hemlin, 60.
Fröken Maria Eriksson, 42.

Kulturhistoriska avdelningen:
Förste intendent fil. dr. Marshall Lagerquist, 36, 61.
Intendent fil. kand. Kerstin Sjöqvist, 44, 61.
Kanslibiträde fröken Karin Björkman, 39.
Hantverkare Bror Eriksson, 46.

Materialförrådet:
Förrådsförvaltare Hans Nilsson, 31, 61.
V. förrådsförvaltare Sune Berg, 36, 61.
Förrådsman Nils Pettersson, 36.

Naturhistoriska avdelningen:
Förste intendent Kai Curry-Lindahl, 54.
Sekreterare fröken Harriet Morell, 57.
Djurvårdarförman Albert Johansson, 39.
V. djurvårdarförman Sven Borg, 32, 61.
Stallförman Gunnar Stegblad, 32.
Förste djurvårdare Torsten Glemmefors, 32.
Djurvårdare Roland Ackelman, 38.
Djurvårdare Torsten Cellvander, 38.
Djurvårdare Sven Åke Nord, 54.
Djurvårdare Sven Oskar Rydh, 57.
Djurvårdare Helmuth Pinter, 58.
Djurvårdare Stig Franzén, 57.

Program- och reklamavdelningen:
Direktör Georg Eliasson, 57.
Intendent fröken Margareta Tullander, 37, 61.
Fru Sonja Lindström, 58.
Fröken Ester Nilsson, 47.
Kapten Stig Kuylenstjerna, 62.

Restaurangerna:
Direktör Sture Håård, 51.
Restaurangchef Carl-Gustaf Lindbohm, 36.
Bitr. restaurangchef Lou Hagéus, 56.
Köksmästare Bo Spjuth, 48.
Chefskonditor Arnold Magnusson, 48.
Kamrer Sune Eklund, 56.

Räkenskaps- och kassakontoret:
Kamrer civilekonom fil. kand. Sam Hegnell, 38.
Biträdande kamrer Alvar Nyblin, 32, 47.
Huvudkassör Henning Gustavsson, 52.
Kansliskrivare fru Inga Lisa Kjell, 42.
Kansliskrivare fru Gunvor Wreiman, 46.
Kansliskrivare fru Elsa Svensson, 54.
Kassabiträde fröken Karin Frisk, 56.
Kontrollant Arnold Zarén, 51.
Kassabiträde fröken Agneta Kanold, 62.

Telefonväxel:
Telefonist fröken Birgit Lindström, 39.
Telefonist fru Brita Giding, 59.
Telefonist fru Helny Vala, 50.

Vakthållning:
Inspektör kapten Stig Kuylenstjerna (se ovan).
Vaktchef Sven Amberg, 32, 47.
Förste portvakt Karl Sjöman, 32.
Förste portvakt Tore Bergsten, 41.
Portvakt Ivar Borgqvist, 33.
Kyrkvaktmästare Stig Hedblom, 33.
Portvakt Einar Forsberg, 35.
Portvakt Einar Spångberg, 37.
Portvakt Mårten Mårtensson, 56.
Portvakt Karl-Erik Andersson, 56.
Stugvakt fru Naima Nilsson, 31.
Stugvakt fru Hildegard Hedlund, 41.

Verkstäder och parkvård:
Fogde Gustaf Henningsohn, 29.
Byggmästare Elof Hagén, 34.
Förste montör ingenjör Einar Levander, 29.
Trädgårdsmästare Edwin Arvidsson, 30.
Snickare Anders Petters, 30.
Snickare Helge Sjöberg, 30.
Snickare Erik Gjers, 32.
Snickare John Gjers, 36.
Smed Gustaf Holmström, 31.
Montör Philip Lundin, 31.
Reparatör Bror Brickman, 32.
Textare Robert Adolfsson, 33.
Murare John Ahlström, 37.
Målare Erik Gudmunds, 42.
Trädgårdsarbetare Birger Moreau, 31.
Trädgårdsarbetare Erik Eriksson, 33.
Trädgårdsarbetare Sigfrid Flodin, 37.
Trädgårdsarbetare Sven Hedlund, 44.
Diversearbetare Robert Bergqvist, 28.
Diversearbetare Harry Holmqvist, 29.
Diversearbetare Henning Sundén, 31.
Chaufför Harry Pettersson, 56.
Extra elektriker Börje L. Boman, 62.

Årskortsexpeditionen:
Kansliskrivare fru Lillemor Kihlskog, 44.

HÄRKEBERGA

Platsrepresentant fru Karin Pihl.

JULITA GÅRD

Godsförvaltning:
Platschef kapten Jan-Carl Danielsson.
Vaktmästare Nils Andersson.
Byggmästare Gunnar Larsson.
Trädgårdsmästare Sven A. Karlsson.
Diversearbetare Axel Gustafsson.
Diversearbetare Erland Wahlqvist.
Djurvårdare Martin Andersson.
Museivakt fru Kerstin Widell.
Museivakt fröken Alma Olsson.

Skogsförvaltning:
Forstmästare Axel Gustawsson.
Byggmästare Gunnar Larsson.
Skogvaktare Einar Gustafsson.
Skogsarbetare Sven Andersson.
Skogsarbetare Artur Karlsson.
Skogsarbetare Martin Karlsson.
Skogsarbetare Karl Johan Larsson.
Skogsarbetare Per A. Persson.
Apterare Evert Pettersson.
Skogsarbetare Sven Petersson.

MATSGÅRDEN

Platsrepresentant herr Givars Anders Andersson.

NYGRÄND 2, STOCKHOLM

Platsrepresentant fru Greta Thurén.

SVINDERSVIK

Platsrepresentant fru Astrid Sandberg.

TYRESÖ

Trädgårdsmästare Hugo Alenby.
Trädgårdsmästare Gustaf A. Johansson.

Nordiska museets tjänstemän 1/7—31/12.

Styresman:
Professor Gösta Berg, 24, 56.

Administrativa och kamerala avdelningen:
Byrådirektör jur. kand. Viveka Granlund, 63.
Byråsekreterare fil. kand. Ann Marie Huss, 54, 60.
Kansliskrivare fröken Marianne Bengtsson, 63.
Fru Lilly Sahlin, 48.
Registrator fru Elisabeth Bergqvist, 50.
Kanslibiträde fru Anna Tomasson, 24, 62.
Kanslibiträde fröken Ewa Carlson, 63.
Kontorsbiträde fru Ingrid Wahlqvist, 62.
Bilförare Sixten Svensson, 32.
Kontorsbud Jöran Sellerholm, 63.

Allmogeavdelningen:
Förste intendent fil. dr. Albert Eskeröd, 37, 47.
Intendent fil. lic. Arne Biörnstad, 52, 61.
Intendent fil. lic. Bo Sommarström, 62.
Intendent fil. kand. Kerstin Sjöqvist, 44, 63 (tjänstledig).
Intendent fil. kand. Inga Wintzell, 50, 52.
Amanuens fil. kand. Ann Resare, 62.
Amanuens fil. kand. Göran Bergengren, 62.
Extra amanuens fil. lic. Skans Torsten Nilsson, 63.
Extra amanuens fil. kand. Ingemar Liman, 63.
Textilvårdarinna fröken Karin Hanses, 27.
Extra textilvårdarinna fru Märta Krantz, 28
Preparator Sigvard Hedblom, 30.
Kontorsbiträde fröken Ewa Sundström, 63.

Arkivet:
Arkivarie fil. dr Sten Lundwall, 46, 50.
Intendent fil. lic. Rut Liedgren, 43, 58.
Intendent dr philos. Carl-Herman Tillhagen, 44, 61.
Bildregistrator fru Elsa Thorell, 27.

Biblioteket:
Förste bibliotekarie fil. lic. Sam Owen Jansson, 29, 61.
Bibliotekarie fil. kand. Karin Ehrnborg, 47, 59.
Amanuens fil. kand. Yvonne Frendel, 58, 62.
Biblioteksbiträde Enar Eriksson, 47.
Bitr. biblioteksassistent fil. kand. Elisabeth Jacobson, 63.

Etnologiska undersökningen:
Förste intendent fil. dr Anna-Maja Nylén, 38, 61.
Intendent fil. lic. Marianne Olsson, 48, 60.
Registrator fröken Dagmar Hullström, 37.
Extra amanuens fil. kand. Annika Österman 62.

Fotoateljén:
Fotograf Åke Grundström, 49, 57.
Fotograf fru Märta Claréus, 27.
Fotograf fröken Ulla Wåger, 52.
Fotograf Göran Schmidt, 59.
Kopist fru Terttu Höglund, 58.
Kopist fru Gun Östlund, 60 (tjänstledig).
Extra kopist fröken Karin Bodin, 63.
Fröken Solveig Leijström, 63.

Högreståndsavdelningen:
Förste intendent fil. dr Erik Andrén, 37, 58.
Förste intendent fil. dr Marshall Lagerqvist, 36, 63 (tjänstledig).
Intendent fil. kand. Kersti Holmquist, 49, 61.
Intendent fil. lic. Elisabet Hidemark, 56, 60.
Amanuens fil. kand. Christian Axel-Nilsson, 61.
Amanuens fil. kand. Eva Lis Forsby, 62.
Extra amanuens fil. kand. Inger Bonge, 60.
Textilvårdarinna fru Lisa Eriksson, 63.
Kontorsbiträde fröken Lisbeth Andersson, 63.

Högreståndsavdelningens undersökningar:
Förste intendent Erik Andrén (se ovan).
Intendent Sander Rosén, 32, 58.
Amanuens fröken Brita Stjernswärd, 31, 33.
Arkitekt Bertil Wetter, 53.

Konserveringsateljén:
Konserveringsassistent textilkonstnärinna HKS fru Marie-Louise Wulfcrona-Dagel, 52.
Konserveringsbiträde textilkonstnärinna HKS fru Birgitta Elg-Carlsson, 55.

Registreringsavdelningen:
Intendent fil. lic. Anders Nyman, 56, 57.
Kansliskrivare fru Mona Palmé, 46.
Märkerska fröken Anna Sjöbom, 08.

Rustmästarelaget:
Rustmästare Nils Nilsson, 30, 58.
Hantverkare Elof Carlsson, 38.
Tapetserare Åke Lindholm, 39.
Hantverkare Bertil Granqvist, 45.
Snickare Carl-Axel Holm, 45.
Hantverkare Tage Johansson, 47.
Hantverkare Anthe Olsson, 59.
Hantverkare Arne Carlsson, 39, 62.
Hantverkare Gösta Axæus, 36, 62.
Museibiträde Per Olof Wallgren, 61.
Extra museibiträde Axel Lundström, 56, 63.
Snickare Albert Kristensson, 59.

Undervisningsavdelningen och Bokförmedlingen:
Museilektor fil. lic. Bo Lagercrantz, 48, 63.
Intendent fil. kand. Ernst-Folke Lindberg, 51, 59.
Assistent folkskollärare Hans Medelius, 59.
Extra assistent fil. stud. Birger Grape, 60.
Extra assistent fru Teje Palmer, 62.
Extra assistent fil. stud. Ulf Lindahl, 63.
Fröken Eva Brithon, 63.

Vakthållning m.m.:
Uppsyningsman Erik Lindstein, 24, 45.
Maskinist Arvid Forss, 62.
Museivakt Birger Höiding, 29.
Portvakt Carl Bäckström, 63.
Vakt Gunnar Pettersson, 60.
Gårdskarl John Norgren, 63.

Extra vakt Gustav V. Malmlöv, 56.
Extra vakt Birger Widing, 61.
Extra vakt K.-E. Fredriksson, 62.
Extra vakt Martin Larsson, 61.
Extra vakt Widar Svahn, 63.
Extra vakt Birger Näslund, 63.

Institutet för folklivsforskning:
Professor John Granlund, 30, 55.
Amanuens fil. kand. Kersti Björklöf, 61.
Kontorist fröken Lisa Löfman, 44.
Kanslibiträde fru Margit Stoye, 45.
Kontorsbiträde fröken Ingrid Vallin, 61.

HÄRKEBERGA

Platsrepresentant fru Karin Pihl.

JULITA GÅRD

Godsförvaltning:
Platschef kapten Jan-Carl Danielsson.
Vaktmästare Nils Andersson.
Byggmästare Gunnar Larsson.
Trädgårdsmästare Sven A. Karlsson.
Diversearbetare Axel Gustafsson.
Diversearbetare Erland Wahlqvist.
Djurvårdare Martin Andersson.
Museivakt fru Kersti Widell.
Museivakt fröken Alma Olsson.

Skogsförvaltning:
Forstmästare Axel Gustawsson.
Byggmästare Gunnar Larsson.
Skogvaktare Einar Gustafsson.
Skogsarbetare Sven Andersson.
Skogsarbetare Artur Karlsson.
Skogsarbetare Martin Karlsson.
Skogsarbetare Karl Johan Larsson.
Skogsarbetare Per A. Persson.
Apterare Evert Pettersson.
Skogsarbetare Sven Petersson.

MATSGÅRDEN

Platsrepresentant herr Givars Anders Andersson.

NYGRÄND 2, STOCKHOLM

Platsrepresentant fru Greta Thurén.

SVINDERSVIK

Platsrepresentant fru Astrid Sandberg.

TYRESÖ

Trädgårdsmästare Hugo Alenby.
Trädgårdsmästare Gustaf A. Johansson.

Skansens tjänstemän 1/7—31/12.

T.f. verkställande direktör:
Jur. kand. Karl-Erik Nygren, 62, 63.

Kansli:
Kansliskrivare fru Karin Hagelin, 27.
Sekreterare fröken Margareta Meeths, 63.
Kontorsbud Ola Landin, 63.

Klädkammaren:
Sömmerska fru Maj Britt Hemlin, 60.
Konserveringsbiträde fröken Maria Eriksson, 42.

Kulturhistoriska avdelningen:
Förste intendent fil. dr Marshall Lagerquist. (Tjänsteförrättande).
Intendent fil. kand. Kerstin Sjöqvist. (Tjänsteförrättande).
Kanslibiträde fröken Karin Björkman, 39.
Hantverkare Bror Eriksson, 46.

Materialförrådet:
Förrådsförvaltare Hans Nilsson, 31, 61.
V. förrådsförvaltare Sune Berg, 36, 61.
Förrådsman Nils Pettersson, 36.

Naturhistoriska avdelningen:
Förste intendent Kai Curry-Lindahl, 54.
Sekreterare fröken Harriet Morell, 57.
Djurvårdarförman Albert Johansson, 39.
V. djurvårdarförman Sven Borg, 32, 61.
Stallförman Gunnar Stegblad, 32.
Förste djurvårdare Torsten Glemmefors, 32.
Djurvårdare Roland Ackelman, 38.
Djurvårdare Torsten Cellvander, 38.
Djurvårdare Sven Åke Nord, 54.
Djurvårdare Sven Oskar Rydh, 57.
Djurvårdare Helmuth Pinter, 58.
Djurvårdare Stig Franzén, 57.
Djurvårdare Anders Wiklund, 63.

Program- och reklamavdelningen:
Direktör Georg Eliasson, 57.
Intendent fröken Margareta Tullander, 37, 61.
Fröken Sonja Ekström, 58.
Kanslibiträde fröken Ester Nilsson, 47.
Kapten Stig Kuylenstjerna, 62.

Restaurangerna:
Direktör Sture Håård, 51.
Restaurangchef Carl-Gustaf Lindbohm, 36.
Bitr. restaurangchef Lou Hagéus, 56.
Köksmästare Bo Spjuth, 48.
Chefskonditor Arnold Magnusson, 48.
Kamrer Sune Eklund, 56.

Räkenskaps- och kassakontoret:
Kamrer civilekonom fil. kand. Sam Hegnell, 38.
Biträdande kamrer Alvar Nyblin, 32, 47.
Huvudkassör Henning Gustavsson, 52.
Kansliskrivare fru Inga Lisa Kjell, 42.
Kansliskrivare fru Gunvor Wreiman, 46.
Kansliskrivare fru Elsa Svensson, 54.
Kansliskrivare Arnold Zarén, 51.
Kassabiträde fröken Karin Frisk, 56.

Årskortsexpeditionen:
Kansliskrivare fru Lillemor Kihlskog, 44.

Telefonväxel:
Telefonist fröken Birgit Lindström, 39.
Telefonist fru Brita Giding, 59.
Telefonist fru Helny Vala, 50.

Vakthållning:
Inspektör kapten Stig Kuylenstjerna (se ovan).
Vaktchef Sven Amberg, 32, 47.
Förste portvakt Einar Forsberg, 35, 63.
Förste portvakt Tore Bergsten, 41.

Portvakt Ivar Borgqvist, 33.
Kyrkvaktmästare Stig Hedblom, 33.
Portvakt Einar Spångberg, 37.
Portvakt Mårten Mårtensson, 56.
Portvakt Karl-Erik Andersson, 56.
Portvakt Sven Hörnfelt, 63.
Stugvakt fru Naima Nilsson, 31.
Stugvakt fru Hildegard Hedlund, 41.

Verkstäder och parkvård:
Fogde Gustaf Henningsohn, 29.
Byggmästare Elof Hagén, 34.
Förste montör ingenjör Einar Levander, 29.
Trädgårdsmästare Edwin Arvidsson, 30.
Snickare Anders Petters, 30.
Snickare Helge Sjöberg, 30.
Snickare Erik Gjers, 32.
Snickare John Gjers, 36 .
Smed Gustaf Holmström, 31.
Montör Philip Lundin, 31.
Reparatör Bror Brickman, 32.
Textare Robert Adolfsson, 33.
Murare John Ahlström, 37.
Målare Erik Gudmunds, 42.
Trädgårdsarbetare Birger Moreau, 31.
Trädgårdsarbetare Erik Eriksson, 33.
Trädgårdsarbetare Sigfrid Flodin, 37.
Trädgårdsarbetare Sven Hedlund, 44
Diversearbetare Robert Bergqvist, 28.
Diversearbetare Harry Holmqvist, 29.
Diversearbetare Henning Sundén, 31.
Diversearbetare Karl Otto Kimbratt, 63.
Chaufför Rune Källgren, 63.
Extra elektriker Börje L. Boman, 62.

Utgivna skrifter

Från Nordiska museet och Skansen ha utgivits:
Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok 1963. 318 sid.

I serien Nordiska museets handlingar:
Nr 60: Mögsjö dagbok. Verskrönika från Mögsjön, Kalhyttan, Filipstad och Ransäter åren 1793—94, av Anders Fahlbeck. Inledning och kommentar av Ernst-Folke Lindberg. 209 sid.

I serien Svenskt liv och arbete:
Nr 28: Lantarbetaren och boken, redigerad av Lars Furuland. 95 sid.

I serien Acta Vertebratica:
Vol. 2, No 2. Ecological Studies on the Mute Swan (*Cygnus Olor)* in Southeastern Sweden, av Björn E. Berglund, Kai Curry-Lindahl, Hans Luther, Viking Olsson, Wilhelm Rodhe och Gunnar Sellerberg. Sid. 161—288.
Vol. 2, No 3. Studies on Wild Geese in Southernmost Sweden, av Gunnar Markgren och Sven Mathiasson. Sid. 289—533.

Meddelanden från Etnologiska undersökningen. Nr 88 (stenciltryck).

Svenskt silversmide 1520—1850. Guld- och silverstämplar, av Erik Andrén, Brynolf Hellner, Carl Hernmarck och Kersti Holmquist. 791 sid. Utgiven i samarbete med Nordisk Rotogravyr.

Kungl. Medicinalstyrelsen 300 år, av Eva Lis Forsby och Göran Bergengren. 25 sid.

Folklig konst i tyg och lera. Ett urval från Nordvästtyska museer. Utställningskatalog utgiven i samarbete med Deutscher Kunstrat och Riksförbundet för bildande konst, redigerad av Ernst Thiele och Albert Eskeröd. 100 sid.

Studiebesök på Nordiska museet, Skansen och Livrustkammaren. 4 sid.

Skansen. Båtiments et animaux. Guide pour les visiteurs. 4:me éd. 49 sid.

Skansen. Buildings and animals. A short guide for visitors. 59:th—69:th thousand. 52 sid.

Skansens program.

Av Nordisk Rotogravyr har i samarbete med Kungl. Vitterhets, histo-

rie och antikvitetsakademien, Kungl. Biblioteket och Nordiska museet utgivits:
Teckningar till Svecia antiqua et hodierna, av Erik Dahlberg. Redaktör: Sigurd Wallin. Del 1. Textförfattare: Göran Axel-Nilsson. 47 sid. text, 352 pl. sid.

Av LT:s förlag har i samarbete med Nordiska museet och Fäbodkommittén inom Samfundet för hembygdsvård utgivits:
Fäbodar, redigerad av Hans Lidman. 319 sid.

Förste intendenten Andrén:
Guldsmedssläkten Wibeck i Borås, i Från Borås och de sju häraderna, årg. 18, sid. 89—96.
Svenskt silversmide 1520—1850. Guld- och silverstämplar (tillsammans med B. Hellner, C. Hernmarck och K. Holmquist), Stockholm.
Arvid Horns trofétavlor och övergången av Düna (tillsammans med A. Åberg), i Fataburen, sid. 7—22.
Bordsur från tiden omkring 1820, i Fataburen, sid. 205—206.

Amanuensen Axel-Nilsson:
Kungliga Boktryckeriets stilgjuteri i Stockholm, i Fataburen, sid. 45—60.

Styresmannen professor Berg:
Broddhalsen, i Varbergs museum. Årsbok, årg. 14, sid. 19—30 (även i Etnologisk spegel med studier i halländsk bondekultur. Festskrift till Albert Sandklef den 13 maj 1963 sid. 19—30).
Kringlor och pepparkakor, i Fataburen, sid. 61—80.
Gästgivargårdar och skjutsväsen omkring 1850, i Atlas över Sverige 137/138. 7 sid.
Herman Zetterberg 1904—1963, i Rig, årg. 46, sid. 49—50.
Det svenska smörgåsbordet, i Saga och Sed 1962, sid. 9—21.
Ragnerud (tillsammans med K. Rencke och R. Fabricius-Hansen), i I Köla, vol. IV, sid. 180—190.
Skansen och stockholmarna, i Ur Stockholms historia 1863—1963, sid. 81—88 (även tryckt i den av stadskollegiet utgivna kvartalsskriften Stockholm, nr 2, jubileumsnummer).
Förord till utställningskatalogerna Silver från skånska slott och herresäten och Folklig konst i tyg och lera samt till Apicius, En gammal kokbok.
Redigerat (tillsammans med S.O. Jansson och M. Lagerquist) Fataburen och (tillsammans med M. Lagerquist och S. Svensson) Rig.
Recension och boknotiser i Rig.

Amanuensen Bergengren:
En skolslöjdare samt Polska pappersklipp, båda i Fataburen, sid. 177—179 resp. 191—193.
Medicinalstyrelsen 300 år. Utställning i Nordiska museet (tillsammans med E.L. Forsby), i Svenska museer, sid. 11—12.
Redigerat (tillsammans med S.O. Jansson) det svenska partiet (sid. 109—180) av Nordens Museer 1960/63.

Fil.kand. Bonge:
Silver från skånska slott och herresäten. Katalog över Nordiska museets utställning i Kyrksalen på Landskrona slott 19/7—1/9 (tillsammans med K. Holmquist). 96 sid.
Fyrfat av mässing, i Fataburen, sid. 210—212.

Förste intendenten Curry-Lindahl:
Arktis och tropik. 244 sid., 12 pl.-bl. Bonnier, Stockholm, & Schildt, Helsingfors.
Djuren i färg — däggdjur, kräldjur, groddjur. Tredje uppl. 196 sid. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
Djuren på Skansen (tillsammans med S. Jonsson) 110 sid. LT:s förlag, Stockholm.

Nordens djurvärld. Däggdjur, fåglar, kräldjur, groddjur, fiskar. 464 sid. Bokförlaget Forum, Stockholm.

Våra fåglar i Norden, del IV. Andra omarb. uppl. Sid. 1535—2294, 74 pl.-bl. Natur och Kultur, Stockholm.

Afrikas växt- och djurvärld under och efter istiden, i Afrika (red. av Hans W:son Ahlmann), sid. 49—67.

Birds of prey and their environment, i Bird Notes, vol. 30, sid. 210—211.

Deltalandet vid Änok, i Natur i Lappland, del II, sid. 665—679.

Dicephalism in the adder (*Vipera berus*), i British Journal of Herpethology, vol. 3, sid. 81.

Djur i Muddus nationalpark, i Natur i Lappland, del II, sid. 616—634.

Djurens invandring till Lappland, i Natur i Lappland, del I, sid. 67—82.

Ecological research as a basis for management, i Conservation of Nature and Natural Resources in Modern African States. Report of a Symposium organized by CCTA, IUCN, FAO and UNESCO at Arusha, Tanganyika; September 1961, sid. 123—126.

Ecosystèmes et productivité biologique: Milieu montagnard tropical (tillsammans med professor Maxime Lamotte), i Symposium on The Ecology of Man in the Tropical Environment, Nairobi, Kenya, 17—20 September 1963 (preliminärtryck), sid. 1—19.

Etude quantitative des oiseaux dans divers types de biotopes et étude des migrations des oiseaux, i Symposium on the Biogeographical Problems of the Upemba National Park, Elisabethville, 5—9 February 1963 (Publ. de l'Université d'Elisabethville, vol. 6), sid. 11—12.

Förord till Acta Vertebratica, vol. 2, No. 21 och vol. 2, No. 3, sid. 167—168 resp. 295—296.

Förord till Natur i Lappland, del I, sid. 9—11.

I Sveriges nordligaste hörn, i Svenska turistföreningens årsskrift, sid. 178—196.

Lapplands ryggradsdjur, i Natur i Lappland, del I, sid. 290—314.

La sauvegarde de la nature doit observer les principes écologiques, i Conseil de l'Europe, Comité d'Experts pour la Sauvegarde de la Nature et du Paysage. Strasbourg, Janvier 1963 (stenciltryck), sid. 1—5.

Les parcs nationaux comme archives de recherches et documentation de l'évolution des espèces, i Symposium on the Biogeographical Problems of the Upemba National Park, Elisabethville 5—9 February 1963 (Publ. de l'Université d'Elisabethville, vol. 6), sid. 17—26.

L'O.N.U. au Katanga, i Revue Belgo-Congolaise, vol. 34, sid. 17—19.

Mellan Lule och Lina älvar, i Natur i Lappland, del II, sid. 562—586.

Mellan Satisjaure och Kaitumälven, i Natur i Lappland, del II, sid. 822—830.

Molt, Body Weights, Gonadal Development, and Migration in Motacilla flava, i Proceedings XIII International Ornithological Congress, part II, sid. 960—973.

Natur, folk och näringar, i Tanganyika (red. av Allan Hofgren), sid. 14—18.

New Theory on a Fabled Exodus, i Natural History, vol. 72, sid. 46—53.

Padjelanta och Virihaure, i Natur i Lappland, del II, sid. 757—772.

Physiological aspects of bird migrations based on a transequatorial migrant, the Yellow Wagtail (*Motacilla flava*), i Symposium on the Biogeographical Problems of the Upemba National Park, Elisabethville 5—9 February 1963 (Publ. de l'Université d'Elisabethville, vol. 6), sid. 131—146.

Roosts of Swallows (*Hirundo rustica*) and House Martins (*Delichon urbica*)

during the migration in tropical Africa, i The Ostrich, vol. 34, sid. 99—101.
Samarbete med naturen, i Naturens värld, nr 11, sid. 346—353.
Sareks nationalpark, i Natur i Lappland, del II, sid. 697—737.
Scientific research in national parks. Report to the Meeting of the International Commission on National Parks in Nairobi, Kenya, 12 and 13 September 1963, sid. 1—5 (stenciltryck).
Taavavuoma och Sautso, fågelland i det svenska Arktis, i Natur i Lappland, del II, sid. 962—978.
Tarradalen och Tjuoltavuobme, i Natur i Lappland, del II, sid. 680—696.
The Conservation of Nature must be based on Ecological Principles, i Council of Europe, Committee of Experts for the Conservation of Nature and Landscape. Strasbourg, January 1963 (stenciltryck), sid. 1—4.
Une ressource naturelle: la faune africaine, i Symposium on the Biogeographical Problems of the Upemba National Park, Elisabethville 5—9 February 1963 (Publ. de l'Université d'Elisabethville, vol. 6), sid. 27—42.
Vindeldalen och dess fjäll, i Natur i Lappland, del I, sid. 480—498.
Vinterhämpling *(Carduelis flavirostris)* häckande vid Virihaure, Lule lappmark, i Vår fågelvärld, vol. 22, sid. 45—49.
Notis i Norrbottens natur, vol. 19, sid. 35—36.
Redigerat Acta Vertebratica (tillsammans med B. Hanström och A. G. Johnels).
Redigerat Natur i Lappland I—II. 1046 sid. Bokförlaget Svensk natur, Uppsala.

Förste intendenten Eskeröd:
Gotländska stränder. Illustrerad av Erik Olsson. Tredje uppl. 303 sid. LTs förlag, Stockholm.
Spiritus, i Fataburen, sid. 189—191.

Amanuensen Forsby:
En tobaksdosa och ett saltkar från Elfdalens Porphyrverk, i Fataburen, sid. 207—209.
Medicinalstyrelsen 300 år. Utställning i Nordiska museet (tillsammans med G. Bergengren), i Svenska museer, sid. 11—12.

Professor Granlund:
Artiklarna Kalk, Kartografi och Kettil Runskesägnen i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, bd VIII.
Svensk redaktör för Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.

Intendenten Hidemark:
Efterlysning, i Svenska museer, sid. 20.
Märta Afzelius minnesutställning, i Form, årg. 59, sid. 527.
Societetshuset i Lysekil, i Arkitektur, årg. 63, sid. 132—134.

Intendenten Holmquist:
Svenskt silversmide 1520—1850. Guld- och silverstämplar (tillsammans med E. Andrén, B. Hellner och C. Hernmarck). 791 sid. Nordisk Rotogravyr, Stockholm.
Silver från skånska slott och herresäten. Katalog över Nordiska museets utställning i Kyrksalen på Landskrona slott 19/7—1/9 (tillsammans med I. Bonge). 96 sid. Landskrona.
En rysk guldskål samt Presenterbrickor, båda i Fataburen, sid. 133—138 resp. 198—202.
Kronstämpeln som efterkontrollstämpel, i Rig, årg. 46, sid. 51—54.
Silverutställningen i Landskrona, i Svenska museer, sid. 4—6.

Konstnären Homman:
Artikeln Knuttimring i Kulturhisto-

riskt lexikon för nordisk medeltid, bd VIII.

Förste bibliotekarien Jansson:
En norsk kalenderstav, i Fataburen, sid. 186—188.
Julianska kalendern m.fl. artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, bd VIII.
Redigerat (tillsammans med G. Bergengren) det svenska partiet (sid. 109—180) i Nordens Museer 1960/63 och (tillsammans med G. Berg och M. Lagerquist) Fataburen.

Museilektor Lagercrantz:
Iris, Vineta och Gröna Anna — Rörstrandsserviser 1860—1960. Ny uppl. 92 sid. ICA-förlaget, Västerås.
Artiklar i Form och Röster i Radio/TV.
Fattigmans silver, i Fataburen, sid. 203—204.
Våra villor, i Boken om Stocksund, sid. 111—124.
Utgivit Gorm Benzon, Antikviteter av alla slag som var och en kan finna, i svensk bearbetning. 237 sid., 8 pl.-bl. Bokförlaget Forum, Stockholm.

Förste intendenten Lagerquist:
Kungl. Vetenskaps-Societetens äldre inventarier, i Kungl. Vetenskaps-Societetens i Uppsala årsbok 1962, sid. 59—69.
Anders Bjelle 24/11 1894—18/6 1961, nekrolog i Föreningens för svensk hemslöjd berättelse över verksamheten 1962, sid. 3—4.
Värmländska herrgårdar, i Sveriges bebyggelse: Landsbygden, Värmlands län, del III, sid. 9—18.
Redigerat (tillsammans med G. Berg och S.O. Jansson) Fataburen och (tillsammans med G. Berg och S. Svensson) Rig.

Intendenten Lindberg:
Bergsmanstomter och nybyggartomter i Sala, i Rig, årg. 46, sid. 1—29.
Redigerat och författat inledning och kommentar till Anders Fahlbeck, Mögsjö dagbok (Nordiska Museets Handlingar 60).

Fil.dr Ljung:
Enköpings stads historia, del I.
Artikeln Junker i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, bd VIII.

Arkivarien Lundwall:
Julius Kronberg och den europeiska idealismen, i Konsthistorisk tidskrift, årg. 32, sid. 34—54.

Förste intendenten Nylén:
Från forskningsfältet, i Fataburen, sid. 144—145.
Aktuella museifrågor, i Arkitektur, årg. 63, sid. 113—114.
Historien kring en knapp, i Stilmodellen, nr 9, sid. 24—25.
Svensk brödkultur, i Älghults-krönika, årg. 20, sid. 41—51.
Textila skatter inventerade i det rika Delsbo, i Hemslöjden, nr 5, sid. 4—5.
Traditionsforskning rörande högtidsseder, i Arte et Marte, årg. 17, sid. 26—30.
Redigerat och författat artiklar i Meddelande från Etnologiska undersökningen.

Intendenten Nyman:
Den svenska fäboden — ålder och uppkomst, Hur man levde i fäbodarna, Restauration och vård av fäbodhusen samt Några fäbodsskildringar inkomna genom 1962 års fäbodinventering, i Fäbodar (red. av Hans Lidman), sid. 15—114, 172—186, 314—319.
Artiklar om svenskt fäbodväsen i Jordbrukarnas föreningsblad.

Intendenten Olsson:
Hos en båtbyggare i Mälaren samt Älvdalens skjutfältsområde, båda i

Fataburen, sid. 23—34 resp. 158—160.
Möbleringsskicket i Ydre härad i Östergötland, i Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads museum 1962—1963, sid. 143—189.
Artikel i Meddelande från Etnologiska undersökningen.
Recensioner i Arkitektur.

Djurvårdaren Pinter:
Artificial rearing of Roe Deer *(Capreolus capreolus)* and observations on their behaviour, i International Zoo Yearbook, vol. 4, sid. 297—300.
Beobachtungen bei der künstlichen Aufzucht von Rehkitzen, i Zeitschrift für Jagdwissenschaft, vol. 9, sid. 69—73.
Die Barben als Aquarienfische, i Monatsschrift für Ornithologie und Vivarienkunde, Ausgabe B Aquarien und Terrarien, Jahrg. 10, sid. 327—330.
Mefigyelések a családot alkotó ivadékgondozó akváriumi halakon, i Búvár, vol. 8, sid. 269—274.
Om familjebildning hos yngelvårdande fisk, i Akvariet, årg. 37, sid. 94—96.

Amanuensen Resare:
Ting från vår nutida hemslöjd, Julgranskarameller samt Två säregna blomkrukor, samtliga i Fataburen, sid. 181—183, 193—197.

Docenten Ränk:
Gammal ost, i Gastronomisk kalender, årg. 4, sid. 47—56.
Mjölets och mjölkens roll i de gamla värmländska matvanorna, särskilt hos finnarna, i Sveriges bebyggelse: Landsbygden, Värmlands län, del III, sid. 50—57.
Mardipäev (Mårtensmässa), på estniska i Tulehoidja 8, sid. 204—205.

Intendenten Sjöqvist:
Julförberedelser och julseder, i Sveriges Unge Män, 12 (1962), sid. 261—263.

Intendenten Sommarström:
Spånren från fjällsjön Tjeggelvas, i Fataburen, sid. 184—186.
Artiklar och notiser i Samefolket.

Intendenten Tillhagen:
Der internationale Sagenkatalog, i Tagung der "International Society for Folk Narrative Research" in Antwerpen 6—8 Sept. 1962. Bericht und Referate, sid. 37—40.
Das skandinavische Sagenmaterial und dessen Katalogisierung, Vorschlag für ein Sagensystem, och Skandinavische Sagensysteme, samtliga i Volkskunde, Jaarg. 22, sid. 149—170.
Magisk mat, i Gastronomisk kalender, årg. 4, sid. 32—46.
Zigeunerforschung in Skandinavien, i Schweizerisches Archiv für Volkskunde, Bd 59, sid. 2—13.
Zigenarna och skolan, i Aktuellt från Skolöverstyrelsen, årg. 16, nr 11, sid. 119—122.
En varböld i folkhemmet, i Metallarbetaren, årg. 74, nr 12.

Intendenten Wintzell:
Mönster med tradition, i Stickat med tradition, sid. 9—25. LTs förlag, Stockholm.
Flamskvävnad med enhörningar samt Hemslöjd från Blekinge, båda i Fataburen, sid. 175—176 resp. 179—181.
Recension i Rig.

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1962

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande museets ekonomiska förvaltning år 1962.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till årsberättelsen för 1962, tryckt i Fataburen 1963.

Angående räkenskaperna får nämnden anföra följande:

På grund av ökade kostnader framför allt på personalsidan samt minskad publikfrekvens på Skansen med återverkningar på därmed sammanhängande inkomstkällor redovisas för 1962 efter verkställda avskrivningar ett underskott å kronor 1 067 629: 83, som tillsammans med från föregående år balanserat underskott kronor 12 896: 74 eller sammanlagt kronor 1 080 526: 57 balanserats till 1963. Liksom tidigare ha av formella skäl museets fonder och deras placering i olika tillgångar redovisats i en särskild balansräkning. Avkastningen på dessa tillgångar har redovisats under särskild rubrik i institutionens gemensamma vinst- och förlusträkning.

Beträffande resultatet av den ekonomiska verksamheten under året samt ställningen vid årets slut hänvisas till nedanstående balans- samt vinst- och förlusträkningar.

De senaste årens ekonomiska utveckling har nödgat nämnden att under året hos staten hemställa om ökat ekonomiskt engagemang, i första hand beträffande institutionens museala verksamhet. Efter utredning av Kungl. Statskontoret har ett avtal träffats mellan staten, Stockholms stad och museet om bildandet av två särskilda stiftelser, den ena för Nordiska museet med tillhörande avdelningar, den andra för Skansen. Staten skall enligt avtalet helt finansiera stiftelsen Nordiska museets driftsutgifter samt avlasta stiftelsen vissa skulder, varjämte staten och staden tillsammans tillföra Stiftelsen Skansen erforderligt rörelsekapital. Avtalet träder, under förutsättning av Riksdagens och Stockholms stadsfullmäktiges godkännande, i kraft den 1 juli 1963.

Balansräkning den 31 december 1962

Tillgångar		
Kassa, postgiro, banker		1 206 975: 17
Diverse fordringar		
Fordringar enl. reskontra		381 698: 80
Förskotterat för vissa ändamål		
Fältforskningar och förlagsverksamhet	38 902: 28	
Övrigt	22 023: 13	60 925: 41
Skansens materiallager		4 497: 45
Restaurangernas varulager		388 250: 97
Restaurangernas inventarier		360 873: 73
Bilar och traktorer		55 000: —
Skogsprodukter å Julita gård		40 808: 10
Balanserade anläggningskostnader etc.		1 169 174: 79

Kapitaltillgångar		
Museibyggnaden	3 000 000: —	
Restaurangbyggnader	3 875 000: —	
Julita gård	1 101 800: —	
Svindersvik	401 000: —	
Tyresö slott	190 000: —	
Cirkus	300 000: —	
Sjöberg	60 000: —	
Nygränd 2	45 000: —	
Samlingar och inventarier	4: —	8 972 804: —
Vinst- och förlustkonto		
Balanserad förlust	12 896: 74	
Årets förlust	1 067 629: 83	1 080 526: 57
	Kronor	13 721 534: 99

Skulder

I förskott uppburna inkomster		
Årskort för 1963	43 644: —	
Av beviljade statsanslag	328 000: —	
Förskottsbetalade hyror etc.	71 848: 35	443 492: 35
Skandinaviska Banken		502 780: 38
Diverse skulder		
Leverantörer	678 365: 45	
Källskatt	321 016: —	
Upplupna skuldräntor	63 205: —	
Övriga skulder	231 998: 08	1 294 584: 53
Reserverat för olika ändamål		
Zoologiska anläggningar	600 000: —	
Övriga anläggningar samt byggnadsunderhåll	298 032: 28	
Inköp till samlingarna	9 702: 90	
Förlags- och vetenskaplig verksamhet	130 386: 97	
Övriga ändamål	264 801: 32	1 302 923: 47
Lån av fondförvaltningen		
För driften	314 246: 09	
För investering i fastigheter	968 000: —	1 282 246: 09
Intecknings- och reverslån		
Lån hos försäkringsbolag	3 601 031: —	
Mälarprovinsernas Hypoteksförening	193 296: 42	
Kungl. Bostadsstyrelsen	47 506: 03	
Stockholms stad	150 952: 97	
Övriga reverslån	42 000: —	4 034 786: 42

Nordiska museets fria pensionsstiftelse	234 332: 40
Eget kapital	4 626 389: 35
Kronor	13 721 534: 99

Nordiska museets fondförvaltning

Balansräkning den 31 december 1962

Tillgångar	
Värdepapper enl. bil. 1	2 331 276: 53
Banker	73 366: 76
Fordran hos Nordiska museets kassaförvaltning	1 282 246: 09
Upplupna fondräntor enl. reskontra	22 155: 96
Kronor	3 709 045: 34
Skulder	
Fondkapital	
Fonder enl. bil. 2	3 709 045: 34
Kronor	3 709 045: 34

Vinst- och förlusträkning för 1962

Inkomster	
Inträdesavgifter	2 875 664: 18
Årskort och årsbok	439 222: 50
Statliga och kommunala anslag	724 000: —
Fondräntor	210 000: 23
Inkomstarrenden och -hyror	635 151: 35
Vetenskaplig verksamhet	46 390: —
Förlags- och undervisningsverksamhet	149 518: 47
Inkomstbringande företag på Skansen och Julita	2 108 903: 28
Anslag av lotterimedel för investering på Skansen	600 000: —
Utnyttjade donationer och reserverade medel	30 612: 44
Övriga inkomster	103 312: 12
Årets underskott	1 067 629: 83
Kronor	8 990 404: 40

Utgifter	
Löner, pensioner, understöd och sjukomkostnader	4 115 327: 28
Omkostnader för årsbok och årskortsexpedition	57 901: 55
Vetenskaplig verksamhet	312 810: 12
Förlags- och undervisningsverksamhet	122 238: 31
Annonser och reklam	210 411: 35
Attraktioner och utställningar	424 746: 16
Underhåll av byggnader samt inredningsarbeten	460 767: 51
Inköp och underhåll av inventarier	73 102: 95

Djurföda	193 208: 16
Expeditions- och kontorskostnader samt telefoner	122 374: 33
Utgiftsarrenden och -hyror	33 488: 35
Ränteutgifter	265 942: 61
Försäkringspremier	53 304: 20
Gas, elektricitet, vatten och värme	277 326: 87
Parkanläggningar och vägar samt inre och yttre renhållning	382 187: 35
Diverse driftskostnader för inkomstbringande företag på Skansen och Julita	883 786: 76
Övriga driftskostnader	344 595: 63
Avskrivning å anläggningar	8 518: 44
Reserverat för zoologiska anläggningar på Skansen	600 000: —
Till fonderna överförd andel av fondräntorna	48 366: 47
Kronor	8 990 404: 40

Stockholm den 25 mars 1963.

J. NORDENFALK

ÅKE SETTERWALL — GÖSTA BERG — INGVAR ANDERSSON

ÅKE WIBERG — BENGT PETRI — L. E. THUNHOLM

Ovanstående balansräkning och vinst- och förlusträkning överensstämma med Nordiska museets räkenskaper, vilka granskats på sätt som angives i revisionsberättelsen av den 14 juni 1963.

BERNHARD KARLGREN — SVEN HAGSTRÖM

EDVIN WIDE

Bil. 1

Fondförvaltningens värdepapper den 31 december 1962

	Nom.	*Bokf.*	*Nom.*	*Bokf.*
Obligationer				
3 %	35 000: —	26 990: —		
3,25 %	5 000: —	4 850: —		
3,5 %	431 000: —	428 242: 50		
4,5 %	489: 70	78: 31		
5,25 %	56 000: —	56 000: —		
6 %	522: 77	418: 22	528 012: 47	516 579: 03
Förlagsbevis				
3,5 %	50 000: —	49 750: —		
4 %	261 000: —	256 565: —		
4,5 %	5 000: —	5 000: —		
5,5 %	91 000: —	87 460: —		
6 %	11 000: —	12 705: —	418 000: —	411 480: —
Aktier			518 885: —	720 217: 50

Inteckningslån				
5,75 %	65 000: —	65 000: —		
6,5 %	120 000: —	120 000: —		
6,6 %	60 000: —	60 000: —		
6,75 %	210 000: —	210 000: —		
7 %	185 000: —	185 000: —		
7,75 %	23 000: —	23 000: —		
8 %	20 000: —	20 000: —	683 000: —	683 000: —
		Kronor	2 147 897: 47	2 331 276: 53

Bokfört värde den 31/12 1962 å inneliggande obligationer, förlagsbevis och aktier efter avdrag av värderegleringsreserv uppgår till Kronor 1 583 659: 55. Deklarationsvärdet samma dag Kronor 2 082 319: —.

Institutionens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	*Bokf. belopp*
Hos Stockholms stads fondförvaltning		
För allmänna fondförvaltningen	1 395 735: —	1 558 875: 50
Avkastningen utgör säkerhet för reverslån hos Stockholms stad å kr 150 000: —		
Hos Skandinaviska Banken		
För Ebba Lindaus fond	10 000: —	20 009: —
Hos Stockholms Enskilda Bank		
För Lagergrenska fonden	354 700: —	375 574: 50
För J. M. Dahlqvists donation	59 212: 47	53 651: 53
Hos Svenska Handelsbanken		
För J. Bäckströms familjefond	200 000: —	197 000: —
Hos Sundsvalls Enskilda Bank		
För A. G. Jansons fond	107 750: —	109 986: —
I eget förvar		
För Allmänna fondförvaltningen	20 500: —	16 180: —
Kronor	2 147 897: 47	2 331 276: 53

Bil. 2

Nordiska museets fonder den 31 december 1962

Allmänna fonden	103 122: 47
Herman Fritiof Antells fond	100 000: —
Carl och Sophie Lundströms fond	10 000: —
Hilmer Åbergs fond	40 640: 90
Bobergska fonden	82 697: 33
Museibyggnadens underhållsfond	200 000: —
August och Thérèse Hazelius fond	50 000: —
O. Gröndahls donationsmedel	7 240: —
Valter Fevrells svenska fond	6 448: 19
Alexander och Sigrid Skånbergs fond	438 176: 70
E. W. Tryggelins donation	16 175: —
Henrik Krooks fond	21 401: 30
Peter och Malin Beijers fond	25 800: —
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30 000: —
Oscar Hirschs fond	25 000: —
Ebba Lindaus fond	20 000: —
Hilda Kumlins fond	24 946: 26
Byggmästare A. G. Jansons fond	109 563: 36
Constance Anderssons fond	50 000: —
Grosshandlare Teodor Ericsons fond	51 677: 25
Jenny Maria Dahlqvists donation	121 353: 58
Folkets Hus-fonden	71 892: 34
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	369 540: —
Grosshandlare J. Bäckströms familjefond	205 604: 73
Fonden "Kyrka och kultur"	31 396: 80
Apotekare Ivar Röings fond	40 000: —
Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond	768 004: 55
Walter och Wilhelmina von Hallwyls pensionsfond	252 636: 42
Sundbornsprostens donation	21 499: 58
Artur Hazeliusfonden	50 000: —
Johan August Hazelius fond	100 000: —
H. Lichtensteins fond	3 556: 60
Professorskan Thérèse Kjellbergs minnesfond	74 387: 22
Fritz Ottergrens fond	25 954: 63
Artur Hazelius fond av 30/11 1901	10 034: 56
Artur Hazelius monumentsfond	55 865: 79
Östgötagårdens fond	13 557: 51
Gunnar Hazelius fond	7 460: —
Grillska förnyelsefonden	8 795: 29
Fondförvaltningens värderegleringsreserv	64 616: 98
Kronor	3 709 045: 34

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1962

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1962, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1962 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond.

Räkenskaperna för Nordiska museets fria pensionsstiftelse ha granskats utan anmärkning.

De i nämndens berättelse av den 25 mars i år lämnade och av oss påtecknade uppgifterna om tillgångar och skulder samt inkomster och utgifter överensstämma med räkenskaperna.

Efter vad vi under revisionen inhämtat om nämndens handhavande av institutionens förvaltning få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 14 juni 1963.

BERNHARD KARLGREN SVEN HAGSTRÖM

Utsedda av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

EDVIN WIDE

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige.

Förteckning över personer och institutioner som 1963 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen[1]

Gåvor till Nordiska museets arkiv.

Gun Adler; Annalisa Aspegren, Sollentuna; G. Berg; J. Bernström; L. E. Bernström, Göteborg; G. Bolling, Vassmolösa; Berta Broman; O. Brun, Eskilstuna; Signe Carlson; Märta Danielson, Sandviken; Signe Davidson, Arboga; Elsie-Marie Dreierström, Växjö; Siri Folcker, Nacka; H. Francke; H. Gustavsson; H. Hedlund, Munkfors; Inez von Hennigs; Ingegerd Henschen Ingvar; Historiska museet, Göteborg; Emmy Holmgren; Pia Hård af Segerstad; Astrid Jaegerfalk; C. O. Johansson, Göteborg; H. Jäderlund, Sundsvall; S. Kronberg; L. J. Larsson, Nås; Astrid Lundström, Sollentuna; B. Magnusson, Munkfors; J. Möller; Nationalmuseum; Inger Nordenfelt; H. Nordenson; S. Nyberg, Göteborg; H. Nyström; W. Pettersson, Alingsås; Hilma Roos; S. Roth, Göteborg; Rönnells antikvariat; G. Sandahl, Bromma; O. Selling; Vivi Selling; Brita Silfwerbrand, Sunne; S. Simonsson, Lidingö; Aina Stenberg-MaşOlle; Gunnar och Ingrid Stigmark; Stockholms-Tidningen; S. Strömvall, Skara; E. Svensson, Nässjö; Södermanlands läns hembygdsförbund, Nyköping; V. Tengborg, Viggbyholm; Ellen Thollander; Ulla Troili, Saltsjöbaden; P. Thulin, Lidingö; Maisa Törnmarck, Dohnafors; Berit Wallenberg; H. Wennerberg, Göteborg; Märtha Wiebe, Bandhagen; Ebba Wulfcrona; Vänersborgs söners gille, Vänersborg.

Gåvor till Naturhistoriska avdelningen

A. Abrahamsson, Sollentuna; L. Adberg, Stuvsta; Fru Andersson, Huddinge; P. Björk, Skälderviken; Viveka Björnstjerna; B. Danielsson; Lisbet Ek, Vällingby; A. Gustafsson, Sälby; A. Holmberg, Stureby; A. Holmgren, Hägersten; Ingrid Järn; R. Johansson, Farsta; M. Lindström; H Lundberg, Stuvsta; W. Lundström, Johanneshov; B. Magnusson, Lidingö; Anita Nilsson, Hägersten; Sonja Nordenbrink, Hägersten; S. Nyberg; T. Ohlin, Oskarshamn; P. Rantanen; Astrid Sárkány, Danderyd; L. Sjöström; Sunds gård, Värmdö; K. Viklund, Johanneshov.

[1] Givarens adress är Stockholm, där ej annat angives.

Gåvor till Allmoge- och Högreståndsavdelningarna

Signe Aminoff; Arvida Andersén, Vällingby; E. Andersson, Sollentuna; Judit Anderson, Bollebygd; K. Andersson, Sigtuna; Lizzi Andersson, Enskede; Greta Appelqvist, Bromma; E. Areschoug, Bromma; Lilly och Lisen Asperén, Norderö; Alfhild Axelsson, Piteå.

Sigrid Backström, Vällingby; G. W. Bengtsson; Gudrun Bent, Hälsingborg; G. Berg; J. Berg; Marie-Louise von Bergen; G. Bergengren; Edith Berggren; S. Bernholm, Rättvik; A. Biörnstad s:r; A. Biörnstad j:r; Thyra Björkbom; S. Boberth, Djursholm; Bohusslöjd-Konstfliten, Göteborg; Karin Boman; Maria och S. A. Borger; Lisa Bremberg, Enskede; A. Broman; Berta Broman; C. Bromans dödsbo; Sigrid Broms.

C. Carlsson, Kvillsfors; D. Carlsson, Solna; Signe Carlsson; C.-O. Cederlund; Laura Cronstedt.

Ebba Danelius (testamentarisk gåva); I. Sofia Danielson, Lidingö; T. Delimat, Warszawa; Delsbo kommun, Delsbo.

A. Edling; Karin Edsberg; S. Ekman, Uppsala; Clary Ekström; A. Essén, Västervik; Magda Ettler.

Eva Fagerström, Virserum; P. Falck; Elsa Flodin; J. Flodin; T. Friis; B. Fritz, Nässjö.

Märtha Gahn; K. O. Granström; C. Grill, Kungsbacka; R. Gryth, Hedemora; Hildegard Gunnarsson, Virserum; N. Gustafsson, Mölndal; Greta Gyldenstolpe; Barbro Gyllenhammar, Älsten; Gås Andersnämnden, Uppsala.

W. P. Hamilton; G. Hammelin, Liatorp; Dina Hansson; Gina Hazelius; Gunnel Hazelius-Berg; S. Hedblom; E. Hellström, Näsbypark; Gunhild Hermelin, Veckholm; Lilly von Hillern-Flinsch; Emmy Holmgren; Doris Holtermann; Helmi Hultgren, Virserum; G. Humble, Bromma; Kungl. Husgerådskammaren; H. Håkansson, Knivshult; Pia Hård af Segerstad.

Bröderna Ivarsson BRIO, Osby.

Eva Jacobsson, Drottningholm; Astrid Jægerfalk; H.-A. Jakobsson, Markaryd; Thyra Janek, Hälsingborg; G. Jansson; Elin Johansson, Danderyd; Elin Johansson; L. Jolstedt, Strängnäs; Elsa och Hildur Jonn; Karin Jonsson, Johanneshov; Emmi Joulin; Jämtslöjds försäljningsförening, Östersund; Jönköpings läns hemslöjdsförening, Jönköping.

Firma Bröderna Karlsson, Bodafors; Maja Kihlström, Säffle; Christina Kolmodin; Nanna Krause-Lagerquist; Kronobergs läns hemslöjdsförening, Växjö.

Elsa Lagercrantz, Djursholm; Margit och Sigrid Lamm; E. Lauritzen; Leksands hemslöjdsförening, Leksand; N. Levin, Uttran; Rut Liedgren; Gusten Lind; Elsa Lindberg; H. Linder, Bromma; G. W. Linderoths urmakeri; Britt Lindgren, Berga; Adèle Lindqvist, Holmsveden; S. Ljung; Ingrid Lorenheim, Målilla; C. Lundin, Sollentuna; Ulla Lundin; Signe Luttemans dödsbo, Enskede; Agda och Annie Lychou.

Anna Magnusson, Kyrkås; A. Malmström, Gävle; T. Mannerfeldt, Lidingö; Valborg Milton, Bromma; V. Moberg, Grisslehamn; Mora hemslöjdsförening, Mora; Sigrid Möller.

Berta Nelson, Visby; Signe Nelson, Virserum; A. Neuman, Eskilstuna; Agda Nilsson, Trelleborg; AB Gotthard Nilsson, Nässjö; R. Norberg; Ebba Nordenfelts dödsbo; Inger Nordenfelt; G. G. Nordin; AB Nordiska Kompaniet; Nor-

diska museets Vänner; Märta Norman, Hällefors; Anna-Maja Nylén, Lidingö.

Maud Odelbergs dödsbo; E. Olsson; Marianne Olsson, Lidingö.

Mona Palmé; Görel Persson; Hilda Persson, Dala-Brunnsberg; Elsa Petersson, Virserum; H. Pettersson; I. Pettersson, Virserum; Greta Philip; Greta Piehl; S. Poppius.

A. Rankvist, Arjeplog; O. och H. Rankvist, Arjeplog; S. Rankvist, Arjeplog; Ann Resare; Märta Reuterborg, Lidingö; G. Richnaus dödsbo; Tyra Roberg-Scherling; A. Rodhe, Saltsjöbaden; Hilma Roos; Märta Rosén; Anna Rosin; Astrid Rudebeck, Drottningholm.

J. Sahlgren, Uppsala; G. Sanderson, Partille; Anne-Marie Sandström, Solna; Annie Sandström, Bromma; Vivi Selling; Annie Silverstolpe; Bertha Sjögren, Bromma; Wendla Sjöstedt; Henny Sjöström; Skolan för bokhantverk; Hjördis Spak, Nora; AB R. W. Statlander; Stenmans dödsbo; Ingrid Stigmark; ordenssällskapet Stjärnorden; J. Strandberg; B. Stålhane; E. Sundien, Lillhärdal; K. Svartengren, Virserum; Nanna Svartz; Svenska tandläkaresällskapet; Elisabeth Svärdström; G. Söderman, Blidö; Christina Söderberg, Tumba; Södra Kalmar läns hemslöjdsförening, Kalmar.

Hildur Thorell-Lindgren; C. Thulin; Birgit Thunberg, Lidingö; O. Thufvesson; Anette Tideström, Nacka; Gudrun Toksvig, Lidingö; A. Tondén.

Gerda Undén.

Berit Wallenberg; J. Wallenberg; Siri Webster, London; A. Weltzins dödsbo; B. Werner, Örebro; S. A. Wetterling; Edith Wilhelmsson; A. Wirgin; Albertina Wirsenius, Virserum; Värmlands hemslöjd, Karlstad.

Margareta Zakrison, Vemdalen; Märta Zettergren, Virserum.

AB Åhlén & Holm; V. Åman, Örebro; Sigrid Åsbrink; AB Åtvidabergs industrier, Åtvidaberg.

L. Ödman, Näsbypark; Östergötlands läns hemslöjdsförening, Linköping.

Gåvor till Nordiska museets bibliotek

Akademiska folkdanslaget i Stockholm, Bromma; J.-E. Anderbjörk, Växjö; H. Andersson, Hohög; Th. Andersson, Kristianstad; E. Andrén, Solna; E. Areschoug, Bromma; I. Arnö, Bromma.

E. L. Backman, Uppsala; F. Bagge, Lidingö; B. Bengtsson, Lund; G. Berg; J. Berg; Bergens kunstforening, Bergen; G. Bergfors, Sollefteå; C.-M. Bergstrand, Göteborg; O. Blehr, Bergen; Blekinge läns landsting, Karlskrona; R. Bohman, Östersund; Bokförlaget Svensk natur; Th. C:son Bonde; A. Bondesons förlags AB, Malmö; Albert Bonnier; N.-A. Bringéus, Lund; Astrid Broman; AB H. Bukowskis konsthandel.

Centro de estudos de etnologia peninsular, Porto; Ciba-Gesellschaft, Basel; AB Corsettindustri, Borås; K. Curry-Lindahl.

J. R. Dos Santos Júnior, Porto.

AB Ehrnberg & Sons läderfabrik, Simrishamn; F. Ekström, Göteborg; T. Ericsons dödsbo; E. Eriksson; S. Erixon, Vällingby; A. Eskeröd, Näsbypark; Esselte; Esselte Reklam.

Foreningen for gamle bygningers bevaring, København; H. Fincke, Köln-Bayenthal; Finlands sektion av Nordiska konstförbundet, Helsingfors; E. Forssberg, Bromma; Frenckellska tryckeri AB, Helsingfors; Yvonne Frendel; Frälsningsarmén.

Gemla Fabrikers AB, Diö; Glemmen kommune, Fredrikstad; Goldsmiths' Hall, London; Gotlands läns landsting, Visby; J. Granlund; Gertrud Grenander-Nyberg; A. Gustafsson, Madängsholm; Greta Gyldenstolpe; Th. Görling.

B. Hallerdt, Falun; Gunnel Hazelius-Berg; N. Helander, Kumla; Helsingborgs Dagblad, Hälsingborg; Hercules Powder Co., Wilmington; Elisabet Hidemark; Historielärarnas förening, Lidingö; Kersti Holmquist; Ester von Holst, Göteborg; Hovmantorps köping, Hovmantorp; Ann-Marie Huss; Höganäs-Billesholms AB, Höganäs.

ICA-förlaget, Västerås; ICOM, Paris; Imperial Chemical Industries Ltd, London; Informationsstelle der Basler Museen, Basel; J. Ingelow, Vetlanda; Instituto de Investigaçao Cientifica de Angola, Luanda; International Secretariat for Research on the History of Agricultural Implements, København.

S. O. Jansson, Bromma; R. Johansson, Segeltorp; JRO-Verlag, München; Järnvägsmuseum.

A. Kamphausen, Kiel-Schulensee; Kommittén för riksinventering av de enskilda arkiven; Kommun AB; F. Krüger, Mendoza; Kungl. biblioteket; E. Kågén, Tranås.

B. Lagercrantz, Lidingö; S. Lagercrantz, Uppsala; M. Lagerquist, Lidingö; G. Langenfelt, Bromma; E. L. Lee, Enfield; E. Lehmann, Ankarsrum; Liljevalchs konsthall; E.-F. Lindberg, Bromma; Kerstin Lindberg-Hsu; S. Ljung; LKAB; LT:s förlag; Anna Lundin; C. Lundin, Sollentuna; B. Lundman, Uppsala; Astrid Lundström, Sollentuna; S. Lundwall; P. Löfström, Malmö.

E. Manker; R. Martinsson, Farsta; Kungl. Medicinalstyrelsen.

Nationalmuseum; Natur och Kultur; A. Nilson, Jönköping; Å. Nisbeth; Nobelstiftelsen; Nordisk Rotogravyr, Solna; N. Nordqvist, Bromma; Den norske hypoteksforening for 2^{den} prioritets pantelaan, Oslo; AB P. A. Norstedt & Söner; S. Nygren, Årset; Th. Nyman, Sollentuna.

Elsa Odencrantz; C. E. Ohlén, Vänersborg; G. Ohlson; W. Ohlsson; Marianne Olsson, Lidingö; H. Olstone; S. Otterström, Sollefteå.

A. Palmqvist, Rämmen; R. Pinon, Liège; V. M. Potin, Leningrad; PUB.

Alb. Rapps konfektionsfabrik, Örebro; H. Rasmussen, København; Red. av Beklädnadsfolket; Red. av Färgeriteknik, Göteborg; Red. av Globen; Red. av Jorden Runt; Red. av Lantarbetaren; Red. av Metallarbetaren; Red. av RLF-tidningen; Red. av Skogsindustriarbetaren; Red. av Svensk jakt; Red. av Svensk slöjdtidning; Red. av Urnyheterna, Malmö; Red. av Vi; Red. av Vår stad; Redaktionskommittén för boken om Rättvik, Rättvik; M. Rehnberg, Lidingö; Rikets allmänna kartverk; Riksantikvarieämbetet; Riksdagsbiblioteket; Gertrud Rodhes dödsbo, Saltsjöbaden; W. Rudolph, Garz; G. Ränk, Vällingby.

AB Sandbergs bokhandel; C. G. U. Scheffer; I. Schnell, Nyköping; Skans T. Nilsson, Hägersten; Skjeberg kommune, Skjeberg; Kungl. Skogs- och lantbruksakademien; Skolan för bokhantverk; Slöjdföreningens skola, Göteborg; S. Solders; Staatl. Kunstsammlungen, Kassel; Stadsstyrelsen, Mariehamn; Statistiska centralbyrån; Stichting Museum Enschedé, Haarlem; Stockholms grovarbetarefackförening; Stockholms stads auktionsverk; Stockholms stadsarkiv; Stockholms stadsbibliotek; Stockholms universitet; Stockholms universitets studentkår; J. Svennung, Uppsala; Stocksunds köping, Stocksund; Emma Sundberg; J.-Ö. Swahn, Lund; Svenska boktryckareföreningen; Svenska institutet; Svenska kennelklubben; Svenska tandläkaresällskapet; Svenska vattenkraftföreningen; S.

Svensson, Lund; Sveriges arkitekturmuseum; Sveriges bageriidkareförening; Sveriges hantverks- och småindustriorganisation; S. Svärdström; B. & T. Sylvén; Ä. Sällström, Bromma; Sätra brunn och badanstalt, Sätrabrunn.

I. Talve, Åbo; H. Tegengren, Åbo; Þjóðminjasafn, Reykjavik; V. Thorlacius-Ussing, København; H. Thunæus; Lilly & S. Thuréus; C.-H. Tillhagen, Lidingö; Tivoli, København; C. Topelius; Tryckeri AB Thule; Tunabygdens fornminnes- och hembygdsförening, Borlänge.

K. Uldall, Lyngby; Universitetsbiblioteket, Lund; Universitetsbiblioteket, Uppsala.

Varteig kommune, Ise; Vetenskapsakademiens bibliotek; K. G. Vilkuna, Brändö; S. E. Vingedal, Näsbypark; Västerbottens läns hembygdsförening, Umeå; Västerbottens läns landsting, Umeå; Västernorrlands läns landsting, Härnösand.

S. Wallin; The Warburg Institute, London; J. Wernquist, Hjo; B. Wetter, Lidingö; K. R. V. Wikman, Åbo; N. G. Wollin; J. Wittrock, Johanneshov. Åbo akademis bibliotek, Åbo.

M. Öberg, Johanneshov; Örebro läns jaktvårdsförening, Örebro; Östra Södermanlands kulturhistoriska förening, Södertälje.

ÅRSBOKEN FATABUREN

utsändes till innehavare av 20-kronors
årskort mot en expeditionsavgift av 4 kronor.

Separat kostar boken 12 kronor.